

Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării
Departamentul de Științe Politice

Note de curs la disciplina

ETNOPOLITICĂ

Prof. univ. dr. Levente Salat

Anul academic 2013–2014

Cuprins

Modulul I – Introducere

1. Apariția etnopoliticii ca disciplină de ramură în cadrul științelor politice

Modulul II – Diversitate

2. Diversitatea etnoculturală a lumii – o provocare pentru știința politică

Modulul III – Conflicte

3. Conflicte etnopolitice – date și analiză
4. Conflicte etnopolitice – încercări de explicații cauzale
5. Conflicte etnopolitice – modalități de control, gestionare și/sau soluționare

Modulul IV – Cooperare

6. Cooperarea etnopolitică – integrarea imigranților
7. Cooperarea etnopolitică – partide etnice, sisteme electorale și reprezentare în societăți multietnice
8. Cooperarea etnopolitică – politici lingvistice, politici religioase, pluralismul juridic
9. Cooperarea etnopolitică – birocrăția reprezentativă, politici publice
10. Cooperarea etnopolitică – împărțirea puterii
11. Șansele democrației și ale bunei guvernări în societățile divizate din punct de vedere etnocultural

Modulul V – Concluzii

12. Managementul politic al diversității – o privire globală
- 13-14. Recapitulare: aplicarea celor studiate în cazul României

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 1

Apariția etnopoliticii ca disciplină de ramură în cadrul științelor politice

Motive care au contribuit la apariția etnopoliticii ca o ramură de sine stătătoare a științelor politice. Evoluția conceptului de comunitate politică în istoria gândirii politice. Viziuni alternative privind etnicitatea: primordialismul, constructivismul, situaționalismul. Etnicitatea ca fenomen politic. Forme de organizare politică a etnicității. Relația dintre stat și formele etnicității organizate din punct de vedere politic. Structura cursului.

1. Apariția etnopoliticii ca disciplină de ramură

Etnopolitica este o disciplină de ramură în cadrul științelor politice care se ocupă cu relația dintre politică și etnicitate, atât sub aspectul impactului pe care etnicitatea îl exercită asupra proceselor politice, cât și al modului în care politica influențează formele de manifestare ale etnicității. În termeni generali, etnopolitica studiază **consecințele politice ale diversității**.

”Over the past two decades, the study of ethnopolitics has leaped from the margins of political science and international relations into the center of these and other social science disciplines and has become a recognized sub-field attracting increasing number of students.”

K. CORDELL – S. WOLFF (eds.): *The Ethnopolitical Encyclopaedia of Europe*. New York: Palgrave MacMillan, 2004, p. 1.

Disciplina studiază

- bazele etnice ale politicii;
- motivele care duc la politizarea etnicității, respectiv la etnicizarea politicii;
- relația dintre etnicitate, cultură, limbă și religie, pe de o parte, și politică, pe de altă parte;
- fenomenul conflictelor etnopolitice și
- formele instituționalizate ale cooperării interetnice.

Deși interesul academic față de problemele identității și ale naționalismelor a fost pregnant începând cu ultimele două decenii ale secolului 19 și pe tot parcursul primei jumătăți a secolului 20, nu în ultimul rând datorită consecințelor devastatoare ale formelor extreme ale etnonaționalismului, problematica a fost umbrită treptat după cel de-al doilea război mondial atât în Occident, cât și în sfera de influență a Uniunii Sovietice:

- în Occident ideologia Keynes-iană a statului bunăstării a promovat idealul coeziunii sociale dintre toți membrii unei comunități politice față de care statul are

aceleași obligații, indiferent de apartenența acestora la diferite categorii sociale identificate prin descriptori culturali, etnici, lingvistici sau religioși;

- în sfera de influență a Uniunii Sovietice politicile de purificare etnică și de asimilare combinate cu ideologia ”socialismului existent” părea să fi ”rezolvat” problema națională.

În opinia lui **Joseph Rothschild**, primul autor care a încercat elaborarea unui **cadru conceptual coerent al etnopoliticii**, ignorarea relevanței etnicității pentru politică în perioada Războiului Rece se datorează optimismului care a susținut că modernizarea și dezvoltarea economică vor submina treptat potențialul mobilizator al etnicității. Conform lui Rothschild, ceea ce s-a întâmplat a fost tocmai contrariul acetei așteptări: formele contemporane asertive ale conștiinței etnice **sunt produsul modernizării** și al industrializării, atât în privința comunităților dominante în statele lumii, cât și în ceea ce privește comunitățile non-dominante, minoritare.

Rothschild identifică următoarele **erori de raționament** care contribuit la ignorarea fenomenului etnic în cadrul demersului explorativ al științelor politice:

- **falsul dualism** politic și intelectual dintre ”rațional” și ”etnic”, care susține că funcționarea comunității politice și a economiei moderne presupune un raționalism străin de etnicitate, cea din urmă fiind neesențială pentru performențele statului;
- etichetarea etnicității ca un fenomen **primordial**, cu următoarele conotații:
 - articularea etnicității în termenii autenticității, ai organicității, respectiv ai populismului;
 - demonizarea etnicității ca ceva subversiv pentru modernizare, dezvoltare, știință și universalism;
 - prezentarea fenomenului ca ceva aberant, ce urmează să fie absorbit treptat de cosmopolitanismul, iluminismul și caracterul științific al modernității;
- ignorarea consecințelor politice ale fenomenului (în pofida interesului manifestat față de etnicitate de mulți sociologi și antropologi) din cauza unor **miopii** caracteristice pentru numeroase demersuri științifice, cu rădăcini mai adânci în istoria disciplinelor:
 - științele sociale care s-au născut în Anglia, Franța și Germania pe parcursul secolului 19 s-au concentrat asupra consecințelor **diferențelor de clasă**, față de care impactul diferențelor etnice părea neglijabil;
 - asumția tacită, normativă conform căreia **statul monoetnic** este tipul ideal de comunitate politică;
 - influența concepției franceze despre stat, care susține că statul nu structurează doar societatea, ci o și crează, **omogenitatea culturală** a acesteia fiind un deziderat legitim;
 - optimismul științelor politice americane concentrate asupra problematicei modernizării, respectiv al dezvoltării, care a supraapreciat potențialul **rolului integrator pe care elitele îl pot juca** în formarea valorilor publice, a identităților și a formelor variate de apartenență;

- focusul exagerat pe situațiile de echilibru al orientărilor **structuralist-funcționaliste din sociologie și antropologie**, ceea ce a ignorat componenta conflictuală și de schimbare a fenomenului social;
- optimismul nefondat al teoriei comunicației care a susținut că **amplificarea contactelor** între grupuri etnice diferite din interiorul unui stat va spori înțelegerea interetnică și va diminua formele de alienare;
- optimismul nefondat al teoriei comunicației privind **asimilarea** grupurilor minoritare ale statelor multietnice, bazat pe o falsă analogie medievală (integrarea anglo-saxonilor și a normanzilor în englezi), împreună cu susținerea că integrarea odată produsă este ireversibilă (ipoteză contrazisă de asertivitatea unor identități regionale precum cele ale occitanilor, bretonilor, scoțienilor, a celor din Wales, etc);
- accentul exagerat pus de abordările dominante în științele sociale pe rolul jucat de economie, pe capacitatea politicilor distributive de a **eroda** importanța apartenenței etnice, respectiv ignorarea capacității grupurilor etnice de a funcționa ca grupuri de interese în procesul politic;
- optimismul dominant în perioada de după sfârșitul războiului rece conform căruia **epoca ideologiilor a apus**, locul acestora fiind preluat de pragmatism: resurgența etnicității politizate în multe zone ale lumii arată că locul ideologiilor clasice pare să fie preluat nu de pragmatism, ci de ideologii etnice.

J. ROTHSCILD: *Ethnopolitics. A Conceptual Framework*, Columbia University Press, New York, 1981, pp. 19-25.

Începând cu a doua jumătate a anilor 1980, conștientizarea la scară largă a consecințelor politice ale diversității a condus treptat la apariția etnopoliticii ca domeniu independent de cercetare.

Evoluții care au contribuit la sporirea atenției acordate problemei diversității:

- fenomenul **globalizării**, prin conștientizarea dimensiunilor globale ale diversității;
- fenomenul **migrațional** și problemele de integrare ale imigranților în țările Europei Occidentale;
- **sfârșitul Războiului Rece** și apariția statelor succesoare post-sovietice;
- **conflictele** etnopolitice din Balcani și Caucaș;
- instaurarea **democrațiilor electorale** în regiunea post-sovietică, prin apariția unui număr însemnat de actori politici autodefiniți în termeni etnici, angajați în competiția electorală.

În contextul acestor evoluții, **redescoperirea relevanței politice** a etnicității este un fenomen complex, cu mai multe componente paradoxale:

- ea presupune accentuarea, ideologizarea și reificarea caracterului distinct al grupului bazat pe o moștenire culturală din trecut, tocmai într-o etapă în care grupul este penetrat de caracterul universal al științei și tehnologiei;
- politizarea etnicității este un proces dialectic care are drept consecință păstrarea grupurilor etnice prin accentuare caracterului singular al acestora, și facilitarea

modernizării prin transformarea lor în grupuri politice de interese angajate în competiția politică.

Conform lui Rothschild, **politizarea etnicității** conferă o dimensiune instrumentală în spațiul public energiilor afective de care etnicitatea dispune în perspectiva psihologiei sociale, prin următoarele componente:

- persoanele aparținătoare unor grupuri etnice devin **conștiente de relevanța politicii** pentru siguranța și integritatea valorilor etnice și culturale ce caracterizează grupul respectiv și vice versa: relevanța valorilor respective pentru o politică eficientă;
- **stimularea preocupărilor** persoanelor vizate pentru legătura descoperită dintre etnicitate și politică;
- **mobilizarea** acestora în grupuri etnice conștiente de specificul lor și de importanța politică a etnicității;
- **dirijarea comportamentului** acestora către **o activitate desfășurată în sfera politică**, bazată pe conștiința identității și interesului de grup.

J. ROTHSCILD: *Ethnopolitics. A Conceptual Framework*,. Columbia University Press, New York, 1981, p. 6.

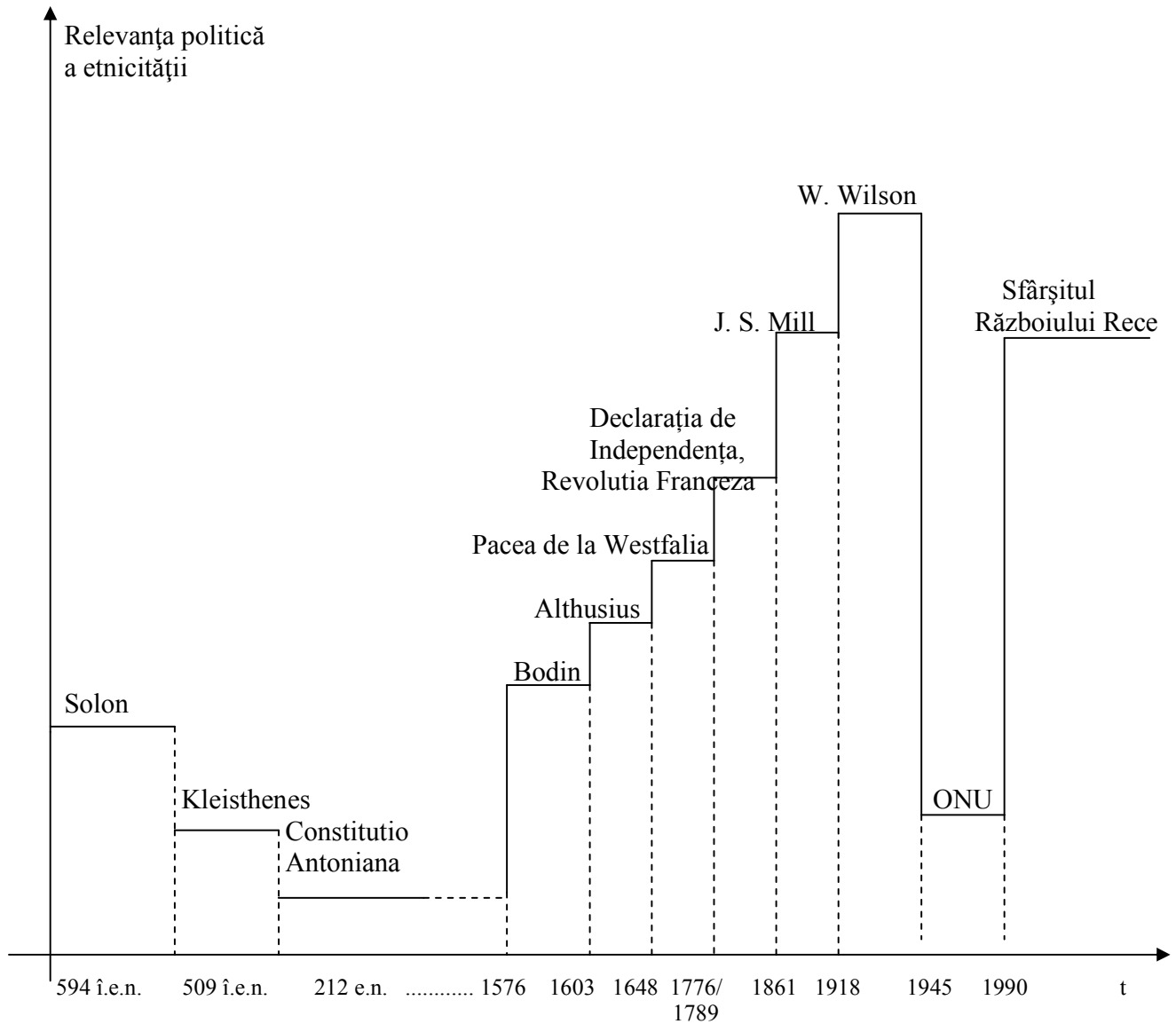
Deși fenomenul de politizarea etnicității este adesea asimilată cu noțiunea de **conflict**, etnopolitica nu se rezumă la studiul consecințelor pe care confruntarea dintre comunitățile mobilizate le produce. Din contră, în paralel cu explorarea fenomenului conflictului etnopolitic, studiile dedicate relației dintre politică și etnicitate relevă o amplă cazuistică a formelor de **cooperare** interetnică.

Cum majoritatea instituțiilor politice fundamentale – precum suveranitatea populară, cetățenia, democrația reprezentativă, drepturile fundamentale ale omului, instituțiile prin care se materializează reprezentarea și participarea politică, instituția limbii oficiale, sistemele juridice, etc – sunt clădite pe ipoteza tacită a omogenității comunităților politice, miza etnopoliticii ca disciplină de ramură în cadrul științelor politice este explorarea modalităților prin care aceste instituții fundamentale pot fi adaptate ca consecințele diversității. Soluțiile implementate sunt atât instrumente prin care conflictele etnopolitice prelungite pot fi rezolvate sau gestionate, cât și aranjamente instituționale care se dovedesc eficiente în prevenirea conflictelor.

2. Evoluția conceptului de comunitate politică în istoria gândirii politice

În completare la cele trecute în revistă în cele de mai sus, apariția etnopoliticii poate fi interpretată și ca rezultat al **discrepanței** dintre concepția dominantă privind tipul ideal de comunitate politică, presupusă omogenă din punct de veder etnocultural, pe de o parte, și gradul pronunțat de diversitate ce caracterizează majoritatea comunităților politice existente pe glob, pe de altă parte (detalii privind cel de al doilea aspect vor fi oferite în Cursul 2.)

Convingerea conform căreia **comunitatea politică** ideală este **omogenă** din punct de vedere etnocultural, deși rar asumată public, are rădăcini adânci în istoria gândirii politice, și exercită o influență considerabilă asupra funcționării instituțiilor politice fundamentale. Dacă reprezentăm evoluția în timp a relevanței etnicității pentru gândirea politică, obținem următoarele:

- 594 î.e.n.: Reformele lui **Solon**: cele 4 triburi tradiționale (*phylai*) trimit câte 100 de reprezentanți în Consiliul celor 400, forma de organizarea a comunității politice reflectând astfel importanța apartenenței tribale, la **comunități organice** ce au rezultat din istorie.
- 509 î.e.n.: Reformele lui **Kleisthenes**: apariția conceptului *demos*, unitate administrativă autonomă, **creată prin intervenție umană**, cu intenția de a reduce importanța politică a celor patru triburi tradiționale.

Aristotel: *Politica*:

„Diversitatea de origine poate de asemenea să producă revoluții, până când amestecul raselor devine complet; căci statul nu se poate alcătui din primul neam venit, după cum nu se formează în orice împrejurări. De cele mai multe ori, prefacerile acestea politice au fost pricinuite de către admiterea la dreptul de cetate a unor străini domiciliați de multă vreme sau a unor noi sosiți. Acheenii se uniseră cu trezenienii pentru a forma Sybaris; însă, facându-se în curând mai numeroși, alungară pe ceilalți, crimă pe care mai târziu trebuiră să o ispășească. Sybariții nu au fost, de altfel, mai bine tratați de către tovarășii lor de colonie la Turium; ei au fost alungați pentru că pretindeau a pune stăpânire pe cea mai bună parte a teritoriului, ca și cum ar fi fost proprietatea lor. La Bizanț, colonii sosiți de curând urziră o cursă contra cetățenilor, dar fură bătuți și nevoiți să se retragă. Antiseenii, după cum ce i-au primit pe exilații din Chios, trebuiră să scape de ei numai prin luptă. Zancleenii fură expulzați din propriul lor oraș de către samieni, pe care îi primiseră acolo. Apollonia din Pontul Euxin avu să sufere o revoltă, fiindcă a dat dreptul de cetate unor coloni străini. La Siracuză discordia civilă ajunsese până la lupte, fiindcă după răsturnarea tiraniei se făcuseră cetățeni din străini și din soldații mercenari. La Amphipolis, ospitalitatea dată unor coloni din Chalcis deveni fatală majorității cetățenilor, care se văzură alungați de pe teritoriul lor.”

ARISTOTEL, *Politica*, Ed. Antet, București, 1996, pp. 242-243.

- 212 e.n.: **Constitutio Antoniana**: „*Civitatem omnibus datam*.” Instituția cetățeniei în cazul Imperiului Roman a devenit instrumentul **asimilării politice** a locuitorilor din teritoriile ocupate.

A. N. SHERWIN-WHITE, *The Roman Citizenship*, Oxford University Press, London, 1987

- **Evul mediu**: Conceptul de ***ecumen*** (οἰκουμένη: cămin pentru comunitatea celor care populează pământul), răspândit **de creștinismul timpuriu**, a apărut ca o formă comunitară menită să asigure eliminarea contradicțiilor dintre universalism și particularism, centralizare și descentralizare, respectiv cosmopolitism și omogenizare, contradicții ample ieșite la suprafață în perioada declinului Imperiului Roman.

Aspirațiile unificatoare-omogenizante sunt vizibile și în cazul altor religii: conform unor interpretări, conceptul de ***umma*** din doctrina islamică și **sistemul de castă hindus** sunt produsele acestei tendințe.

M. MANN, *The Sources of Social Power. Volume I: The History of Power from the Beginning to A.D. 1760*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, pp. 301-371

Influența scrierilor politice și de etică ale lui Aristotel precum și cea a concepției romane asupra dreptului public este vizibilă și în presupoziția omogenității și aspirațiile normative îndreptate asupra acesteia din cadrul concepției asupra statului aparținând exegeților Evului Mediu. Universalismul **Sfântului Augustin** din cadrul concepției sale asupra comunității unite prin intermediul iubirii lui Dumnezeu, reflexiile **Sfântului Toma de Aquino** asupra statului care, în opinia sa, este comunitatea organică a indivizilor care depind unii de ceilalți prin înzestrarea de a aspira către bine, sau viziunea lui **Marsilius din Padova** asupra necesității statului

care, în interesul comun al cetățenilor, poate să asigure ca voința oamenilor să ia forma legii menite să se situeze deasupra conflictelor ce decurg din dorința pentru o viață independentă, toate acestea pot fi acceptate ca expresii ale acestei presupoziii. Începând cu secolul XIII, însuși **termenul de status**, în care își are originea concepția statului premodern, face aluzie la faptul că în cadrul unei anumite unități teritoriale, comunitatea umană este **unitară sub aspectul obiceiurilor și a legilor**.

- 426 e.n.: **Sfântul Augustin**: *De Civitate Dei*, Book XIX, Capitolul 7:

”After the state or city comes the world, the third circle of human society,—the first being the house, and the second the city. And the world, as it is larger, so it is fuller of dangers, as the greater sea is the more dangerous. And here, in the first place, **man is separated from man by the difference of languages**. For if two men, each ignorant of the other’s language, meet, and are not compelled to pass, but, on the contrary, to remain in company, dumb animals, though of different species, would more easily hold intercourse than they, human beings though they be. For their common nature is no help to friendliness when they are prevented by diversity of language from conveying their sentiments to one another; so that a man would more readily hold intercourse with his dog than with a foreigner. But the imperial city has endeavored to impose on subject nations not only her yoke, but her **language, as a bond of peace**, so that interpreters, far from being scarce, are numberless. This is true; but how many great wars, how much slaughter and bloodshed, have provided this unity! And though these are past, the end of these miseries has not yet come...”

- 1576: **Jean Bodin**: *Les six livres de la République*: **teoria suveranității**: legătura reciproc exclusivă între suveran, teritoriu și subieci. Diversitatea lingvistică, religioasă, rasailă, precum și cea manifestă în tradiții juridice și obiceiuri reprezintă o provocare pentru suveran care trebuie să asigure coerența internă a comunității politice.

“The whole body of the citizens, whether citizens by birth, by adoption or by enfranchisement (for these are the three ways in which citizen rights are acquired) when subjected to the single sovereign power of one or more rulers, constitutes a commonwealth, even if there is **diversity of laws, language, customs, religion, and race**. If all the citizens are subject to a single uniform system of laws and customs they form not only a commonwealth but a commune, even though they be dispersed in diverse townships, villages, or the open countryside. The town is not the commune, as some have held, any more than the house is the household, for dependants and children can live in widely separated places, yet still form a household, if they are subject to a single head of the family. The same applies to the commune. It can consist of a number of townships and villages, provided they share the same customs, as is the case with the bailliwicks of this realm. Similarly the commonwealth can include a number of communes and provinces which all have different customs. **But so long as they are subject to the authority of a single sovereign, and the laws and ordinances made by it, they constitute a commonwealth. ...**”

J. BODIN, *The Six Books of the Commonwealth*, Basil Blackwell, Oxford, 1955, p. 20.

- 1603: **Johannes Althusius**: *Politica Methodice Digesta*: sfaturi pentru suverani privind modul ideal de a organiza o comunitate politică.

“...the efficient cause of political association is consent and agreement among the communicating citizens. The formal cause is indeed the association brought about by contributing and communicating one with the other, in which political men institute, cultivate, maintain and conserve the fellowship of human life through decisions about those things useful and necessary to this social life.”

“The third right is **the maintenance of a language, and of the same idiom of it, in the territory**. The use of speech is truly necessary for men in social life, for without it no society can endure, nor can the communion of right...”

“A community of citizens dwelling in the same urban area (*urbs*), and content with the same communication and government (*jus imperii*) is called a city (*civitas*) or, as it were, the unity of citizens. And they are citizens of this community or city who are partners in it, as distinguished from foreigners and aliens who do not enjoy the same standing within the city’s legal order (*jus civitatis*).”

J. ALTHUSIUS, *Politica. Politics Methodically Set Forth and Illustrated with Sacred and Profane Examples (An abridged translation)*, Liberty Fund, Indianapolis, 1995, p. 24, 42 și 85.

Charles Tilly: *Coercion, Capital and European States, AD 990-1992*:

“In one of their more self-conscious attempts to engineer state power, rulers frequently sought to homogenize their population in the course of installing direct rule. From a ruler’s point of view, a linguistically, religiously, and ideologically homogeneous population presented the risk of a common front against royal demands; homogenization made a policy of divide and rule more costly. But homogeneity had many compensating advantages: **within homogeneous population, ordinary people were more likely to identify with their rulers, communication could run more efficiently, and an administrative innovation that worked in one segment was likely to work elsewhere as well. People who sensed a common origin, furthermore, were more likely to unite against external threats.** Spain, France, and other large states recurrently homogenized by giving religious minorities – especially Muslims and Jews – the choice between conversion and emigration.”

Ch. TILLY, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1992*, Blackwell, Cambridge MA–Oxford UK, 1992, pp. 106-107.

- 1555: **Pacea de la Augsburg**: „*Cuius regio, eius religio*“ – recunoașterea diviziunilor religioase în Sfântul Imperiu Roman, interdicția intervenției în treburile interne din motive religioase.
- 1648: **Pacea de Westfalia**: teoria suveranității este aplicată pentru prima dată în cadrul unui sistem de state european, bazat pe principiile recunoașterii reciproce și a neamestecului în treburile interne. Dreptul la suveranitate este însă un drept rezervat statelor europene semnatare ale păcii, restul lumii nu este recunoscută ca fiind

suverană. Se produce totodată **separarea statului de biserică**, ceea ce permite încheierea unei lungi perioade marcată de războaiele religioase.

- 1776 **declarația de independență** a celor 13 colonii din America de Nord:

”We, therefore, the Representatives of the United States of America ... do, in the Name, and by the Authority of the good People of these Colonies ... solemnly publish and declare, That **these United Colonies are, and of Right ought to be free and independent states**; that they are Absolved from all Allegiance to the British Crown...”

- 1783: **Constituția Americană**:

”**We the People** of the United States, ... do ordain and establish this Constitution for the United States of America....,”

- 1789: **Marea Revoluție Franceză**: apariția ideii de **suveranitate populară**; suveranul este declarat **cea de a treia stare a societății**; primele referendumuri organizate în istorie prin care s-a decis apartenența unor teritorii la o comunitate politică sau alta.
- 1681: **John Stuart Mill**: *On Representative Government*: statul trebuie să coincidă cu naționalitatea:

“When the sentiment of nationality exists in any force, there is a prima facie case for **uniting all members of the nationality under the same government**, and a government for themselves apart. (...) free institutions are next to impossible in a country made up of different nationalities. Among people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist (...) when there are either free institutions, or a desire for them, in any of the peoples artificially tied together, the interest of the government lies in an exactly opposite direction. It is then interested in keeping up and envenoming their antipathies; that they may be prevented from coalescing, and it may be enabled to use some of them as tools for the enslavement of others”.

J. S. MILL, *On Liberty and Other Essays*, Oxford University Press, Oxford–New York, 1998, p. 428 și p. 430.

- 1918: **W. Wilson**: *Cele 14 puncte*: prin adoptarea principiului de autodeterminare a popoarelor, recomandarea lui Mill devine baza sistemului de pace care încheie Primul Război Mondial:

„(...)

IX. A readjustment of the frontiers of Italy should be effected along **clearly recognizable lines of nationality**.

X. The peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the **freest opportunity of autonomous development**.

XI. (...) the relations of several Balkan states to one another determined by friendly counsel along **historically established lines of allegiance and nationality**; (...)

XII. The Turkish portions of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted **security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development** (...)

An evident principle runs through the whole program I have outlined. It is **the principle of justice to all peoples and nationalities, and their right to live on equal terms of liberty and safety with one another**, whether they are strong or weak.”

W. WILSON, „The Fourteen Points”, in: J. A VASQUEZ (ed.): *Classics of International Relations*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ., 1996, pp. 39-40.

- 1945: **ONU**: Eșecul sistemului internațional bazat pe principiile enunțate de Wilson în prevenirea unui nou război devastator a contribuit la o schimbare de optică fundamentală: în timp ce în perioada 1918-1945 protecția comunităților etnoculturale a fost considerată una din condițiile esențiale ale securității mondiale, odata cu adoptarea, pe 26 iunie 1945, a *Chartei Națiunilor Unite*, **accentul s-a mutat pe protecția drepturilor individuale ale omului**, precum și a libertăților fundamentale asigurate în mod egal, fără a ține cont de diferențele de rasă, sex, limbă sau religie. Această schimbare de optică a urmărit **separarea statului de etnicitate**, asemănător modului în care statul a fost declarat neutru din punct de vedere religios prin Pacea de la Westfalia:

„...promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without discrimination as to race, sex, language or religion...”

Charta ONU, Articolul 1, aliniatul 3.

- 1990: După **sfârșitul Războiului Rece**, recomandarea lui J. S. Mill privind coincidența între granițele de stat și cele ale națiunilor a fost readusă pe agenda politicii internaționale prin unificarea celor două Germanii, destrămarea Uniunii Sovietice, a Iugoslaviei, a Cehoslovaciei și apariția unui număr considerabil de **noi state naționale**.
- 2005: **M. Mann**: admite că democratizarea cu succes a statelor din Occident a presupus purificări etnice:

“murderous cleansing has been moving across the world as it has modernized and democratized. Its past lay mainly among Europeans, who invented the democratic nation-state. The countries inhabited by Europeans are now safely democratic, but most have also been ethnically cleansed (...) Now the epicenter of cleansing has moved into the South of the world. Unless humanity takes evasive action, it will continue to spread until democracies – hopefully, not ethnically cleansed ones – rule the world. Then it will ease.”

M. MANN: *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, pp. 4-5.

3. Viziuni alternative privind etnicitatea: primordialismul, constructivismul, situaționalismul

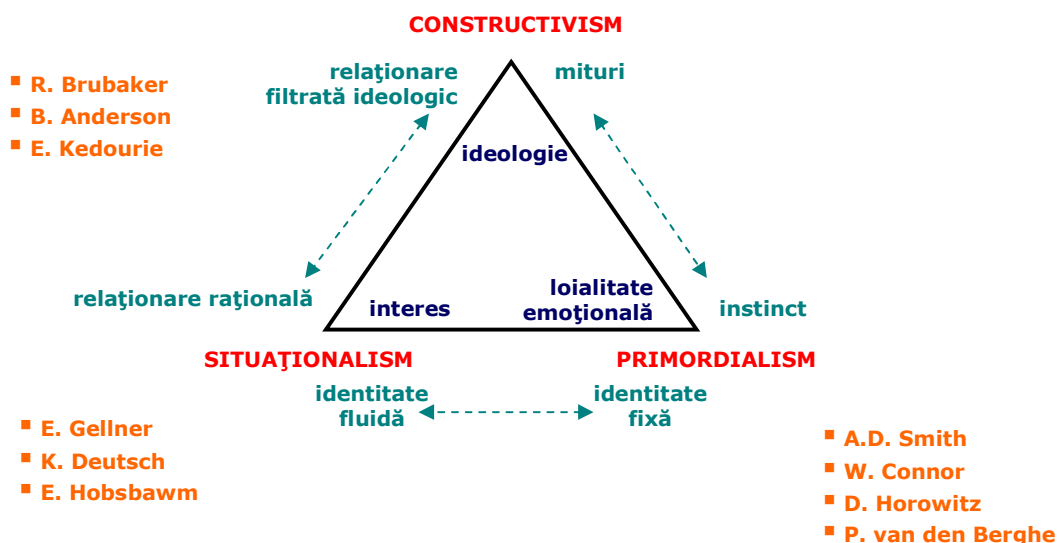
Deși abordarea primordialistă criticată de Rothschild este, într-adevăr, dominantă în literatura despre fenomenul etnicității, ea nu este singura modalitate de conceptualizare a semnificației acestuia, constructivismul și situaționalismul fiind abordări alternative posibile.

David Brown redă în felul următor esența acestora:

- **"Primordial** approaches depict the nation [or ethnic group] as based upon a natural, organic community, which defines the identity of its members, who feel an innate and emotionally powerful attachment to it. Natural nations [or ethnic group] have natural rights to self-determination."
- **"Situationalism** explains national and ethnic identities, not as natural, instinctual ties to organic communities, but rather as resources employed by groups of individuals for the pursuit of their common interest. As the type of threats and opportunities with which people are faced change, so do their options and their responses. Thus, both the utility of ethnicity and nationalism, and the form which they take, will vary in response to changing situations."
- **"Constructivist** approaches suggest that national identity is constructed on the basis of institutional or ideological frameworks which offer simple and indeed simplistic formulas of identity, and diagnoses of contemporary problems, to otherwise confused or insecure individuals."

D. BROWN: *Contemporary Nationalism*, Routledge, New York, 2000, pp. 6, 13 și 20.

Relația dintre cele trei abordări, împreună cu câteva caracteristice esențiale și reprezentanții cei mai de seamă sunt prezentate în imaginea de mai jos:

4. Viziuni alternative privind relația dintre stat și etnicitate: naționalism civic, naționalism etnocultural și naționalism multicultural

Eșecul pomenit de Rothschild al elitelor politice care au eșuat în demersul lor integrator – urmărit prin tentative de formare a valorilor publice, a identităților și a formelor de apartenență politică – a generat abordări alternative privind relația dintre stat și formele de organizare politică a etnicității.

Aceste evoluții au scos în evidență, în contradicție cu viziunea franceză despre stat, criticată, de asemenea, de Rothschild, că națiunile nu sunt niște cadre abstracte în interiorul cărora politica se desfășoară, ci politica însăși definește națiunile.

Cele trei viziuni dominante privind relația dintre stat și etnicitate sunt naționalismul civic, naționalismul etnocultural și naționalismul multicultural.

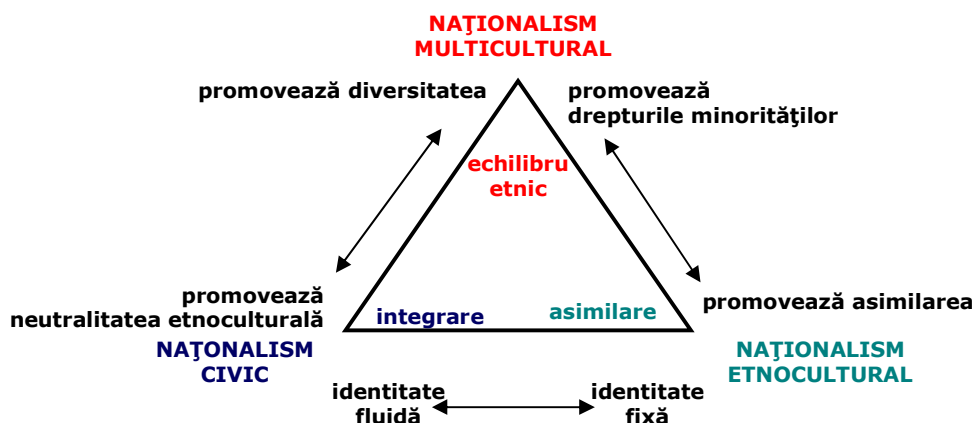
Relația dintre cele trei abordări este redată de David Brown în felul următor:

- „**Civic nationalism** offers a vision of a kinship of a community of equal citizens which is formed on the basis of a contract, commitment, loyalty and love. Individuals of various ethnocultural backgrounds may enter this community at adulthood, or through immigration, by committing themselves to loyalty to the public institutions and way of life of their residential homeland. Civic nationalism can thus accommodate ethnocultural diversity within the nation, so long as the state remains ethnically blind in its public institutions and policies, and so long as individuals direct their political loyalty to the state, rather than to their ethnocultural groups. The potential problem of ethnic diversity is thus resolved by the process of civic integration.”

- **„Ethnocultural nationalism** is based on the myth of common ancestry, and of inherited ownership of an ancestral homeland. It focuses on the belief that the community shares some distinct racial, religious or linguistic attributes, which are then seen as the ‘proof’ of common ancestry. Individuals who have not inherited such attributes, may be nevertheless be able to acquire them (through intermarriage, religious conversion, language acquisition, etc.) and this process of assimilation implies the corresponding acquisition of belief in the common history and ancestry of the adoptive community. The potential problem of ethnic diversity is thus resolved by the promise of assimilation.”
- **„Multicultural nationalism** offers a vision of a community which respects and promotes the cultural autonomy and status equality of its component ethnic groups.”

D. BROWN: *Contemporary Nationalism*, Routledge, New York, 2000, pp. 126-128.

Relația dintre cele trei abordări împreună cu câteva caracteristici esențiale sunt prezentate în imaginea de mai jos:

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 2

Diversitatea etnoculturală a lumii – o provocare pentru știința politică

Originile și formele de manifestare ale diversității: organizarea politică a lumii; migrația. Dimensiuni ale problemei: diversitatea la scară globală; diversitatea în Europa; diversitatea în cazul României. Diversitatea ca variabilă relevantă din punct de vedere sociologic: pioneratul lui Haug. Aspecte ale diversității: diversitatea culturală; diversitatea etnică; diversitatea lingvistică; diversitatea religioasă; diversitatea tradițiilor juridice. Principalele surse care documentează diferite aspecte ale diversității. Indicatori ai diversității: fracționalizarea etnică, lingvistică și religioasă; indexul de polarizare; indexul de segregare; indexul BGI. Consecințele politice ale diversității.

1. Originile și formele de manifestare ale diversității

Prin **diversitate** înțelegem coexistența într-un anume cadru a mai multor comunități umane caracterizate prin conștiințe identitare aparte, particularitățile acestora fiind reflectate în descriptori culturali, etnici, lingvistici, religioși sau cu caracter juridic.

Diversitatea poate fi raportată la glob, respectiv la civilizația umană, sau la componente ale sistemului global: continente, regiuni sau statele existente la un moment dat.

La nivel global, diversitatea culturilor, limbilor, religiilor și a diferitelor tradiții juridice a apărut ca rezultat al **comportamentului adaptiv** al comunităților umane la condițiile de mediu, climă, resurse specifice din diferitele regiuni ale lumii, precum și la particularitățile social-istorice care au marcat evoluția comunităților.

În ceea ce privește **comunitățile politice, respectiv statele** existente la un moment dat, diversitatea acestora poate rezulta din două surse:

- **organizarea politică a lumii**, adică împărțirea globului în unități teritoriale distincte, alocate comunităților politice;
- **migrația** ca fenomen mondial contemporan.

În primul caz diversitatea comunităților politice este consecința modului în care granițele de stat au evoluat, diversitatea aferentă având un **caracter istoric**, în cel de al doilea caz diversitatea rezultă din deplasearea persoanelor peste granițele existente, forma de diversitate aferentă fiind de **origine mai recentă**.

1.1. Organizarea etnopolitică a lumii:

Originile istorice ale aranjării etnopolitice a lumii, precum și ”rezultatele” contemporane ale acestei aranjări sunt rezumate în *CIA World Factbook* (2009) după cum urmează:

„Stretching over 250,000 km, the world's **329 international land boundaries** separate the **193 independent states** and **73 dependencies, areas of special sovereignty, and other miscellaneous entities**;

- ethnicity, culture, race, religion, and language have divided states into separate political entities as much as history, physical terrain, political fiat, or conquest, resulting in sometimes arbitrary and imposed boundaries; (...)
- most disputes over the alignment of political boundaries are confined to short segments and are today less common and less hostile than borderland, resource, and territorial disputes; (...)
- territorial disputes may evolve from historical and/or cultural claims, or they may be brought on by resource competition;
- ethnic and cultural clashes continue to be responsible for much of the territorial fragmentation around the world; (...)
- other sources of contention include access to water and mineral (especially petroleum) resources, fisheries, and arable land;
- nonetheless, most nations cooperate to clarify their international boundaries and to resolve territorial and resource disputes peacefully; (...).

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2070.html> [20 May, 2009]

Cea mai recentă ediție a *CIA World Factbook* (2011) listează următoarele ”entități geografice” care alcătuiesc lumea de azi (față de ediția din 2009 a publicației numărul statelor a sporit cu unu în urma declarației de independență din 2008 a provinciei Kosovo, noul stat fiind recunoscut de 70 state member ONU):

"Independent state" refers to a people politically organized into a sovereign state with a definite territory. **"Dependencies"** and **"areas of special sovereignty"** refer to a broad category of political entities that are associated in some way with an independent state. **"Country"** names used in the table of contents or for page headings are usually the short-form names as approved by the US Board on Geographic Names and may include independent states, dependencies, and areas of special sovereignty, or other geographic entities.

There are a total of **266** separate **geographic entities** in *The World Factbook* that may be categorized as follows:

▪ **INDEPENDENT STATES: 194**

Afghanistan, Albania, Algeria, Andorra, Angola, Antigua and Barbuda, Argentina, Armenia, Australia, Austria, Azerbaijan, The Bahamas, Bahrain, Bangladesh, Barbados, Belarus, Belgium, Belize, Benin, Bhutan, Bolivia, Bosnia and Herzegovina, Botswana, Brazil, Brunei, Bulgaria, Burkina Faso, Burma, Burundi, Cambodia, Cameroon, Canada, Cape Verde, Central African Republic, Chad, Chile, China, Colombia, Comoros, Democratic Republic of the Congo, Republic of the Congo, Costa Rica, Cote d'Ivoire, Croatia, Cuba, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Djibouti, Dominica, Dominican Republic, Ecuador, Egypt, El Salvador, Equatorial Guinea, Eritrea, Estonia, Ethiopia, Fiji, Finland, France, Gabon, The Gambia, Georgia, Germany, Ghana, Greece, Grenada, Guatemala, Guinea, Guinea-Bissau, Guyana, Haiti, Holy See, Honduras, Hungary, Iceland, India, Indonesia, Iran, Iraq, Ireland, Israel, Italy, Jamaica, Japan, Jordan, Kazakhstan, Kenya, Kiribati, North Korea, South Korea, Kosovo, Kuwait, Kyrgyzstan, Laos, Latvia, Lebanon, Lesotho, Liberia, Libya, Liechtenstein, Lithuania, Luxembourg, Macedonia, Madagascar, Malawi, Malaysia, Maldives, Mali, Malta, Marshall Islands, Mauritania, Mauritius, Mexico, Federated States of Micronesia, Moldova, Monaco, Mongolia, Montenegro, Morocco, Mozambique, Namibia, Nauru, Nepal, Netherlands, NZ, Nicaragua, Niger, Nigeria, Norway, Oman, Pakistan, Palau, Panama, Papua New Guinea, Paraguay, Peru, Philippines, Poland, Portugal, Qatar, Romania, Russia, Rwanda,

Saint Kitts and Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent and the Grenadines, Samoa, San Marino, Sao Tome and Principe, Saudi Arabia, Senegal, Serbia, Seychelles, Sierra Leone, Singapore, Slovakia, Slovenia, Solomon Islands, Somalia, South Africa, Spain, Sri Lanka, Sudan, Suriname, Swaziland, Sweden, Switzerland, Syria, Tajikistan, Tanzania, Thailand, Timor-Leste, Togo, Tonga, Trinidad and Tobago, Tunisia, Turkey, Turkmenistan, Tuvalu, Uganda, Ukraine, UAE, UK, US, Uruguay, Uzbekistan, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Yemen, Zambia, Zimbabwe

▪ **OTHER: 2**

Taiwan, *European Union*

▪ **DEPENDENCIES AND AREAS OF SPECIAL SOVEREIGNTY: 59**

6 Australia - Ashmore and Cartier Islands, Christmas Island, Cocos (Keeling) Islands, Coral Sea Islands, Heard Island and McDonald Islands, Norfolk Island

2 China - Hong Kong, Macau

2 Denmark - Faroe Islands, Greenland

9 France - Clipperton Island, French Polynesia, French Southern and Antarctic Lands, Mayotte, New Caledonia, Saint Barthelemy, Saint Martin, Saint Pierre and Miquelon, Wallis and Futuna

3 Netherlands - Aruba, Curacao, Sint Maarten

3 New Zealand - Cook Islands, Niue, Tokelau

3 Norway - Bouvet Island, Jan Mayen, Svalbard

17 UK - Akrotiri, Anguilla, Bermuda, British Indian Ocean Territory, British Virgin Islands, Cayman Islands, Dhekelia, Falkland Islands, Gibraltar, Guernsey, Jersey, Isle of Man, Montserrat, Pitcairn Islands, Saint Helena, South Georgia and the South Sandwich Islands, Turks and Caicos Islands

14 US - American Samoa, Baker Island, Guam, Howland Island, Jarvis Island, Johnston Atoll, Kingman Reef, Midway Islands, Navassa Island, Northern Mariana Islands, Palmyra Atoll, Puerto Rico, Virgin Islands, Wake Island

▪ **MISCELLANEOUS: 6**

Antarctica, Gaza Strip, Paracel Islands, Spratly Islands, West Bank, Western Sahara

▪ **OTHER ENTITIES: 6**

5 oceans - Arctic Ocean, Atlantic Ocean, Indian Ocean, Pacific Ocean, Southern Ocean

1 *World*

267 total

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/docs/notesanddefs.html#E>

[accesat la 12 martie 2011]

- Lista **comunităților politice suverane**, împreună cu data la care a fost dobândită suveranitatea și autoritatea statală față de care a fost declarată independența este oferită de *CIA World Factbook*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2088.html?countryName=&countryCode=®ionCode=>

[accesat la 12 martie 2011]

1.2. Diversitatea cu caracter istoric

Începând cu mijlocul anilor 1990, diversitatea cu rădăcini istorice a început să constituie obiect de preocupare pentru mai multe organizații interguvernamentale precum UNESCO sau UNDP, datele vehiculate de diferite rapoarte ale acestora fiind însă la început grosiere

și aproximative, fiind menite în general să atragă atenția opiniei publice internaționale asupra unui fenomen cu consecințe considerabile, neglijat de politicile publice anterioare.

Din multitudinea de abordări selectăm în cele de mai jos date referitoare la trei nivele ale fenomenului: (1) diversitatea la scară globală, (2) date ce reflectă dimensiunile fenomenului în context european și (3) diversitatea etnoculturală din România.

1.2.1. Diversitatea cu caracter istoric la nivel global:

Omenirea	Glob	Diversitate
1 civilizație	194 state (<i>de iure</i>)	10. 000 de culturi (UNESCO, 1995)
		5.000 de grupuri etnice (UNDP, 2004)
		6.909 limbi vorbite (Ethnologue, 2009)

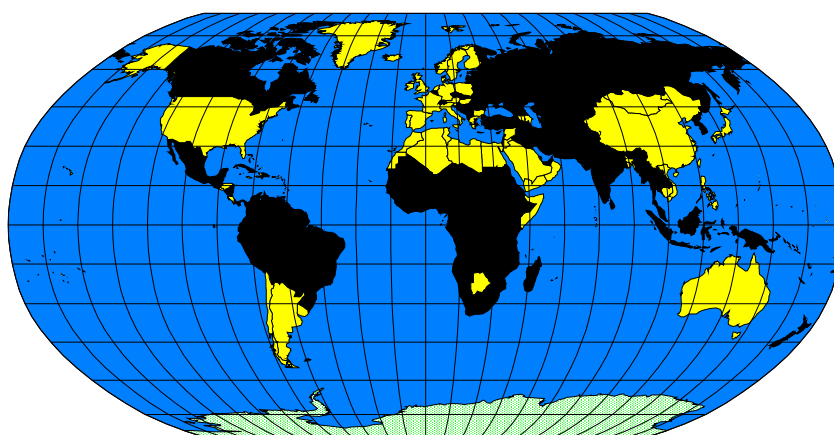
UNESCO: *Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*, Paris, 1995.

http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=22431&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNDP: *Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world*, New York, 2004

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004/>

ETHNOLOGUE: <http://www.ethnologue.com/web.asp> [accesate la 12 martie 2011]

■	Culturally Divided	(129)
■	Culturally Homogeneous	(86)

Sursă: *CIA World Factbook*, 2001

În timp ce datele referitoare la componenta culturală și etnică a diversității sunt aproximative, dimensiunea **lingvistică** a fenomenului este reflectată cu mai multă acuratețe de publicațiile ETHNOLOGUE, respectiv de portalul acestuia.

Conform ETHNOLOGUE, distribuția limbilor vorbite în principalele regiuni ale lumii, împreună cu numărul cumulativ de vorbitori, este următoarea:

Area	Living languages		Number of speakers			
	Count	Percent	Count	Percent	Mean	Median
Africa	2,110	30.5	726,453,403	12.2	344,291	25,200
Americas	993	14.4	50,496,321	0.8	50,852	2,300
Asia	2,322	33.6	3,622,771,264	60.8	1,560,194	11,100
Europe	234	3.4	1,553,360,941	26.1	6,638,295	201,500
Pacific	1,250	18.1	6,429,788	0.1	5,144	980
Totals	6,909	100.0	5,959,511,717	100.0	862,572	7,560

Distribuția limbilor după numărul de vorbitori, conform aceleiași surse, este următoarea:

Population range	Living languages			Number of speakers		
	Count	Percent	Cumulative	Count	Percent	Cumulative
100,000,000 to 999,999,999	8	0.1	0.1%	2,308,548,848	38.73721	38.73721%
10,000,000 to 99,999,999	77	1.1	1.2%	2,346,900,757	39.38076	78.11797%
1,000,000 to 9,999,999	304	4.4	5.6%	951,916,458	15.97306	94.09103%
100,000 to 999,999	895	13.0	18.6%	283,116,716	4.75067	98.84170%
10,000 to 99,999	1,824	26.4	45.0%	60,780,797	1.01990	99.86160%
1,000 to 9,999	2,014	29.2	74.1%	7,773,810	0.13044	99.99204%
100 to 999	1,038	15.0	89.2%	461,250	0.00774	99.99978%
10 to 99	339	4.9	94.1%	12,560	0.00021	99.99999%
1 to 9	133	1.9	96.0%	521	0.00001	100.00000%
Unknown	277	4.0	100.0%			
Totals	6,909	100.0		5,959,511,717	100.00000	

Alte surse privind diversitatea **cu caracter istoric** la nivel global:

- P. M. PARKER, *Ethnic Cultures of the World: A Statistical Reference. Cross-Cultural Statistical Encyclopedia of the World*, vol. 3, Greenwood Press, Westport, CT, 1997;
- CIA World Factbook: Ethnic groups <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html?countryName=&countryCode=®ionCode=6>
- P. M. PARKER, *Linguistic Cultures of the World: A Statistical Reference. Cross-Cultural Statistical Encyclopedia of the World*, vol. 2, Greenwood Press, Westport, CT, 1997;
- CIA World Factbook: Languages <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2098.html?countryName=&countryCode=®ionCode=p>
- P. M. PARKER, *Religious Cultures of the World: A Statistical Reference. Cross-Cultural Statistical Encyclopedia of the World*, vol. 1, Greenwood Press, Westport, CT, 1997;
- CIA World Factbook: Religions <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html?countryName=&countryCode=®ionCode=%C2%AA>
- CIA World Factbook: Legal systems <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2100.html?countryName=&countryCode=®ionCode=q>

[toate sursele din lista de mai sus au fost accesate la 12 martie 2011]

1.2.2. Diversitatea cu caracter istoric în Europa:

Aranjarea etnopolitică	Diversitatea etnică și lingvistică
46 state din care 10 cu populații sub 1 milion	87 grupuri etnice: dintre care 26 formează comunități în cel puțin 5 state 337 comunități recunoscute oficial de statele pe teritoriul cărora trăiesc, dintre care: <ul style="list-style-type: none"> • 1 comunitate cu peste 10 milioane (rușii din Ucraina); • 4 comunități: 5-10 milioane de membri (kurzii din Turcia, flamanzii din Belgia, occitanii din Franța și tătarii din Rusia) • 5 comunități: 2-5 milioane de membri (ucrainienii din Rusia, catalanii din Spania, germanii din Elveția, valonii din Belgia, valenșii din Spania) • 12 comunități: 1-2 milioane de membri • 23 comunități: 1-0,5 milioane de membri • 11 comunități: 400.000-500.000 de membri, etc. 90 limbi vorbite dintre care: <ul style="list-style-type: none"> • 53 nu sunt limbi oficiale în nici un stat (deși ele sunt vorbite de 11% din populația totală a Europei) • numai 6 sunt vorbite pe teritoriul unui singur stat • 31 sunt vorbite în cel puțin 2 state Europene

Ch. PAN – B. S. PFEIL, *National Minorities in Europe. Handbook*, Braumüller, Wien, 2003.

Referitor la diversitatea lingvistică din Europa trebuie precizat că în timp ce Pan–Pfeil pomeniște de 90 de limbi vorbite în Europa, conform datelor din ETHNOLOGUE numărul acestora este 234.

1.2.2. Diversitatea cu caracter istoric în România:

Tabelul de mai jos reflectă diversitatea etnoculturală din România cu ajutorul celor două criterii de recunoaștere a acestora de către statul român: **recensământul și reprezentarea în parlament**.

În România, din cele 23 de comunități etnoculturale recunoscute de recensământ 20 sunt reprezentate în parlament, prin 19 organizații (cehii și slovaci fiind reprezentați de aceeași organizație, Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România).

Naționalitate	Recensământ		Formațiune reprezentând minoritatea în Parlamentul României (2004-2008)	Numărul de voturi obținute la alegerile din 28 noiembrie 2004
	2002	2011		
Maghiari	1.434.377	1.227.623	Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	628.125
Romi	535.250	621.573	Partida Romilor Social Democrată din România	56.076
Ucraineni	61.353	50.920	Uniunea Ucrainenilor din România	10.888
Germani	60.088	36.042	Forumul Democrat al Germanilor din România	36.166
Ruși-lipoveni	36.397	23.487	Comunitatea Rușilor Lipoveni din România	10.562

Turci	32.596	27.698	Uniunea Democrată Turcă din România	7.715
Tătari	24.137	20.282	Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România	6.452
Sârbi	22.518	18.076	Uniunea Sârbilor din România	6.643
Slovaci	17.199	13.654	Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România	5.950
Bulgari	8025	7336	Uniunea Bulgara din Banat - România	15.283
Croați	6786	5408	Uniunea Croaților din România	10.331
Greci	6513	3668	Uniunea Elenă din România	7161
Evrei	5870	3271	Federația Comunităților Evreiești din România	8449
Cehi	3938	2477	Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România	5950
Polonezi	3671	2543	Uniunea Polonezilor din România „Dom Polski”	5473
Italiani	3331	3203	Asociația Italianilor din România RO.AS.IT	6168
Chinezi	2243	2017	–	–
Armeni	1780	1361	Uniunea Armenilor din România	9810
Ceangăi	1266	1536	–	–
Macedoneni slavi	695	1264	Asociația Macedonenilor din România	9750
Albanezi	477	Altele: 18.524 Nedeclarat: 1.236.810	Asociația Liga Albanezilor din România	5011
Ruteni	257		Uniunea Culturală a Rutenilor din România	2871
Sloveni	175		–	–

Surse: Recensământul populației 2002, 2011, www.recensamant.ro
Camera Deputaților, www.cdep.ro
Biroul Electoral Central, http://www.bec2004.ro/documente/Tvot_CD.pdf

1.3. Diversitatea rezultată din migrația recentă și contemporană

1.3.1. Migrația la nivel global

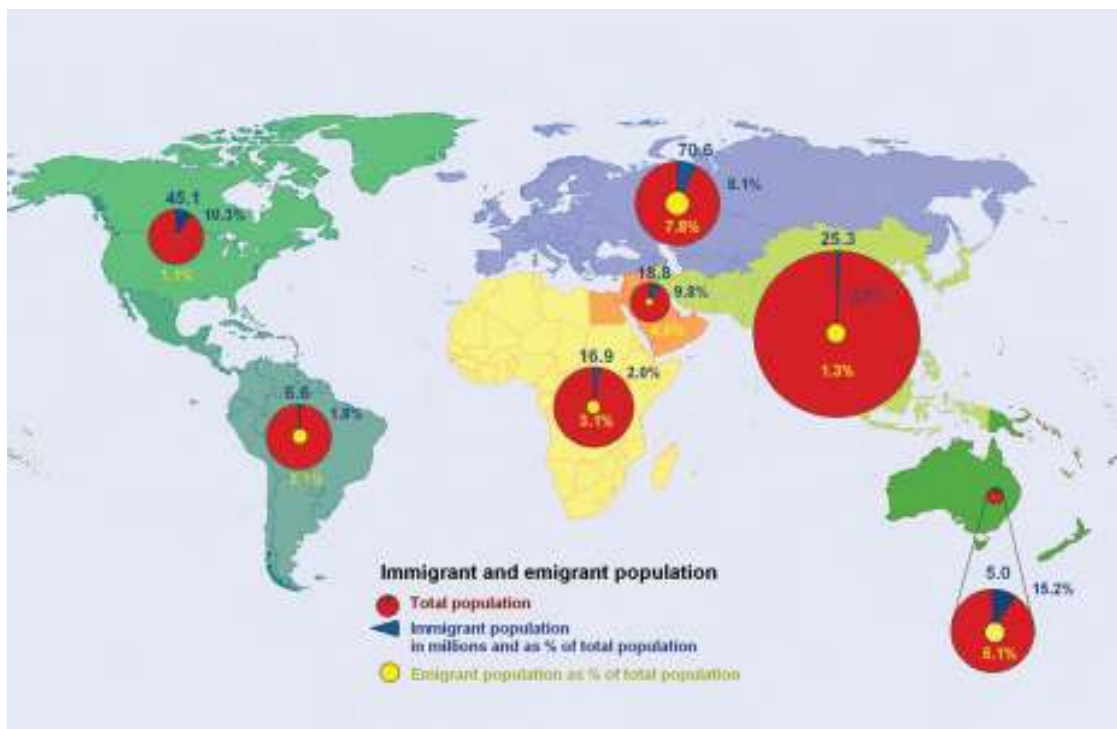
La nivel global, în 2010 numărul total al migranților a fost estimat la **214 milioane** de persoane.

Sursă: *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities For Change*, International Organization for Migration, Geneva, 2010, p. 115.

http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf

[accesat la 12 martie 2011]

Distribuția acestora în regiunile mai importante ale lumii este ilustrată mai jos (datele pe baza cărora s-a făcut calculul reflectă situația din 2005):

Sursă: *World Migration 2008*. International Organization for Migration World Migration Report Series <http://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2008/02382a20.pdf>
[accesat la 12 martie 2011]

Alte surse privind diversitatea produsă de **migrație** la nivel global:

- United Nations Population Division: International Migrant Stock
<http://esa.un.org/migration/index.asp?panel=2>
- CIA World Factbook: Net Migration Rate – Migrant(s)/1 000 Population
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2112.html?countryName=&countryCode=®ionCode=%EF%BF%BD>
[accesate la 12 martie 2011]

1.3.2. Diversitatea produsă de migrație în Europa Occidentală:

Conform datelor furnizate de United Nations Population Division: International Migrant Stock, la nivelul anului 2010 numărul migranților din Europa era de aproximativ **70 de milioane** de persoane, ceea ce a reprezentat **9.5 %** din populația continentului.

Tabelul de mai jos sintetizează evoluția numărului de imigranți, respectiv a ponderii acestora din totalul populației pentru câteva state din Europa Occidentală, în intervalul 1980–2010. Datele referitoare la situația din 2010 provin din statisticile furnizate de United Nations Population Division: International Migrant Stock.

Țara	1980		1998		2010	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Austria	282 000	3.7	737 300	9.1	1 310 218	15.6
Belgia	-	-	892 000	8.7	974 849	9.1
Danemarca	101 600	2.0	256 300	4.8	483 713	8.8
Elveția	892 800	14.1	1 347 900	19.0	1 762 797	23.2
Finlanda	12 800	0.3	85 100	1.6	225 646	4.2
Franța	-	-	3 260 000	5.5	6 684 842	10.7
Germania	4 453 300	7.2	7 319 600	8.9	10 758 061	13.1
Grecia	213 000	2.2	(165 400)	1.5	1 132 794	10.1
Irlanda	-	-	111.000	3.0	898 630	19.6
Italia	298 700	0.5	1 250 200	2.2	4 463 413	7.4
Luxemburg	94 300	25.8	147 700	34.9	173 232	35.2
Marea Britanie	-	-	2 207 000	3.8	6 451 711	10.4
Norvegia	82 600	2.0	165 100	3.7	485 444	10.0
Olanda	520 900	3.7	662 400	4.2	1 752 869	10.5
Portugalia	50 800	0.5	178 100	1.8	918 626	8.6
Spania	182 000	0.5	719 600	1.5	6 377 524	14.1
Suedia	421 700	5.1	499 900	5.9	1 306 020	14.1
Turcia	-	-	162 200	-	1 410 947	1.9

Sursa: W. HAUG – P. COMPTON – Y. COURBAGE (eds.), *The demographic characteristics of immigrant populations*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002 (pentru 1980 și 1998); Pentru 2010, datele provin de la United Nations Population Division: International Migrant Stock <http://esa.un.org/migration/index.asp?panel=2>.

2. Diversitatea ca variabilă relevantă din punct de vedere sociologic

Spre deosebire de abordările caracteristice pentru ultimul deceniu al secolului 20, începând cu primii ani ai noului mileniu au început să apară rezultatele unor cercetări mai sistematice care și-au propus oferirea unei imagini mai exacte și mai nuanțate asupra diversității, prin măsurarea diferitelor aspecte ale **gradului de divizare al comunităților politice** existente pe glob.

O dovadă a interesului crescând pentru acest gen de date este oferită de:

- *CIA World Factbook* care are capitole speciale dedicate diversității etnice, lingvistice, religioase și juridice a statelor lumii (a se vedea în acest sens sursele indicate la subcapitolul 1.2.1.), respectiv
- *Encyclopedia Britannica* care începând cu ediția din 2001 și-a completat studiile de țară cu date referitoare la caracterul multicultural al acestora.

1.2. Începuturile abordărilor academice

În cadrul abordărilor cu caracter științific au fost redescoperite, înainte de toate, **trei încercări timpurii**, veritabile documente ale pioneratului, cărora nu li s-a acordat atenția cuvenită la vremea lor:

- *Atlas Narodov Mira*, publicat în 1964 la Moscova, ce conținea **hărți** detaliate reflectând **structura etnolingvistică** a 134 de state și teritorii dependente existente la momentul respectiv; în partea narativă, Atlasul folosește pentru prima dată conceptul de **fracționizare etnolingvistică**;
- o lucrare a lui **Marie R. Haug**, publicată în 1967 care a propus pentru prima dată definirea diversității – a „**pluralismului cultural**” în termenii autorului – ca o **variabilă relevantă** din punct de vedere sociologic, utilizabilă ca predictor al unor trenduri probabile în evoluția societății;

M. R. HAUG, Social and Cultural Pluralism as a Concept in Social System Analysis, in: *The American Journal of Sociology*, Vol. 73., No. 3., 1967, pp. 294-304.

- în ediția din 1972 a publicației de referință în științele politice, *The World Handbook of Political and Social Indicators*, **Taylor și Hudson** includ pentru prima dată **fracționizarea etnolingvistică** în lista indicatorilor politici și sociali cu ajutorul cărora societățile pot fi analizate.

C. TAYLOR – M. C. HUDSON, *The World Handbook of Political and Social Indicators*, Yale University Press, New Haven, CT, 1972.

1.2.1. Pionieratul lui Haug

Haug a construit un **index al pluralismului**, plecând de la datele unui studiu realizat de Banks și Textor, ce oferea o descriere detaliată a 115 state din cele existente în 1963, folosind 57 de variabile pentru caracterizarea unităților de analiză.

A. S. BANKS – R. B. TEXTOR, *A Cross-Polity Survey*, MIT Press, Cambridge, 1963.

Indexul Haug avea valori cuprinse între 0–8, calculate cu ajutorul a 5 dintre variabilele folosite de Banks și Textor: (1) limbă, (2) rasă, (3) religie, (4) caracterul segmentat al populației (comunalism sau tribalism asociat cu concentrarea teritorială) și (5) articularea de interese pe baze non-asociative (indicator al existenței unor comunități de interese în cazul cărora calitatea de membru se dobândește prin naștere).

De exemplu, la calcularea valorii indexului Haug, **itemul „limbă”** avea valoarea:

- **0** dacă o limbă era dominantă în proporție de cel puțin 85% în statul respectiv fără să existe o minoritate lingvistică semnificativă;
- **1** în cazul în care exista o astfel de minoritate lingvistică a cărei pondere nu depășea 15% și
- **2** în cazul în care nu exista nicio comunitate lingvistică ce reprezenta cel puțin 85% din populația totală a țării.

Calculând valorile indexului pentru 114 din cele 115 state analizate de Banks și Textor (China fiind omisă din cauza lipsei de acces la date relevante), Haug a ajuns la următoarele concluzii privind distribuția statelor după valorile înregistrate de index:

Indexul Haug		0	1	2	3	4	5	6	7	8
State	Nr.	17	9	18	10	12	15	23	9	1
	%	14.9	7.8	15.7	8.7	10.5	13.1	20.1	7.8	0.8
Pluralismul: N (%)		neglijabil 26 (22.7%)		ponderat 28 (24.4%)		accentuat 27 (23.6%)		valori extreme 33 (28.7%)		

Sursă: Întocmit pe baza Haug, 1967

Conform celor constate de Haug, 60 de state din cele 114 analizate (peste 62%) erau caracterizate printr-un pluralism extrem sau accentuat, alte 28 de state aveau un grad de pluralism ponderat, și abia 26 (23%) din statele existente în 1967 intrau în categoria comunităților politice cu diversitate neglijabilă.

2.2. Cercetări recente

Cercetările recente au vizat în principal două obiective: o **descriere** mai amănunțită a situației comunităților etnoculturale relevante din punct de vedere politic, pe e o parte, și reflectarea diversității cu ajutorul unor **indicatori**, respectiv valori agregate calculate pentru statele lumii, pe de altă parte.

2.2.1. Abordări descriptive

2.2.1.1. MAR

Cercetarea inițiată în 1986 **de Ted Robert Gurr** a devenit cunoscută sub denumirea *Minorities at Risk* (MAR – Minorități periclitare), proiectul desfășurându-se sub egida Center for International Development and Conflict Management din cadrul Universității din Maryland, SUA (<http://www.cidcm.umd.edu/mar/>).

Proiectul **MAR** a urmărit identificarea și explorarea acelor comunități etnoculturale care, începând din 1945, se găsesc în stadiul **mobilizării politice**, motivele mobilizării lor fiind strâns legate de sentimentul colectiv de nesiguranță privind perspectivele păstrării identității și a formei de viață.

În identificarea „comunităților periclitare” cercetătorii au luat în considerare doar:

- **statele** care aveau cel puțin 500.000 de locuitori în momentul cercetării;
- **comunitățile** care numără cel puțin 100.000 de membri, respectiv
- comunitățile cu număr de membri ce **depășește 1% din populația** statului, în cazurile în care numărul acestora este sub 100.000.

Totodată, cercetarea tratează:

- ca și **cazuri separate** comunitățile de aceeași limbă și cultură care trăiesc în state diferite (kurzii de exemplu);
- ca pe **un singur caz** comunitățile de aceeași limbă care trăiesc pe teritoriul unui stat (hispanicii de pe teritoriul Statelor Unite ale Americii), fără să ia în considerare diviziunea lor internă;

- drept comunități mobilizate etnopolitic și pe acele **minorități dominante privilegiate** care aspiră către păstrarea privilegiilor de care dispun (de exemplu sunitii irakieni care au beneficiat de privilegii până la răsturnarea regumului lui Saddam Hussein, sau unele minorități chineze din țări ale Asiei orientale, care deși nu beneficiază de drepturi politice, lingvistice sau culturale, sunt dominante din punct de vedere economic).

În contrast, printre comunitățile periclitare identificate de cercetarea MAR:

- nu figurează nicio comunitate **majoritară** din punct de vedere demografic,
- iar comunitățile constituite de către **imigranți** au fost incluse în evidențele cercetării doar în cazurile în care majoritatea dominantă îi consideră ca fiind stabiliți pe teritoriul statului de mai multe generații.

Cercetarea s-a derulat în intervalul 1988–2005, în patru etape. Prima etapă s-a concentrat asupra perioadei 1945-1990, identificând 227 de comunități care au corespuns criteriilor stabilite. A doua și a treia etapă s-au concentrat pe intervalele 1990-1996, respectiv 1996-1999, și au relevat noi comunități mobilizate etnopolitic, al căror număr a crescut, prin urmare, la 275. Odată cu încheierea ultimei etape, care a analizat intervalul 1999-2003 și ale cărei rezultate au fost făcute publice în februarie 2005, inițiatorii cercetării au beneficiat de informații detaliate referitoare la **283 de comunități mobilizate etnopolitic**, localizate pe teritoriul a **116 state**.

Cercetarea împarte cele 283 de comunități în **șase categorii** distincte:

1. **comunități etnonaționaliste**: comunități etnice, lingvistice sau religioase concentrate teritorial, care sunt caracterizate prin interesul manifestat față de perpetuarea tradiției autonomiei politice, și reprezentanții cărora au creat și susținut o mișcare politică pentru dobândirea autonomiei într-un anumit moment între 1945 până în prezent;
2. **minorități naționale**: comunități care urmăresc obiective similare cu cele ale comunităților etnonaționaliste, diferențiindu-se de cele din urmă prin faptul că sunt despărțite prin granițe de conaționali lor din țara-mamă, de obicei vecină cu acel stat în cadrul căruia trăiesc;
3. populații **băștinașe**: urmașii popoarelor băștinașe, care sunt atașați de teritoriul lor tradițional, de resursele acestuia și de cultura specifică care îi deosebește de forma de viață a majorității;
4. **etnoclase**: comunități formate de urmașii sclavilor sau imigranților care se deosebesc de mediul în care trăiesc prin cultura lor specifică și un statut social aparte, rezultat din accesul lor limitat la oportunitățile de pe piața forței de muncă;
5. **elite care militează în numele comunităților** (*communal contenders*): grupuri, triburi și clanuri bine circumscrise cultural, care aspiră la dobândirea sau împărțirea puterii într-un context politic divizat din punct de vedere etnic, lingvistic sau cultural;
6. **secte religioase**: acele comunități care se diferențiază de mediul în care trăiesc prin obiceiurile lor religioase, și ale căror mișcări politice sunt menite să apere aceste obiceiuri.

Descrierea narativă a situației celor 283 de comunități, incluzând cronologii privind evenimentele importante din viața acestora de după 1990, poate fi consultată la adresa <http://www.cidcm.umd.edu/mar/data.asp#qualitativemar>.

2.2.1.2. Fearon

Într-un articol publicat în 2003, **James D. Fearon** a identificat **819 de comunități** etnoculturale distincte, aflate pe teritoriul a **160 de state**, reprezentând cel puțin 1% din populația statului respectiv, cu rădăcini istorice pe teritoriul ocupat și cu caracteristici etnice, lingvistice și/sau religioase care le deosebesc de majoritatea cu care coabitează.

J. D. FEARON, Ethnic and cultural diversity by country, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 195-222.

Distribuția acestora pe regiunile mai importante ale lumii este prezentată în tabelul de mai jos.

	Lume	Occident	America de Nord și Orientul Mijlociu	America de Sud și Zona Caribelor	Asia	Europa de Est și CIS	Africa
Nr. de state:	160	21	19	23	23	31	43
Procent (%):		13%	12%	14%	14%	19%	27%
Nr. de grupuri etnice:	819	68	70	81	109	141	350
Procent (%):		8%	9%	10%	13%	17%	43%
Procentul majorității, în medie:	65%	85%	68%	69%	72%	73%	42%
Procentul, în medie, al celei mai însemnate minorități:	17%	9%	19%	21%	16%	15%	20%
State în care majoritatea reprezintă cel puțin 50% din populație:	72%	100%	84%	78%	82%	90%	30%
State în care majoritatea reprezintă cel puțin 90% din populație:	18%	57%	21%	17%	18%	13%	0

Sursă: Fearon, 2003

2.2.1.3. Alesina et al.

Folosind surse mai recente și separând dimensiunile etnice, lingvistice și religioase ale diversității, Alberto Alesina, Arnaud Devleeschauwer, William Easterly, Sergio Kurlat și Romain Wacziarg au identificat:

- **650 grupuri etnice** semnificative localizate pe teritoriul a **190 state** și unități teritoriale dependente,
- **1 055 grupuri lingvistice** în **201 unități teritorial-politice** și
- **294 de comunități religioase** în cadrul a **215 formațiuni statale** și teritorii dependente.

A. ALESINA – A. DEVLEESCHAUWER – W. EASTERLY – S. KURLAT – R. WACZIARG, Fractionalization, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 155-194.

Distribuția, pe regiunile mai importante ale lumii, a comunităților care se disting prin cel puțin unul dintre descriptorii amintiți este prezentată în tabelul de mai jos.

	Lume	Occident	America de Nord și Orientul Mijlociu	America de Sud și Zona Caribelor	Asia	Europa de Est și CIS	Africa
Nr. de state:	190	28	19	34	38	27	44
Procent (%):		15%	10%	18%	20%	14%	23%
Nr. de grupuri etnice:	1,054	132	83	146	183	175	335
Procent (%):		13%	8%	14%	17%	16%	32%
Procentul majorității, în medie:	68%	82%	69%	71%	76%	72%	44%
Procentul, în medie, al celei mai însemnate minorități:	16%	9%	19%	18%	14%	15%	19%
Numărul de state în care majoritatea reprezintă cel puțin 50% din populație:	144	25	16	27	34	25	14
Numărul de state în care majoritatea reprezintă cel puțin 90% din populație:	44	17	4	7	13	2	1

Sursă: Alesina et al., 2003

2.2.2. Abordări cantitative

2.2.2.1. MAR

În completare la descrierile narative, proiectul MAR a realizat o bază de date ce include informații codate privind situația celor 283 de comunități, cu ajutorul a 71 de variabile. Baza de date poate fi consultată la adresa:

<http://www.cidcm.umd.edu/mar/data.asp#quantitativemar> [12 martie 2011].

2.2.2.2. Indexul de fracționalizare

În articolul deja amintit („Ethnic and cultural diversity by country”, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 195-222), Fearon a calculat totodată valorile **indexului de fracționalizare etnică** pentru cele 160 de state analizate, cu ajutorul formulei:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$$

unde $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$ reprezintă ponderea procentuală a grupurilor etnice.

Valoare indexului de fracționalizare etnică arată **probabilitatea** cu care două persoane alese aleatoriu din populația unui stat vor avea etnie diferită.

Modalitatea de calcul a fracționalizării este ilustrată în tabelul de mai jos, cu ajutorul unor „state” și compoziții etnice fictive.

„Stat”	Compoziția etnică	Valoarea F
A	Omogen	0
B	2 grupuri etnice (.95, .05)	.10
C	2 grupuri etnice (.8, .2)	.32
D	2 grupuri etnice (.5, .5)	.50
E	3 grupuri etnice (.33, .33, .33)	.67
F	3 grupuri etnice (.55, .30, .15)	.59
G	3 grupuri etnice (.75, .20, .05)	.40
H	4 grupuri etnice (.25, .25, .25, .25)	.75
I	(.48, .01, .01, ...)	.76
J	n grupuri etnice ($1/n$, $1/n$, ...)	1- ($1/n$)

Sursă: Fearon, 2003

Valorile medii ale indexului de fracționalizare etnică, calculate global, respectiv pe cele șase regiuni importante ale lumii, sunt redată în tabelul de mai jos:

	Nr. de state	F
Lume	160	.48
Occident	21	.24
America de Nord și Orientul Mijlociu	19	.45
America de Sud și Zona Caribelor	23	.41
Asia	22	.44
Europa de Est și CIS	31	.41
Africa	43	.71

Sursă: Fearon, 2003

Reiese din tabelul de mai sus că probabilitatea medie calculată pentru cele 160 de state studiate de Fearon ca două persoane luate aleator din populația unuia dintre statele respective să aparțină unor grupuri etnice distincte este aproape de 50%. Indicatorul înregistrează valori peste 40% în toate regiunile studiate, cu două excepții: în Occident fracționalizarea etnică este mai redusă, iar în Africa urcă la peste 70%.

În articolul amintit („Fractionalization”, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 155-194), Alesina et al. au calculat trei variante ale fracționalizării: **fracționalizarea etnică**, cea **lingvistică** și cea **religioasă**.

Valorile indexului de fracționalizare etnică obținute de Alesina et al. confirmă în general calculele lui Fearon. Împreună cu acestea, valorile indexului de fracționalizare lingvistică și cele ale indexului de fracționalizare religioasă calculate de membrii echipei condusă

de Alesina pentru cele 215 state și teritorii dependente – indicând totodată sursa datelor utilizate și anul înregistrării acestora –, oferă o imagine de ansamblu fără precedent privind gradul de divizare a comunităților politice existente pe glob în momentul de față. Pe baza datelor oferite de ei se poate observa totodată că cele trei variante ale indexului de fracționalizare pot avea valori diferite în cazul aceluiași stat.

2.2.2.3. Indexul de polarizare

Într-un articol publicat în 2005, Jose G. Montalvo și Marta Reynal-Querol au propus un **index al polarizării**, calculat cu următoarea formulă:

$$Q = 1 - \sum_{i=1}^N \left(\frac{0.5 - p_i}{0.5} \right)^2 p_i,$$

unde p_i reprezintă ponderea procentuală a grupurilor.

J. G. MONTALVO – M. REYNAL-QUEROL, Ethnic Diversity and Economic Development, in: *Journal of Development Economics* vol. 76, 2005, pp. 293-323;

Efectuând calculele privind valorile fracționalizării etnice și religioase, respectiv valorile polarizării etnice și religioase calculate pentru **138 de state**, Montalvo și Reynal-Querol au constatat următoarele:

- în timp ce fracționalizarea crește cu numărul grupurilor, **valoarea maximă a polarizării** se obține pentru **două grupuri de dimensiuni apropiate**;
- pentru valori scăzute ale indexului de fracționalizare corelarea dintre cei doi indicatori este **pozitivă și aproape liniară**, pentru valori medii ale indexului de fracționalizare corelarea **se apropie de zero**, în timp ce pentru valori mari ale indexului de fracționalizare corelarea este **negativă**.

2.2.2.4. Indexul de segregare

Un nou indicator ce relevă **dimensiunea teritorială a diversității** a fost propus de Alesina și Zhuravskaya într-un studiu din 2009. **Indexul de segregare** poate fi calculat cu ajutorul următoarei formule:

$$S = \frac{1}{M-1} \sum_{m=1}^M \sum_{j=1}^J \frac{t_j}{T} \cdot \frac{(p_{jm} - p_m)^2}{p_m},$$

unde

T - reprezintă populația totală a statului

M - nr grupurilor etnoculturale relevante,

J - nr regiunilor din statul respectiv,

t_j - populația regiunii j,

p_m - ponderea procentuală a grupului m,

p_{jm} - ponderea procentuală a grupului m de pe teritoriul regiunii j.

A. ALESINA – E. ZHURAVSKAYA, *Segregation and the quality of government in a cross-section of countries*, manuscris, 2009.

<http://www.economics.harvard.edu/faculty/alesina/files/Segregation%2Band%2Bthe%2Bquality%2Bof%2Bgovernment%2Bin%2Ba%2Bcross-section%2Bof%2Bcountries.pdf>

[accesat la 12 martie 2011]

Efectuând calculele privind valoarea **segregării etnice** pentru **97 state**, segregarea **lingvistică** în **92 de state** și segregarea **religioasă** pentru **78 de state**, Alesina și Zhuravskaya au constatat următoarele:

- statele sunt segregate preponderent pe criterii etnice și lingvistice, și rar pe criterii religioase;
- indexul de segregare corelează pozitiv cu valorile indexului de fracționalizare etnică și lingvistică, și corelația dintre segregare și indexul de fracționalizare religioasă tinde spre zero.

2.2.2.5. Indexul BGI

Într-un articol publicat în 2010, Kate Baldwin și John D. Huber au propus un nou indicator, indexul BGI (*between-group inequality*), care măsoară **variația venitului mediu** al grupurilor etnoculturale, reflectând diferențele economice între comunitățile relevante din punct de vedere etnopolitic.

Indexul BGI poate fi calculat cu ajutorul următoarei formule:

$$S = \frac{1}{2\bar{y}} \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i p_j \cdot \left| \bar{y}_j - \bar{y}_i \right| \right)$$

unde

\bar{y} - reprezintă venitul mediu pe țară

\bar{y}_k - venitul mediu al grupului k;

p_k - ponderea procentuală a grupului k.

K. BALDWIN – J. D. HUBER, Economic versus Cultural Differences: Forms of Ethnic Diversity and Public Goods Provision, in: *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 4, November 2010, pp. 644-662.

3. Consecințele politice ale diversității

Consecințele pe care diversitatea le produce au fost scoase în evidență atât de rapoartele amintite ale organizațiilor interguvernamentale, cât și de cercetările mai recente trecute în revistă.

3.1. Punctul de vedere al UNDP

Raportul UNDP din 2004 amintește de două consecințe ale diversității: limitarea accesului la educație în limba maternă și forme de marginalizare ale grupurilor non-dominante.

3.1.1. Situația **accesului la învățământul în limba maternă** în diferitele regiuni ale lumii se prezintă în felul următor:

Regiune	Numărul limbilor vorbite	Procentul populației cu acces la învățământ în limba maternă (%)	Populația totală (milioane)
Africa Sud de Sahara	2 632	13	641
Asia de Est și Pacific	2 815	62	1 918
Asia de Sud	811	66	1 480
Europa de Est și CIS	625	74	409
OECD	1 299	87	912
America Latină și Zona Caribelor	1 086	91	530

UNDP, *Human Development Report 2004*, p. 34.

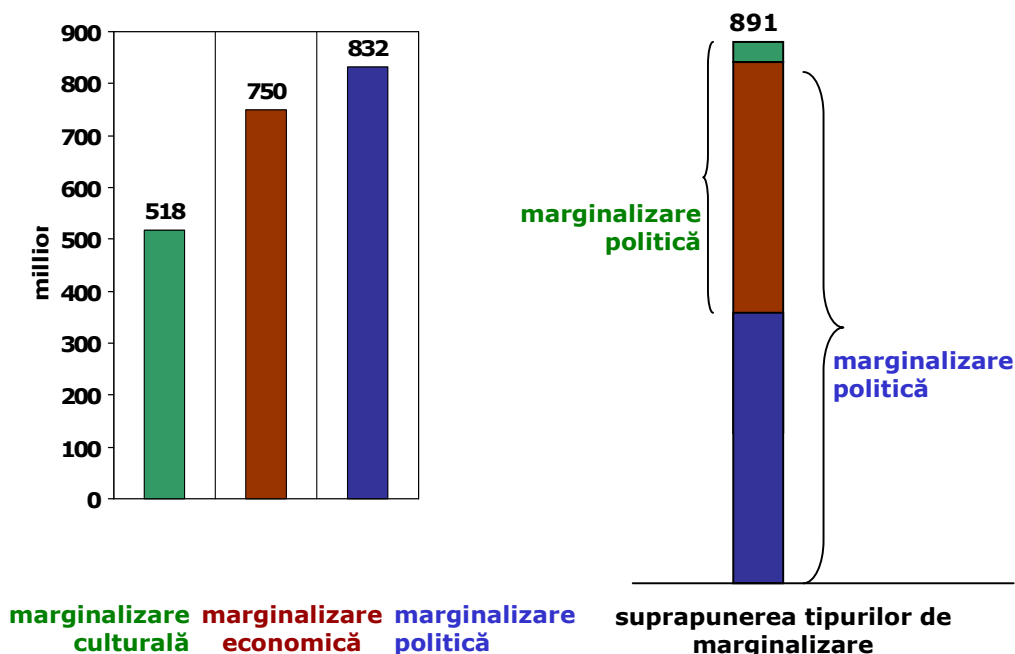
Este interesant de observat că situația cea mai fericită sub aspectul accesului la învățământ în limba maternă nu se înregistrează în țările cele mai dezvoltate (OECD), ci în America Latină, unde, conform datelor furnizate de Fearon și Alesina et al., caracterul dominant al limbii spaniole simplifică oarecum lucrurile.

3.1.2. Plecând de la datele furnizate de **proiectul MAR**, raportul identifică **trei tipuri** ale marginalizării care afectează membrii culturilor non-dominante:

- peste **518 de milioane** de persoane, membri a cel puțin **129 de comunități** etnoculturale distincte, sunt victimele **marginalizării culturale**: respectivele comunități sunt expuse discriminării lingvistice și/sau religioase, în sensul în care le este interzisă practicarea în public a obiceiurilor lor culturale;
- peste **750 de milioane** de oameni, membri a **189 de comunități**, sunt supuse **discriminării economice**;
- **191 de comunități** numărând **832 de milioane** de membri sunt afectate de **marginalizare de natură politică**, participarea la viața politică a statului, exercitarea drepturilor politice, sau ocuparea de funcții în instituțiile statului fiind blocată prin intermediul unor legi sau alte mijloace politice.

Aceste forme de marginalizare pot să afecteze concomitent aceeași comunitate. Numărul indivizilor care suferă de pe urma a **cel puțin unei forme de marginalizare** se ridică la **891 de milioane**.

Consecințele diversității la scară globală UNDP, 2004

UNDP, *Human Development Report 2004*, p. 32.

3.2. Consecințele diversității în lumina cercetărilor

Cercetările ale căror rezultate au fost rezumate sumar în cele de mai sus nu urmăreau doar să ofere o imagine cât mai fidelă a gradului de diversitate ce caracterizează statele lumii contemporane, ci au vizat totodată utilizarea indicatorilor definiți ca **predictori** privind evoluția altor variabile macrostructurale în cazul statelor caracterizate prin diferite aspecte și grade ale diversității.

3.2.1. **Haug** (1967) a constatat, de exemplu, că statele caracterizate prin valori mari ale indexului de **pluralism** sunt preponderent:

- state „tinere”, care au dobândit recent independența;
- state ale căror economii sunt dominate de agricultură;
- cu nivel de trai modest sau scăzut;
- cu guvernare inefficientă;
- viață politică dominată de rivalizarea între diferitele grupuri de interese cu caracter non-asociativ.

3.2.2. Analizând datele relevante din 70 de state, **Mauro** (1995) a identificat o puternică corelație între indexul de fracționalizare etnolingvistică și indicatorii performanței instituționale. Conform celor constatate de Mauro, valorile mari ale **fracționalizării etnolingvistice** corelează cu:

- corupția;
- nivelul scăzut al investițiilor;
- instabilitatea politică;
- posibilitatea unor conflicte etnice sau război civil.

P. MAURO, Corruption and Growth, in: *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, Nr. 3, 1995, pp. 681-712.

3.2.3. Explorând situația statelor africane situate la sud de Sahara, **Easterly și Levine** (1997) au constatat că indicatorii diversității sunt utili în explicarea diferențelor între state în ceea ce privește opțiunile de politici publice și evoluția indicatorilor economici. Calculele lor arată că **fracționizarea etnică** are drept consecință:

- participare scăzută în educația școlară;
- instabilitate politică;
- sisteme monetare subdezvoltate;
- nivel ridicat al deficitului;
- infrastructură subdezvoltată;
- comportament politic orientat spre avantaje pe termen scurt;
- dificultăți ale consensului privind bunul public.

W. EASTERLY – R. LEVINE, Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions, in: *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 111, Nr. 4, 1997, pp. 1203-1250.

3.2.4. În cadrul unei analize realizate pe baza unor date ce reflectă situația din 152 state, **La Porta et al.** (1999) au constatat că **fracționizarea etnolingvistică** corelează negativ cu:

- latitudinea;
- valoarea GDP-ului;
- calitatea actului de guvernare.

În ceea ce privește legătura între fracționizare și **calitatea guvernării**, La Porta et al. concluzionează că statele mai omogene se caracterizează în general printr-o guvernare mai bună, în timp ce statele cu valori ridicate ale fracționizării sunt guvernate mai prost.

Religia joacă un rol de asemenea: statele preponderent protestante au, în general, o guvernare mai bună decât cele catolice sau musulmane.

Indicatorii folosiți pentru evaluarea calității actului de guvernare au fost intervenționismul, eficiența sectorului public, furnizarea bunurilor publice, dimensiunea guvernului respectiv al sectorului public și libertățile politice.

Conform explicației oferite de La Porta et al., diferențele constatate prin calculele de regresie se explică prin faptul că grupurile etnice reprezentate în putere tind să aibă un comportament redistributiv ceea ce are efecte adverse asupra dimensiunii și eficienței instituțiilor publice.

R. La PORTA et al., The Quality of Government, in: *Journal of Law, Economics and Organization*, vol. 15, nr. 1, 1999, pp. 222-279.

3.2.6. **Alesina, Baqir și Easterly** (1999), pe baza unei analize a situației din 1462 județe (*counties*) ale Statelor Unite (din totalul de 3140) au ajuns la concluzia că:

- județele cu valori mari ale indexului de fracționalizare etnică se caracterizează prin nivelul ridicat al cheltuielilor și înregistrează datorii pe cap de locuitor mai mari;
- și în pofida acestui lucru alocă fonduri mai mici pentru furnizarea unor bunuri publice precum educația, întreținerea spațiilor publice, salubritate, etc.

A. ALESINA – R. BAQIR – W. EASTERLY, Public Goods and Ethnic Divisions, in: *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, Nr. 4, 1999, pp. 1243-1284.

3.2.7. În articolul lor din 2003, **Alesina et al.** ajung la următoarele concluzii privind relevanța economică, socială și politică a diferitelor aspecte ale fracționalizării:

- Valorile ridicate ale **fracționalizării etnice și lingvistice** au, în general, un **impact negativ** asupra:
 - evoluției GDP și a altor indicatori economici;
 - performanțele democratice, reflectate în indexuri ale democratizării;
 - calitatea actului de guvernare, reflectată în performanțele unor politici publice, precum rata de analfabetism sau mortalitatea infantilă;
 - performanța instituțiilor publice, reflectată în corupție, indicatori ai libertăților fundamentale și politice, etc.
- în evaluarea impactului este indicat, totuși, luarea în considerare a unor **variabile explicative adiționale** precum poziționarea geografică (în special latitudinea);
- **fracționalizarea religioasă** are un **impact pozitiv** asupra indicatorilor de:
 - creștere economică,
 - calitatea politicilor publice,
 - controlul corupției,
 - reducerea analfabetismului,
 - drepturi politice, etc;
- **fracționalizarea etnică** este o variabilă cu **potențial predictiv mai bun** decât fracționalizarea lingvistică, prima producând în general consecințe mai semnificative din punct de vedere statistic.

Noutatea abordării lui Alesina et al. față de analizele anterioare constă deci în semnalarea unor **diferențe** între consecințele fracționalizării etnice și lingvistice, pe de o parte, și cea religioasă, pe de altă parte.

A. ALESINA – A. DEVLEESCHAUWER – W. EASTERLY – S. KURLAT – R. WACZIARG, Fractionalization, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 155-194.

3.2.8. **Montalvo și Reynal-Querol** (2005) au oferit o imagine și mai nuanțată privind consecințele pe care diversitatea le poate avea, folosind noul indicatorul propus de ei, **polarizarea**.

Calculule lor au confirmat, pe de o parte, **impactul negativ direct al fracționării etnolingvistice** asupra indicatorilor de creștere economică semnalat de alți autori, pe de altă parte au scos în evidență faptul că **polarizarea etnolingvistică** își exercită efectul pe **canale indirecte** precum impactul asupra investițiilor, cheltuielilor publice sau probabilitatea războiului civil.

În ceea ce privește **polarizarea religioasă**, aceasta are efecte **negative** prin intermediul canalelor indirecte amintite, în timp ce **fracționizarea religioasă** are efecte **benefice**: diversitatea religioasă trage în sus nivelul investițiilor, reduce nivelul de cheltuieli al guvernului raportat la GDP și scade probabilitatea războiului civil, ceea ce confirmă rezultatele în acest sens ale lui Alesina et al.

J. G. MONTALVO – M. REYNAL-QUEROL, Ethnic Diversity and Economic Development, in: *Journal of Development Economics* vol. 76, 2005, pp. 293-323.

3.2.9. Relația dintre **fracționizarea etnică** și **capitalul social** a fost explorată de **Robert Putnam** (2007) în cadrul unei cercetări care a scos în evidență faptul că în Statele Unite membrii **comunităților locale** caracterizate printr-un grad mai mare de fracționizare prezintă un nivel scăzut al încrederii generalizate în oameni.

R. PUTNAM, Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century, in: *Scandinavian Political Studies*, Vol. 2, 2007, pp. 137-174.

3.2.10. Cu ajutorul **indexului de segregare** propus de ei, **Alesina și Zhuravskaya** (2009) au arătat că în cazul în care valoarea indexului de fracționizare calculată pentru două state este identică, indicatorii privind **calitatea actului de guvernare** vor avea valori mai scăzute în cazul aceluși stat în care valoarea indexului de segregare este mai mare.

Ca și posibile explicații Alesina și Zhuravskaya menționează lipsa consensului privind bunul public, efectele contraselective ale votului etnic și costurile unor măsuri și instituții represive care sunt menite să compenseze spaima generată de posibilitatea unei secesiuni.

A. ALESINA – E. ZHURAVSKAYA, *Segregation and the quality of government in a cross-section of countries*, manuscris, 2009.

3.2.11. Utilizând **indexul BGI** calculat pentru 46 de state, **Baldwin și Huber** (2010) au ajuns la concluzia că indexul BGI surprinde consecințe ale diversității pe care fracționizarea etnolingvistică nu le poate evidenția. Calculule efectuate de Baldwin și Huber au demonstrat **o legătură robustă între BGI și calitatea serviciilor publice**, cele din urmă fiind măsurate cu ajutorul a 10 variabile. Dacă din cazurile analizate sunt eliminate democrațiile avansate, atunci legătura este **negativă**, în sensul că valori mari ale indexului BGI vor avea drept consecință servicii publice de slabă calitate.

Cum fracționizarea nu produce astfel de consecințe, Baldwin și Huber sunt de părere că o atenție sporită acordată inegalităților economice între grupuri (prin intermediul

indexului BGI) va facilita o mai bună înțelegere a impactului pe care diversitatea etnică îl are asupra eficienței guvernării.

K. BALDWIN – J. D. HUBER, Economic versus Cultural Differences: Forms of Ethnic Diversity and Public Goods Provision, in: *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 4, November 2010, pp. 644-662.

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 3

Conflicte etnopolitice – date și analiză

Conceptul de conflict etnopolitic. Studiul conflictelor în general. Evoluția conflictelor etnopolitice în perioada 1945–2010. Baze de date relevante. Analiză: tendințe și perspective ale conflictelor etnopolitice în lume.

Noțiunea de conflict etnopolitic

Conflictul poate fi definit ca un proces de interacțiune între doi sau mai mulți actori care urmăresc cauzarea de prejudicii, incomodarea sau eliminarea celui care este perceput ca având scopuri sau interese incompatibile.

Termenul astfel conceput implică deci deopotrivă

- relații caracterizate prin opinii, atitudini și comportamente adverse, cât și
- procese de interdependență dinamică: negocieri, ostilități, violențe și
- forma extremă a conflictului: lupta armată

între actori.

Conflictele etnopolitice sunt fenomene preponderent **intrastatale**, în cazul cărora părțile rivale sau combatante sunt actori în interiorul aceleiași comunități politice. **Motivul** conflictului este legat de regulă de o dispută privind felul în care statul gestionează diversitatea, **obiectivul** urmărit de grupurile mobilizate sau rebele fiind obținerea unor garanții privind supraviețuirea comunității, prin păstrarea identității, limbii, religiei sau a formei de viață, ceea ce presupune de cele mai multe ori dobândirea controlului asupra unor resurse critice.

1. Studiul conflictelor armate

Conflictele etnopolitice reprezintă o **subcategorie** a fenomenului mai general al **conflictelor armate** care include de regulă două categorii principale: conflicte inter-statale și conflicte intra-statale, conflictul etnopolitic făcând parte din cea de a doua.

Deși fenomenul **războiului** a constituit o preocupare constantă pentru savanții tuturor timpurilor, în special istorici, studiul mai sistematic al fenomenului are origini relativ recente:

- în 1937 sociologul **Pitirim Sorokin** a fost primul care a dedicat studii aprofundate fenomenului, culegând date despre istoria conflictelor în care au fost implicate puterile europene;
- în lucrarea sa intitulată *A Study of War* (1942), **Quincey Wright** a încercat să elaboreze o teorie comprehensivă a războiului, cu ajutorul unei cantități impresionante de date din istoria conflictelor armate;

- în 1940 **Lewis Frye Richardson** a cules date statistice despre conflictele armate, realizând primul catalog al războaielor, publicat în 1960 (după moartea autorului) de Wright, sub titlul *Statistics of Deadly Quarrels*.

Tradiția inițiată de Sorokin, Richardson și Wright a fost continuată și adusă până în zilele noastre de o serie de proiecte de cercetare dintre care cele mai importante sunt următoarele:

- Proiectul **The Correlates of War (COW)**, inițiat la Universitatea din Michigan – incluzând date privind perioada 1816-2007: <http://www.correlatesofwar.org/>;
- Baza de date realizată de **Uppsala Conflict Data Program (UCDP/PRIO)**, administrată la Universitatea din Uppsala, în colaborare cu Peace Research Institute, Oslo (1945–): http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/program_overview/;
- Proiectele **Conflict Simulation Model (KOSIMO)** și **Conflict Barometer**, incluzând o variantă interactivă, desfășurate la Universitatea din Heidelberg (1945–): <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/index.html>;
- Proiectul **ECP Database on Conflict and Peacebuilding**, derulat la Universitatea din Barcelona (2001–): <http://escolapau.uab.cat>.
- Grupul de lucru pentru Cercetarea Cauzelor Războaielor: **Arbeitsgemeinschaft Kriegsursachenforschung (AKUF)**, Universitatea din Hamburg (1945–): <http://www.akuf.de>.

1.1. Proiectul **The Correlates of War (COW)** a fost inițiat de **J. David Singer**, în 1963, la Universitatea din Michigan. Bazele de date realizate în cadrul proiectului descriu cu ajutorul unui număr mare de variabile diferitele tipuri de conflicte armate (*military conflicts*), identificate în perioada 1816–2007.

În cadrul proiectului COW, noțiunea de **conflict armat** (război) este definită după cum urmează:

”Sustained combat, involving organized armed forces, resulting in a minimum of 1,000 battle-related fatalities (later specified as 1,000 battle-related fatalities within a twelve month period).”

M. R. Sarkees: *The COW Typology of War: Defining and Categorizing Wars* (Version 4 of the Data) – <http://www.correlatesofwar.org/>

Inițial, proiectul COW a folosit o tipologie a conflictelor incluzând trei categorii fundamentale:

- conflicts between states (inter-state war),
- between states and non-state actors (extra-state war),
- within states (intra-state war).

Cea mai recentă actualizare a bazei de date conține date despre **95** de conflicte inter-statale, **442** de conflicte intra-statale și **94** de conflicte non-statale.

În cadrul proiectului COW, complexitatea datelor a impus elaborarea unei **tipologii mai nuanțate** a conflictelor, care include în total 9 tipuri de conflicte, după cum urmează:

- **Inter-state wars** (war type 1)
- **Extra-state wars**
 - Colonial – conflict with colony (war type 2)
 - Imperial – state vs. non-state (war type 3)
- **Intra-state wars**
 - Civil wars
 - for central control (war type 4)
 - over local issues (war type 5)
 - Regional internal (war type 6)
 - Inter-communal (war type 7)
- **Non-state wars**
 - In non-state territory (war type 8)
 - Across state borders (war type 9).

M. R. Sarkees: *The COW Typology of War: Defining and Categorizing Wars* (Version 4 of the Data) – <http://www.correlatesofwar.org/>

1.2. Proiectul **Uppsala Conflict Data Program** (UCDP/PRIO) definește conflictul armat în felul următor:

”An armed conflict is a contested **incompatibility** that concerns government and/or territory where the use of armed force between two parties, of which at least one is the government of a state, results in at least 25 battle-related deaths in one calendar year.”

<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>

Cum această definiție a redus pragul de victime la 25, fenomenul explorat de UCDP/PRIO este considerabil mai larg decât cel reflectat de COW (care operează cu un prag de 1000).

Astfel, varianta bazei de date accesibilă la <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/> include 1989 de **episoade** de conflict în care au fost implicate 265 de **diade** (perechi de actori).

Termenul de **incompatibilitate** folosit în definiția conflictului este explicat în felul următor:

”The concept of an incompatibility is central to the UCDP’s gathering of data on armed conflict, being an essential part of the definition. Theoretically an incompatibility is a disagreement between at least two parties where their demands cannot be met by the same resources at the same time. In other words, their positions are incompatible, since both sides lay claim to the same scarce resource/resources. Such a disagreement is central to when social conflicts emerge, since an unlimited supply of a resource can satisfy all parties for all time.

In the UCDP’s definition of an armed conflict a stated incompatibility can concern government, territory, or both. In other words an armed conflict may erupt when two competing sides lay claim to the same piece of territory, or the same right to rule a country.

Operationally the government category translates into an organised group stating (verbally or in writing) a wish to either change the political system of country or change the composition of a ruling government. In the territorial sphere it means the stated wish by an organised group to change the status of a specific piece of territory, for example changing what government controls it (interstate war), seceding from an existing state or acquiring more control over a piece of territory through autonomy arrangements (intrastate wars).”

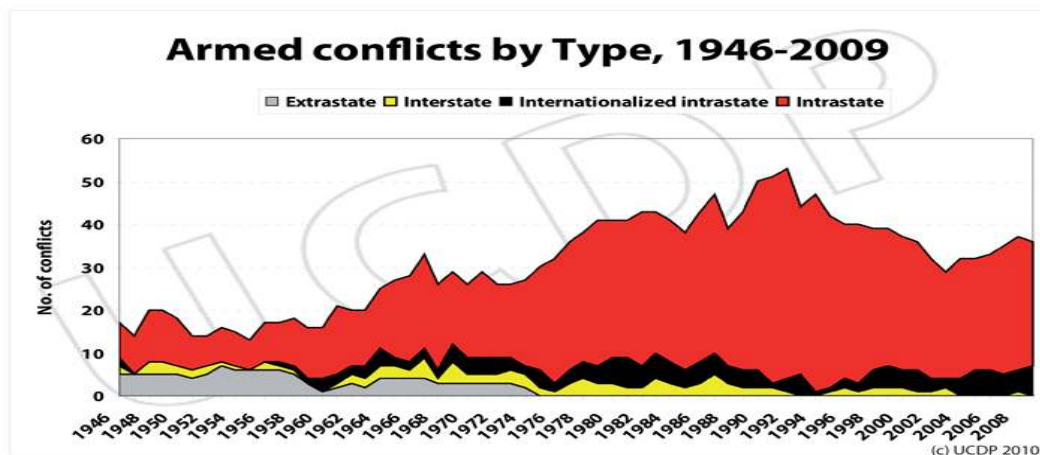
<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/faq/>

Tipologia utilizată de UCDP este similiară cu cea din proiectul COW:

- **Interstate** armed conflict occurs between two or more states.
- **Extra-state** armed conflict occurs between a state and a non-state group outside its own territory. (In the COW project, extra-state war is subdivided between colonial war and imperial war, but this division is not used here.)
- **Internationalized internal** armed conflict occurs between the government of a state and internal opposition groups with intervention from other states.
- **Internal** armed conflict occurs between the government of a state and internal opposition groups without intervention from other states.

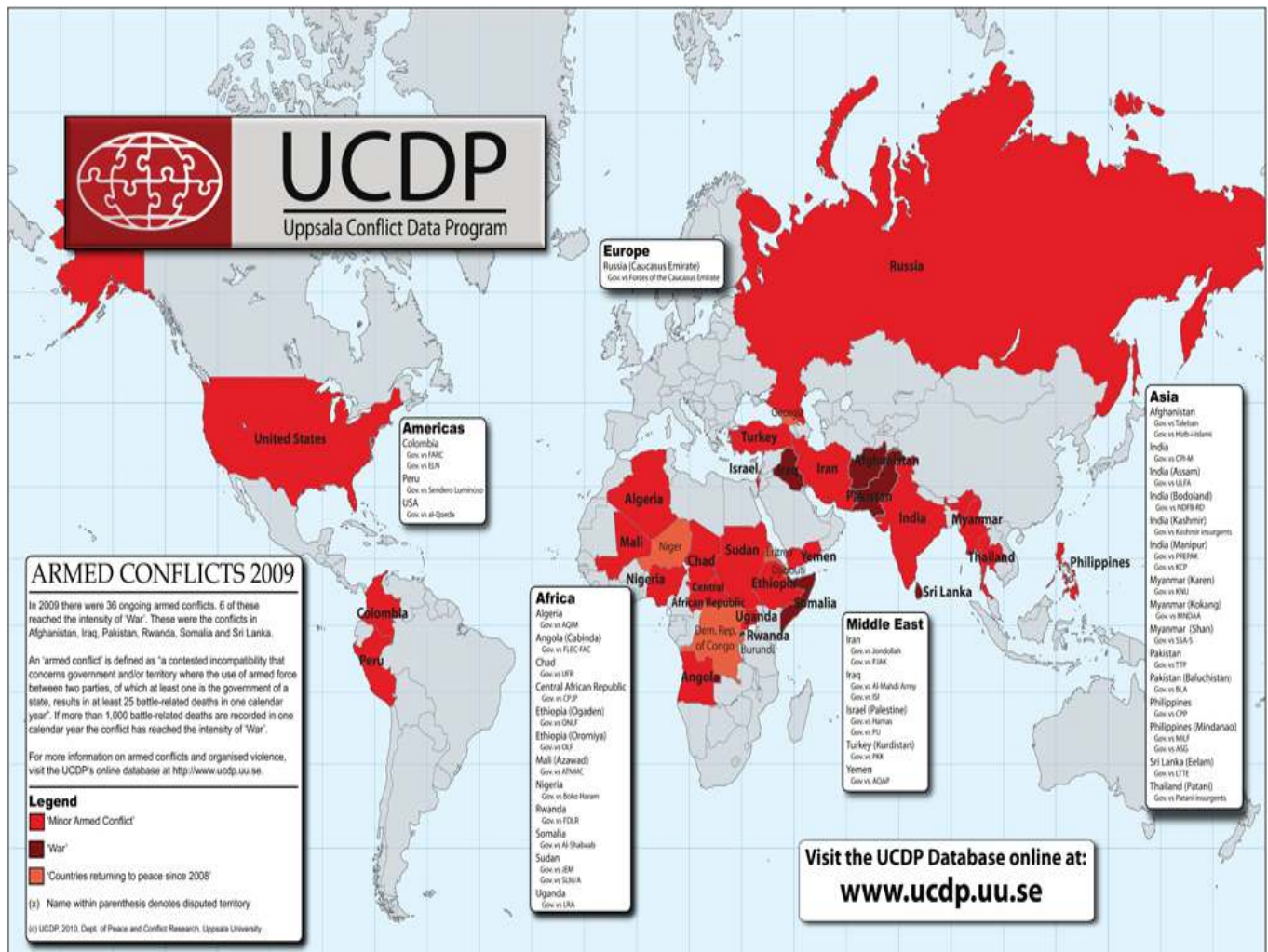
N. P. Gleditsch – P. Wallensteen – M. Eriksson – M. Sollenberg – H Strand: Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset, in: *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 5. (Sep., 2002), pp. 615-637.

Evoluția acestor tipuri de conflicte în perioada 1956–2009 este ilustrată de UCDP după cum urmează:

Sursa: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/20/20864_conflict_types_2009.pdf

Distribuția geografică a conflictelor după aceeași sursă este următoarea:

Sursă: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/18/18070_armedconflicts_2009.pdf

Baza de date UCDP conține date despre **244 conflicte** care au fost active în perioada 1946–2009. Declinul trendului de creștere a numărului de conflicte începând cu mijlocul anilor 1990 raportat de majoritatea surselor s-a oprit în 2004, în prezent numărul conflictelor fluctuând în jur de **30**.

În 2009, numărul conflictelor armate în desfășurare era de 36, localizate în 27 regiuni ale lumii. Dintre acestea 29 erau conflicte intrastatale, 7 intrastatale cu implicarea unor forțe externe. Niciun conflict interstatal nu s-a înregistrat în 2009.

Lista conflictelor active în 2009, împreună cu tipul de incompatibilitate corespunzător este redată în cele de mai jos:

Europe

- Russia (territory: Caucasus Emirate)

Middle East

- Iran (government)

- Iraq (government)
- Israel (territory: Palestine)
- Turkey (territory: Kurdistan)
- Yemen (government)

Asia

- Afghanistan (government)
- India (territory, 4: Assam, Bodoland, Kashmir, Manipur)
- India (government)
- Myanmar (territory, 3: Karen, Kokang, Shan)
- Pakistan (territory: Baluchistan)
- Pakistan (government)
- Philippines (territory: Mindanao)
- Philippines (government)
- Sri Lanka (territory: Eelam)
- Thailand (territory: Patani)

Africa

- Algeria (government)
- Angola (territory: Cabinda)
- Central African Republic (government)
- Chad (government)
- Ethiopia (territory, 2: Ogaden, Oromiya)
- Mali (territory: Azawad)
- Nigeria (government)
- Rwanda (government)
- Somalia (government)
- Sudan (government)
- Uganda (government)

Americas

- Colombia (government)
- Peru (government)
- USA (government).

Din cele 36 de conflicte armate 6 (Afghanistan, Iraq, Pakistan, Rwanda, Sri Lanka și Somalia) au atins nivelul de ”război”, conform criteriilor UCDP, numărul de victime depășind pragul de 1000 pe durata unui an.

1.3. Proiectele desfășurate la **Heidelberg Institute for International Conflict Research (KOSIMO, respectiv *Conflict Barometer*)** operează cu următoarea definiție a conflictului:

”Conflicts are clashes of interest (differences of position) concerning national values (territory, secession, decolonization, autonomy, system/ideology, national power, regional predominance, international power, resources, other). These clashes are of a certain duration and scope, involving at least two parties (organized groups, states, groups of states, organizations of states) determined to pursue their interests and win their cases.”

http://www.hiik.de/en/methodik/methodik_ab_2003.html

Metodologia care stă la baza culegerii datelor în cadrul proiectelor de la Heidelberg precizează două premise teoretice importante:

- Toate conflictele violente **degenerează din conflicte non-violente**, și de regulă nu se încheie printr-o pace instantanee: după terminarea violențelor tensiunile se reduc treptat, pe parcursul ameliorării existând posibilitatea ca violențele să reizbucnească. Din acest motiv, proiectele COSIMO și *Conflict Barometer* urmăresc inclusiv violențele aplanate, urmărind dacă se poate considera, într-adevăr, conflictul încheiat.
- Limitarea interesului academic asupra conflictelor violente pierde din vedere **importanța conflictelor care au fost aplanate** înainte ca acestea să ajungă în stadiul violent. Analiza cazurilor în care metodele de prevenire și de gestionare a conflictelor au fost eficiente poate oferi o înțelegere mai aprofundată a fenomenului conflictului.

În ceea ce privește tipologia conflictelor după nivelul de intensitate al acestora, aceasta este redată în tabelul următor:

State of Violence	Intensity Group	Level of Intensity	Name of Intensity	Definition
non-violent	low	1	Latent Conflict	A positional difference over definable values of national meaning is considered to be a latent conflict if respective demands are articulated by one of the parties and perceived by the other as such.
		2	Manifest Conflict	A manifest conflict includes the use of measures that are located in the preliminary stage to violent force. This includes for example verbal pressure, threatening explicitly with violence, or the imposition of economic sanctions.
violent	medium	3	Crisis	A crisis is a tense situation in which at least one of the parties uses violent force in sporadic incidents.
	high	4	Severe Crisis	A conflict is considered to be a severe crisis if violent force is repeatedly used in an organized way.
		5	War	A war is a type of violent conflict in which violent force is used with a certain continuity in an organized and systematic way. The conflict parties exercise extensive measures, depending on the situation. The extent of destruction is massive and of long duration.

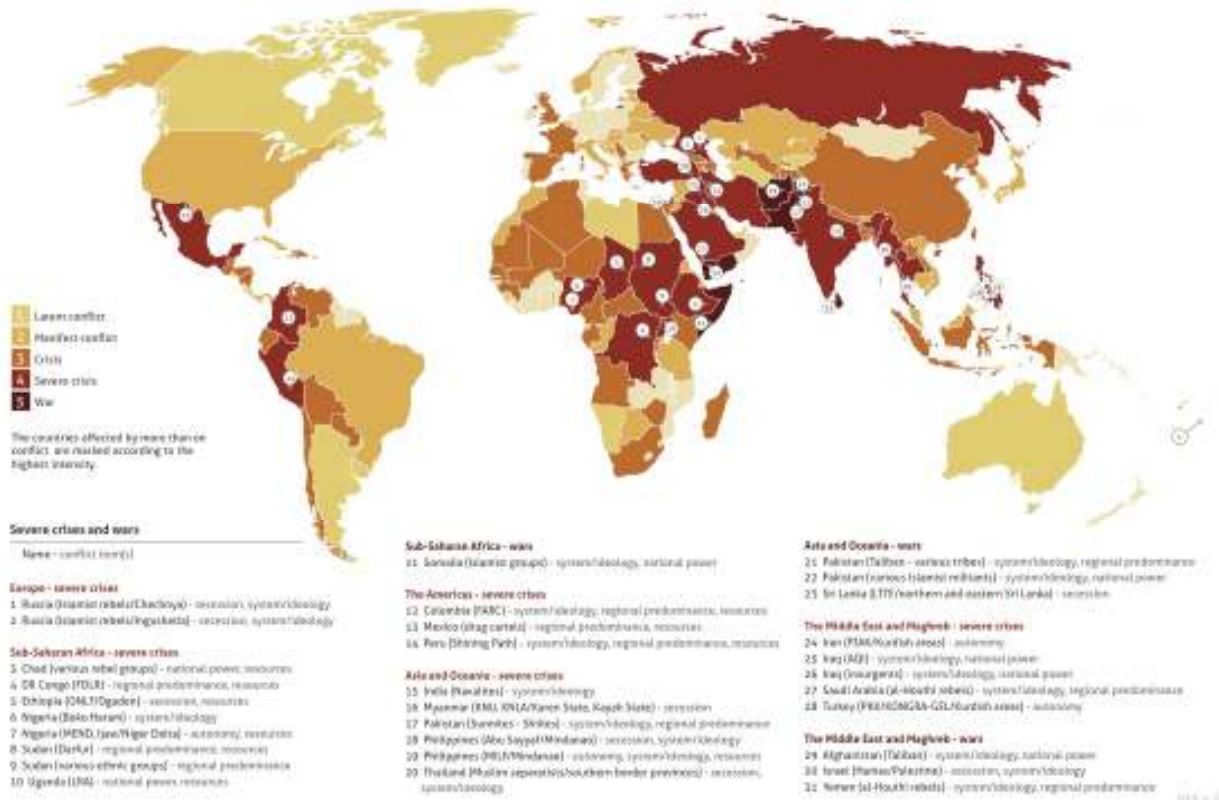
http://www.hiik.de/en/methodik/methodik_ab_2003.html

Cea mai recentă ediție a *Conflict Barometer* analizează **365** de conflicte identificate la nivelul anului 2009, dintre care **222 non-violente** (108 latente și 114 cu caracter manifest) și **143 violente** (31 cazuri de criză severă și violență masivă, respectiv 112 conflicte caracterizate prin violențe sporadice).

http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf

Distribuția geografică a celor 5 categorii de conflicte, împreună cu lista celor 31 de conflicte severe este următoarea:

Political Conflicts in 2009

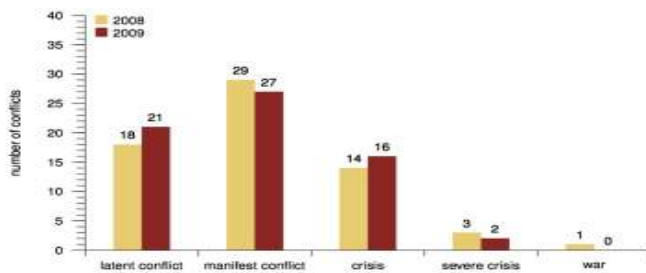
http://www.hiik.de/de/downloads/data/maps/worldmap_2009_allIntLeg.jpg

Motivele care stau la baza conflictelor sunt clasificate de cei care administrează proiectele de la Heidelberg în următoarele **categorii**:

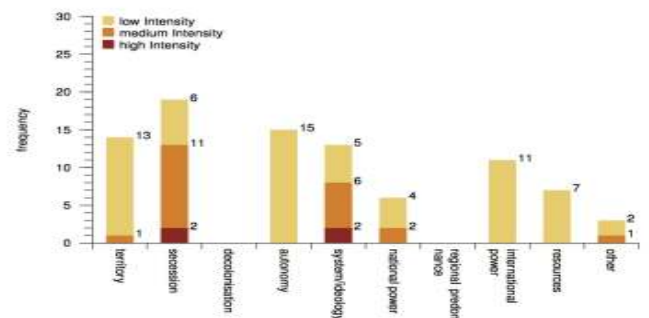
- territory;
- secession;
- decolonization;
- autonomy;
- system/ideology;
- national power;
- regional predominance;
- international power;
- resources,
- other.

Evoluția conflictelor în 2009 comparativ cu 2008 în privința **nivelului de intensitate**, respectiv distribuția conflictelor înregistrate în 2009 pe **categoriile de motive** în câteva regiuni mai importante ale lumii a fost următoarea:

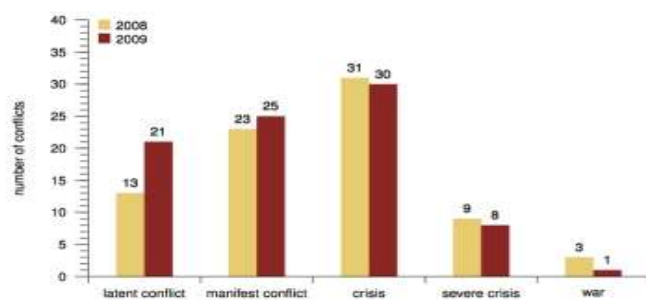
Conflict Intensities in Europe in 2009 compared to 2008

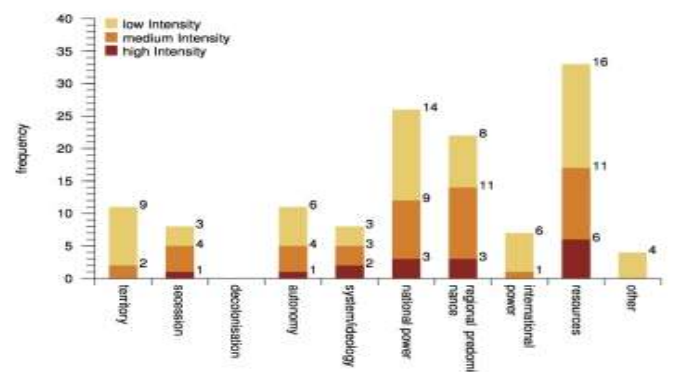
Frequency of Conflict Items in 2009 in Europe by Intensity Groups

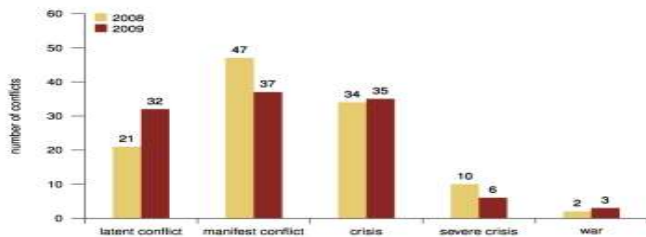
Conflict Intensities in sub-Saharan Africa in 2009 compared to 2008

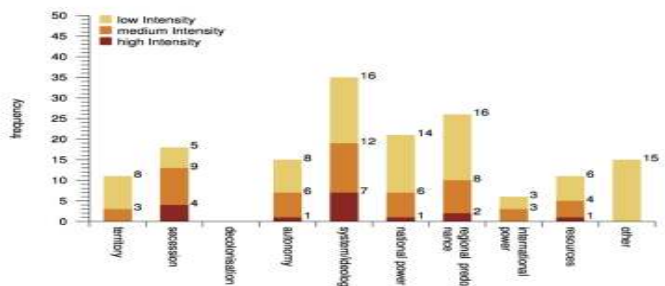
Frequency of Conflict Items in 2009 in sub-Saharan Africa by Intensity Groups

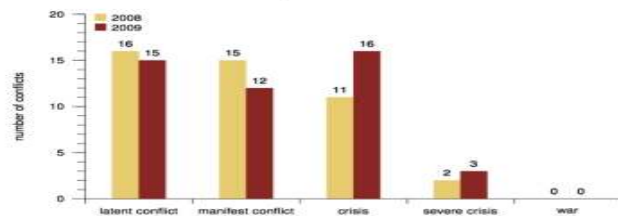
Conflict Intensities in Asia and Oceania in 2009 compared to 2008

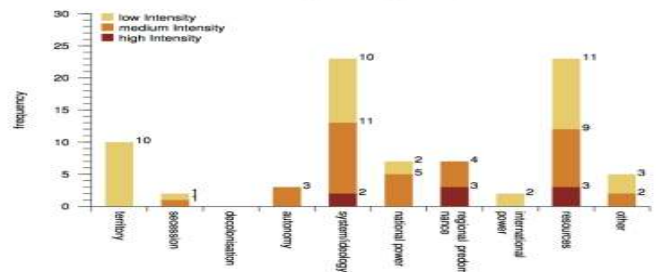
Frequency of Conflict Items in 2009 in Asia and Oceania by Intensity Groups

Conflict Intensities in the Americas in 2009 compared to 2008

Frequency of Conflict Items in 2009 in the Americas by Intensity Groups

Sursă: <http://www.hiik.de/en/downloads/index.html>

O **variantă interactivă** a *Conflict Barometer 2009*, care analizează cele 365 de conflicte active cu ajutorul unui număr mare variabile poate fi consultată la adresa http://hiik.de/exhibit_09/.

1.4. Proiectul **Database on Conflict and Peacebuilding** derulat de Escola de Cultura de Pau (ECP), din cadrul Universității Autonome din Barcelona urmărește două categorii de fenomene: **conflicte armate** și **crize social-politice**.

Noțiunea de **conflict armat** este definită în felul următor:

An armed conflict is any confrontation between regular or irregular armed groups with objectives that are perceived as incompatible and where the continuous and organized use of violence:

a) causes a minimum of 100 battle-related deaths in a year and/or has a serious impact on the territory (e.g. destruction of infrastructures or natural resources) and the human security (e.g. injury or displacement of civilians, sexual violence, food insecurity, effect on mental health and the social fabric or interruption of basic services);

b) pursues goals that can be differentiated from common crime and are normally linked to:

- demands for self-determination and self government, or identity issues;
- opposition to the political, economic, social or ideological system of a State or the internal or international policies of a government, which in both cases produces a struggle to take or erode power;
- or control over the resources or the territory.

Privind **motivele** care duc la declanșarea violențelor, baza de date ECP distinge următoarele tipuri:

- demands for **self-determination and self-government** (Self-government) or **identity** issues (Identity);
- **opposition** to the political, economic, social or ideological system of a State (System) or the internal or international policies of a government (Government), which in both cases produces a struggle to take or erode power;
- **control** over the resources (Resources) or the territory (Territory).

Din punct de vedere al **tipului de conflict**, proiectul ECP operează cu următoarele categorii:

- **internal** – any confrontation involving armed parties from the same State that operate exclusively within its territory;
- **internationalised internal** – when some of the adversaries are foreign, and/or when the confrontation extends into a neighbouring country: armed groups have their military bases in neighbouring countries, with the connivance of those States, and launch their attacks from them;
- **international** – when state or non-state actors from two or more countries are in conflict.

Majoritatea conflictelor au o puternică componentă regională sau chiar internațională din cauza fluxului de refugiați, a comerțului cu arme, a intereselor economice și politice ale statelor vecine sau a formelor variate de sprijin oferite de diferite state.

Din punct de vedere al **intensității**, conflictele sunt clasificate de proiectul ECP în trei categorii, nivel ridicat, mediu și scăzut:

- **high** intensity armed conflicts are usually those that cause over 1,000 annual battle-related deaths and also affect significant parts of the territory and population and include numerous actors that establish relationships of alliances, confrontation or tactical coexistence among themselves;
- **medium** and **low** intensity conflicts, with over 100 annual battle-related deaths, have the aforementioned characteristics but with a more limited presence and scope.

Trendul de evoluție al conflictului poate fi:

- escalation of violence,
- decrease of violence,
- unchanged.

În viziunea ECP, conflictul se poate considera încheiat în următoarele situații:

- significant and sustained decrease in armed hostilities occurs because of a **military victory**;
- **agreement** between the actors in conflict;
- **demobilization by one of the parties** or because one of the parties abandons the armed struggle or limits it considerably as a strategy to achieve specific objectives.

Noțiunea de **criză social-politică** este definită de ECP în felul următor:

A socio-political crisis defines a situation where the pursuit of specific objectives or a failure to satisfy certain demands by different parties leads to high levels of political and social mobilization and/or the use of violence that does not reach the level of armed conflict and may include fighting, repression, coups d'état, bombings or attacks. If escalated, these situations could degenerate into an armed conflict under certain circumstances. Socio-political crises are normally linked to:

- a) demands for self-determination and self government, or identity issues;
- b) opposition to the political, economic, social or ideological system of a State, or the internal or international policies of a government, which in both cases produces a struggle to take or erode power;
- c) control over the resources or the territory.

Principalele tipologii cu ajutorul cărora crizele social-politice sunt analizate în cadrul proiectului ECP sunt identice cu cele de mai sus referitoare la conflictele armate.

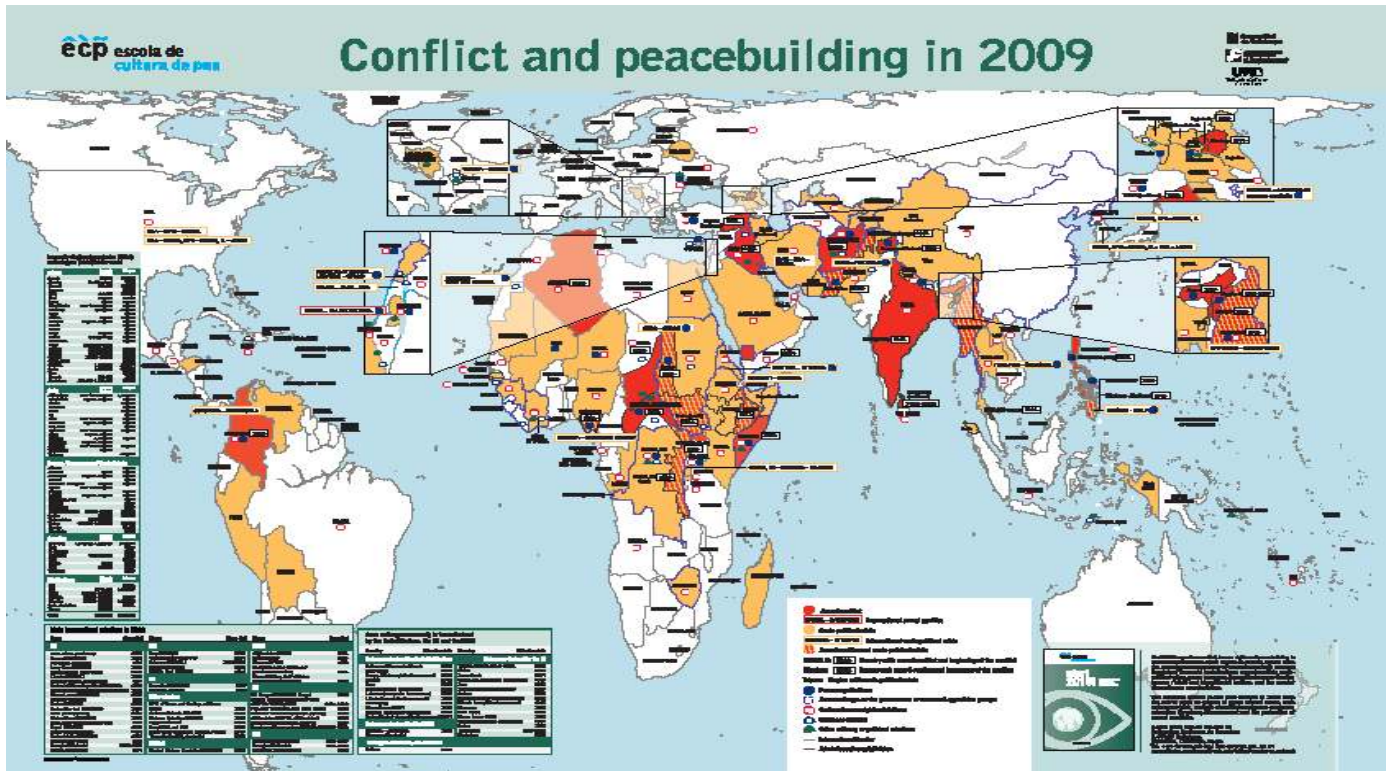
<http://escolapau.uab.cat/english/conflictandpeacebuilding/definiciones.php>

Sursa administrată de ECP, **Database on Conflict and Peacebuilding**, respectiv ediția din 2010 a raportului anual realizat pe baza datelor culese, ***Alert 2010! Report on***

Conflict, Human Right and Peacebuilding, conține informații despre **31 de conflicte armate** aflate în desfășurare în 2009 și **76 de crize social-politice**.

<http://escolapau.uab.cat/img/programas/alerta/alerta/alerta10i.pdf>

Distribuția geografică a acestora este prezentată în imaginea de mai jos, culoarea roșie semnificând conflicte armate, cea portocalie crizele social-politice, conform definițiilor ECP.

<http://escolapau.uab.cat/english/conflictandpeacebuilding/index.php>

După cum se poate observa din cele de mai sus, imaginea de ansamblu care se desprinde din cercetările prezentate privind fenomenul conflictului – atât în ceea ce privește dimensiunile fenomenului, cât și răspândirea geografică a acestuia – depinde de:

- definiția termenului de conflict cu care se operează,
- nivelul de intensitate luat în calcul și
- perioada de raportare.

O sinteză a principalelor caracteristici ale bazelor de date realizate de cercetările prezentate este redată în tabelul de mai jos.

Denumire	Definiția conflictului	Perioada de raportare	Nr de conflicte în total	Nr de conflicte în 2009
COW	> 1000 de victime/an	1816–2007	631	-
UCDP/PRIO	> 25 de victime/an	1946–2009	244	36
COSIMO/CB	Conflicte violente și non-violente	1945–2009	-	365 (din care 31 majore)

ECP	Conflicte armate și crize social-politice	-	-	31 (+ 76 crize)
-----	---	---	---	--------------------

2. Conflicte etnopolitice

Conflictele etnopolitice fac parte din categoria intra-statală a conflictelor studiate de cercetările prezentate în cele de mai înainte. În cazul conflictelor de acest gen factorul etnic este de regulă la baza motivelor care duc la declanșarea violențelor, iar actorii – sau cel puțin o parte dintre ei – sunt definiți în termeni etnici.

Conflictele etnopolitice sunt în atenția a două cercetări mai ample: **Minorities at Risk** (MAR), de la Universitatea din Maryland și proiectul **Ethnic Power Relations** (EPR), derulat în colaborare între ETH – Zürich și Universitatea din California, Los Angeles.

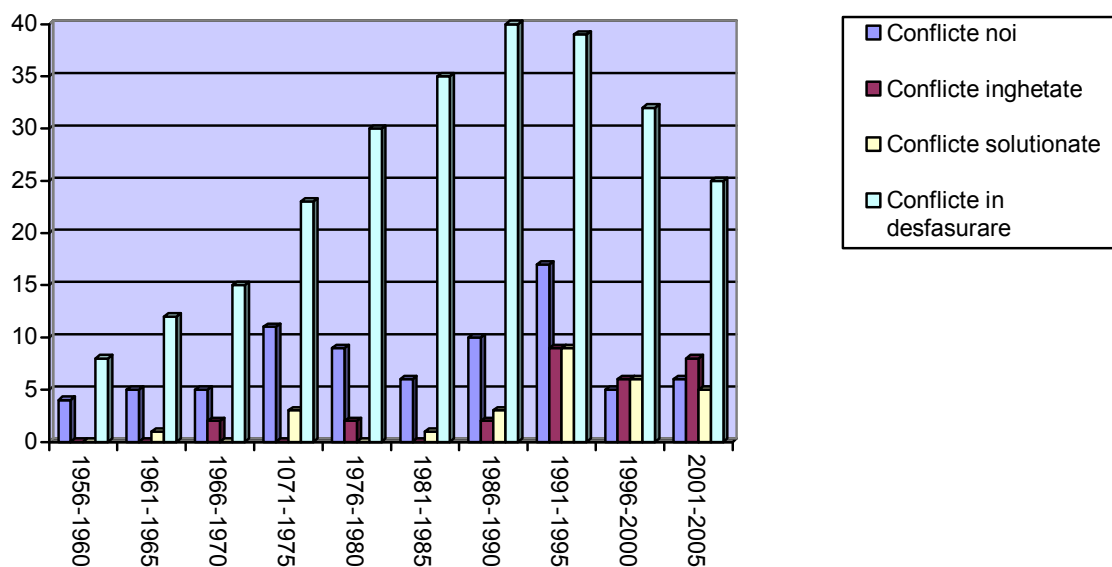
2.1. MAR

Conform datelor MAR, din cele 283 de comunități mobilizate din punct de vedere etnopolitic, identificate în 116 state ale lumii,

- cel puțin **100 comunități** au constituit parte combatantă în conflicte violente în perioada 1945– 1990;
- în intervalul 1946–2008, s-au înregistrat **320 de episoade** distincte de conflicte etnopolitice;
- în cel puțin **78** de cazuri grupurile implicate în conflict au urmărit dobândirea unei oarecare forme de autonomie (**conflicte cu caracter de autodeterminare**), în aceste cazuri conflictele au durat mai mulți ani, uneori decenii;
- din 1945 încoace se cunosc cel puțin **50 de cazuri de genocid**, în care s-a urmărit exterminarea a aproximativ **70 de comunități etnoculturale**;
- în perioada 1946–1995, violențele s-au soldat cu **9 milioane** de victime din rândul civililor (conform unor surse alternative: 20 milioane), numai în 1993 înregistrându-se 200.000 de victime;
- în anul 1995, numărul refugiaților (care au fost nevoiți să-și părăsească țara de baștină din cauza conflictelor etnopolitice) a fost apreciat la **23 de milioane**, iar al celor dizlocați intern se cifra la **27 milioane**.

T. R. Gurr – M. G. Marshall – D. Khosla, *Peace and Conflict 2001. A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy*, CIDCM, University of Maryland, College Park, 2001.

Evoluția numărului de **conflicte etnopolitice cu caracter de autodeterminare** în intervalul 1956-2005 a fost următoarea:

M. G. Marshall – T. R. Gurr, *Peace and Conflict 2005. A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy*, CIDCM, University of Maryland, College Park, 2005;

În total pe categorii, situația conflictelor de autodeterminare în perioada 1956-2005 se prezintă în felul următor:

Conflicte de autodeterminare (1956-2005)	Număr
Total	78
Îndesfășurare în 2005	25
Suprimate sau înghețate	29
Câștigate sau soluționate	28

În ceea ce privește semnificația trendurilor, analizele realizate de Gurr și Marshall (2005) evidențiază următoarele:

- **Numărul** și intensitatea conflictelor etnopolitice s-a **reduc** cu aproape jumătate în intervalul 1990–2005;
- s-a înregistrat un număr considerabil de **rezolvare** a conflictelor cauzate de mișcări de autodeterminare naționale, prin obținerea a diferitelor **forme de autonomii** de către comunitățile contestate sau de includere în forme instituționalizate **de împărțire a puterii** a reprezentanților acestor comunități;
- numărul **statelor democratice** a **întrecut numărul autocrațiilor**, ceea ce a permis rezolvarea pe cale pașnică sau aplanarea cel puțin a tensiunilor.

Conform lui Marshall și Cole (2008), numărul **conflictelor etnopolitice** cu caracter de autodeterminare aflate în desfășurare în 2008 era **21**.

M. G. Marshall – B. R. Cole, „Global Report on Conflict, Governance and State Fragility, 2008”, in: *Foreign Policy Bulletin*, Winter 2008, pp. 3-20.

Cea mai recentă analiză a trendurilor conflictelor etnopolitice este oferită de ediția 2010 a raportului CIDCM: J. J. Hewitt – J. Wilkenfeld – T. R. Gurr: *Peace and conflict 2010. Executive summary*, CIDCM, University of Maryland, 2010, accesibilă la adresa http://www.cidcm.umd.edu/pc/executive_summary/exec_sum_2010.pdf.

2.2. EPR

Ethnic Power Relations Dataset întrunește date referitoare la situația a **733 de comunități etnice relevante** din punct de vedere politic în **155 de state** suverane ale lumii, atât grupuri majoritare, dominante, cât și minorități, codând accesul lor la puterea executivă în stat, care poate varia de la controlul exclusiv exercitat asupra guvernului, până la excluderea instituționalizată, discriminativă din posibilitatea accesului la putere.

Baza de date care conține date anuale privind evoluția situației celor 733 de grupuri în perioada 1946–2005 are avantaje importante față de proiectul MAR care, fiind concentrat asupra situației minorităților marginalizate, **nu poate surprinde esența politicii etnice**, mai ales în privința modului în care aceasta apare la nivelul politicilor de stat. Reflectând dinamica situației grupurilor etnice relevante din punct de vedere politic, baza de date EPR reprezintă totodată un important pas înainte față de abordările bazate preponderent pe date demografice.

<http://www.epr.ucla.edu/>

A. Wimmer, L.E. Cederman și B. Min (2009) observă că în timp ce în perioada dintre Congresul de la Berlin (1815) și Tratatul de la Versailles (1919) conflictele armate declanșate de actori ce urmăreau eliberarea națională sau autonomie etnică reprezenta doar 20% din numărul total al conflictelor armate, în perioada de la Versailles până în 2001 procentul a crescut la 45%, iar în intervalul 1989–2009 a ajuns la 75%.

Baza de date EPR conține date despre 215 conflicte desfășurate în perioada , din care 1946–2005, din care **110 au fost conflicte etnopolitice**. Dintre acestea, 20 au fost declanșate de grupuri dominante, aflate la putere, și 90 de către grupuri marginalizate, excluse de la putere. Din cele 215 conflicte, 60 au urmărit obiective secesioniste, majoritatea acestora având, de asemenea, un pronunțat caracter etnic.

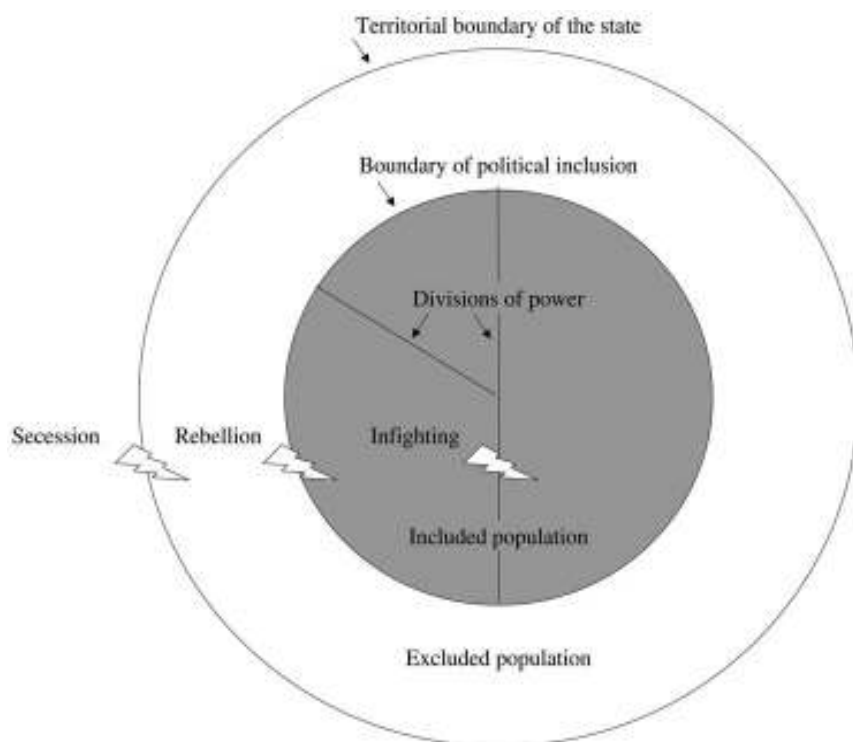
În viziunea lui A. Wimmer, L.E. Cederman și B. Min (2009), conflictele etnopolitice pot fi înțelese mai bine dacă ținem cont de faptul că orice aranjament etnopolitic al puterii implică trei **tipuri de granițe**:

- granița de stat care delimitează comunitățile etnice care sunt considerate componente legitime ale comunității politice;
- granița care separă comunitățile îndreptățite să participe la putere de cele care sunt excluse din această posibilitate;
- diviziunile, clivajele etnice între cei care împart puterea.

Fiecare dintre aceste granițe pot deveni motivul central al conflictului etnopolitic. Astfel, în principiu există trei **tipuri de conflicte etnopolitice**:

- **rebeliune**, în cazul în care motivul conflictului este excluderea sistemică de la putere;
- **luptă internă** (*infigting*) în cazul în care conflictul se declanșează între cei care împart puterea;
- **secesiune**, în cazul în care se urmărește schimbarea graniței comunității politice.

Relația între cele trei tipuri de granițe, respectiv de conflicte este reprezentată de A. Wimmer, L.E. Cederman și B. Min cu ajutorul imaginii de mai jos:

Cu ajutorul acestor categorii, cele 215 conflicte incluse în baza de date EPR pot fi clasificate după cum urmează:

	Conflicte etnice		Conflicte non-etnice	Total
	Luptă internă	Rebeliune		
Secesiune	9	48	3	60
Non-secesiune	11	42	102	155
Subtotal	20	90		
Total	110		105	215

A. Wimmer – L.E. Cederman – B. Min: “Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set”, *American Sociological Review*, Vol. 74, 2009, pp. 316–337.

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 4

Conflicte etnopolitice – încercări de explicații cauzale

Tipologia interpretărilor și analiza teoretică a conflictelor etnopolitice: punctul de vedere al lui Donald Horowitz; explicații cauzal empirice: modelul Gurr–Harff și abordarea lui Wimmer–Cederman–Min; modelul Lake–Rothchild ; explicații structural-funcționale ale lui Brown și van Evera; cadrul teoretic oferit de Wolfgang Zeller. Încercarea de sinteză a lui Fearon.

Modele teoretice și explicative privind geneza conflictelor etnopolitice

“Relațiile între diferitele grupuri etnoculturale, atât de esențiale pentru dezvoltarea civilizației umane, pot fi îmbunătățite, și risipa criminală de energii sociale investite în conflictele interetnice și interconfesionale poate fi diminuată doar dacă se găsesc soluții viabile pentru garantarea drepturilor persoanelor și comunităților la afirmarea particularităților lor culturale, simultan cu înțelegerea și acceptare acestora de către cei din jur. Adoptarea de legi împotriva excluderii și discriminării pe criterii culturale și descurajarea exceselor sunt, cu siguranță, măsuri importante. Dar pentru a putea interveni eficient împotriva conflictelor, **este nevoie de descoperirea rădăcinilor acestora.**”

UNESCO: *Our Creative Diversity* (1996)

În pofida potențialului destabilizator pe care conflictele etnopolitice îl pot avea atât în ceea ce privește coeziunea internă a statelor cât și stabilitatea relațiilor internaționale, fenomenul a început să devină obiectul unor cercetări mai ample, cu ambiții de interpretare sau modelare teoretică abia în a doua jumătate a anilor 1980.

Lucrarea lui Donald L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, publicată în 1985, a fost salutată de cei mai mulți specialiști – printre alții de Nathan Glazer, Benedict Anderson, Arend Lijphart și Samuel P. Huntington – ca o primă sinteză deschizătoare de drumuri, care nu va putea fi trecută cu vederea de nici o analiză viitoare privind condițiile în care conflictele etnoculturale apar, proliferază și se sting.

Horowitz a sesizat abundența de date privind consecințele etnicității, și lipsa aproape totală a generalizărilor capabile să explice multitudinea de date empirice:

“Nu ducem lipsa unor informații fundamentale privind etnicitatea. Ceea ce ne lipsește este explicația – principii cu ajutorul cărora am putea clasifica exemplele, descifra structura și textura relațiilor de grup, înțelege tipologia conflictelor – explicația care este valabilă într-o perspectivă transculturală. Pe scurt, suntem în posesia a prea multor cunoștințe și a prea puțină înțelegere...”

În anii care au urmat, teoria explicativă a genezei conflictelor etnopolitice a devenit un domeniu frecventat de un număr spectaculos de analiști, astfel încât la ora actuală putem vorbi deja nu doar de abundența datelor empirice, ci și de ambundența tentativelor de explicații teoretice. Ceea ce pare să lipsească în continuare, este „înțelegerea” feomenului.

Vom prezenta în cele ce urmează următoarele modele explicate privind degezeza conflictelor etnopolitice:

- explicația lui Horowitz din perspectiva istoriei ideilor;
- tentativa de explicație cauzal-empirică a lui Gurr și Harff;
- explicația lui Lake și Rothchild din pesrpectiva psihologiei sociale și de grup;
- modelele structural-funcționale ale lui M. E. Brown și S. van Evera;
- și un studiu de caz realizat de W. Zellner.

1. Abordări din perspectiva istoriei ideilor: punctul de vedere al lui Horowitz

D. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1985

Lucrarea lui Horowitz se bazează pe analiza a peste **150 de grupuri** etnoculturale aflate în conflict. În pofida volumului impresionant de date empirice la care a avut acces, Horowitz s-a mulțumit cu formularea unor concluzii generale privind acele evoluții în istoria ideilor care au contribuit la fundamentarea motivelor și obiectivelor care se găsesc la baza conflictelor cu caracter etnopolitic.

1.1. Abordarea problemei din perspectiva istoriei ideilor

În opinia autorului, notorietatea de care conflictul etnic se bucură în istoria modernă a lumii poate fi pusă în legătură cu cel puțin **trei evoluții în sistemul relațiilor internaționale**.

1.1.1. Rolul doctrinei de autodeterminare națională

Prima este răspândirea, în mai multe etape, a **doctrinei de autodeterminare națională**.

Originar în **principiul suveranității populare** apărut la finele secolului XVIII, doctrina a jucat un rol hotărâtor în:

- fundamentarea naționalismelor din secolul următor,
- a oferit ideologia unificării Germaniei și Italiei,
- a dezmembrat imperii
- și a contribuit la redefinirea granițelor din Europa Centrală și de Est.

Doctrina a revenit în atenție după cel de al doilea război mondial, în cursul **procesului de decolonizare** din Africa și Asia.

Aplicarea principiului autodeterminării naționale, deși de cele mai multe ori a răspuns unor necesități istorice, nu a avut însă drept consecință doar aplanarea conflictelor cu caracter etnopolitic.

Implementarea principiului s-a oprit în mod frecvent la granițe vechi, coloniale, în interiorul cărora societăți adânc divizate au rămas confruntate de întrebarea: cui aparțin în fond statele noi ce și-au dobândit independența?

Dacă unele grupuri își revendicau puterea, altele erau de părere că procesul de aplicare a principiului de autodeterminare este incomplet, și că trebuie perseverat până la dobândirea independenței tuturor comunităților etnoculturale.

În opinia lui Horowitz, exercitarea autodeterminării naționale în contextul procesului de decolonizare a avut reverberații inclusiv în Europa Occidentală și în America de Nord:

- acordarea suveranității fostelor colonii belgiene (Zaire, Rwanda și Burundi) a contribuit la **mobilizarea flamandă** și la apariția **mișcării autonomiste** a acestei comunități din Belgia;
- emanciparea popoarelor africane a jucat un rol important în mișcările din **Statele Unite** împotriva discriminării rasiale, ca și în mobilizarea comunității francofone din **Quebec**, membrii căreia au început să se auto-intituleze “*nègres blancs d’Amérique*”.

1.1.2. Rolul ideologiei egalitare

Răspândirea **ideologiei egalitare** în lume a contribuit și ea, în opinia lui Horowitz, la multiplicarea situațiilor de conflict etnopolitic.

Propagarea normelor egalității și echității a avut ca efect refuzul generalizat de a accepta subordonarea etnică ca ceva ilegal, precum și răspândirea tendinței de comparare a situației propriului grup etnic cu standardele grupurilor învecinate.

Concluziile acestor comparații care au scos la iveală dezavantaje competitive ale grupului, care au devenit sursa unor mobilizări cu un serios potențial conflictogen.

1.1.3. Rolul sistemului statal

Sistemul statal existent, originar în feudalismul european și în sistemul colonial, joacă și el un rol important, oferind practic cadrul în care conflictele etnopolitice apar și se desfășoară: preocupările pentru acapararea controlului statului și excluderea din acest exercițiu a tuturor rivalilor aflându-se adesea la rădăcinile conflictului etnic.

1.2. Explicații reduționiste și deficiențele acestora

Dincolo de aceste considerente preliminare, autorul monumentalei lucrări *Ethnic Groups in Conflict* consideră că o teorie generală a conflictului etnic trebuie să depășească barierele conceptuale ale **explicațiilor reduționiste** care încearcă să ofere modele

teoretice ale conflictului etnopolitic prin accentuarea rolului *modernizării* (1), al *intereselor economice* (2) sau al *pluralismului cultural* (3).

Ceea ce își așteaptă încă explicația fundamentată teoretic, opinează Horowitz, este acest mister al contradicției dintre:

- obiectivele **individualiste** prin excelență ale competiției și egalității pe de o parte,
- și avansarea lor în numele **colectivității** pe de altă parte,

printr-un discurs și retorică identice din punct de vedere structural, cu ajutorul cărora diferitele comunități se pot considera respectabile, asemănătoare în aspirații și obiective, participanți ca parteneri egali în curentul amplu și la modă al emancipării.

1.2.1. Rolul teoriei modernizării

Teoria modernizării susține că fenomenul conflictului etnic este produsul colateral al **modernizării**.

Karl W. Deutsch („Social Mobilization and Political Development”, în: *American Political Science Review*, vol. 55, 1961, pp. 493-514) a fost primul care a stabilit această legătură, enunțând că procesul “mobilizării sociale” – echivalent în termenii autorului cu tranziția unei majorități covârșitoare a populației unei țări de la o formă tradițională de viață la una modernă – este direct legat de conflictul etnic.

Conform lui Deutsch, **conflictul etnic** este rezultatul diferenței dintre rata mobilizării sociale și rata asimilării, proporția segmentului de populație mobilizat dar încă ne-asimilat fiind primul indicator crud al conflictului de grup.

Versiuni mai recente și mai elaborate ale teoriei modernizării accentuează faptul că oamenii implicați în procesele economice și politice ale modernizării sunt mai dispuși de conflicte nu din cauza diferențelor ce îi caracterizează, ci tocmai datorită faptului că ei devin din ce în ce mai asemănători: doresc aceleași lucruri, au ambiții identice, urmăresc obiective similare.

1.2.2. Rolul intereselor economice

Teoriile care pun accentul pe **interesele economice** fac parte din categoria explicațiilor reduționiste cu caracter materialist, cu următoarele variante:

- conflictele etnice sunt rezultatul **manipulării elitelor**, care urmăresc deturnarea opiniei publice de la probleme reale;
- etnicitatea este o expresie fidelă a **intereselor economice de grup**;
- conflictele etnice sunt rezultatul **intereselor economice incompatibile** ale unor “minorități antreprenoriale” și ale “societății gazdă”.

1.2.3. Rolul pluralismului cultural

În accepțiunea lui J. S. Furnivall (*Colonial Policy and Practice*, London, Cambridge University Press, 1948) o societate caracterizată prin **pluralism cultural**

- este lipsită de valori împărtășite în comun,
- divergențele culturale sunt dominante
- și contactele dintre membrii diferitelor comunități se reduc la relații și schimburi economice.

În asemenea condiții integritatea sistemului politic poate fi asigurată doar cu ajutorul forței, iar stabilitatea comunității politice nu se poate baza decât pe subordonarea unuia/unora dintre componentele societății grupului dominant, de regulă majoritar.

În consecință, susțin adepții reducționismului aferent pluralismului cultural, societățile caracterizate prin pluralism cultural sunt purtătoare ale germenilor conflictului etnic, respectiv ale unui potențial conflictogen ridicat.

1.3. Critica abordărilor reducționiste

Deși le consideră puncte utile de plecare, Horowitz este de părere că aceste trei tipuri de explicații reducționiste ale conflictului etnic rămân unilaterale, și chiar dacă surprind elemente importante ale motivației de conflict etnopolitic, sunt inconsistente reciproc și eșuează în oferirea unei explicații coerente și exhaustive.

În opinia lui Horowitz:

i). Teoriile **modernizării** rămân datorate cu o explicație privind motivele pentru care masele nemodernizate se mobilizează și ele, și rămân loiale elitelor care au interese evidente în declanșarea conflictele etnice, și pentru care tribalismul devine masca privilegiilor de clasă.

Un fenomen de această amploare, implicând mase largi de oameni și răspândit în atâtea state, nu poate fi pus pe seama “falsei conștiințe” sau a manipulării elitelor.

Pentru ca un trend asemănător să aibă succes, el trebuie să apeleze la sentimente de masă, la aprehensiuni și aspirații capabile să mobilizeze energii colective. Teoriile modernizării neglijează deci eterogenitatea motivațiilor de conflict etnopolitic.

ii). Teoriile care încearcă să stabilească o relație directă între **competiția economică** și rivalizarea etnopolitică eșuează în a oferi o explicație nuanțată, omițând să conștientizeze caracterul derivativ al competiției economice.

Diversitatea etnică este premergătoare de obicei segmentării pieței forței de muncă și a segmentării economiei, iar teoriile care pun accentul pe rivalizarea competitivă în sfere economice nu pot explica dimensiunile emoționale caracteristice pentru situațiile de conflict etnic.

Simbolurile asociate cu prestigiului național sunt adesea determinanți ai comportamentului colectiv care preced interesele pur economice.

iii). Teoria **pluralismului cultural** operează cu un concept nediferențiat al culturii, din moment ce nu toate componentele ale unei incompatibilități de valoare și instituționale contribuie în mod necesar la fundamentarea sau declanșarea conflictelor etnopolitice. Chiar dacă explicații teoretice de acest fel evidențiază surse importante ale instabilității, ele rămân datoare cu elucidarea mecanismelor specifice ale conflictului etnic.

Observațiile lui Horowitz privind contradicțiile dintre explicațiile teoretice reduționiste pot fi sintetizate după cum urmează:

Sursele și motivele conflictului etnopolitic	
Teorii ale modernizării și ale competiției economice	Teorii ale pluralismului cultural
luptă pentru resurse și oportunități, care sunt apreciate le fel de către părțile rivale	sisteme de valori contradictorii și incompatibile
contacte și competiție între părți	tendențele de izolare ale grupurilor
rolul jucat de elite	ignorarea rolului jucat de elite

În baza acestei analize critice a teoriilor reduționiste, Horowitz ajunge la concluzia că deficiențele semnalate sunt indicatoare prețioase pentru o teorie comprehensivă și cuprinzătoare a conflictului etnic.

O asemenea teorie trebuie să stabilească:

- legătură cauzală între interesele maselor și cele ale elitelor,
- trebuie să explicitizeze rolul angoaselor comunitare precum și a celorlalte elemente de psihologie de grup,
- să elucideze funcțiile și importanța pe care controversile simbolice le au în evoluția conflictelor etnopolitice.

Metoda aleasă de Horowitz, analitică în esența ei, s-a dovedit inadecvată pentru fundamentarea unei teorii cu ambiții asemănătoare. În pofida volumului impresionant de date empirice pe care s-a bazat, lucrarea *Ethnic Groups in Conflict* rămâne dator cu o explicație sintetică cauzală privind geneza conflictelor etnopolitice.

2. Explicații cauzal-empirice

Literatura privind motivele care duc la declanșarea conflictelor etnice include două tentative de a oferi explicații cauzale, elaborate cu ajutorul unor baze de date ce reflectă evoluția unui număr mare de conflicte cu ajutorul mai multor variabile: modelul lui Ted Robert Gurr și Barbara Harff bazat pe rezultatele intermediare ale proiectului MAR, respectiv abordarea lui Andreas Wimmer, Lars-Erik Cederman și Brian Min care utilizează rezultatele proiectului EPR.

2.1. Modelul Gurr–Harff

T. R. Gurr – B. Harff, *Ethnic Conflict in World Politics*, Westview Press, Boulder–San Francisco–Oxford, 1994

Modelul Gurr–Harff își propune elaborarea unei teorii cauzale în sensul strict al termenului, plecând de la datele empirice furnizate de primele rezultate ale **cercetării MAR**.

2.1.1. Premisele conceptuale ale teoriei

Explorând premisele elaborării unei teorii cu șanse reale de succes, Gurr și Harff consideră că nici abordarea primordialistă, nici cea instrumentală nu sunt capabile singure să elucideze geneza conflictelor etnopolitice.

Conform adeptilor **primordialismului**, previziunile teoriilor moderniste referitoare la erodarea gradată a loialității etnoculturale s-au infirmat, datorită faptului că identitatea etnică, religioasă sau culturală a unei comunități are rădăcini istorice, iar reacția tipică a comunităților tradiționale la provocările modernizării au fost tocmai contrare așteptărilor: grupurile etnoculturale s-au mobilizat în vederea păstrării tradițiilor și a particularităților lor culturale.

Teoria **instrumentalismului** explică același fenomen în termeni diferiți: interesele comunității sunt mai degrabă de ordin economic și politic, iar identitatea culturală este doar instrumentul și pretextul mobilizării, urmărind în fond ameliorarea situației comunității. În acest sens „antreprenorii politici” (*political entrepreneurs*) capitalizează tensiunile ascunse ale diferențelor etnoculturale și se folosesc de ele în interese personale sau ale unui grup restrâns.

Gurr și Harff sunt de părere că punctele de vedere ale teoriei primordialității și ale instrumentalismului pot fi împăcate: în viziunea lor șansa izbucnirii unui conflict etnopolitic este cu atât mai mare cu cât există o **coincidență** între motivația trezirii conștiinței identității și a situației economico-politice dezavantajate.

În condițiile probabile ale declanșării unui conflict etnopolitic aceste circumstanțe interacționează, intensificându-se reciproc:

- în situațiile în care diferitele grupuri etnoculturale sunt nevoite să împartă aceleași resurse și rezerve economice reduse, apartenența etnică va cântări din ce în ce mai mult;
- dacă pe parcursul competiției pentru resurse una dintre comunități se dovedește a fi mai productivă, există șanse pentru apariția ideologiei stigmatizării colective, ceea ce este de obicei o etapă premergătoare conflictului.

2.1.2. Tipologia actorilor

Modelul Gurr–Harff folosește o **variantă preliminară** a categoriilor de comunități mobilizate din proiectul MAR:

(1) **Comunitățile etno-naționaliste** (*etnonationalists*): grupuri etnice compacte, concentrate din punct de vedere teritorial, ale căror mișcări politice urmăresc obținerea unui grad mai mare de **autonomie** sau a statutului de **independență**.

(2) **Popoarelor băștinașe** (*indigenous peoples*): populații autohtone pe teritoriile cucerite sau colonizate. Timp de secole, lupta lor împotriva asupritorilor lua forma unor revolte răzlețe sau se retrăgeau în zone nepopulate, încercând să-și ocrotească forma lor de viață și cultura particulară.

(3) **Elitele acționând în numele comunităților etnice sau culturale** (*communal contenders*): nu urmăresc obținerea autonomiei sau a independenței, ci vizează **participarea la putere** în cadrul statului existent. Astfel de elite acționează în țări multinaționale precum Liban, Pakistan, Malaysia, Sri Lanka, Sudan, Liberia sau Somalia.

(4) **Etnoclaselor** (*ethnoclasses*) reprezintă grupuri etnoculturale structurate într-un strat social, „caracterul de clasă” al acestora fiind conferit de rolul îndeplinit în societate, de natură economică și moștenit de la o generație la alta. Membrii etno-claselor sunt de regulă descendenții foștilor sclavi (afro-americanii din America de Nord) sau ai imigranților primiți în decursul istoriei pentru executarea unor munci puțin pretențioase (turcii din Germania sau coreenii din Japonia).

Conform datelor MAR, în prezent există peste 50 de etnoclase active din punct de vedere politic, numărul lor fiind în creștere.

Lupta etnoclaselor este îndreptată către eliminarea situației dezavantajate în care ele se află. Membrii acestor comunități se mobilizează de obicei pentru obținerea șanselor egale pe plan economic, pentru drepturi politice și servicii la standarde similare, năzuințele lor rareori ținând păstrarea specificului cultural și a tradițiilor.

Noțiunea de etnoclasă cuprinde două categorii particulare de minoritate, reprezentând o provocare specială din punct de vedere etnopolitic. Prima categorie este cea a minorităților distinctibile pe baza semnelor fizice (*visible minorities*), iar cealaltă este categoria minorității dominante (*dominant minorities*).

(4.1) **Minoritățile distinctibile** pe baza semnelor fizice se caracterizează prin deosebirea evidentă față de anturaj datorată culorii pielii, costumelor tradiționale pe care le poartă sau a modului lor de viață distinctiv. Ca urmare a procesului de migrație, numărul lor este în creștere, ceea ce duce la răspândirea mișcărilor și a ideologiilor **xenofobe**.

(4.2) **Minoritățile dominante** sunt prezente în anumite țări din lumea a treia ca moștenire a sistemului colonial. Aceste minorități dispun de privilegii înrădăcinate în

trecutul istoric și ele întrețin, ca reprezentanți ai puterii statale, sisteme bazate pe oprimarea majorității, de etnie diferită de regulă. Ca exemple clasice ale acestei relații majoritate-minoritate se pot enumera sistemul apartheid din Africa de Sud, dominația tutsi pe seama tribului hutu în Burundi, sau regimul clanului minoritar sunnit al lui Saddam Hussein în Irak.

Gurr și Harff menționează, fără să le considere o categorie aparte însă, **minoritățile religioase active din punct de vedere politic** (*politically active religious minorities*). În interpretarea lor, diferențele confesionale joacă doar un rol secundar în conflictele etnoculturale.

2.1.3. Cauzele cele mai frecvente ale mobilizării: variabile și indicatorii acestora

Modelul propus de Gurr și Harff identifică **șapte variabile** care pot fi asociate cu starea de mobilizare a grupurilor etnoculturale:

- discriminarea,
- identitate de grup,
- relația dintre comunitate și lideri,
- solidaritatea în rândul membrilor comunității,
- anturajul politic,
- recurgerea la forță din partea guvernelor,
- sprijinul extern și aprecierea internațională.

(1) **Discriminarea** este inegalitatea instituționalizată a șanselor economice și politice suportată de membrii unui grup etnocultural, în comparație cu persoanele aparținând unei alte etnii.

Prezența **discriminării economice** se evidențiază prin măsuri restrictive îndreptate împotriva activității sau rolului economic al membrilor grupului vizat, respectiv prin indicatorii standardului de viață, rata mortalității infantile, cifrele de școlarizare, mai ales în ceea ce privește învățământul superior, ori prin reprezentarea disproporționată în rândul specialiștilor și al funcționarilor executivi economici.

Discriminarea politică se reflectă prin măsurile restrictive adoptate în vederea reducerii rolului politic asumat de către membrii grupului respectiv, participarea scăzută la scrutin în comparație cu alte etnii, reprezentare disproporționată în rândul funcționarilor publici respectiv în efectivul polițienesc și în armată.

(2) **Identitate de grup** este variabila care reflectă intensitatea conștiinței identitare a comunității etnoculturale.

Conform ipotezei autorilor, identitatea unui grup este cu atât mai puternică cu cât există mai multe trăsături comune, caracteristice membrilor grupului. Astfel, indicatorii gradului de identitate sunt limba comună vorbită, religia, semnele fizice ale rasei, istoria și cultura particulară comună de cel puțin o sută de ani, identificabile sub forma tradițiilor ce

prescriu ritualurile coexistenței, obiceiurile juridice și care întrețes în mod definitoriu viața cotidiană.

(3) **Relația dintre comunitate și lideri, solidaritatea în rândul membrilor comunității** sunt aspecte diferite ale variabilei privind coeziunea în cadrul grupului. Coeziunea comunității este în mare măsură influențată de personalitatea liderului sau a liderilor și relația acestuia față de întreaga comunitate. Dacă mai mulți lideri, în special cei auto-proclamați, rivalizează între ei, comunitatea ca atare va fi caracterizată printr-un grad redus de coeziune. De obicei liderii energici sunt mai apți pentru producerea unei atmosfere generale în care membrii comunității sunt dispuși să-și subordoneze interesele personale intereselor comunitare.

Acest tip de lider cu personalitate autoritară este capabil să mobilizeze comunitatea mult mai eficient decât rivalii săi cu gândire mai democratică, care preferă drepturile individuale și resping ideea ca o comunitate să poată dispune de membrii săi.

Gradul **coeziunii** din sânul comunității depinde totodată de:

- atitudinea membrilor acesteia față de **rolurile tradiționale de lideri** și, relativ la aceasta, de acceptarea noilor variante de rol conducător, create pe cale instituțională;
- de **numărul fracțiunilor** în care comunitatea este divizată;
- de **numărul liderilor** activi în sfera publică;
- de existența **conflictelor deschise** din interiorul grupului
- și de natura **mediatizării** vieții comunitare: de câte ziare respectiv posturi de radio și televiziune dispune comunitatea respectivă.

(4) **Anturajul politic**, ca variabilă, se referă la forma de guvernare și natura comunității politice din care face parte comunitatea etnoculturală respectivă, acest anturaj având un rol hotărâtor în determinarea reacțiilor posibile ale comunității. Teoria Gurr-Harff ia în considerare trei tipuri de regim politic: (a) democrațiile constituționale, (b) sistemele autocratice, și (c) guvernele populiste.

(a) În cazul **democrațiilor constituționale** evoluția conflictelor etnopolitice poate fi influențată – prevenită de fapt – în mare măsură prin garantarea drepturilor politice și civice ale cetățenilor, de limitarea efectivă a puterii executive și de sistemul multipartit organizat eficient și reglementat pe cale constituțională.

(b) În **statele cu regim autoritar** toată puterea politică este concentrată de regulă la nivelul guvernului, nu există partide politice legal constituite, drepturile civice și ale omului sunt limitate, puterea este în mâinile unei elite politice restrânse.

(c) **Statele populiste** sunt, în viziunea autorilor, comunități politice aflate în tranziție. În aceste cazuri, cu puțin timp în urmă, societatea avea să treacă prin schimbări politice de anvergură – puci militar, răsccoală populară, etc. –, în urma cărora nu s-a decis încă definitiv în ce direcție evoluează evenimentele politice: spre forma de guvernare democratică sau autoritară. În acest caz **relațiile**

interetnice vor fi influențate de frecvențele schimbări ale guvernanților, de instabilitatea generală și de multiplele formațiuni mobilizate, implicate în lupta pentru acapararea puterii.

(5) **Uzul de forță al guvernelor** poate avea consecințe importante privind probabilitatea și evoluția conflictelor etnopolitice. Genocidul (sau purificarea etnică) este cea mai gravă formă a uzului de forță la care poate recurge un guvern. Crimele, torturile, execuțiile și privarea de libertate fără sentință judecătorească definitivă și mutările forțate reprezintă forme mai puțin drastice ale violenței îndreptate împotriva unei alte etnii.

(6) **Sprijinul extern** joacă un rol și el în sporirea sau reducerea șanselor de declanșare a conflictelor. Grupurile etnoculturale adesea primesc sprijin extern din partea țărilor neutre, a țărilor-mamă, a organizațiilor și mișcărilor internaționale. Formele frecvente ale sprijinului sunt:

- ❑ încurajarea verbală și consilierea,
- ❑ ajutorul financiar,
- ❑ scurgeri de informații facilitate de agențiile secrete,
- ❑ primirea exilaților și a refugiaților,
- ❑ punerea la dispoziție a mercenarilor și experților militari,
- ❑ asigurarea de arme și muniții.

(7) **Aprecierea internațională** este și ea un factor important. Comunitatea internațională apreciază **importanța strategică** a diferitelor state pe baza **indicatorilor economici** în primul rând.

Aprecierea consecințelor probabile ale conflictelor etnopolitice și a rolului grupărilor participante la ele depinde în mare măsură de *ratingul* strategic primit de țara respectivă. Evident, opinia publică internațională va urmări cu atât mai mare atenție evoluția evenimentelor cu cât mai multe resurse de materie primă de importanță strategică se află pe teritoriul țării respective, cu cât țara vizată controlează o mai mare parte a pieței valutare internaționale, cu cât venitul național pe cap de locuitor este mai mare, cu cât dispune statul de mai mulți parteneri economici influenți și cu cât are indicatori economici reali mai buni.

2.1.4. Legături cauzale între variabile

Plecând de la aceste variabile și indicatori, modelul conflictelor etnopolitice propus de Gurr și Harff formulează o **ipoteză** referitoare la **probabilitatea izbucnirii conflictelor** și la **posibila natură a lor**, pe baza evoluției în timp și a interacțiunilor între ele.

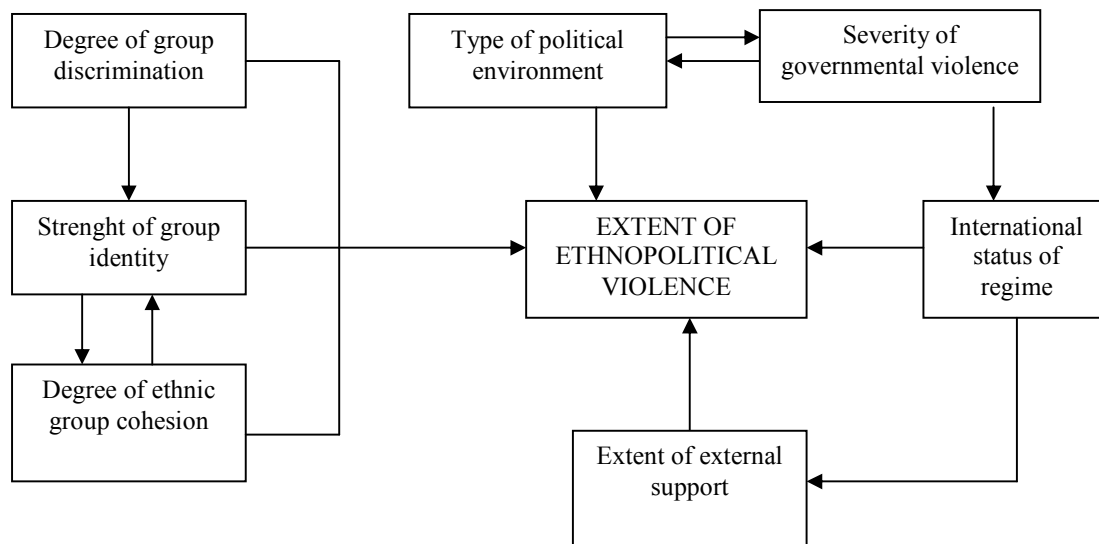
Investigațiile efectuate de cei doi au condus la concluzia că **discriminarea** la care membrii comunității etnoculturale sunt expuse are efect direct atât asupra **conștiinței de identitate a comunității** cât și asupra **gradului solidarității** din sânul grupului. Cu cât discriminarea este mai puternică, cu atât este mai intensă conștiința identității și cu atât este mai mare coeziunea grupului. Autorii presupun și existența unor relații directe între

conștiința identității și solidaritatea din sânul grupului: acești doi factori se generează reciproc.

Cultura politică a anturajului și **uzul de forță** al guvernului se intercondiționează de asemenea. Cu cât este mai puțin democratic un regim, cu atât este mai mare probabilitatea că va face apel la diferitele forme ale violenței, și invers.

Indicatorul **aprecierii internaționale** a țării are în schimb efect de tip **feedback negativ** asupra volumului de sprijin extern: cu cât situația țării pe plan mondial este mai bună în ce privește importanța strategică dată de către comunitatea internațională, cu atât este mai puțin probabil ca grupurile implicate în conflicte etnopolitice pe teritoriul țării respective să primească sprijin extern.

Legătura dintre variabilele studiate este reprezentată de Gurr și Harff cu ajutorul schemei de mi jos:

Prin urmare, **izbucnirea conflictelor etnopolitice** și eventuala lor **natură violentă** este influențată **direct** de:

- conștiința puternică a identității,
- de sprijinul extern și de cultura politică a țării,
- de uzul de forță al guvernului precum și
- de aprecierea internațională a statului respectiv.

Cuplul Gurr și Harff rezumă în felul următor **esența modelului** propus de ei:

„comunitățile compacte din punctul de vedere al relațiilor etnice care trăiesc în țări autocratice, cu o mare probabilitate se vor întoarce împotriva puterii oprimate dacă statutul internațional al țării, evaluat prin prisma economiei, este slab, și dacă autoritățile

discriminează minoritățile etnice, apelând din când în când și la violență. Izbucnirea conflictului este cel mai probabil dacă liderii comunității sunt (autocrați) tradiționaliști, și se bucură de sprijinul larg al organizațiilor internaționale și al altor factori externi.”

Deși modelul causal propus de Gurr și Harff oferă un exemplu de design de cercetare impecabil, verificarea ipotezei s-a dovedit imposibilă din cauza accesului limitat la date în cazul unui număr mare de state implicate în conflicte etnopolitice. Cu toate că ipotezele rămân plauzibile, susținerea acestora prin metode cantitative, cu ajutorul unui număr de cazuri relevante din punct de vedere statistic s-a dovedit imposibil de demonstrat.

2.1.5. O variantă actualizată a teoriei

T. R. Gurr, “Minorities, Nationalism, and Ethnopolitical Conflict” in: Ch. A. Crocker–F. O. Hampson–P. Aall (ed.): *Managing Global Chaos. Sources and Responses to International Conflict*, Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 1997.

La patru ani după publicarea teoriei în prima ei versiune, Gurr revine asupra problemei și oferă o variantă ameliorată a modelui, rafinată în câteva puncte esențiale, fără să formuleze ambiția unor ipoteze verificabile statistic.

Motivele care concură la mobilizarea politică a unui grup etnocultural sunt împărțite de data aceasta în trei categorii:

- (1) caracteristicile **interne ale grupului** și legăturile specifice ale acestora cu celelalte comunități,
- (2) mediul de **politică internă** în care se găsește comunitatea și
- (3) contextul **politicii internaționale**.

La fiecare din aceste nivele pot fi identificați factori care influențează **gravitatea prejudiciilor** pe care o comunitate etnoculturală le are de suferit, **gradul de mobilizare** al membrilor acesteia, precum și **opțiunile strategice** ale acestora în favoarea diferitelor forme de protest sau de rebeliune.

Astfel, la nivelul comunității etnoculturale, **sentimentul de dezavantaj colectiv** izvorât din prejudicii este direct influențat în opinia lui Gurr de:

- pierderea autonomiei de grup sau de alte experiențe negative privind statalitatea;
- de inegalități semnificative în nivelul dezvoltării economice și de alte forme de competiție între grupuri;
- de tratamentul discriminator sau de controlul represiv exercitat de autorități.

Identitatea de grup, ca variabilă, este influențată la rândul ei de:

- amploarea sentimentului de dezavantaj colectiv;
- de intensitatea diferențelor culturale dintre grupuri; precum și
- de evenimentele recente din istoria conflictelor inter-comunitare.

Gradul de mobilizare al grupului etnocultural va fi **direct proporțional** cu:

- amploarea sentimentului de dezavantaj colectiv;
- cu intensitatea identității de grup;
- cu coeziunea internă și cu disponibilitatea pentru colaborare între lideri;

și **invers proporțional** cu:

- severitatea represiunii la care recurg autoritățile.

Oportunitățile respectiv slăbiciunile politicii interne, difuzia conflictelor etnopolitice din țări sau regiuni învecinate, sprijinul politic și material primit de la alte forțe politice simpatizante sunt alți factori care pot contribui la sporirea gradului de mobilizare al unei comunități.

În opinia lui Gurr, **strategiile de protest** sunt încurajate la nivelul mediului politic intern de:

- instituții și norme democratice în vigoare;
- de state puternice cu resurse din belșug;
- tradiții solide de acomodare a diferențelor etnoculturale.

Strategiile de rebeliune sunt probabile în schimb în condițiile de:

- norme și instituții autoritare;
- state slabe cu economii precare, aflate în plină tranziție spre democrație;
- existența unei tradiții de represiune statală.

2.1.6. Concluzii

Cele două versiuni ale modelului Gurr privind motivele mobilizării etnopolitice și formele de protest respectiv natura conflictelor pe care aceasta le generează sunt ilustrative privind **complexitatea** de care orice demers ce își propune elucidarea condițiilor care favorizează apariția conflictelor și deslușirea dinamicii interne a acestora trebuie să țină cont.

Teoriile care pun accentul pe un singur element considerat crucial, sau încearcă să restrângă sfera explicației la o singură variabilă eșuează în a oferi o explicație exhaustivă a fenomenului, și adesea nu fac altceva decât preiau elemente din discursul actorilor implicați în conflict.

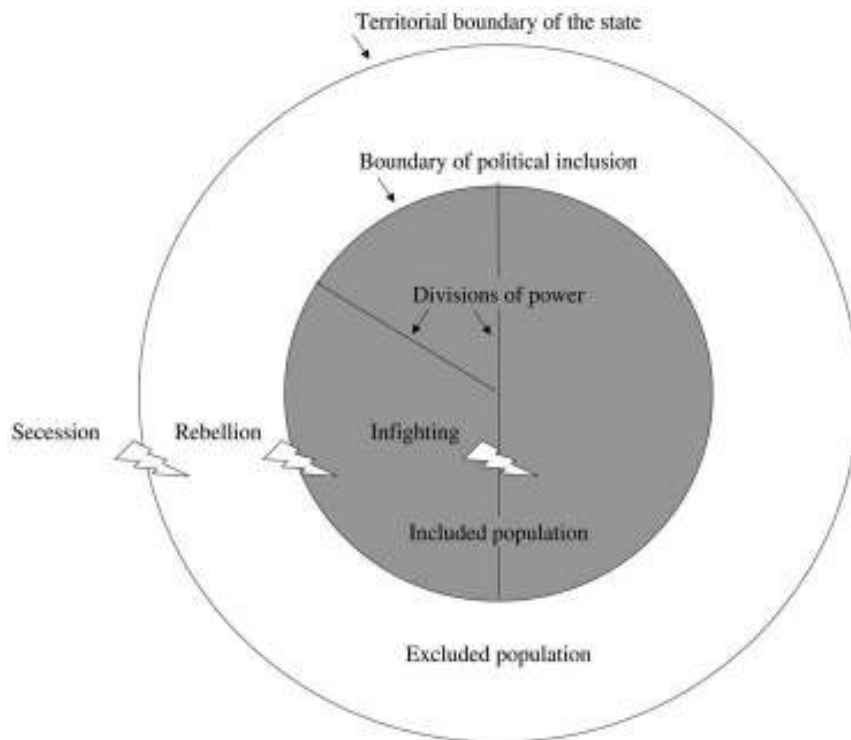
În astfel de situații, primordialitatea aparentă a unuia sau altuia din elementele conflictului, cum ar fi diferențele etnoculturale sau disensiunile moștenite din trecut, nu reflectă caracterul inevitabil al atrocităților, ci trădează mai degrabă strategia adoptată de liderii comunitari în vederea mobilizării membrilor unui grup format din persoane care se simt amenințate și dezavantajate în mod sistematic.

2.2. Abordarea lui Wimmer–Cederman–Min

A. Wimmer – L.E. Cederman – B. Min: “Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set”, *American Sociological Review*, Vol. 74, 2009, pp. 316–337.

2.2.1. Ipoteze

Folosind tipologia conflictelor prezentată în cadrul cursului anterior, a cărei esență este redată în schema de mai jos,

Wimmer, Cederman și Min formulează următoarele **ipoteze**:

H1: A high degree of ethnic exclusion will increase the likelihood of rebellion.

H2: The greater the number of power sharing elites, the greater the likelihood of violent infighting.

H3: States with a long history of indirect rule are more likely to see secessionist conflicts.

H4: Secession is more likely in large states.

H5: Both rebellions and infighting should be less likely the greater a state's level of development.

H6: Likelihood of infighting decreases as the degree of exclusion increases.

H7: Likelihood of infighting decreases as states become larger (and thus more incoherent).

2.2.2. Concluzii

Analizând datele din baza de date EPR privind cele 215 conflicte, care acoperă în total evoluția relațiilor etnice pe parcursul a 7155 ani-stat din 155 state suverane din perioada 1945–2005, Wimmer, Cederman și Min au ajuns la următoarele **concluzii**:

1. Datele confirmă existența unei legături între rebeliune și mărimea segmentului de populație exclusă de la putere (H1).

”The size of the excluded population does influence rebellions by excluded groups.”

2. Probabilitatea conflictului violent crește dacă puterea este deținută de coaliția mai multor grupuri etnice, și în paralel, segmente importante ale societății sunt excluse de la putere din cauza apartenenței lor etnice (H2).

”The likelihood of armed confrontation increases as the center of power becomes more ethnically segmented and as greater proportions of a state’s population are excluded from power because of their ethnic background.”

3. Probabilitatea conflictului violent este și mai mare, și poate căpăta caracter secesionist dacă centrul politic este inefficient și nu există o tradiție solidă a centralismului, cel mai adesea din cauza unui trecut colonial îndelungat (H3). Probabilitatea secesiunii este legată în același timp de mărimea populației (H4).

”These conflicts are even more likely, and more likely to take secessionist form, in incoherent states where the population is not accustomed to direct rule by the political center. (...) The size of a state’s population is also linked with secessions”

4. Deși rebeliunea este, într-adevăr, mai puțin probabilă în țările mai dezvoltate, lupta internă nu este semnificativ mai rară în cazurile în care segmente importante ale societății sunt excluse de la putere în state dezvoltate, contrar așteptărilor formulate de Wimmer, Cederman și Min (H5 și H6).

”Contrary to our expectations, infighting is not significantly less likely when large segments of the population are excluded from power nor in richer countries (inconsistent with Hypotheses 6 and 5, respectively), although the signs of the coefficients point in the expected direction. (...) Rebellions are less likely in rich countries (Hypothesis 5) where governments can afford to redistribute state resources or co-opt the leaders of protest movements. Hypothesis 5 therefore receives mixed support.”

5. Conform așteptărilor, probabilitatea luptei interne scade cu mărimea populației (H7).

În interpretarea lui Wimmer, Cederman și Min aceste rezultate aruncă o nouă lumină asupra **relevanței politice a etnicității**, infirmând mai multe teorii care pun accentul pe structurile de oportunitate politică. Datele confirmă că etnicitatea nu poate fi ignorată,

deși ea nu este un scop în sine, ci instrumentul organizațional prin care indivizii își urmăresc obiectivele legate de accesul la putere.

”These results represent a major challenge to the greed-and-opportunity school, which discounts ethnicity as a relevant factor in explaining civil war. To be sure, our argument is not that ethnic identity or grievances, as opposed to interests and greed, motivate people to found and join armed organizations. Rather, ethnicity may channel the pursuit of power and prestige along certain pathways such that the factions that struggle over state control will align along ethnic cleavages. Ethnicity is not an aim in itself, but the organizational means through which individuals struggle to gain access to state power.”

În ceea ce privește **legătura dintre diversitate și conflict**, analiza lui Wimmer, Cederman și Min relevă că indicatorii care măsoară diferitele aspecte ale diversității nu sunt semnificative, ele fiind utilizate de regulă să pună în paranteze faptul că statul, de cele mai multe ori, nu este un actor neutru din punct de vedere etnic și cu atât mai puțin un cadru pasiv în interiorul căruia actorii etnici își desfășoară activitatea. Conform concluziei formulate de cei trei autori, statul este în același timp obiectivul principal și instrumentul central al luptei pentru putere.

”Our approach specifies the incentive structures under which this political logic of ethnic solidarity comes into play, as well as the conditions under which it leads to armed conflict. Contrary to the assumptions of the diversity breeds-conflict school, we show that ethnic conflicts are not any more likely in diverse countries: ethnodemographic diversity indices rarely achieve significance and do so only for a circumscribed subset of conflicts. Ethnodemographic indices, and many theories of conflict and peace that rely on them, bracket the crucial fact that the state is neither a neutral actor nor a passive arena within which ethnic actors operate. Rather, it is both the prize over which contending political actors struggle and a power instrument for those who control it.”

Rezultatele sunt semnificative și din punctual de vedere al analizelor anterioare care au identificat **un impact negativ puternic al diversității** asupra dezvoltării economice, al furnizării de bunuri și servicii publice, respectiv al capitalului social și al încrederii generalizate. În interpretarea lui Wimmer, Cederman și Min, configurațiile etnopolitice de la centrul puterii trebuie luate în considerare ca variabile cu un puternic rol de mediere.

”These insights have important repercussions for the study of ethnic diversity in general. Recently, economists and political scientists have discovered the unwelcome consequences of “ethnic diversity” for a range of outcomes, including economic development, public goods provision, and levels of social capital and generalized trust. Our study shows that ethnic diversity indices lose much of their significance if we include variables that measure ethnic exclusion and competition. It is worth asking whether one would obtain similar results if our measurements of ethnic exclusion, center segmentation, and state coherence were used to study economic development, public goods provision, and social capital. In a new study of economic development, we show that this is indeed the case (Min, Cederman, and Wimmer 2009). This points to the possible conclusion that economic development, public goods provision, and conflict are endogenous to the ethnic power configurations analyzed in this article. These ethnopolitical configurations at the center of state power may shape the different

trajectories of economic and political development in a much more profound way than hitherto acknowledged.”

Concluziile lui Wimmer, Cederman și Min au implicații și asupra viziunii dominante privind **mobilizarea politică a minorităților etnice**, arătând că apariția conflictului nu poate fi pusă doar pe seama unor comunități discriminate care luptă pentru drepturile lor. Conflictul etnic rezultă de cel mai multe ori ca o consecință a întregii configurații de putere, de unde rezultă că pacea nu este posibilă fără schimbarea fundamentală a configurației respective.

”Our study also goes beyond the minority mobilization model by showing that ethnic mobilization and conflict not only involve discriminated minorities fighting for their rights. Ethnic conflict often concerns the entire configuration of power, most importantly the question of who has access to state power and who controls which share of it. Our results lend themselves to a broader perspective that is not focused exclusively on demographic minorities at risk, but on the dynamics of ethnic politics at the center of the state.

Contrary to the minority-mobilization model, challengers are most likely to find an armed following among excluded majorities, not minorities. In addition, groups in power instigate an important number of conflicts. The policy implications are obvious: when minorities rule, or many groups share power, granting rights to minorities will not prevent violence. Rather, nothing less than a fundamental rearrangement of the ethno-political configurations of power will secure durable peace.”

3. Teorii bazate pe argumente din domeniul psihologiei sociale: modelul Lake–Rothchild

D. A. Lake – D. Rothchild (eds.), *The International Spread of Ethnic Conflict. Fear, Diffusion and Escalation*, Princeton University Press, Princeton–New Jersey, 1998.

Nevoia unei abordări nuanțate, pe mai multe nivele ale analizei, este o idee care se regăsește și în abordarea cuplului de autori Lake și Rothchild despre propagarea internațională a conflictelor etnice.

În timp ce modelul Gurr–Harff pleacă de la analiza actorilor și de la circumstanțele contextuale ale conflictelor etno-politice, Lake și Rothchild pun accentul pe analiza dinamicii interne a psihologiei comunitare a actorilor.

3.1. Elemente de psihologie comunitară care facilitează declanșarea conflictelor

Teama de viitor, sentimentul de **insecuritate colectivă** este în opinia celor doi cauza cea mai frecventă a declanșării conflictelor etnice: “teama de viitor, trăită prin experiențele trecutului” – după cum s-a exprimat Vesna Pesic, o renumită activistă a păcii din fosta Iugoslavie, pe care Lake și Rothchild o citează în context.

Angoasele comunitare de această natură sunt de regulă de două feluri, în funcție de raportul de forțe dintre comunitățile rivale.

Grupurile etnoculturale care formează o minoritate evidentă într-un cadru statal caracterizat prin tendințe hegemonice trăiesc de regulă sub amenințarea **asimilării** în cultura dominantă. În asemenea situații, conflictele ce își trag rădăcinile din rezistența comunităților minoritare față de politicile asimilaționiste ale autorităților rareori degenerază în violențe, din cauza raportului de forțe net dezavantajat pentru comunitatea minoritară.

În alte situații, grupurile etnoculturale se pot simți **amenințate fizic**, membrii acestora împărtășind sentimentul insecurității existențiale sau a șanselor reduse de supraviețuire comunitară chiar, mai ales în cazurile în care ponderea celor două comunități rivale este aproximativ egală.

Aprehensiunile comunităților generate de **impresia unui viitor incert** apar cu preponderență în situațiile în care:

- statul pierde – sau nu își asumă, dintr-un motiv sau altul – rolul său de garant al securității comunității respective,
- membrii acesteia văzându-se nevoiți să se mobilizeze,
- să investească în pregătirile pentru autoapărare,
- ceea ce declanșează reflexe asemănătoare în cadrul comunității rivale.

Slăbiciunea statului, declinul autorității acestuia, sau autoritatea aparentă care se rezumă la utilizarea frecventă a forței și a măsurilor coercitive sunt condiții care favorizează degenerarea tensiunilor în conflicte violente.

Analiza lui Lake și Rothchild privind circumstanțele în care conflictele apar cu o mare probabilitate distinge două laturi complementare ale fenomenului: **interacțiunile strategice între grupuri**, și cele **din interiorul grupurilor**.

În ceea ce privește interacțiunile strategice între grupuri, autorii disting trei tipuri de **dileme strategice** care pot contribui la escaladarea tensiunii și la apariția violenței:

- eșecurile de comunicare,
- pierderea încrederii în angajamente și promisiuni, respectiv
- tendințele de a folosi forța în mod preemptiv, ceea ce a devenit cunoscut sub denumirea de **dilema securității**.

Interacțiunile strategice din interiorul grupurilor mobilizate se referă la activitatea **antreprenorilor etnopolitici** care

- exploatează dilemele strategice ce tensionează relația dintre grupuri,
- contribuind astfel la o și mai accentuată polarizare a societății, la un grad sporit de mobilizare a membrilor,
- recurgând în mod frecvent la elemente neraționale, cum ar fi memoria colectivă referitoare la evenimente violente din trecut, mituri și psihologia colectivă.

Aceste două nivele distincte ale analizei, deși necesită abordări separate în accepțiunea lui Lake și Rothchild, nu urmăresc identificarea unor factori cauzali ce acționează în mod

autonom pe cele două paliere. În realitate cele două nivele ale interacțiunilor strategice se întrepătrund – liderii comunitari își proiectează activitatea și estimează consecințele acesteia printr-un calcul complex în care evoluția relațiilor între grupuri și în interiorul grupului sunt luate în considerare deopotrivă – ele generând împreună și prin interacțiune acel cerc vicios al sentimentului de amenințare reciprocă ce atrage de regulă societățile multietnice în confruntări violente.

3.2. Interacțiuni strategice între grupuri

(1) **Eșecurile de comunicare** apar în situațiile în care grupurile rivale încearcă să depășească diferențele de opțiuni politice ce le caracterizează.

În procesele de negociere normale grupurile au interese bine definite în furnizarea de informații despre opțiunile proprii, în vederea prevenirii eșecului în negocieri.

Există însă situații în care membrii grupului rival intră în posesia unor informații contrare cu cele furnizate în mod oficial, sau există motive temeinice să se îndoiască de credibilitatea informațiilor recepționate. **Suspiciunea reciprocă** ce se generalizează în cazuri asemănătoare este cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de eșec de comunicare.

Când eșecurile de comunicare se țin în lanț, grupurile rivale nu mai pot intra în posesia informațiilor ce le-ar putea fi de folos în eliminarea suspiciunilor reciproce și conflictul devine iminent. Dacă violențele devin inevitabile iar comunitățile rivale se pregătesc pentru confruntare, interesele lor dictează deja în mod paradoxal să se dezinformeze reciproc referitor la intențiile lor viitoare, în vederea acaparării unor avantaje competitive.

În situațiile de criză cauzate de eșecurile de comunicare, intervenția unui **mediator extern** poate fi benefică. În societățile multietnice acest rol este frecvent asumat de stat care, din poziția unui bun cunoscător al părților aflate în conflict, poate asigura comunicarea eficientă între grupuri și menținerea unor relații interetnice cooperante.

Există însă riscul ca până și cel mai bun mediator să cadă victimă eșecurilor de comunicare pe care avea menirea să le prevină. Eficiența statelor care au de gestionat asemenea probleme depinde în mare măsură de gravitatea și frecvența eșecurilor de comunicare care încarcă relațiile interetnice din interior, cât și de sentimentul de securitate pe care îl pot furniza pentru membrii comunităților mobilizate.

(2) **Pierderea încrederii în angajamente și promisiuni** este o dilemă strategică care favorizează apariția conflictelor etnopolitice prin devalorizarea treptată a acelor “contracte” – formale sau informale – care în condiții de normalitate definesc cadrul coexistenței pașnice.

Contractele etnice pot fi foarte diferite, de la aranjamente constituționale la înțelegeri informale între elite. Menirea lor este stabilirea drepturilor și obligațiilor precum și a

condițiile de acces la resurse și la putere a fiecărui grup în parte, în așa fel încât nici una dintre comunități să nu se simtă amenințată sau exploatată de cealaltă.

Dilema strategică denumită pierderea încrederii în angajamente și promisiuni apare de regulă atunci când **raportul de forțe între etnii se dezechilibrează**. Dacă unul dintre grupuri începe să piardă din influență – din cauza tendințelor negative ale demografiei, cel mai frecvent, sau, mai rar, din cauza resurselor comunitare limitate și a organizării interne defectuoase –, aceasta are ca efect pierderea încrederii în valabilitatea contractelor etnice.

Chiar dacă grupul care a devenit dominant promite că nu va profita din avantajul său relativ, comunitatea care a început să piardă teren nu are nici un motiv să rămână încrezătoare, și poate opta pentru declanșarea violențelor, de la care se așteptă să prevină deteriorarea în continuare a situației.

Probabilitatea ca grupul minoritar să recurgă la această metodă este cu atât mai mare cu cât diferențele între opțiunile politice ce caracterizează grupurile rivale sunt mai mari, și cu cât costurile estimabile ale violențelor sunt mai mici.

John Chipman remarcă într-un loc că

“toate conflictele etnice sunt dovada eșuării unor aranjamente politice care în trecut au jucat un rol profilactic în organizarea competiției în jurul revendicărilor etnice”.

Intervenția statului poate fi benefică și în acest caz, dacă acesta își asumă rolul de garant al respectării contractelor etnice. Dacă intervenția statului rămâne fără rezultate, sau autoritatea sa este insuficientă pentru garantarea securității comunităților, intervenția mediatorilor externi sau a forțelor de menținere a păcii poate deveni necesară.

(3) **Dilema securității** este un concept utilizat de unele curente ale teoriei relațiilor internaționale, precum realismul și neorealismului, care concep sistemul mondial al statelor ca un sistem anarhic în care fiecare actor se vede nevoit să se îngrijească singur de propria securitate.

Măsurile luate în acest sens de un stat oarecare pot fi interpretate drept amenințare de către statele vecine, care la rândul lor se văd obligate să recurgă la metode similare, ceea ce conduce în final la o spirală a ostilităților și a înarmării.

Dilema apare din cauza incapacității părților să intre în posesia unor informații credibile privind intenția părții adverse, situație în care ceea ce un actor întreprinde pentru a-și spori securitatea are – în mod paradoxal – consecințe contrare, de subminare pe termen lung a acestei securități.

Termenul a fost preluat din teoria relațiilor internaționale și aplicat pentru analiza cauzală a conflictelor etnice de Barry R. Posen (B. P. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", in: M. E. Brown (ed.): *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University Press, Princeton, 1993, pp. 103-125).

Între dilema securității și celelalte două forme de interacțiune strategică între grupuri – eșecurile de comunicare și pierderea încrederii în angajamente – există o strânsă legătură. Dacă aceste eșecuri persistă, dilema securității ia amploare, grupurile se văd nevoite de obicei să **recurgă la utilizarea forței în mod preemptiv**. Încercând să prevină să fie luat prin surprindere, fiecare din grupurile rivale se grăbește să fie **primul care utilizează forța**.

În timp ce în celelalte două cazuri de interacțiune strategică intervenția **mediatorilor externi** putea fi benefică, în cazurile în care dilema de securitate se agravează șansele mediatorilor externi sunt extrem de limitate. Dacă dilema de securitate nu poate fi anihilată în timp – prin măsuri preventive ale statelor sau ale organizațiilor de securitate internațională –, în situațiile scăpate de sub control comunității internaționale nu-i rămâne altă soluție decât să apeleze la **intervenție armată și forțele de menținere a păcii** și să sancționeze aceea parte implicată în conflict care a recurs prima la utilizarea forței.

3.3. Interacțiunile strategice din interiorul grupului

Dacă interacțiunile strategice între grupuri produc aceea instabilitate în care conflicte etnopolitice se declanșează cu mare probabilitate, interacțiunile din interiorul grupurilor polarizează comunitățile și agravează astfel efectele dilemelor strategice, contribuind astfel la creșterea probabilității declanșării conflictelor. Catalizatorii care acționează în acest sens sunt în accepțiunea lui Lake și Rothchild de două feluri: (a) activiști etnici și (b) antreprenori politici.

(a) **Activiștii etnici** desfășoară o activitate persuasivă în cadrul grupului în vederea asumării în public a identității etnice și a politizării acestei identități. Chiar dacă punerea etnicității în capul listei priorităților poate însemna pentru membrii comunității alinierea la false interese, demersul activiștilor etnici de regulă polarizează cu succes societatea, și are ca efect împărțirea în sub-entități – de a lungul liniilor de demarcație etnică – a unor comunități politice adesea bine integrate.

Deși pare paradoxal, activiștii etnici se coalizează în mod frecvent și cu reprezentanții grupului rival, de regulă extremiști.

(b) În societățile divizate din punct de vedere etnic **antreprenorii politici** își pot mobiliza electoratul mult mai ușor, incluzând în discursul lor politic elemente referitoare la etnicitate, la inegalitățile distribuirii resurselor și a beneficiilor, mai ales dacă aceste pot fi percepute ca fiind în defavoarea grupului.

Dacă antreprenorii politici sunt activi într-o societate multietnică, apare frecvent și fenomenul de **supralicitare etnică**: politicienii moderați se văd nevoiți să-și „etnicizeze” și ei discursul, într-o încercare adesea disperată de a păstra electoratul, care este din ce în ce mai puțin dispus să voteze pentru un mesaj echilibrat și universalist într-o lume fragmentată din punct de vedere etnocultural. Consecințele activității antreprenorilor politici indică deci și ele în direcția unei polarizări accentuate a societății.

Eficiența activității pe care activiștii etnici și antreprenorii politici o desfășoară este înlesnită semnificativ de:

- prezența vie în memoria colectivă a grupurilor rivale a unor mituri referitoare la animozități ancestrale sau la pretinsa superioritate respectiv inferioritate a unuia dintre comunități;
- de experiențe istorice recente negative (confruntări violente cu un număr mare de victime, tentative de genocid, etc.);
- de stări emotive tensionate și angoase legate de fenomene sociale de tranziție, cum ar fi modernizarea sau tranziția la economia de piață, care implică de regulă asimilarea unor sisteme de valori noi, securitate socială scăzută și adaptarea la o mobilitate socială mai mare.

Deși formele de interacțiune strategică inter- și intra-grupuri explicitează fiecare condiții suficiente pentru declanșarea unui conflict etnic, ele apar și acționează de regulă simultan, generând împreună aceea atmosferă de teamă și tensiune în care conflictul apare ca singura soluție acceptabilă, în pofida costurilor ridicate.

4. Explicații structural-funcționale ale lui Brown și van Evera

4.1. Punctul de vedere al lui Brown

Michael E. Brown, editor al mai multor culegeri de texte de referință în studiul conflictelor etnopolitice, combate ideea conform căreia cauza singulară a conflictelor etnopolitice ar fi caracterul primordial și ireconciliabil, încărcat cu experiențe istorice negative de ambele părți al relațiilor între grupuri etnice rivalizante. Aceste relații constituie în opinia lui Brown doar un **potențial de conflict**, actualizarea căruia depinde de **împrejurări specifice** mediului în care grupurile respective se regăsesc.

Brown a identificat **trei categorii** de factori în privința cărora se impune o analiză referitor la modul în care acestea pot contribui la actualizarea potențialului de conflict și la declanșarea violențelor:

- condiții care joacă rolul de **catalizator**
- **împrejurări** care contribuie în mod direct la apariția violențelor
- rolul **elitelor locale**

4.1.1. Condiții care joacă rolul catalizatorului în actualizarea potențialului de conflict:

Condiții **structurale**:

- **state slabe**, incapabile să asigure centralizarea puterii, respectiv aplicarea consecventă a legilor;
- probleme de **securitate internă**;
- **modificări etnodemografice** dramatice.

Factori de natură **politică**:

- sisteme politice care instituționalizează – implicit sau explicit – **discriminarea**;

- ideologii naționale bazate pe ideea **excluderii** persoanelor aparținătoare altor culturi sau altor grupuri etnice, lingvistice sau religioase;
- formațiuni politice organizate pe criterii etnice, lingvistice sau religioase care urmăresc **exploatarea potențialului de conflict** din interese politice.

Condiții **economice și sociale**:

- **subdezvoltarea** economică;
- sisteme economice care instituționalizează **discriminarea** pe baze etnice, lingvistice sau religioase;
- tensiuni sociale generate de programe de **modernizare** sau de **dezvoltare** economică.

Factori **culturali**, respective ce țin de **percepție**:

- prezența unor **structuri identitare complementare** bine articulate;
- politici de **discriminare** bazate pe identitate;
- **interpretări ireconciliabile** privind **istoria comună**;
- prezența unor **prejudecăți reciproce** în structurile identitare dominante.

4.1.2. Împrejurări care contribuie în mod direct la apariția violențelor

În opinia lui Brown, aceste împrejurări pot fi sistematizate cu ajutorul a două variabile: factori **externi** sau **interni**, și rolul determinant al **comportamentului elitelor** sau al **maselor**.

Natura conflictului	Rolul factorilor <i>interni</i>	Rolul factorilor <i>externi</i>
Declanșate de <i>elite</i>	Lideri incapabili	Țări vecine ostile
Declanșate de <i>mase</i>	Situație internă gravă	Situație internațională nefavorabilă

Condiții **interne** care influențează comportamentul **maselor**:

- dezvoltare economică prea **rapidă și inegală**;
- **discriminare** politică și economică.

Factori de natură **externă** care influențează comportamentul **maselor**:

- **grupuri dislocate** sau **imigranți expulzați** dintr-o țară vecină;
- răspindirea peste granițe a **radicalismului politic** dintr-o țară vecină.

Condiții **interne** care influențează comportamentul **elitelor**:

- rivalizarea elitelor politice pentru **acapararea puterii**;
- rivalizarea elitelor politice în legătură cu **principii fundamentale de organizare a instituțiilor statului** (reflectarea de către acestea a diversității etnice, lingvistice, religioase ce caracterizează societatea respectivă);
- efortul unor grupări ilegale, de tip mafiot sau terorist, de a **acapara puterea în stat**.

Condiții **externe** care influențează comportamentul **elitelor**:

- implicarea unor forțe externe – organizații internaționale sau forțe politice din țări vecine – ce duce la radicalizarea elitelor interne.

4.1.3. Rolul elitelor locale

Clivaje ideologice precum conflictul între secularism și fundamentalismul religios:

- de exemplu în Afganistan, Algeria, Egipt, India, Iran, Sudan și mai nou în Irak

Grupuri ilegale care urmăresc mobilizarea maselor din interese ilicite dar care exploatează existența unor probleme reale în societate:

- de exemplu în Afganistan, Brazilia, Burma, Mexic, Tadjikistan, Venezuela sau Columbia

Competiția între elite rivale care poate avea următoarele două forme:

- elitele grupurilor dominante ce urmăresc **marginalizarea elitelor** ce reprezintă în mod democratic **grupuri defavorizate** în cadrul sistemului politic (Burma, Cambogia, Guatemala, Indonezia, Turcia);
- elite aflate în situații de **criză de legitimitate** care doresc să-și consolideze poziția prin utilizarea discursului etnic (*playing the communal card* – în Yugoslavia după prăbușirea comunismului, Angola, Ruanda, Burundi, Filipine, Somalia).

4.2. Punctul de vedere al lui van Evera

Stephen van Evera, "Hypotheses on Nationalism and War", in: M. E. BROWN (ed): *Nationalism and Ethnic Conflict*, MIT Press, Cambridge, Mass.–London, England, 1997, p. 26-60.

Stephen van Evera formulează **21 de ipoteze** privind relația cauzală dintre naționalism și potențialul conflictului etnopolitic. Cele 21 de ipoteze se împart în două categorii:

- ipoteze care privesc **cauze directe** care duc la apariția conflictelor etnopolitice,
- cauzele acestor cauze directe și ipoteze privind **probabilitatea** apariției acestor cauze.

4.2.1. Cauze *directe* ale conflictelor etnopolitice în viziunea lui van Evera:

- Cu cât este mai mare raportul numeric dintre comunitatea minoritară ce urmărește obiectivul de **autodeterminare** și majoritatea dominantă în stat, cu atât este probabilitatea conflictului etnopolitic mai mare.
- Cu cât este mai mare determinarea unei minorități **să se opună asimilării** și cu cât opțiunea unor **soluții teritoriale** este mai prezentă în dezbaterea publică, cu atât este mai mare probabilitatea conflictului etnopolitic.
- Cu cât relațiile dintre grupuri este caracterizată mai pregnant prin **tendințe hegemonistice**, cu atât este mai mare probabilitatea conflictului etnopolitic.
- Cu cât **oprimarea grupurilor minoritare** de către majoritatea dominantă este mai pronunțată, cu atât este mai mare probabilitatea conflictului etnopolitic.

4.2.2. Elemente *structurale* ale cauzei cauzelor, respectiv ale probabilității de declanșare a conflictelor

- Potențialul naționalismului minoritar de a declanșa conflictul este cu atât mai mare, cu cât **șansele minorității să obțină libertatea** este mai mare, și cu cât statul **se opune mai vehement** acestui obiectiv.
- Cu cât este mai **eterogenă** o populație, cu atât este mai mare posibilitatea declanșării conflictului.
 - **Eterogenitatea comunităților locale** este un factor de risc mai mare decât existența unor **teritorii cvasi-omogene alăturate**.
 - Potențialul de conflict este mai mare dacă „salvarea” **acelor membri ai minorității mobilizate care trăiesc în comunități locale eterogene** dar dominante de majoritate – de exemplu, prin mutarea acestora – este **dificilă**, dar **teoretic posibilă**; dacă această operațiune este ușoară sau imposibilă, atunci potențialul de conflict scade.
- Cu cât sunt mai **legitime și mai ușor de apărat granițele naționale** și cu cât ele **corespund mai bine granițelor etnice și lingvistice**, cu atât este mai mică probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu cât sunt **mai puțin sigure granițele** unui stat național **recent constituit, preocupat de consolidarea situației** pe scena internațională, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu cât este mai mare **legitimitatea internațională a granițelor unui stat național recent constituit**, preocupat de consolidarea situației, cu atât este mai mică probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Dacă granițele unui stat național recent constituit, preocupat de consolidarea situației pe scena internațională **corespund granițelor etnice și lingvistice**, atunci probabilitatea declanșării conflictelor este mică.

4.2.3. Componente *politice* ale cauzei cauzelor, respectiv ale probabilității de declanșare a conflictelor

- Cu cât istoria comună a grupurilor rivalizante este mai încărcată cu **atrocități reciproce**, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu cât aceste atrocități sunt **mai prezente în memoria colectivă**, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Dacă aceste **atrocități au afectat grupuri politice care sunt active și în prezent**, atunci probabilitate declanșării conflictelor etnopolitice crește semnificativ.
 - În situațiile în care aceste grupuri active și în prezent **nu sunt dispuse să se distanțeze de pozițiile lor din trecut**, probabilitate declanșării conflictelor etnopolitice crește semnificativ.
 - Cu cât este mai evidentă **legătura dintre victimele acestor atrocități cu cei care se află la putere în prezent**, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.

4.2.4. Componente *de percepție reciprocă* ale cauzei cauzelor, respectiv ale probabilității de declanșare a conflictelor

- Cu cât sunt mai **ireconciliabile interpretările rivale ale istoriei comune**, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu este mai **discutabilă legitimitatea celor aflate la putere**, cu atât este mai probabilă recurgerea la miturile naționale și cu atât este mai mare și probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu este mai **mare nevoie ca statul să apeleze la loialitatea cetățenilor**, cu atât este mai probabil că se va recurge la miturile naționale, și cu atât este mai mare și probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu cât este **mai gravă situația economică**, cu atât este mai mare nevoie de tapi ispășitori și cu atât este mai mare și probabilitatea declanșării conflictelor.
 - Cu cât este **mai mică influența acelor instituții sau lideri de opinie care se opun miturilor naționale**, cu atât este mai mare probabilitatea declanșării conflictelor.

În abordările structural-funcționale ale lui Brown și van Evera se regăsesc în mod evident unele elemente ale metodelor utilizate de Gurr–Harff, respectiv de Lake și Rothchild. Chiar dacă **potențialul empiric** al celor două modele este relativ mare, operaționalizarea unor cercetări care urmăresc verificarea ipotezelor fiind teoretic posibilă, șansele ca acestea să producă explicații cauzale ce exclud ipoteze rivale sunt, probabil, comparabile cu cele ale modelului Gurr–Harff.

5. Un model operațional: cadrul teoretic oferit de Wolfgang Zellner

W. Zellner, *On the Effectiveness of the OSCE Minority Regime. Comparative Case Studies on the Implementation of the Recommendations of the High Commissioner on National Minorities of the OSCE*, Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik, Hamburg, 1999.

Importanța – din punctul de vedere al genezei conflictului etnopolitic – a diferențelor între preferințele și opțiunile politice ale grupurilor rivale, cât și a interacțiunilor strategice dintre comunități este o idee ce se regăsește și la Wolfgang Zellner, cercetător la Universitatea din Hamburg, care, în contextul unei ample cercetări comparate despre eficiența regimului OSCE privind protecția minorităților, a oferit un cadru teoretic explicativ al conflictelor etnopolitice, și a propus totodată un model structural al „conflictului politic intern”.¹

În opinia lui Zellner, distanța relativă între preferințele sau opțiunile etnopolitice ale majorității și minorității într-o țară oarecare reprezintă un potențial al conflictului etnopolitic în țara respectivă: cu cât este distanța relativă mai mare, cu atât este potențialul de conflict mai semnificativ.

Zellner preia de la Brubaker (*Nationalism Reframed*) **modelul triadic** al celor **trei actori principali** ai conflictelor etnopolitice:

¹ Cercetarea urmărește evaluarea gradului de eficiență a recomandărilor făcute de Înalțul Comisar pentru Minoritățile Naționale referitor la situația minorităților rusești din Estonia, Letonia și Ucraina, a celor maghiare din România și Slovacia, respectiv albaneză din Macedonia, în perioada 1993-2000.

- **statele naționale** aflate în curs de finalizare a procesului de construcție națională (*nationalizing states*), pe care le vom numi în cele ce urmează state pre-naționale;
- **minoritățile naționale**; respectiv
- „**țările mamă**” (*kin states*), care întrețin strânse legături culturale și istorice cu minoritatea națională.

Statele pre-naționale se caracterizează în accepțiunea lui Brubaker prin preocupări intense în vederea **finalizării proiectului de construcție națională**, ceea ce se reflectă oarecum problematic în auto-aprecierea populației țărilor respective și generează tensiuni cu minoritățile naționale care trăiesc pe teritoriul țării respective.

Minoritățile naționale se consideră diferite din punct de vedere etnocultural de majoritate. Ele urmăresc **obținerea recunoașterii oficiale a acestor diferențe**, sub forma unor drepturi culturale și politice care să le permită păstrarea identității.

Țările mamă își revendică dreptul să se îngrijească de soarta **minorităților naționale**, ai căror membri, deși sunt cetățeni ai altor state, sunt legați istoric și cultural de țara respectivă. O țară mamă activă devine astfel principalul promotor al activității trans-naționale a minorității patronate.

Zellner, pășind pe urmele lui Brubaker, accentuează caracterul **interdependent și interactiv** al relațiilor care se stabilesc între acești trei actori, relații care includ componente pe mai multe nivele distincte: de politică internă, inter- și trans-națională.

În acest spațiu complex al legăturilor, orice abordare care operează cu actori unitari este sortită eșecului, din moment ce comportamentul fiecăruia dintre cei trei actori, este determinat de interesele și strategiile individuale atât între actori, cât și în interiorul acestora.

În relația triadică dintre aceștia, minoritatea se regăsește adesea într-o situație de conflict etnopolitic asimetric atât față de statul pre-național de care aparține, cât și de țara mamă, ceea ce o situează în spațiul de confruntare între acestea două din urmă.

5.1. Strategii de construcție națională și statlă

Pentru a defini mai de îndeaproape preferințele de ordin etnopolitic ale celor trei actori, Zellner apelează la tipologia lui Linz și Stepan (*Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South Africa and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 1996) privitoare la strategiile de construcție *națională* respectiv *statală* la care populațiile majoritare ale statelor pre-naționale recurg de cele mai multe ori.

Linz și Stepan deosebesc două tipuri de strategii de **construcție națională**:

- unificatoare și
- diferențiative;

respectiv două feluri de strategii de **construcție statală**:

- inclusive și
- exclusive.

Prin combinarea celor patru rezultă următoarele variante de comportament etnopolitic al majorității:

Strategia purificării rezultă din combinarea construcției statale **exclusiviste** cu strategia construcției naționale **unificatoare**. În acest caz minoritatea este expulzată sau încurajată să părăsească de bună voie țara.

Strategia izolării rezultă din combinarea strategiei de construcție statală **exclusivistă** cu varianta de construcție națională **diferențiativă**. Minoritatea națională este tolerată în acest caz, i se acordă drepturi civice și sociale dar nu și politice.

Strategia asimilării combină construcția statală **inclusivă** cu construcția națională **unificatoare**, ceea ce oferă drepturi politice membrilor minorității naționale, dar cu prețul renunțării la identitatea etnoculturală proprie.

Strategia echilibrului etnocultural este rezultatul combinării strategiei de construcției statale **inclusivă** și a construcției naționale **diferențiative**, ceea ce are ca efect atragerea minorității în procesul de construcție statală, fără ca acest lucru să aibă drept consecință renunțarea la particularitatea etnoculturală.

5.2. Operaționalizarea lui Zellner

În opinia lui Zellner, tipologia Linz-Stepan oferă o imagine suficient de nuanțată referitoare la complexul relațiilor dintre stat și națiune, dar omite să ia în considerare alte elemente esențiale ale conflictului etnopolitic:

- **relația triadică** (între statele pre-naționale, minorități și țările mamă) pe de o parte, și
- **importanța teritorialității** pe de altă parte.

Completând tipologia elaborată de Linz și Stepan cu criteriul teritorialității, și luând în calcul revendicările cele mai caracteristice ale minorităților naționale, Zellner propune următorul **tabel al preferințelor și opțiunilor etnopolitice**:

		Strategie de construcție statală			
		Non-teritorială		Teritorială	
		Inclusivă	Exclusivă	Inclusivă	Exclusivă
Strategie de construcție națională	Unificatoare	<i>Asimilare</i>	<i>Expulzare, Emigrare</i>	-	<i>Secesiune, Partiție</i>
	Diferențiativă	<i>Echilibru etnocultural</i>	<i>Izolare</i>	<i>Autonomie teritorială</i>	<i>Con-federație</i>

Cu cât diferențele dintre opțiunile statului pre-național, minorității și ale țării mamă sunt mai mari, cu atât este potențialul conflictului etnopolitic mai semnificativ, conchide Zellner.

În cadrul metodologiei elaborată pentru cercetarea privind eficiența regimului OSCE, Zellner a propus un model structural al conflictului politic intern, care:

- stabilește o **relație cauzală** între **potențialul de conflict** generat de diferențele dintre opțiunile strategice ale majorității și minorității (conform tabelului de preferințe etnopolitice) pe de o parte,
- și **potențialul de adaptare** în cursul administrării conflictelor pe perioada tranziției spre democrație (potențialul de control al conflictului etnopolitic), pe de altă parte.

5.3. Ipotezele lui Zellner

Câteva din **ipotezele lui Zellner**:

În cazul unui stat multinațional relativ recent constituit, sau care s-a reunificat după o perioadă istorică de dezmembrare, probabilitatea fragmentării etnopolitice este mare, ceea ce va avea ca efect probleme mai serioase decât cele obișnuite în procesul de consolidare democratică; integrarea etnopolitică se va menține la un nivel scăzut; iar potențialul de control al conflictului etnopolitic va înregistra, de asemenea, nivele scăzute.

Cu cât consolidarea democratică este mai avansată într-un stat multinațional, cu atât este mai probabil că potențialul de control al conflictului etnopolitic (și de altă natură) va înregistra tendințe crescătoare.

Cu cât procesul de consolidare structurală și de reprezentare trenează mai mult și rămâne incomplet pe perioade lungi de timp, cu atât mai probabil că potențialul de control al conflictului etnopolitic va stagna sau va începe să scadă.

Cu cât potențialul de control al conflictului etnopolitic stagnează mai mult sau înregistrează tendințe descrescătoare, cu atât mai probabil că în procesul de consolidare democratică se vor înregistra rămăneri în urmă, obstrucționări sau evoluții antidemocratice.

Cu cât statul multinațional este mai descentralizat din punct de vedere administrativ, cu atât vor fi mai numeroase oportunitățile de participare în mecanismele de control al potențialului de conflict etnopolitic.

Cu cât procesul de consolidare democratică în statul multinațional și cel din țara mamă este mai mult în sincron și este mai avansat, cu atât este mai probabil că potențialul de control al conflictului etnopolitic va fi mai ridicat, iar relațiile bilaterale între cele două state se vor îmbunătăți.

Cu cât relația interactivă și trans-națională dintre guvernul țării mamă și minoritatea națională pe care o patronează este mai intensă, și cu cât opțiunea de strategie etnopolitică sugerată prin intermediul acestor relații diferă mai mult de cea a statului multinațional, cu atât este probabilitatea mai mare ca mobilizarea etnopolitică a minorității să înregistreze tendințe crescătoare; integrarea

etnopolitică a țării multinaționale și potențialul de control al conflictului să scadă;
iar relațiile bilaterale dintre cele două state să se deterioreze.

Notă de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 5

Conflicte etnopolitice – modalități de control, gestionare și/sau soluționare

Modalități de gestionare a conflictelor etnopolitice: modalități care urmăresc gestionarea conflictelor prin eliminarea diversității; modalități care urmăresc gestionarea conflictelor prin instituționalizarea diversității. Baza de date "The Transitional Justice Peace Agreements".

John McGarry – Brendan O’Leary, *The Politics of Ethnic Conflict Regulation. Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*, Routledge, London – New York, 1993.

Sintetizând concluziile unor studii de caz dedicate situației din Canada, unele regiuni ale fostei Uniunii Sovietice, India, Malaysia, Irlanda de Nord, Burundi, Iugoslavia, Spania, Africa de Sud, Insulele Fiji și Belgia, John McGarry și Brendan O’Leary au trecut în revistă cele mai răspândite metode și proceduri prin care s-a încercat, în decursul istoriei, gestionarea conflictelor etnopolitice latente și declanșate.

Procedurile analizate de McGarry și O’Leary pot fi împărțite în **două categorii**, în funcție de definirea scopului urmărit

Prima categorie cuprinde procedurile care urmăresc soluționarea conflictelor prin **eliminarea diversității** sau, mai concret, a diferențelor etnoculturale. Metodele folosite în acest scop sunt:

- genocidul,
- expulzările respectiv schimburile forțate de populație,
- asimilarea și
- secesiunea, dacă se recurge la ea în numele autodeterminării naționale.

Cea de-a doua categorie include procedurile de gestionare a crizei prin asigurarea persistenței diferențelor etnoculturale, prin diferite metode care urmăresc **acomodarea instituțională a diversității**. Acestea sunt:

- controlul hegemonic exercitat asupra situației conflictuale,
- arbitrajul sau intervenția internațională,
- cantonizarea, federalizarea și diferitele forme de autonomie,
- divizarea puterii sau modelul consociațional.

1. Metode de gestionare a conflictelor care urmăresc eliminarea diversității

1.1. Genocidul

Definiția genocidului conform lui McGarry și O’Leary:

„exterminarea metodică a unei etnii (...) prin execuții în masă sau în mod indirect, cu desființarea condițiilor care fac posibilă reproducerea biologică și socială a comunității respective.”

Istoria oferă exemple din belșug pentru genocidul perceput ca atare. Atât în Imperiul Otoman cât și în Rusia Țaristă, dar și pe continentul american cucerit de coloniștii europeni s-au produs evenimente care, în baza definiției citate, pot fi calificate drept genocid.

Conceptul nu este străin însă nici de spiritul zilelor noastre. După cum remarcă McGarry și O’Leary:

„trăim încă într-o lume în care au loc genociduri; secolul douăzeci, de fapt, a oferit pretext pentru mult mai multe genociduri, în număr absolut, decât toate celelalte secole la un loc”.

Conform datelor **MAR**, numai din 1945 încoace se cunosc cel puțin **50 de cazuri** de genocid, în care s-a urmărit exterminarea a aproximativ **70 de comunități etnoculturale**.

Exemplele din secolul XX – în afara celor întâmplate în lagărele de concentrare naziste și staliniste – cuprind tragedia unor popoare mici după cum urmează:

- Uniunea Sovietică: ceceni, ingushi, karachai, balkari, meshketieni, tătari din Crimeea,
- musulmanii din Cambodgia,
- populația hutu din Burundi,
- kurzii din Irak și Iran,
- indienii ache din Paraguay,
- musulmanii din Burma,
- chinezii din Indonesia și populația Timorului de Est sau
- mai multe triburi din Uganda.

Condiții care favorizează apariția cazurilor de genocid

Exemplelor istorice analizate îi conduc pe McGarry și O’Leary la concluzia că genocidurile s-au produs îndeosebi în cadrul **imperiilor**, în perioada nașterii și a consolidării lor, respectiv pe timpul crizelor și în perioadele premergătoare prăbușirii acestora.

Un alt pretext pentru genocid poate fi inexistența unui stat independent al comunității etnoculturale, care formează o **diasporă puternică și influentă** pe teritoriul altui stat sau al mai multor state în mod simultan – “minorități antreprenoriale” (Pierre van den Berghe), de exemplu evreii și armenii de-a lungul istoriei, sau romii în zilele noastre.

Pe lângă formele „statale” ale genocidului, McGarry și O’Leary amintesc și conceptul **genocidului de frontieră**, care apare de obicei în urma cuceririlor de teritoriu sau a modificării granițelor, fără intervenția nemijlocită a puterii statale, doar datorită expansiunii, în noile teritorii cucerite, a populației favorizată de putere.

Conform lui **Ernest Gellner** (*Nations and Nationalisms*, Basil Blackwell, Oxford, 1983), multiple condiții ale unui posibil genocid sunt întrunite în situațiile în care:

- ❑ este vorba despre o țară insuficient de democratică încă, dar pornită, totuși, pe calea dezvoltării industriale și a modernizării
- ❑ comunitatea vizată este o minoritate distinctibilă pe baza semnelor fizice,
- ❑ este în același timp minoritate privilegiată din punct de vedere economic,
- ❑ fără să dispună de putere politică și de apărare armată.

Situația minorităților incapabile de autoapărare în sens militar este gravă din perspectiva unui posibil genocid mai ales în condițiile unui **regim autoritar labil** sau ale unei dictaturi șubrede.

Gurr și Harff au efectuat și ei cercetări legate de fenomenul genocidului. În opinia lor, genocidul se produce cu o probabilitate mai mare atunci când puterea percepe mobilizarea unei minorități, mult timp expusă la discriminări, drept o amenințare la adresa existenței sale, și, drept răspuns la această amenințare, statul își mobilizează la rândul lui susținătorii. Crimele comise de Chmerii Roșii din Cambodgia au fost posibile tocmai datorită eliberării acestor reflexe comunitare.

În baza cazuisticii prelucrate, Gurr și Harff au identificat **cinci factori** de politică internă, care pot avea un rol major în crearea condițiilor prielnice producerii genocidului:

- disensiuni prelungite, tensiuni trenante între grupurile etnice conviețuitoare;
- elita politică a grupului etnic dominant își motivează puterea printr-o tradiție istorică a oprimării;
- elita politică aflată la putere recompensează în mod diferențiat loialitatea grupurilor etnice;
- populația țării a avut parte recent de evenimente politice zguduitoare (o revoluție sau înfrângere într-un război);
- apariția unei ideologii exclusiviste, conferind uneia dintre grupările etnice postura de țap ispășitor, sau etichetând-o drept “sacrificabilă”.

Genocidurile de obicei **nu-și ating scopul**.

Tentativele în acest sens pot împovăra și otrăvi însă pe timp îndelungat relația dintre popoarele sau grupurile etnice respective, oferind acele exemple de argumente iraționale, exploatate în mod abil de către **activiștii etnici**, la care s-a referit modelul Lake-Rothchild. Numeroasele fapte deplorabile ale războiului sârbo-croat din prima jumătate a anilor 1990 au fost motivate de ambele părți prin atrocitățile comise în perioada celui de-al doilea război mondial, în 1941 și 1945 respectiv, pe care atât memoria colectivă, cât și istoria oficială a ambelor comunități le-a reținut ca și tentative de genocid.

1.2. Expulzări, deportări și schimburile forțate de populație

Metoda expulzărilor, a evacuărilor cu forță, a deportărilor și a schimburilor forțate de populație sunt folosite de guvernele imperiilor sau ale statelor noi, multinaționale, în scopul **consolidării**.

Ele sunt aplicate mai ales după războaiele interstatale sau războaie civile, cum s-a întâmplat de pildă în cazul

- Rusiei Țariste sau al Imperiului Otoman în secolul trecut în spațiul Caucazului, sau al
- minorităților germane și maghiare din Cehoslovacia după cel de al doilea război mondial;
- liderul sârb, Slobodan Milosevici a încercat și el să se folosească de aceste metode în timpul războaielor balcanice, în speranța realizării vechiului vis al Serbiei Mari.

Evacuările și schimburile de populație pot fi considerate forțate dacă ele nu se bazează pe o **înțelegere bilaterală** anterioară dintre părți, ca în cazurile separării sau secesiunii convenite de comun acord între părți. De exemplu, în 1946 a fost semnată o înțelegere asemănătoare referitor la schimbul de populații dintre Cehoslovacia și Ungaria, care a fost pusă în practică în 1947, în urma repetatelor amenințări lansate la adresa maghiarilor din Cehoslovacia privind iminența deportării lor în Cehia, precum și a presiunii exercitate în acest sens de către Uniunea Sovietică.

Se cunosc exemple și de cazuri în care schimburile de populație efectuate prin consens nu au avut la bază o înțelegere scrisă, ci numai una **tacită**. Un caz similar a avut loc în Cipru în anii 1974–75: deși armele au fost prezente și ele, purificarea etnică a teritoriilor dominate de cele două etnii s-a desfășurat în condiții relativ pașnice.

Conform lui McGarry și O’Leary, există și cazuri în care metoda purificării etnice a fost folosită din considerente „**instrumentale**”, scopul acestor acțiuni fiind crearea unei situații, producerea unor „fapte” care fac imposibilă orice revendicare teritorială ulterioară sau, dimpotrivă, pe care se pot baza astfel de cerințe – de exemplu, acțiunile sârbilor din Bosnia, în perioada 1992-95.

În afară de faptul că deportările și schimburile de populații din punct de vedere moral sunt la fel de inacceptabile ca și genocidul, nici aceste metode nu pot rezolva definitiv conflictele etnoculturale. Situația complicată din Caucaz, sau mobilizarea din ce în ce mai vizibilă a tătarilor din Crimeea dovedesc că aceste mijloace creează **conflicte noi** sau le agravează pe cele existente, moștenite din trecut.

1.3. Secesiune și autodeterminare

În timp ce tentativele de genocid și deportările nu pot fi acceptate sub nici o formă de către moralitatea și sistemul de valori ale democrațiilor liberale, secesiunea este o modalitate de gestionare a conflictelor etnoculturale care poate fi pusă în acord cu ideile democratice.

Dacă ea se produce în baza unei **înțelegeri bilaterale**, părțile implicate ajungând la un consens privind condițiile în care secesiunea poate fi dusă la bun sfârșit, atunci această metodă poate oferi soluția în cazul unor **conflicte comunitare prelungite** (*protracted communal conflicts*).

În realitate se întâlnesc însă și cazuri de aplicare **unilaterală** a acestei măsuri, ceea ce poate deveni motivul declanșării unor războaie civile, în funcție de situația internațională a zonei vizate și de cultura politică a părților implicate. În cazurile în care se ajunge la declanșarea conflictelor de această natură, secesiunea **provoacă mai multe probleme** decât cele pe care eventual le-ar fi putut rezolva, iar efectul evenimentelor poate fi în final recurgerea la schimbul forțat de populație sau genocid chiar, cum s-a întâmplat în cazul împărțirii peninsulei Indiei.

Conform lui McGarry și O'Leary, în perioada 1948-1991 există un singur caz de secesiune, cel al Bangladesh-ului, dacă excludem din rândul mișcărilor secesioniste luptele de eliberare din lumea colonială.

După prăbușirea comunismului însă avem de-a face cu o întreagă serie de secesiuni reușite, ele rezultând în dezmembrarea Etiopiei, a Iugoslaviei, a Uniunii Sovietice sau a Cehoslovaciei.

Acestora li se mai alătură **mișcările secesioniste** sau semi-secesioniste din întreaga lume:

- Quebec în Canada,
- bascii, scoțienii, galezii, corsicanii, lombarzii în Europa occidentală,
- Nagorno-Karabakh în Azerbaidjan, Osetia de Sud în Gruzia, Crimeea în Ucraina, Republica Transnistriană în Moldova,
- tibetanii în China,
- mai multe etnii în Birmania,
- kurzii în Irak sau Turcia,
- mișcarea Polisario în Maroc,
- mișcarea Dinka din Sudan, etc.

Împrejurări care favorizează apariția mișcărilor secesioniste

Cauzele secesiunii sunt în general complexe și în mare parte dependente de context. Ele pot fi de la sine înțeles în momentele de decădere a unor imperii sau la sfârșit de războaie, dar în toate cazurile este nevoie de acordul comunității internaționale a statelor: în lipsa acestuia, teritoriul sau comunitatea care aspiră la statalitate nu are șanse de reușită.

În opinia lui McGarry și O'Leary, **motivele** cele mai frecvente care îndeamnă comunitățile să pășească pe drumul autodeterminării naționale și să încerce să-și asigure supraviețuirea prin intermediul secesiunii sunt:

- **discriminarea**,
- teama de **asimilare**,
- interesele individuale ale unor **elite** etnopolitice,

- dar și un **calcul rațional** uneori: gândirea pragmatică care speculează posibilitatea ca statul nou să asigure un nivel de trai mai ridicat, o libertate politică mai mare și un altfel de cultură politică.

După sfârșitul Războiului Rece a crescut simțitor numărul democrațiilor constituționale în lume. Noul val de democratizare a readus în atenția opiniei publice internaționale unele **provizorate etnopolitice**, cu rădăcini adânci în istorie, precum Timorul de Est, Kosovo, Crimeea, mai multe regiuni din Caucaș, Kurdistanul, Tibetul, etc., în privința cărora aplicarea principiului de autodeterminare în etapele premergătoare ale istoriei a creat nedreptăți. Conform lui McGarry și O'Leary, în noul context creat de sfârșitul Războiului Rece s-au creat premisele corectării unora dintre aceste nedreptăți:

„Izvorul cel mai important al entuziasmului legat de principiul autodeterminării este democratizarea lumii...”

În paralel cu aceste evoluții politice, **interesul academic** pentru problema secesiunii și a autodeterminării a crescut în mod spectaculos, începând cu 1990 fiind publicate un număr impresionant de lucrări, atât din perspectiva **filosofiei politice normative**, cât și din cea a **dreptului internațional**.

- A. Buchanan, *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Westview Press, San Francisco, 1991;
- A. Heraclides, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Cass, London, 1990;
- C. Weber, *Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995;
- T. D. Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*, Clarendon Press, Oxford, 1997;
- V. O. Bartkus, *The Dynamic of Secession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999;
- E. W. Bornträger, *Borders, Ethnicity and National Self-Determination*, Vienna, Braumüller, 1999;
- A. Cassese, *Self-Determination of Peoples. A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- A. Severin, „Autodeterminare și secesiune. Memorandum al Comitetului Afacerilor Politice din cadrul Adunării Parlamentare al Consiliului Europei”, în: *Revista Română de Drepturile Omului*, Nr. 16, 1998, 56-80

1.4. Integrare și/sau asimilare

Integrarea sau **asimilarea** încearcă să gestioneze deosebirile etnoculturale care devin izvorul conflictelor etnopolitice prin dizolvarea lor într-o **identitate corporativă comună**, incluzând membrii tuturor comunități care conviețuiesc într-un spațiu comun de existență, sau în cadrul aceleiași comunități politice.

Dinamica proceselor de asimilare a fost minuțios studiată de K. W. Deutsch, în contextul proceselor de modernizare, ca unul din prototipurile integrării sociale și politice

(*Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, MTI Press, Cambridge, 1966).

Relația dintre conceptele de **integrare** și **asimilare** este de obicei obiectul unor dispute.

În opinia cuplului MCGarry și O'Leary,

- scopul **integrării** este o identitate comună **supraetnică**, axată pe conceptul de cetățenie (*civic identity*), în timp ce
- scopul **asimilării** este generalizarea caracteristicilor preponderente ale **identității dominante** (cum s-a întâmplat în cazul Franței, vezi în acest sens E. WEBER, *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870–1914*, Stanford University Press, Stanford, California), sau a unei **identități construite** în mod artificial (națiune iugoslavă sau sovietică, de exemplu).

În situațiile concrete însă delimitarea clară a celor două concepte este de obicei dificilă:

- cele mai evidente tendințe de asimilare se autodefinesc de regulă ca fiind integraționiste,
- iar minoritățile tind să perceapă și cele mai sincere încercări de integrare ca și cum ele ar avea, în fond, scopuri asimilaționiste.

Atât teoreticienii, cât și politicienii care sunt de partea metodelor integraționiste și ale asimilării militează de obicei pentru:

- ❑ școli în care copiii aparținând diferitelor comunități învață împreună,
- ❑ socializarea cu ajutorul unei limbi comune și formarea unui spațiu public comun,
- ❑ politici care creează locuri de muncă și asigură locuințe decente pentru toți membrii comunității politice,

deoarece toate aceste mijloace pot preveni **segregarea** comunităților.

În cazurile în care se recurge la metodele integrării respectiv ale asimilării, militanții pentru aceste soluții pun accentul pe **drepturile individuale ale omului** și evită de regulă problema egalității comunităților, refuzând pluralismul etnic bazat pe garantarea drepturilor colective ale comunităților, acesta subminând, după părerea lor, coeziunea comunității politice.

Reacția comunităților care fac obiectul acestor tendințe de integrare sau asimilare variază, depinzând în mare măsură de situațiile în care ele se află. Succesele înregistrate în acest sens de modelul „melting pot” aplicat în SUA, sau cele ale politicilor integraționiste din Canada sau Australia, se datorează în mare parte faptului că imigranții și-au părăsit țara în speranța obținerii cât mai curând a cetățeniei și a unui tratament egal. În cazul lor deci, atașamentul excesiv la cultura și obiceiurile din țara lor de origine ar fi fost contraproductiv, obstruționând atingerea scopurilor în condiții optime.

1.4.1. Cazuri de asimilare voluntară

Conform lui McGarry și O'Leary, se cunosc și situații în care scopul urmărit prin integrare/asimilare este unirea cu o altă cultură – de regulă nu foarte diferită, dar distinctibilă totuși – în vederea protecției împotriva unui **inamic comun**. Astfel de exemplu sunt:

- unirea diferitelor orientări protestante în fața primejdiei pe care a reprezentat-o catolicismul în Irlanda secolului trecut;
- în Africa de Sud, pe timpul regimului de apartheid diferitele etnii de rasă albă (englezi, greci, italieni, evrei, etc.) s-au solidarizat împotriva negrilor, această solidarizare asigurându-le păstrarea anumitor privilegii;
- guvernele care s-au succedat în Israel au încercat minimalizarea adversității dintre evreii sefarzi și așchenazi, invocând în acest scop primejdia reprezentată de prezența palestinienilor;
- în Quebec, în secolul al XIX-lea, când minoritatea engleză a fost la putere, guvernul a încurajat stabilirea irlandezilor și a altor imigranți vorbitori de limbă engleză în interesul consolidării propriei puteri,
- iar în zilele noastre guvernul francez din Quebec favorizează imigranții vorbitori de limbă franceză, indiferent de culoarea pielii.

Horowitz menționează și el exemple din lumea postcolonială, în care comunități adânc divizate, inclusiv prin diferențe lingvistice, au inițiat **mișcări asimilaționiste**, realizând că în situația postcolonială competiția inter-state și între comunități fragmentarea reprezintă un dezavantaj major:

- ❑ comunitățile *fang* din Gabon și Camerun,
- ❑ *yoruba* din Nigeria,
- ❑ *lozi* din Zambia,
- ❑ *bakongo* din Zaire, Angola și Congo

au inițiat mișcări organizate – uneori partide politice chiar – în vederea unificării grupurilor divizate și vulnerabile, au întreprins măsuri de standardizare a limbii și de reducere la minim a diferențelor culturale.

În aceste cazuri integrarea sau asimilarea a avut loc cu acordul și conform intereselor părților implicate.

1.4.2. Consecințe ale asimilării forțate

Membrii **popoarelor indigene** refuză de cele mai multe ori să accepte identitatea care le este impusă, și cu cât crește mai mult presiunea exercitată asupra lor în acest sens, cu atât vorbesc mai mult despre imperativul moral al apărării identității proprii.

Conform lui Horowitz, grupurile amenințate cu asimilarea răspund de obicei cu **accentuarea caracteristicilor distinctive** care le deosebesc de ambianța lor culturală, de exemplu:

- ❑ grupul *bakonjo* din Uganda,
- ❑ kurzii din Irak, Siria, Iran și Turcia,

- ❑ bașcii din Spania,
- ❑ comunitatea sikh din Punjab,

au trecut prin procese de **diferențiere culturală**, ca reacție la tendințele asimilaționiste îndreptate împotriva lor.

Deși ele sunt văzute drept garanții ale egalității de șanse și ale unui tratament ne-discriminatoriu de către membrii comunităților dominante, codurile culturale străine care sunt impuse în astfel de cazuri, precum și omogenizarea rapidă urmărită prin mijloacele învățământului pot deveni instrumentul **etnocidului cultural**.

“Etnocidul cultural este procesul prin care un popor cu particularități culturale aparte își pierde identitatea datorită pierderii pământurilor, a bazei de resurse proprii, a restricționării la care este supusă în folosirea limbii, precum și a restricțiilor impuse în privința instituțiilor sociale și politice, în privința tradiției, formelor artistice, practicilor religioase și valorilor culturale. Toate acestea pot fi atât rezultatul unor politici guvernamentale sistematice, cât și al forțelor impersonale ale dezvoltării economice, care pot avea și ele efecte etnocidale.”

UNESCO, *Our Creative Diversity*, pp. 69-70.

Dacă presiunea asimilaționistă este de durată, poate provoca **manifestări explozive** și violente de afirmare a separatismului, cum s-a întâmplat în Sudan, Uganda, Burma și Irak de exemplu, unde comunitățile amenințate de tendințe agresive de asimilare au răspuns prin **mișcări secesioniste**, încercând astfel restabilirea unui spațiu distinct, dominat de ele, al securității comunitare.

În legătură cu oportunitatea recurgerii la metodele de integrare respectiv asimilare în cadrul eforturilor de gestionare a conflictelor etnopolitice, precum și reacțiile pe care acestea le pot genera, McGarry și O’Leary își sintetizează în felul următor concluziile:

„Putem accepta ca o axiomă că identitățile etnice moderne își pot păstra particularitățile doar prin anumite forme ale segregării, mai ales în ceea ce privește învățământul și vecinătatea, pentru că doar prin aceste condiții se poate păstra o masă culturală critică în sânul comunității respective. Unii merg chiar mai departe, susținând că aceste comunități au nevoie și de mass-media și de controlul asupra pământurilor ce le aparține, ca ele să-și poată păstra identitatea. Aceste argumente ne demonstrează că politicile care constrâng oamenii să frecventeze școli mixte și să fie vecini în mod forțat sunt provocatoare și pot genera violență. Pe scurt, dacă proiectele integraționiste/asimilaționiste nu vizează oameni care (ca imigranții voluntari, de exemplu) sunt dispuși să preia identitatea ce le este oferită de noua cetățenie și să-și abandoneze identitatea etnică, atunci aceste proiecte generează conflicte mai degrabă, în loc să diminueze șansele de apariție ale acestora.”

2. Metode de gestionare a conflictelor care urmăresc acomodarea diversității

2.1. Controlul hegemonic

Dintre modalitățile de gestionare a stărilor conflictuale care nu urmăresc ștergerea diferențelor etnoculturale, ci caută să conviețuiască pașnic cu ele, prin acceptarea lor ca o

stare de fapt, guvernanții imperiilor și ai statelor multinaționale au ales de cele mai multe ori modalitatea puterii hegemonice.

În situațiile de acest fel puterea este deținută de comunitatea etnică dominantă – fără ca aceasta să fie neapărat și cea mai numeroasă –, care exercită un control absolut asupra forțelor de ordine respectiv militare și, implicit, asupra societății în ansamblu.

Consecința etnopolitică fundamentală a acestui aranjament: pacea și stabilitatea comunității politice este asigurată prin **împiedicarea formulării în public** a problemelor și a revendicărilor care stau la baza conflictelor etnopolitice.

Exemple din istoria recentă a lumii

Cazuri asemănătoare au fost înregistrate în Burundi, în insulele Fiji (fiji – 50%, hinduși – 40%), în Liberia și în Africa de Sud: în aceste țări o comunitate etnoculturală a reușit să acapareze puterea și – cu ajutorul forțelor de ordine și al organelor de securitate – a reușit să instaureze pentru o vreme mai mult sau mai puțin îndelungată dominația hegemonică asupra celorlalte etnii.

Exemple mai recente de regimuri hegemonice cu caracter etnopolitic sunt oferite de țările baltice, Georgia, Israel, sau Kosovo, unde până nu de mult se putea vorbi de dominația hegemonică a minorității sârbe, iar mai nou, după declararea independenței, s-a instaurat controlul hegemonic al kosovarilor.

Un aspect interesant al controlului hegemonic este acela că forme mai mult sau mai puțin deghizate ale dominației hegemonice se regăsesc și în condițiile existenței unui cadru instituțional caracteristic **democrațiilor parlamentare**. În perioada apartheidului de pildă, în Africa de Sud și în Ruanda minoritatea albă a asigurat funcționarea unei democrații de tip liberală autentică, de avantajele căreia însă majoritatea oprimată și exclusă din exercitarea drepturilor politice nu a beneficiat.

Principiul **voinței majorității**, consfințit de practica democrațiilor parlamentare de tip Westminster poate duce și el la apariția dominației hegemonice într-o țară divizată din punct de vedere etnic, dacă reprezentanții majorității votează sistematic împotriva minorității, ignorând opțiunile politice ale acesteia.

Există autori care sunt de părere că în unele cazuri **hegemonia etnoculturală** este singura soluție care poate îndepărta pericolul războiului permanent, vezi în acest sens, cu referire la Liban: I. LUSTICK, “Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism versus Control”, in: *World Politics*, Vol. 31, 1979, pp. 325-344.

2.2. Arbitrajul

Arbitrajul este o modalitate mai rar amintită în lucrările dedicate problemei gestionării conflictelor etnopolitice. Conceptul poate fi întâlnit mai ales în teoria relațiilor internaționale.

Utilizarea arbitrajului are rădăcini adânci în istorie, primele exemple cunoscute datându-se de pe vremea Greciei antice. În evul mediu **Papa** a servit în mod frecvent ca arbitru. În 1907 a fost adoptată **Convenția de la Haga** pentru aplanarea pașnică a disputelor internaționale, care servește ca instrument de bază al arbitrajului în dreptul internațional. Conform textului Convenției de la Haga:

“Arbitrajul internațional are ca obiect aplanarea disputelor între state, cu respectarea legii, prin implicarea arbitrilor aleși de ele.”

2.2.1. Probleme de definiție

În practica curentă, conceptul se referă deopotrivă la:

- arbitrajul **intern** și **extern**,
- la tratarea conflictelor **prin cooperare internațională** (*co-operative internationalisation*),
- precum și la **intervențiile prin forță** ale puterilor care se angajează să rezolve situația pe cale militară, prin stabilizarea cu forță a zonelor conflictuale.

2.2.2. Arbitrajul internațional

La întrebarea evidentă referitoare la demarcația între arbitraj și intervenție părtinitoare, specialiștii sunt de părere că implicarea unui stat într-o situație de conflict poate fi admisă ca arbitraj doar în cazul în care demersurile acestuia sunt caracterizate de **neutralitate** totală.

Nu se poate admite ca arbitru o putere care se implică într-un conflict urmărind propriile sale interese, chiar dacă implicarea acestuia are ca rezultat stabilizarea sau, indirect, aducerea sub control a stării conflictuale.

Diferența dintre rolul de **arbitru** și cel de **mediator**:

- primul are un rol activ în **aplanarea** stării de conflict și se implică în mod direct în procesul de luare a deciziei, în timp ce
- rolul celui din urmă se rezumă la **pregătirea deciziei**.

Succesul arbitrajului depinde de măsura în care persoana sau instituția care și-a asumat acest rol reușește să câștige **încrederea** celor implicați în conflict.

În demersurile sale, atât arbitrul, cât și mediatorul trebuie să pună accentul pe:

- **interesele comune** ale părților,
- să asigure **respectarea regulilor acceptate** de părți în relațiile bilaterale,
- și să-și păstreze **influența** asupra **elitelor politice** ale comunităților rivale, asigurând colaborarea acestora de-a lungul tratatelor, deoarece, de cele mai multe ori, tocmai aceste elite sunt cele care au un interes în radicalizarea conflictelor.

În situațiile caracterizate printr-o complexitate ieșită din comun, este indispensabil ca neutralitatea arbitrilor să fie autentică. După opinia mai multor analiști, în cazul intervenției Siriei în Liban, a Uniunii Sovietice în Nagorno-Karabach sau chiar a SUA în conflictul din Orientul Mijlociu sau Irak cerința neutralității nu a fost respectată pe deplin.

2.2.3. Arbitrajul intern

În cazul clivajelor etnopolitice interne, sarcina arbitrajului poate fi asumată de o persoană respectată și acceptată de părți, sau de diferite instituții cu autoritate.

Politicianul sau **persoana** care își asumă această rol:

- nu poate fi membră în nici una din comunitățile rivale implicate în conflict
- sau trebuie să-și învingă sentimentul de loialitate etnică, așa cum a procedat Tito (croat de origine) în cazul Iugoslaviei.

Exemple de **instituții interne** care au jucat rolul arbitrilor:

- sunt **monarhia** în Burundi înainte de 1965, care a reușit să stabilizeze cu un succes relativ și temporar relația dintre comunitățile tutsi și hutu,
- **Tribunalul Suprem** al SUA între anii 1950 și 1960, care și-a asumat sarcina pacificării relației încordate dintre albi și negri,
- sau **guvernele regionale** din Canada, în a căror competență intră gestionarea conflictelor etnice izbucnite pe teritoriul regiunii guvernate de ele.

În cazurile în care arbitrajul intern se produce în condițiile unui sistem monopartit, **partidul unic** pretinzând că reprezintă interesele tuturor comunităților rivale, “arbitrajul” poate coincide cu controlul hegemonic. Exemple:

- Ghana în anii 1960,
- Sudan după 1970, sub conducerea lui Nimeiri, sau
- în anii 1980 în Zimbabwe, sub conducerea lui Mugabe.

În schimb, dacă o formațiune politică își asumă sarcina medierii între comunitățile etnice rivale în condițiile unei democrații autentice, atunci gestionarea conflictelor pe această cale poate fi încoronată de succes.

2.2.4. Arbitrajul extern

Arbitrajul extern devine necesar sau inevitabil atunci când se epuizează toate alternativele interne ale soluționării conflictelor.

În aceste condiții, implicarea externă poate fi:

- **unilaterală** (atunci când rolul arbitrilor este jucat de o singură țară sau un singur factor internațional),
- **bilaterală**,
- sau poate fi rezultatul unei colaborări între **mai multe state** (cum s-a întâmplat în cazurile implicării forțelor ONU în conflictele din Cipru, Orientul

Mijlociu, Namibia, Bosnia, sau, mai recent, implicarea NATO în Războiul din Golf, respectiv intervenția SUA, susținută de unele state membre ale NATO, în Kosovo și Irak).

Intervențiile sau implicările colective **se justifică** de regulă în cazurile în care:

- ❑ se apreciază că prelungirea conflictului ar putea periclita grav pacea și securitatea internațională,
- ❑ sau când interesele unui număr important de state sunt puternic afectate.

Deciziile arbitrajelor bilaterale se concretizează de regulă prin convenții semnate de părți referitor la viitorul teritoriului sau al comunității etnoculturale care generat conflictul.

Astfel de **convenții** au fost semnate:

- de guvernul italian și cel austriac în vederea reglementării situației populației germane din Tirolul de Sud (o convenție semnată în doi timpi, una în 1947, ea fiind o parte a păcii de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, iar a doua în 1969, ca urmare a implicării ONU),
- sau între Suedia și Finlanda, privind autonomia locuitorilor suedezi ai insulei Aland, parte integrantă a statului finlandez.
- Danemarca și Germania (în contextul acceptării Germaniei în NATO).

Un rol asemănător au jucat contractele referitoare la situația minorităților din perioada interbelică, care au rămas în vigoare până la căderea sistemului de protecție a minorităților sub egida Ligii Națiunilor, în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

Arbitrajele reușite conduc de regulă la convenții durabile, semnate și respectate de părți, care stipulează modalități de gestionare a conflictelor pe termen lung. Soluțiile pe care acestea le utilizează sunt, de cele mai multe ori, secesiunea, federalizarea, împărțirea puterilor în stat sau chiar integrarea comunității rebele, prin procedee acceptate de ambele părți.

2.3. Federalizare, forme de autonomie, sisteme cantonale, devoluție

Federalizarea, formele de autonomie, sistemele cantonale și devoluția sunt aranjamente bazate pe principiul de împărțire a puterii pe criterii teritoriale, ceea ce echivalează practic cu cooptarea în exercitarea suveranității a unor componente ale societății, concentrate teritorial (*shared sovereignty*).

2.3.1. Sisteme cantonale

Cantonizarea este aplicarea principiului **subsidiarității** la relațiile interetnice.

Principiu subsidiarității, apărut în practica Bisericii Catolice, prevede că deciziile politice nu trebuie luate la un nivel mai înalt decât este nevoie: ceea ce nu se poate reglementa uniform la un nivel superior, trebuie lăsat în competența nivelelor inferioare.

Trecerea la sistemul cantonal în cazul unui stat pe teritoriul căruia conviețuiesc mai multe comunități etnoculturale înseamnă practic împărțirea teritoriului acestuia în subunități, investite cu putere politică controlată, care devin astfel posesoare a unei suveranități limitate.

Subunitățile teritoriale denumite **cantoane**, sunt delimitate în așa fel încât ele să fie cât mai omogene din punct de vedere etnic și/sau lingvistic, pentru ca dominarea majorității pe teritoriul respectiv să coincidă cu autoguvernarea comunității etnoculturale în cauză.

Cantonizarea nu se rezumă deci la o descentralizare pur **administrativă**, o trăsătură esențială a ei fiind tocmai recunoașterea deosebirilor dintre comunități și crearea, pe această bază, a posibilității ca diferitele comunități să stabilească relații directe, dar nu neapărat simetrice, cu guvernul central.

Cantonizarea se bazează astfel pe acordul comunităților privind divizarea puterii, rezultatul concretizându-se în veritabile „secesiuni interne”.

Din punct de vedere etnopolitic, esența acestei metode constă în **descompunerea conflictului** etnopolitic în componentele ce îl alcătuiesc, astfel acesta fie dispare, fie gestionarea lui devine posibilă și este înlesnită

- în interiorul subunităților create,
- sau între acestea, subunitățile teritoriale ajungând să negocieze de pe picior de egalitate.

Cea mai mare **difficultate** care se ivește de regulă în cadrul tentativelor de punerea în practică a cantonizației o constituie **acordul** cu privire

- la **granițele** interne și
- la **competențele** acordate de către guvernul central subunităților.

Avantajul acestei modalități față de cele mai drastice –secesiunea, de pildă – constă în faptul că ea este **reversibilă**, guvernul central putând interveni prin aplicarea unor amendamente sau modificări dacă experiența trecerii la sistemul cantonal nu aduce rezultatul scontat.

Exemple:

- alături de exemplul clasic și aproape unic al **Elveției** (cu 26 de cantoane din care 22 sunt monoligve),
- unii consideră că sistemul autonomiilor din **Spania** poate fi amintit și el ca fiind un caz al cantonizării aplicată cu succes;
- guvernul federal al **Canadei** a luat în considerare opțiunea trecerii la sistemul de cantoane (conf: S. J. R. NOEL: “Canadian Responses to Ethnic Conflict: Consociationalism, Federalism and Control”, in: McGARRY–O’LEARY: *Op. Cit.* pp. 41–62)
- iar acordul de la Dayton privind o parte a **Bosniei-Herzegovina** se bazează tot pe o soluțiile oferite de sistemul cantonal.

2.3.2. Sisteme federale

Din punct de vedere etnopolitic, soluțiile **federale** sunt relevante doar dacă subunitățile sistemului reflectă proporția etniilor în populația totală a statului respectiv.

Succesul relativ al aplicării modelului în **Belgia, Elveția și Canada** se explică prin faptul că pe teritoriul acestor state comunitățile vizate trăiesc în subunități teritoriale mai mult sau mai puțin omogene din punct de vedere etnic, într-o segregare *de facto*, delimitarea granițelor interne fiind relativ ușoară.

Modelul federal nu poate fi aplicat în situațiile în care:

- ❑ membrii comunităților etnoculturale trăiesc dispersat, în condiții de diaspora în sânul comunității majoritare;
- ❑ comunitățile deși sunt compacte, dimensiunile lor sunt mult inferioare necesităților unor subunități federale, cum este cazul unor comunități compacte de afro-americani și al popoarelor băștinașe din SUA sau al indigenilor din Australia și Canada (acesta fiind tocmai unul din motivele pentru care guvernul canadian dorește să completeze sistemul federal cu subunități cantonale).

Subunitățile sistemelor federale sunt în general mult mai mari decât cantoanele; ele având:

- **constituție** scrisă
- și un **parlament** regional.

Dimensiunile relativ mari ale subunităților federale au avantaje din punctul de vedere al stabilității și al economiei, dar în cazul în care ținuturile –tocmai datorită dimensiunilor acestora – nu pot asigura o autonomie autentică minorităților, respectiv comunităților etnice, atunci modelul federal pierde semnificativ din capacitatea sa de generatoare de stabilitate și pace interetnică.

Statul federal divizat de-a lungul liniilor de demarcație etnice nu este considerat de toată lumea o modalitate sigură în gestionarea conflictelor etnoculturale. Unii consideră că existența granițelor interne poate genera mișcări secesioniste sau chiar războaie civile în cazul apariției unor disensiuni privind anumite decizii ale guvernului federal sau privind modalitățile de împărțirea puterilor (vezi în acest sens E. NORDLINGER, *Conflict Regulation in Divided Societies*, Harvard University Center for International Affairs, Cambridge, 1972.)

Fapt este că statele federale multinaționale se află frecvent în criză constituțională, schimbările intervenite impunând din când în când necesitatea adaptării normelor conviețuirii comunităților etnice la noile condiții.

În pofida acestor dificultăți, federalismul și cantonizarea sunt modalități autentice democratice ale gestionării conflictelor etnice, evident superioare din punct de vedere moral hegemoniei etnoculturale.

2.3.3. Forme de autonomie

Între cantonizare și federalism există o metodă intermediară de gestionare a conflictelor etnopolitice: **forme de autonomie** asigurate de state non-federale sau de către state care au pe teritoriile lor minorități protejate prin arbitraj internațional.

Autonomia constă în **delegarea** de către autoritatea centrală a statului a anumitor **competențe** către autoritățile legitime ale unor teritorii cu statut special, sau – în cazul autonomiilor personale și culturale – către unele autorități nonteritoriale, recunoscute oficial de către guvernul central. Competențele sunt de regulă atât decizionale cât și executive, fiind limitate însă la anumite domenii de activitate: educație sau cultură de regulă, sau la anumite aspecte ale vieții economice.

Formele de autonomie și competențele acestora sunt stabilite de regulă **prin lege**, sau, în cazuri mai rare, prevăzute în constituție.

Potențialul acestor aranjamente în ceea ce privește soluționarea sau gestionarea conflictelor etnopolitice rezultă din oferirea **protecției instituționale** pentru care comunitățile mobilizate din punct de vedere etnopolitic militează de obicei. Sentimentul de siguranță comunitară este cu atât mai stabil, cu cât competențele de autonomie sunt prevăzute într-o lege care nu se poate modifica ușor: lege organică sau constituție.

Această formă a protecției minorităților este utilizată în cazurile deja amintite din Tirolul de Sud și din Aland, Suedia, în insulele Filipine și Fiji, în Groenlanda și insulele Feröer (Danemarca), India, Irak, China, Lituania, Ungaria, Malaysia, Nicaragua, Sri Lanka și Noua Zeelandă.

Surse relevante:

- H. Hannum: *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination. The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996;
- M. Suksi (ed.): *Autonomy: Applications and Implications*, Kluwer Law International, The Hague–London–Boston, 1998

2.3.4. Devoluția

Diferența între regiunile sau statele **federale** și regiunile învestite cu puteri locale prin **devoluție** constă în faptul că în timp ce primele au o suveranitate limitată, ultimele nu sunt suverane de loc, puterile lor derivând în totalitate, ca și în cazul **autonomiei**, de la autoritatea centrală a statului (vezi în acest sens: A. Heywood, *Politics*, Macmillan, London, 1997, p. 131.)

Exemple de aplicare a devoluției au fost oferite recent de Regatul Unit, în cazul Scoției respectiv a provinciei Wales.

2.4. Consocializare sau împărțirea puterii

Modelul de consocializare pornește de la acceptarea pluralismului etnic ca stare de fapt, scopul lui fiind înființarea unui sistem instituțional capabil să asigure păstrarea identității și a culturii pentru fiecare dintre membrii comunităților etnice respective, în paralel cu afirmarea deplină a libertății și a drepturilor individuale.

Termenul de consocializare a fost consacrat de **Arend Lijphart** (*Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven–London, 1979), care la rândul lui l-a derivat din conceptul de *consociatio*, folosit de **Johannes Althusius** în *Politica Methodice Digesta* (1603).

Esența modelului este redată în felul următor de Lijphart:

“Într-o democrație consociațională tendințele centrifuge caracteristice pentru o societate plurală sunt contracarate prin atitudinile și comportamentul cooperant ale conducătorilor diferitelor segmente din populației. Cooperarea elitelor este caracteristica primordial distinctivă a unei democrații consociaționale.”

Succesul aplicării în practică a principiului consocionalizării depinde de **patru condiții**:

- (1) existența unei **coaliții mari** care să cuprindă reprezentanții fiecărui segment al societății divizate;
- (2) asigurarea **reprezentării proporționale** în instituțiile statului, accesul egal la locurile de muncă și asigurarea accesului la o cotă-parte din bugetul de stat în sectorul public și în sfera publică;
- (3) **autonomia comunitară** care permite autoguvernarea comunității etnice în fiecare domeniu care are o însemnătate aparte pentru minoritate;
- (4) **dreptul de veto** al minorităților, asigurat prin constituție.

Exemple reușite de consocializare au fost oferite de Austria, Olanda, Belgia și Elveția, în perioada anilor 1950. În prezent aceste țări se îndepărtează de modelul consociaționist, coperarea între elite intrând în declin.

Încercări de punere în aplicarea principiului s-a înregistrat în

- Liban între 1943 și 1975,
- în Malaysia între 1955 și 1969,
- e mai multe ori în insulele Fiji între 1970 și 1987.
- încercări eșuate au avut loc în Cipru și
- în Irlanda de Nord în 1974.

Deși potențialul modelului în ceea ce privește prevenirea și aplanarea conflictului este disputat, în opinia lui Lijphart:

„democrația consociațională este cea mai promițătoare formă de democrație pentru societățile plurale și este singura formă posibilă pentru societățile profund divizate.”

Surse relevante:

- A. Lijphart, *Democrația în societățile plurale*, Polirom, Iași, 2002;
- I. O’flynn – D. Russel (eds.), *Power Sharing. New Challenges for Divided Societies*, Pluto Press, London – Ann Arbor, 2005.

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 6

Cooperarea etnopolitică – integrarea imigranților

Conceptul de cooperare etnopolitică. Taxonomia formelor de cooperare cu caracter etnopolitic. Imigrația: un fenomen global. Cetățenia, instrument politic al incluziunii. Conceptul de integrare. Tipologia politicilor de integrare. Evoluția politicilor de integrare în cazul unor state europene. Disputa despre “eșecul multiculturalismului”: Merkel, Cameron, Sarkozy. Un instrument de evaluare a nivelului de integrare: The Migrant Integration Policy Index.

Deși în literatura de specialitate există un pronunțat dezechilibru în favoarea interesului pentru conflicte, etnopolitica include și variate **forme ale cooperării interetnice** în cadrul cărora diferitele instituții politice sunt adaptate la condițiile diversității.

Rezultatul acestei adaptări este de regulă reflectarea diferitelor aspecte ale diversității – etnicitate, limbă, religie sau tradiții juridice – în instituții politice. În majoritatea cazurilor, **acomodarea instituțională a diversității** presupune inovații ce se materializează în diferite concesii privind dezideratul congruenței dintre cultură și politică, pe de o parte, și instituționalizarea clivajelor etnice, lingvistice și religioase, pe de altă parte.

Din perspectiva disciplinei de față, formele de cooperare interetnică pot fi aranjate, în funcție de complexitatea și impactul acestora, în următoarea **taxonomie**:

- politici de integrarea a imigranților;
- reprezentare politică: partide etnice și mecanisme de reprezentare în legislativ;
- politici lingvistice;
- politici religioase;
- pluralismul juridic;
- birocrăția reprezentativă și politici publice adaptate la condițiile diversității;
- forme de împărțire a puterii:
 - variante non-teritoriale: forme de autonomii non-teritoriale, aranjamente consociaționale;
 - variante teritoriale: federalism, autonomia teritorială, sisteme cantonale, devoluție;
- tipuri de democrație adaptate la condițiile democrației.

Vom explora pe rând, în cele ce urmează, aceste forme ale cooperării cu caracter etnopolitic, urmărind cu precădere prezentarea bazelor teoretice ale aranjamentelor și a celor mai reprezentative exemple care se regăsesc în diferite regiuni ale lumii.

Politici de integrarea a imigranților

Deși imigranții reprezintă, la origini, o sursă de beneficii pentru statul primitor, cu cât crește mai mult numărul imigranților dintr-un stat, cu atât sunt mai mari provocările legate de migrație pe care autoritățile statului respectiv le au de gestionat. De asemenea, cu cât este mai mare diferența dintre cultura dominantă a statului primitor și cultura unui grup de imigranți, cu atât sunt mai dificile soluțiile care urmăresc integrarea imigranților.

Conceptul de **integrare** este un termen mult disputat, care poate acoperi o gamă largă de semnificații de la asimilare și aculturație, până la forme de integrare care tolerează, între anumite limite, păstrarea identității culturale a imigranților.

Începând cu anii 1950, când migrația a apărut ca fenomen de amploare în Europa Occidentală (cu precădere în Germania de West care a avut nevoie de forță de muncă din cauza pierderilor suferite în cel de al doilea război mondial, respectiv din cauza deportărilor care au urmat, ambele aspecte afectând preponderent forța de muncă masculină), statele europene au adoptat variate **politici** prin care au urmărit integrarea, în funcție de specificul țării, respectiv de modul în care imigranții erau priviți: rezidenți temporari sau persoane stabilite permanent pe teritoriul statului primitor.

Politicile prin care statele urmăresc gestionare problemelor legate de imigranți se împart, în mare, în două categorii largi, complementare: **politici asimilaționiste**, obiectivul cărora este adopțarea de către imigranți a caracteristicilor culturale și lingvistice ale societății de gazdă (de ex. în SUA și Franța), și **politici ale multiculturalismului**, care permit și încurajează păstrarea culturii proprii a imigranților, fiind recunoscută totodată apartenența acestora la comunități etnice, minoritare (de ex. Canada, Australia, Olanda, Marea Britanie – deși, după cum vom vedea, în ultimii ani s-a produs mutații semnificative în cazul unora dintre aceste state).

Conceptul de **integrare** pe care politicile destinate imigranților îl folosesc include de regulă, în forme și combinații variate, următoarele aspecte:

- integrarea **structurală**: acces la serviciile de educație, piața forței de muncă, drept la locuință;
- integrare **socială și culturală**: limbă, religie, obiceiuri sociale, căsătorii mixte;
- integrare **politică**: cetățenie, drept de vot și alte forme de participare politică;
- integrare **identitară**: răspunsuri date la problemele de apartenență la comunitatea politică și culturală.

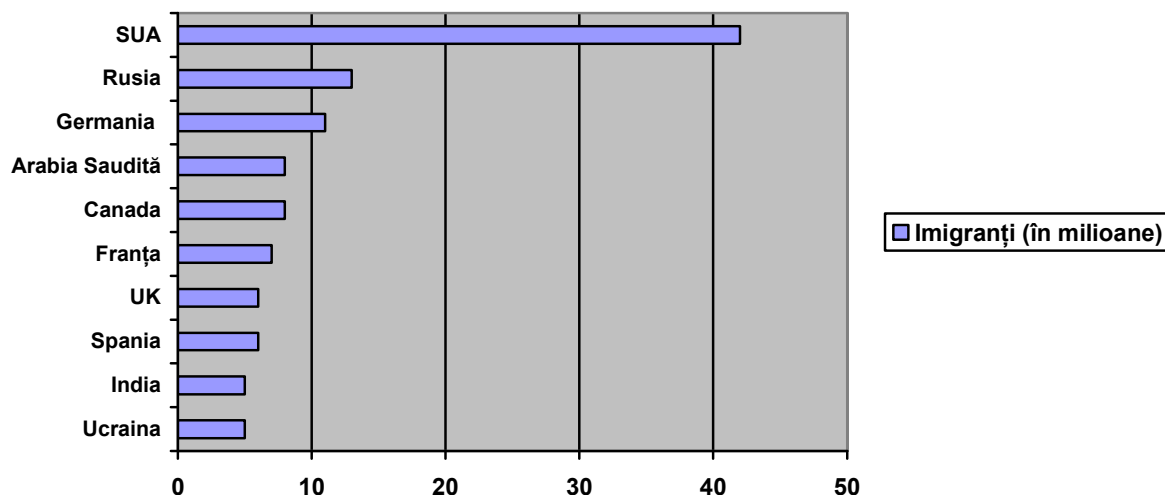
R. King et. al: *The Atlas of Human Migration. Global Patterns of People on the Move*. London: Earthscan, 2010.

După prezentarea unor date privind dimensiunile globale ale fenomenului, vom trece în revistă cele mai importante componente ale politicilor care urmăresc integrarea imigranților, tipologia acestora și evoluția prin care au trecut pe parcursul ultimelor patru-cinci decenii în câteva state mai importante ale Europei Occidentale.

Migrația: un fenomen global

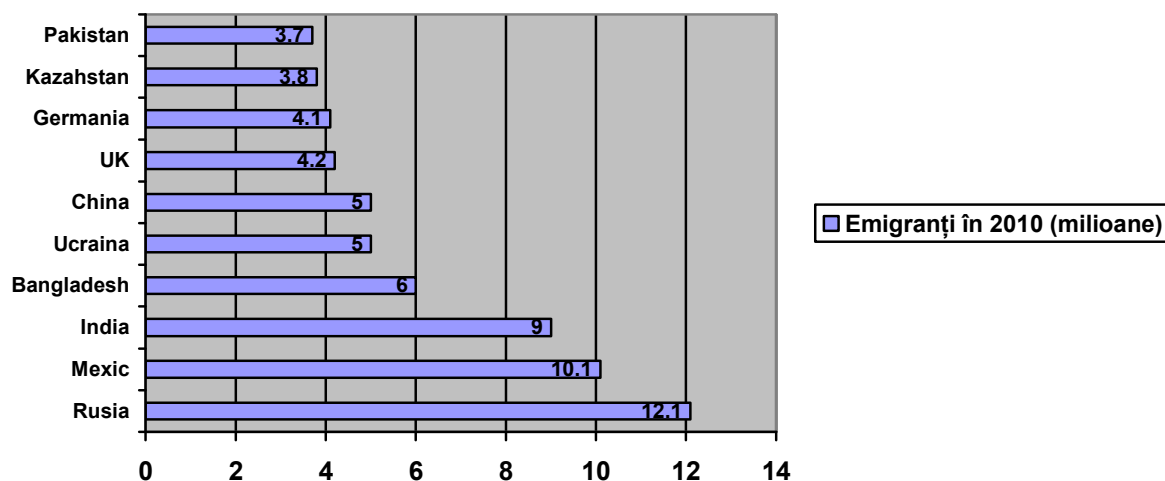
Fenomenul migrației este, după cum am văzut la cursul nr. 2, una din sursele diversității, numărul total de migranți de pe glob fiind estimat, la nivelul anului 2010, peste 214 milioane. În intervalul 2005–2010 acest număr a rămas surprinzător de stabil, crescând cu doar 0,1%, de la 3% la 3,1% din populația totală a lumii.

Țările care găzduiesc cei mai mulți **imigranți** sunt următoarele:

Sursă: *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities for Change*. Geneva: International Organization for Migration, 2010, p. 115.
http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf

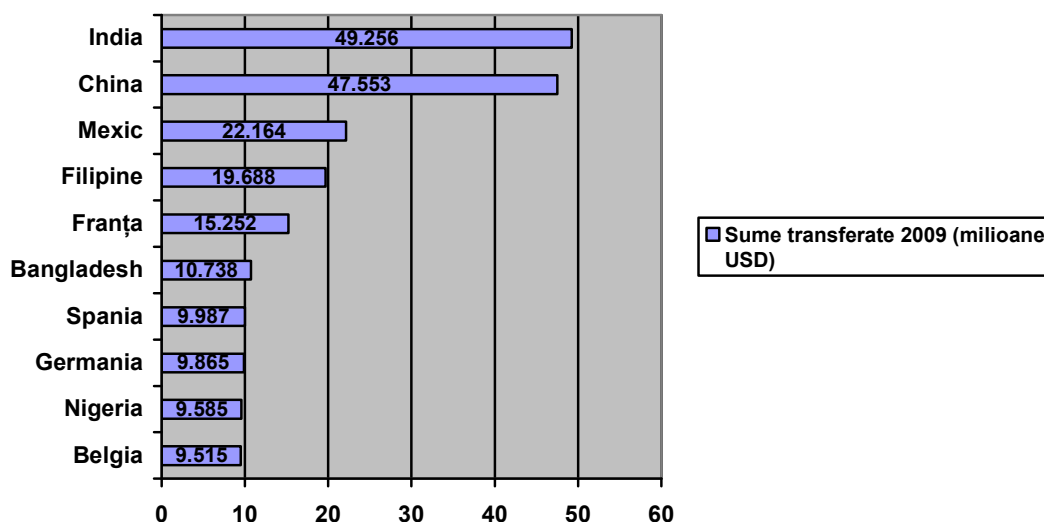
Țările din care pleacă cei mai mulți **emigranți** sunt următoarele:

Sursă: *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities For Change*. Geneva: International Organization for Migration, 2010, p. 117.

De cele mai multe ori, obiectivul migranților este accesul la piața forței de muncă a unei țări cu economie dezvoltată, venitul realizat de aceștia devenind o sursă importantă a GDP-lui în statul de proveniență. În 2009, la nivel global, **suma totală transferată de imigranți către țara de origine (remittance)** a fost de 414 de miliarde de USD.

Țările cu cele mai mari **venituri realizate de emigranți** au fost următoarele:

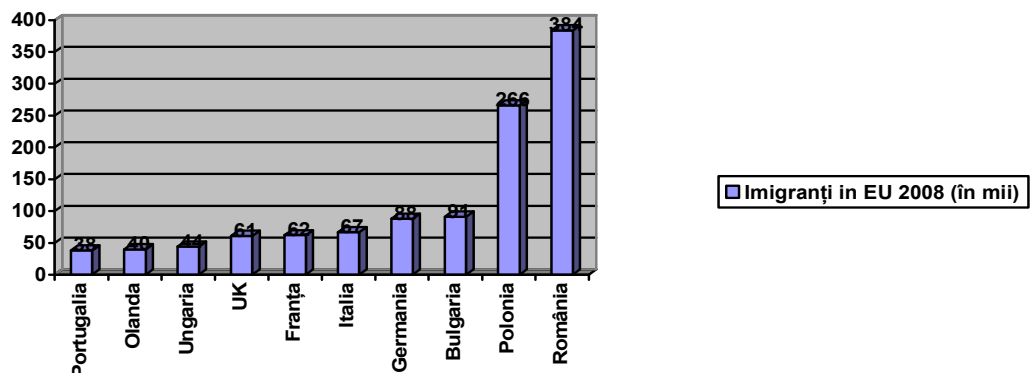
Sursă: *World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities For Change*. Geneva: International Organization for Migration, 2010, p. 118.

În afara migranților cu motivații preponderent economice, mai există următoarele categorii speciale de migranți:

- **Refugiați interni** (*internally displaced persons*): 26 milioane în 2008;
- **Refugiați** în afara granițelor țării de proveniență: 15,2 milioane în 2008;
- **Migrația medicală** (*medical brain drain*): nu există date globale; cei mai mulți medici din țările OECD provin din India (56 000), Germania (peste 17 000), UK (aproape 17 000), Filipine (16 000) și China (13 000);
- **Studenti** participând la programe de mobilități: 2.8 milioane în 2007;
- **Imigranți ilegali**: nu există date globale; în SUA, în 2009, numărul lor a fost estimat la 10,75 milioane;
- **Migranți din motive de mediu**: 36 milioane în 2008.

În unele lucrări se pomenește de categoria **migranților etnici** care părăsesc țara de origine ai căror cetățeni sunt cu intenția de a deveni cetățenii ”țării-mamă”: de ex. evreii originari din diferite state ale lumii care se stabilesc în Israel, germanii din Europa de Est care s-au stabilit în Germania, românii din Moldova care se stabilesc în România sau maghiarii din România, Slovacia, Serbia și Ucraina care se stabilesc în Ungaria.

În Europa, statele cu cei mai mulți **imigranți în țările EU** sunt următoarele:

Sursă: EUROSTAT. *Statistics in Focus*, 1/2011, p. 5.

După Calder–Cole–Seglow (2010), în vederea realizării obiectivelor urmărite, migranții parcurg de obicei un **traseu** cu următoarele patru etape:

- **Obținerea dreptului de intrare:** trecerea frontierei de stat;
- **Obținerea dreptului de rezidență** (*denizenship*): acest statut implică protecție în fața deportării;
- **Naturalizare:** acces la cetățenie;
- **Integrare:** statut de membru cu drepturi depline al comunității politice.

G. CALDER – Ph. COLE – J. SEGLOW (eds.): *Citizenship Acquisition and National Belonging. Migration, Membership and the Liberal Democratic State*. NY: Palgrave MacMillan, 2010.

Vom prezenta în cele ce urmează câteva detalii privind instituția **cetățeniei** și politicile care urmăresc **integrarea** imigranților.

Instituția cetățeniei

În viziunea lui Richard Bellamy, cetățenia este forma instituționalizată a **apartenței la o comunitate politică** ce implică o serie de privilegii, cele mai importante fiind posibilitatea de a participa, în condițiile egalității dintre cetățeni, la luarea deciziilor care reglementează formele de conviețuire în cadrul unității politice.

Înțelegem astfel, instituția cetățeniei are de regulă următoarele trei aspecte complementare:

- **statutul de membru** al comunității politice;
- **avantajele** (drepturile) care decurg din acest statut și **obligățiile** cu care este asociat;
- **participarea** în viața politică, economică și socială a comunității.

Avantajele legate de cetățenie sunt strâns legate de **ideea de excludere** a celor care nu sunt considerați membri de drept, în istoria cetățeniei existând atât forme **interne**, cât și forme **externe** ale excluderii. Formele interne ale excluderii au vizat diverse categorii

sociale (sclavi, săraci, categorii rasiale, femei), cele externe s-au referit la refugiați și imigranți.

Dimensiunile contemporane ale fenomenului migraționist impun reconsiderarea multor elemente ale teoriei privind cetățenia.

R. BELLAMY: *Citizenship. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Elemente din istoria cetățeniei

Formele clasice ale cetățeniei au apărut în Grecia și Roma antică, respectiv în Imperiul Roman.

Referitor la Grecia antică, sursele cele mai relevante sunt scrierile lui Aristotel – cu precădere *Politica* scrisă cândva între 335–323 î.e.n. –, bazate pe cunoașterea a vieții politice dintr-un număr considerabil de *polis*-uri, Athena, Sparta și Carthago fiind printre cele mai importante.

În accepțiunea lui Aristotel, **cetățeanul** este un membru al *polis*-ului care ”participă la viața publică prin guvernare și supunere la guvernare în mod alternativ”, lucrul acesta însemnând **participarea la activitatea deliberativă și judiciară** a comunității politice.

În cazul Athenei, cetățenii erau **bărbați născuți în Athena**, cu genealogia cunoscută, cu vârsta de peste 20 de ani (în unele surse între 16–66 ani), capul unei gospodării, luptător (posesor de de arme și capacitate de luptă) și stăpân pe munca altora (posesor de sclavi).

În afară de cetățenii definiți astfel, din populația Athenei au mai făcut parte:

- femei și copii;
- *metikoi* – străini cu statut legal (plătitori de taxe, cu obligații militare și drepturi limitate dar fără dreptul de a participa la viața politică);
- *proxenoi* – străini cu unele privilegii speciale;
- *xenoi* – vizitatori, musafiri în tranzit și
- *sclavi*.

În cazul Athenei, în secolele 5–4 î.e.n. numărul cetățenilor fluctua între 30 000 și 50 000, în timp ce numărul sclavilor era între 80 000 și 100 000.

Participarea la **activitățile deliberative și judiciare** ale cetățenilor a presupus un efort considerabil:

- **adunarea generală** a cetățenilor (*ecclesia*) – forul care lua toate deciziile majore referitoare la război, pace, alianțe, ordinea publică, stabilirea de taxe, etc. – s-a adunat de cel puțin 40 de ori pe an, fiind necesar un cvorum de 6000 de cetățeni;
- cetățenii cu vârsta peste 30 ani avea obligația de a servi în **tribunale** care aveau între 201 și 501 de membri (această activitate era plătită);
- după reformele lui Kleisthenes (509 î.e.n.), comunitatea politică era împărțită în aproximativ 140 de *demes*, unități teritorial-administrative cu **competențe de**

guvernare locală, având forurile decizionale locale numite *agorae* în care participarea era, de asemenea, obligația cetățenilor; în fiecare *deme* erau alese **consilii** cu câte 500 de membri având mandat pe un an, iar consilierii aleși aveau obligații să servească, pe perioada unei zecimi din mandat, în **comisii** alcătuite de 50 de membri care aveau sarcina de a face propuneri legislative; pentru o zi, fiecare consilier trebuia să-și asume rolul de **președinte de comisie**;

- cetățenii aveau obligația să ocupe **funcții publice**, prin tragere la sorți, pe perioada unui an sau maximum doi, această activitate fiind plătită: anual au fost aleși 1200 de "magistrați" care s-au ocupat de administrație de zi-cu-zi a comunității.

Implicarea atât de activă a cetățenilor în viața politică a cetății a devenit posibilă prin faptul că aceștia au fost serviți și întreținuți de numărul mare sclavi. Renunțarea la viața particulară de dragul activității politice a cerut însă un mare sacrificiu, absorbind talentul și dedicarea din activitățile private, inclusiv din activitățile economice.

Caracterul puternic endogamic al comunității politice a urmărit păstrarea privilegiilor pentru cei îndreptățiți, căsătoriile mixte cu non-cetățeni fiind puternic descurajate. Din când în când, s-a recurs la veritabile purificări etnice, persoanele născute din căsătorii mixte fiind vândute ca sclavi, sau ostracizate. În perioada "de aur" a lui Pericle (495–429 î.e.n.) aproximativ 5000 de persoane au fost ostracizate.

Cetățile (*polis*-urile) aliate și-au recunoscut reciproc cetățenia (*isopoliteia*).

Dacă esența cetățeniei din Grecia antică era **participarea la exercitarea puterii politice** – prin forurile legislative, judiciare și executive – **modelul roman al cetățeniei** s-a bazat pe **principiul egalității față de lege**, extinsă la un număr mare de subiecți (mai ales în vremurile imperiale), exercitarea puterii politice rămânând privilegiul unor structuri restrânse, Senatul și "ramura executivă", reprezentată de consuli.

Cetățenia romană a avut un **caracter** mai **instrumental** decât varianta din Grecia antică care s-a bazat pe ideea servirii dezinteresate a bunului public: cetățenii de rând ai Romei – deși aveau drept de vot și puteau fi aleși, în principiu, în funcții publice înalte – nu avut nici pe departe influența pe care cetățenii Athenei au avut-o asupra puterii politice efective.

Instituția cetățeniei la romani a evoluat dintr-o variantă inițială care s-a limitat la **comunitățile tribale**, urmând să fie extinsă ulterior la **triburi aliate**, dezvoltându-se în final în ideea universalismului roman: **foedus latinus**, o alianță a tuturor triburilor din Latium, iar ulterior a teritoriilor colonizate.

Foedus latinus a inclus următoarele drepturi:

- *ius civitas* (cetățenie);
- *ius commercii* (activități economice);
- *ius connubii* (căsătorie);
- *ius hereditas* (moștenire);
- *ius suffragii* (vot);

- *ius honorum* (dreptul de a fi ales și de a ocupa funcții publice).

F. GROSS: *Citizenship and Ethnicity. The Growth and Development of a Democratic Multiethnic Institution*. Westport, Connecticut – London: Greenwood Press, 1999.

Expansiunea dominării Romei, într-o primă fază pe teritoriul peninsulei Appennini, ulterior în Europa și Africa de Nord, a condus la două inovații importante:

- populațiile teritoriilor ocupate au primit o anume formă de cetățenie romană, în paralel cu **dreptul de a păstra formele de guvernare și de cetățenie** pe care le aveau înainte;
- cetățenia primită a fost de fapt *civitas sine suffragio* (cetățenie fără drept de vot), **o primă formă de cetățenie dublă**.

Consecința acestor inovații a fost, pe de o parte, **reducerea** esenței cetățeniei romane **la un statut legal** (egalitate în fața legii și protecția oferită de lege), și **separarea**, pe de altă parte, a conceptului de **comunitate politică** de **comunitatea înțeleasă în sens juridic, legal**.

Cetățenii romani au beneficiat astfel de:

- privilegii legate de **libertate**;
- **protecție** în fața legii (este ilustrativ în acest sens cazul Apostolului Pavel, cetățean al orașului Tarsus, Asia Minor, care, fiind arestat la Ierusalim de către iudeii care i-au fost ostili din cauza distanțării de legea mozaică, a beneficiat de protecția cetățeniei romane, cerând să fie judecat la Roma);
- acces la (unele din) **oportunitățile** oferite de *foedus latinus*.

Aceste particularități ale instituției cetățeniei romane evidențiază încă o dimensiune diferenței față de cetățenia din Grecia antică (mai concret, cea din Athena), observată de R. Bellamy: în timp ce cetățenii *polis*-urilor grecești erau eliberați de povara vieții economice și sociale pentru a fi capabili să se dedice în exclusivitate **bunului public**, cetățenia romană urmărea în esență **protecția interesului privat**: statutul de protejat prin lege asigurat de cetățenia romană aparținea proprietarilor și, prin extensie, proprietăților acestora, care includea și sclavii. (Din această perspectivă, a fi **liber** însemna a fi proprietar asupra propriei persoane.)

Pe lângă aceste avantaje ale cetățeniei romane în comparație cu cea din Grecia antică, aranjamentul a avut și **dezavantaje**: cetățenii romani au devenit astfel subiecți ai dreptului imperial, fiind guvernați mai degrabă decât să participe la formele de guvernare la care erau supuși.

Bellamy: dominația legii este asigurată de regulă prin oameni și instituții, ceea ce creează posibilitatea ca cei care aplică legea să asigure avantaje pentru anumite grupuri sau categorii de cetățeni.

”Yet the rule of law is only ever rule through law by some person or persons. Law can have many sources and enforcers, and different laws and legal systems will apply to different groups of persons and have differing costs and benefits for each of them. If

law's empire depends on an emperor, then the danger is that law becomes a means for imperial rule rather than rule of and for the public.”

R. BELLAMY: *Citizenship. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 40.

Cetățenia romană a fost o inovație instituțională a geniului roman care a devenit cu timpul instrumentul principal al **asimilării politice** a unor teritorii extinse caracterizate prin varietatea culturilor, religiilor și a limbilor vorbite.

Instituția cetățeniei romane a fost totodată purtătorul unui puternic **mesaj universalist**: în 212, **Constitutio Antoniana** a împăratului Caracalla enunța în mod triumfalist: *Civitatem omnibus datam*.

Inovațiile politice ale romanilor au avut, pe lângă cele amintite, un impact puternic în istoria gândirii politice și prin experimentarea primelor **forme de control și de limitare a puterii** (*checks and balances*): existența celor doi consuli cu drept de veto reciproc, a zece tribuni care se puteau controla reciproc în mod similar și limitarea la un an a funcțiilor publice au urmărit prevenirea situațiilor în care punctul de vedere al unui singur deținător al puterii putea avea consecințe nelimitate.

Aceste principii au devenit elemente importante ale moștenirii **tradiției republicane** care au influențat, printre altele, și **evoluția ulterioară a instituției cetățeniei**:

- cultura politică a orașelor cetate din Italia în perioada Renașterii (mai ales Florența și Veneția);
- disputele constituționale din Anglia pe vremea războiului civil din secolul 17;
- cultura politică olandeză din secolul 18;
- viziunea federaliștilor din America (cu precădere Madison) care au avut o influență puternică asupra Constituției din 1787;
- Marea Revoluție Franceză din 1789 care a marcat un moment hotărâtor în istoria emancipării umane (atât prin ideea de suveranitate populară, cât și prin cele trei principii: egalitate, fraternitate, libertate).

Istoria modernă a teoriei despre cetățenie este marcată de lucrarea lui **T. H. Marshall**: *Citizenship and Social Class and Other Essays* (Cambridge University Press, 1950) care precizează că cetățenia modernă are **trei componente** esențiale, fiecare dintre acestea fiind rezultatul unei etape distincte a istoriei emancipării umane:

- **libertăți** fundamentale (egalitatea în fața legii) – câștigate în secolul 18;
- drepturi **politice** (dreptul de vot și de a fi ales) – rezultatul evoluțiilor din secolul 19;
- drepturi **sociale** (asigurate de statul bunăstării) – achiziții ale secolului 20.

European Convention on Nationality (document al Consiliului Europei, efectiv din 2000, ratificat de România în 2005), definește **cetățenia** după cum urmează:

”a legal bond between a person and a State, and does not indicate the person’s ethnic origin”.

După **Felicita Medved** (2001), modalitățile de dobândire a cetățeniei (*naturalization*) pot fi sintetizate după cum urmează:

	Acces facilitat	Acces condiționat
	perioadă de procesare mai scurtă și mai simplă	procesare mai lungă, condiții adiționale
Principiu teritorial <i>(ius soli)</i> : <ul style="list-style-type: none"> • naștere • reședință 	<ul style="list-style-type: none"> • persoane născute pe teritoriul statului • persoane care au avut reședință pe teritoriul statului o perioadă lungă de timp • redobândirea cetățeniei pierdute 	<ul style="list-style-type: none"> • integrare economică (dovada sursei de venit) • integrare socială (reședință) • integrare juridică (nu reprezintă amenințare la adresa ordinii publice) • competențe lingvistice
Principiul descendenței <i>(ius sanguinis)</i> : <ul style="list-style-type: none"> • originea etnică • legături familiale 	<ul style="list-style-type: none"> • migranți etnici (de aceeași origine) • căsătorii cu cetățenii statului respectiv 	<ul style="list-style-type: none"> • competențe lingvistice • integrare culturală
Principiul deciziei politice	<ul style="list-style-type: none"> • servicii speciale aduse statului (militare, economice, sportive) • refugiați politici • persoane fără cetățenie (<i>stateless persons</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • cunoașterea sistemului politic • loialitate • renunțarea la cetățenia anterioară

Sursă: F. Medved: Interaction between nationality and integration. In: *2nd European Conference on Nationality: "Challenges to national and international law on nationality at the beginning of the new millennium"*, Strasbourg, 8 and 9 October 2001, p. 37

Disputa privind caracterul etnic versus civic al cetățeniei

La baza distincției dintre principiul **teritorial** și cel al **descendenței** în acordarea cetățeniei se găsește o dispută mai veche privind accepțiunea **etnică** sau **civică** a cetățeniei.

Momentele mai importante ale acestei dispute pot fi rezumate după cum urmează:

- **F. Meinecke** (1907) a propus o **tipologie a naționalismelor** care scotea în evidență diferența între concepția națiunii care pune accent pe stat (*Staatsnation*) și cea care definește o națiune din perspectiva culturii (*Kulturnation*):
 - Conceptul de *Staatsnation* este bazat pe ideea **unui contract social** care este deschis față de toți cei care doresc să adere la el (Elveția și SUA sunt date ca exemple elocvente);
 - Conceptul de *Kulturnation* accentuează **caracterul etnic** al națiunii, incluziunea fiind posibilă în caz de apartenență la categoria etnică (ca și exemple sunt date de regulă Germania, Japonia și Israel).
- **H. Kohn** (1944) a propus distincția între naționalismul **etnic** și **civic**:
 - Naționalismul civic este caracteristica statelor occidentale cu regimuri politice bazate pe democrația liberală;
 - Naționalismul etnic se regăsește în statul Europei de Est.

- **R. Brubaker** (1992) a aplicat terminologia propusă de Kohn în contextul cetățeniei:
 - În **Franța**, cetățenia are un pronunțat caracter **civic**: respectul față de legile, cultura și valorile țării este elementul esențial al cetățeniei;
 - În **Germania**, cetățenia este înțeleasă în sens **etnic**: originea germană, documentată prin genealogii peste secole, este criteriul pe baza căruia se acordă cetățenia.
- **W. Kymlicka** (2001) este de părere că fenomenul cetățeniei este mai de grabă **tridimensională**, considerând că formele moderne ale cetățeniei au trei componente:
 - **Etnică**
 - **Civică** și
 - **Culturală**, cea din urmă fiind exemplificată de regiunile Québec și Catalonia care acceptă imigranți care respectă cultura regiunii (și nu a statului) în care sunt primiți.

S. Shulman (2002) a propus următoarea **operaționalizare** a celor trei variante de identități politice:

Tipul de identitate	Indicatori
Civic	<ul style="list-style-type: none"> • reședință pe teritoriu • statutul legal de cetățean • acceptarea statului de membru în comunitatea politică • aderare la ideologia statului • aderare la instituțiile și drepturile fundamentale
Cultural	<ul style="list-style-type: none"> • aderare la religia dominantă • competențe lingvistice • aderare la tradițiile naționale
Etnic	<ul style="list-style-type: none"> • origine, decendență • apartenență la grupul dominant

S. SHULMAN: Challenging the civic/ethnic and East/West dichotomies in the study of nationalism. In: *Comparative Political Studies*, Vol. 35 (2002), Nr. 5. pp. 554/585.

T. Reskens și M. Hooge (2010) au efectuat o analiză a datelor obținute de cercetarea din 2003 a International Social Survey Program (ISSP) privind **identitatea națională** din 33 de state ale lumii, la cercetare participând aproximativ 41 000 de respondenți.

Cercetarea a oferit următoarea imagine privind distribuția opiniei respondenților referitor la criteriile asociate cu cetățenia:

Citizenship requirement items in ISSP (2003)					
Item	n	<i>Not important at all</i>	<i>Not very important</i>	<i>Fairly important</i>	<i>Very important</i>
To have been born in [country]	41 043	7.84	17.00	30.86	44.30
To have [country nationality] citizenship	41 068	3.01	9.28	32.99	54.72

To have lived in [country] for most of one's life	40 941	4.78	17.36	36.01	41.85
To be able to speak [country's language]	41 179	3.27	8.62	29.57	58.54
To be a [religion]	40 323	30.51	23.68	20.55	25.26
To respect [country nationality] political institutions nad laws	40 758	3.46	8.97	37.88	49.69
To feel [country nationality]	40 887	2.82	7.75	32.40	57.03
To have [country nationality] ancestry	40 720	13.36	22.88	29.45	34.31

Concluziile mai importante ale lui Reskens și M. Hooge sunt următoarele:

- Structura datelor **este dominată de opoziția etnic/civic**, ceea ce sugerează că propunerea lui Kymlicka privind conceptualizarea tridimensională a cetățeniei (prin luarea în considerare a componentei culturale) nu este susținută empiric.
- Expresia dominantă a cetățeniei **etnice** este faptul că cineva s-a născut în țara respectivă, iar criteriul principal al cetățeniei **civice** este respectul față de legile statului.
- Pentru susținătorii variantei etnice a cetățeniei, respectul față de lege **nu este condiție suficientă** pentru dobândirea cetățeniei.
- Concepția preponderent **etnică** a cetățeniei generează **tendințe de excludere și segregare**, ceea ce reprezintă o provocare considerabilă într-o lume în care fenomenul migrației este intens.
- Este **imposibil** să clasificăm statele pe o scală continuă a caracterului etnic/civic cu ajutorul unui index alcătuit din mai mulți indicatori, deoarece indicatorii au semnificații incommensurabile în diferitele contexte naționale.

Această concluzie din urmă implică totodată că însăși semnificația termenilor "civic" și "etnic" variază de la o țară la alta.

T. REESKENS – M. HOOGE: Beyond the civic-ethnic dichotomy: investigating the structure of citizenship concepts across thirty-three countries. In: *Nations and Nationalism*. Vol. 16 (2010). Nr. 4. pp. 579-597.

Politici de integrare a imigranților

Pe parcursul ultimelor trei decenii, literatura care se ocupă cu problematica migranților a crescut spectaculos, fiind elaborate numeroase **tipologii ale politicilor** care urmăresc gestionarea problemelor cu care autoritățile statelor se confruntă din cauza numărului mare de imigranți.

Referitor la Europa, **J. F. Hollifield** (1997) a propus următoarea tipologie:

- **Modelul "guestworker/Gastarbeiter"**: adoptat de Germania, în cazul căreia migrația a fost generată de nevoia acută pe piața forței de muncă, într-o anumită perioadă a istoriei recente, prezența imigranților fiind considerată **temporară** – de aici rezultând că nu este nevoie nici de preocupări privind statul legal al acestora, nici de măsuri care gestionează consecințele diversității culturale;
- **Modelul asimilaționist**: adoptat de Franța, unde prezența imigranților este considerată **permanentă** – imigranții sunt bineveniți și beneficiază de statul legal

cu condiția să accepte să fie asimilați în cultura dominantă; imigranții sunt văzuți ca și **indivizi**, conceptul de comunitate minoritară este străin de acest model;

- **Modelul minorităților etnice:** caracteristic pentru Marea Britanie, unde prezența imigranților este considerată, de asemenea, **permanentă**, imigranții fiind văzuți ca și membri ai unor **comunități** definite în termeni etnici și/sau culturali – provocarea în aceste cazuri fiind găsirea unor soluții care permit conviețuirea pașnică, armonioasă a comunităților.

J. F. HOLLIFIELD: *L'immigration et l'état-nation à la recherche d'un modèle national*. Paris: L'Harmattan, 1997.

Importanța punctului de vedere din care se face clasificarea, respectiv a perioadei la care aceasta se referă este ilustrată de tipologia propusă de **S. Castles** (1995):

- modelul **excluziunii diferențiate**: Germania și Europa de Sud;
- modelul **asimilaționist**: Marea Britanie, Franța și Olanda;
- modelul **pluralist**: caracteristic țărilor din Lumea Nouă (SUA, Canad, Australia, Noua Zeelandă), care încorporează migranții în procesul lor de construcție națională.

S. Castles: How nation-states respond to immigration and ethnic diversity. In: *New Community*, Vol. 21 (1995), Nr. 3, pp. 293-308.

Problema acestei tipologii este, după cum vom vedea, includerea în aceeași categorie a trei state europene cu diferențe mari în ceea ce privește raportarea lor la problema imigranților: Marea Britanie, Franța și Olanda.

H. Entzinger (2003) este de părere că tipologiile unidimensionale nu sunt capabile să redea coplexitatea fenomenului și propune la rândul lui o **abordare bidimensională**:

- Pe de o parte, integrarea vizează mai multe domenii ale vieții sociale:
 - legal și politic
 - social și economic
 - cultural;
- pe de altă parte, reflectă premise privind felul în care societatea primitoare se raportează la imigranți:
 - îi tratează ca indivizi
 - sau comunitățile sunt unitățile de referință ale politicilor de integrare.

Prin combinarea celor două dimensiuni rezultă în viziunea lui Entzinger următoarea matrice a "politicilor de incorporare" (*incorporation policies*):

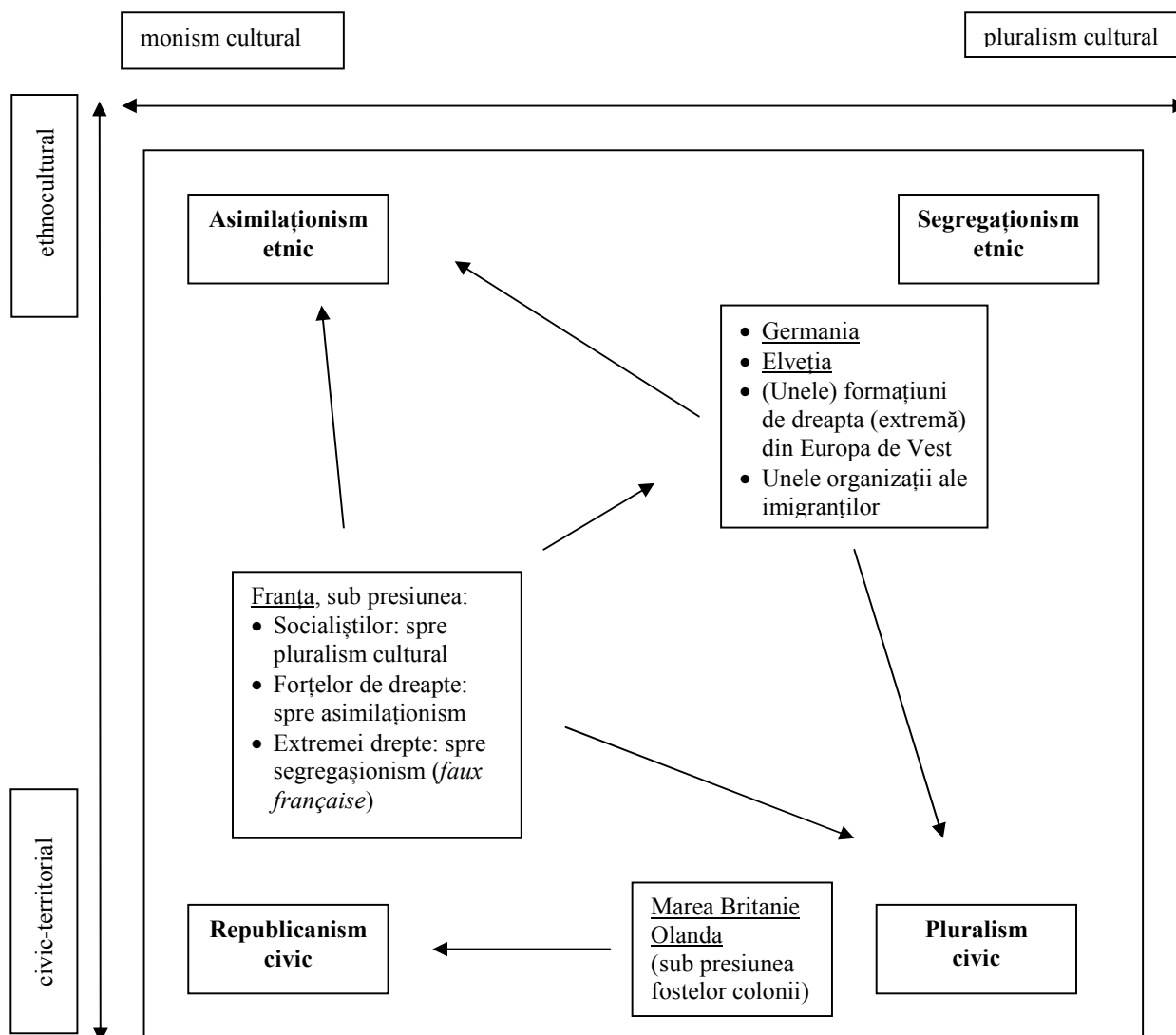
	Domeniul legal și politic	Domeniul cultural	Domeniul social și economic
Abordare	<i>drepturi egale individuale:</i> <ul style="list-style-type: none"> • acordarea cetățeniei • drepturi fără cetățenie • cetățenie dublă 	<i>pluralism liberal:</i> <ul style="list-style-type: none"> • statul este neutru din punct de vedere cultural 	<i>șanse egale:</i> <ul style="list-style-type: none"> • măsuri de anti-discriminare • cursuri de limbă și

individuală	<i>drepturi politice individuale:</i> <ul style="list-style-type: none"> • drepturi de vot în alegeri locale 	<ul style="list-style-type: none"> • cultura este parte a vieții particulare • intervenția statului este limitată la măsuri de anti-discriminare 	de acomodare la cultura majorității
Abordare de grup	<i>drepturi speciale de grup:</i> <ul style="list-style-type: none"> • educație în limba maternă și cu respectarea specificului cultural • sisteme juridice paralele (în domeniul dreptului familiei) • excepții în cazul unor obligații religioase <i>drepturi politice de grup:</i> <ul style="list-style-type: none"> • comisii consultative privind elaborare politicilor de integrare 	<i>multiculturalism:</i> <ul style="list-style-type: none"> • sprijinirea pluralismului cultural • promovarea diversității în spațiul public • sprijinirea organizațiilor înființate de imigranți • educație în limba maternă pe baza unui curriculum special 	<i>egalitate garantată:</i> <ul style="list-style-type: none"> • discriminare pozitivă (<i>affirmative action</i>) • sisteme de cote în școli și universități

Sursă: H. ENTZINGER: The dynamic of integration policies. In: R. KOOPMANS – P. STATHAM (eds): *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics. Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp 107-112.

Koopmans și Statham (2003) analizează impactul pe care concepția dominantă asupra cetățeniei o are asupra politicilor de integrare a imigranților, cu ajutorul unui model bidimensional care combină dualitate criteriilor de **acces la cetățenie** – etnic sau civic –, cu dualitatea **consecințelor pe care cetățenia le are asupra culturii**: asimilare sau multiculturalism.

Modelul propus de Koopmans și Statham, folosind exemplele unor state ale Europei Occidentale și reprezentând evoluția acestora în timp, arată după cum urmează:

Alternativa **segregaționistă** se bazează pe ideea caracterului tranzitoriu al fenomenului migraționist, presupunând că imigranții sunt *guest-workers* care urmează să se întoarcă în țara de origine. Din acest motiv:

- ei pot rămâne excluși din comunitatea politică;
- problema naturalizării (prin obținerea a cetățeniei) nu se pune în privința lor;
- nu trebuie să facă eforturi în vederea acomodării lingvistice sau culturale;
- din contră: statul le oferă copiilor de imigranți educație în limba lor maternă pentru a facilita reintegrarea lor după reîntoarcerea în țara de origine.

Exemple de astfel de politici au fost oferite de Germania și Elveția în anii 1970–1980, în unele regiuni mai conservatoare ale celor două state ele se regăsesc până azi.

Este interesant că modelul a fost susținut totodată de:

- formațiuni de **dreapta** (*New Right*), respectiv de **extremă dreapta** din Franța, Germania și Olanda care militează pentru separarea cât mai efectivă a grupurilor de imigranți de societatea majoritară, și
- de unele **organizații ale imigranților** (de ex. marocanii din Olanda sau kurzii din Germania) care vor să prevină asimilarea lor în cultura majoritară.

Începând cu anii 1990, a devenit din ce în ce mai evident că imigranții nu sunt interesați să se întoarcă în țara de origine, în țările cu politici bazate pe ideologia *guest-worker* apărând **a treia generație de imigranți**, născuți pe teritoriul statelor respective, în piva cărora politica excluderii nu se mai putea susține. Drept urmare, aceste state au început o revizuire treptată a politicilor de integrare, adoptând măsuri care au flexibilizat procedurile de naturalizare. În cazul Germaniei, de exemplu, această reorientare a politicilor a declanșat dispute vii privind modelul către care statul are trebui să se orienteze, modelul asimilaționist sau cel bazat pe pluralismul civic, multicultural.

În cazul Franței evoluția politicilor de integrare a urmărit o direcție inversă: **republicanismul civic** explicit al politicilor statului Francez asumat în anii 1960 (bazat pe principiul *ius soli*) s-a lovit, începând cu anii 1980, de numeroase obstacole:

- în pofida eforturilor pe care autoritățile franceze le-au făcut în vederea integrării imigranților în cultura politică republicană a statului;
- diferențele culturale, pe care ideologia aflată la baza politicilor de integrare le-a declarat nerelevante și nelegitime în procesul politic, a devenit din ce în ce mai evident baza discriminării de grup, grupurile de imigranți fiind considerate "neasimilabile";
- imigranții au început să se mobilizeze în vederea obținerii unor drepturi culturale (*droit à la différence*);
- Forțele de extremă dreapta semnalat problema "falșilor francezi" (*faux française*) pe care politicile de integrare – mai concret principiul *ius soli* – i-a creat.

Referitor la gestionarea acestor probleme, părerile principalelor partide politice au fost împărțite:

- socialiștii au propus adoptarea unor politici de integrare în esență multiculturaliste;
- Frontul Național a propus renunțarea la principiul *ius soli* și deplasarea în direcția unui model asimilaționist (realizată parțial prin *Loi Pasqua* adoptată de guvernul Chirac, și anulată ulterior de socialiști);
- extrema dreaptă a propus adoptarea unor politici segregaționiste.

În cazul Regatului Unit și al Olandei, politicile multiculturale bazate pe principiul **pluralismului civic** (adoptate sub presiunea consecințelor pe care le-au avut de suportat pe urma stabilirii pe teritoriul statelor respective a unui număr considerabil de foști "cetățeni" ai imperiilor coloniale) au generat și ele provocări pentru autorități:

- politicile bazate pe recunoașterea diferențelor culturale au avut consecința perversă a instituționalizării dezavantajelor colective (Koopmans–Statham: "*Taking racial and ethnic criteria as a basis for policy making ... has often been much like trying to drive the Devil out with Beelzebub*");

- politicile pluralist-civice au alunecat frecvent în forme evidente de segregacionism.

Sub presiunea acestor evoluții, autoritățile din Marea Britanie și Olanda au devenit din ce în ce mai interesate în modelul republicanismului civic.

R. KOOPMANS – P. STATHAM: Migration and Ethnic Relations as a Field of Political Contention: An Opportunity Structure Approach. In: R. KOOPMANS – P. STATHAM (eds): *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics. Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp 13-56.

Referitor la unele evoluții recente din țările analizate de Koopmans–Statham, se poate consulta link-ul:

<http://www.cogitus.ro/politica/efectul-domino-al-multiculturalismelor-esuate-esecul-multiculturalismului%E2%80%93esecul-europei-unite>

Indicele Politicilor de Integrare a Migrantilor (MIPEX)

MIPEX este un instrument de evaluare comparativă a impactului pe care politicile de integrare le produc în diferite contexte naționale. Instrumentul a fost inițiat în 2004, în cadrul unui parteneriat între British Council și Migration Policy Group.

Proiectul este derulat în 31 de state din Europa și America de Nord, politicile migraționiste ale acestora fiind evaluate periodic cu ajutorul a 148 de indicatori. Până în prezent au fost realizate trei ediții: 2004, 2007 și 2011 (în ultima apar deja rezultate referitoare la România).

Cei 148 de indicatori sunt grupați în 7 direcții mari de acțiune, în interiorul fiecărui domeniu existând câte 4 subdomenii:

MIPEX – domenii și subdomenii în lista indicatorilor:

- Mobilitatea pe piața muncii:
 - Acces
 - Acces la servicii generale
 - Servicii specifice
 - Drepturile lucrătorilor
- Reunificarea familială:
 - Eligibilitate
 - Condițiile pentru dobândirea statului
 - Siguranța statutului
 - Drepturi asociate statutului
- Educație:
 - Acces
 - Focalizare pe nevoi
 - Oportunități noi
 - Educația interculturală pentru toți

- Participarea politică:
 - Drepturi electorale
 - Libertăți politice
 - Organisme consultative
 - Politici de implementare
- Rezidență pe termen lung:
 - Eligibilitate
 - Condiții pentru dobândirea statului
 - Siguranța statutului
 - Drepturi asociate statutului
- Accesul la cetățenie:
 - Eligibilitate
 - Condiții de dobândire
 - Siguranța statutului
 - Dubla cetățenie
- Anti-discriminare:
 - Definiții și concepte
 - Domenii de aplicare
 - Mecanisme de aplicare
 - Politici de egalitate.

Valoarea indexului poate varia între 0 (total nefavorabil) și 100 (favorabil).

Detalii privind procedura de evaluare și rezultatele pe țări pot fi consultate la adresa <http://www.mipex.eu/>.

Note de curs la disciplina **ETNOPOLITICĂ**

Curs 7

Cooperarea etnopolitică – partide etnice, sisteme electorale și reprezentare în societăți multietnice

Teoria reprezentării. Tipologii ale politicii pe baze etnice. Definirea partidelor etnice. Impactul partidelor etnice asupra sistemului politic. Sisteme electorale adaptate la condițiile diversității. Tipuri de reprezentare a minorităților.

Unul din exemplele elocvente ale cooperării interetnice este oferit de fenomenul **partidelor etnice** și – prin intermediul acestora, respectiv al sistemelor electorale adaptate la condițiile diversității – facilitarea accesului membrilor comunităților etnice, lingvistice sau religioase la reprezentarea politică în legislativ, executiv sau puterea locală. Partidele etnice reprezintă aspectul organizatoric cel mai autentic al etnopoliticii, ele asigurând reflectarea etnicității în instituții de bază ale sistemului politic.

Deși mulți analiști îl consideră o anomalie caracteristică pentru perioadele de tranziție către o democrație modernă și consolidată, fenomenul partidelor etnopolitice este larg răspândit în lume, printre altele sub forma:

- partidelor etno-regionaliste din Europa Occidentală;
- partide etnice din Europa de Est și în zona de influență a fostei Uniuni Sovietice;
- partidele etnice din India și Asia de Sud-Est;
- partide etnice din America Latină;
- partide etnice mascate din Africa.

Datorită acestei variații considerabile, definirea unui partid etnic este dificilă, iar **impactul** fenomenului asupra sistemului politic poate fi evaluat doar contextual.

Pentru o înțelegere mai nuanțată a fenomenului sunt necesare două incursiuni sumare, una în teoria reprezentării, a doua în tipologia politicii pe baze etnice.

Teoria reprezentării

Din perspectiva facilitării accesului grupurilor non-dominante la reprezentarea în instituții fundamentale ale statului, patru aspecte ale teoriei reprezentării sunt de interes:

- **agentul** reprezentării;
- cele două **dimensiuni** ale procesului de reprezentare;
- **tipurile** de reprezentare și
- **formele** de reprezentare.

Agentul reprezentării

Teoria clasică a reprezentării vorbește despre două categorii de agenți care își asumă rolul de reprezentare:

- **trustee** – a person who exercises independent judgement on behalf of the represented, about the right thing to do in the given circumstances;
- **delegate** – a person who carries a mandate of a constituency for which he or she advocates.

În condițiile diversității, se pune problema **identității agentului**: unii sunt de părere că reprezentarea poate fi legitimă doar dacă agentul reprezentării este identic cu cei reprezentați. Alți teoreticieni sunt de părere că acest lucru este imposibil de realizat, și reprezentarea nu poate fi concepută în contextul logicii identitare, deoarece nici un agent al reprezentării nu poate fi ”identitic” cu toată comunitatea reprezentată.

Dimensiunile reprezentării

Reprezentarea se realizează de obicei prin intermediul celor două dimensiuni complementare ale procesului:

- **authorization**: the constituency is a cohesive group with a single will which can convey the representative a mandate, based on which the representative can act in the name of the represented;
- **accountability**: the representative is expected to account for the policy outcomes of the representation.

În timp ce autorizarea este puternică și efectivă, instrumentele prin care reprezentanții aleși pot fi constrânși să-și respecte promisiunile sunt de obicei slabe și ineficiente, singura modalitate de penalizare a promisiunilor electorale neonorate fiind schimbarea opțiunii electorale la alegerile următoare. În cazul partidelor etnice, care nu de regulă organizații rivale, această posibilitate este și mai limitată.

Tipuri de reprezentare

În mod convențional, reprezentarea este considerată un demers care vizează reprezentarea intereselor și a opiniilor.

Conform lui **Young** (2002), în contextul democrațiilor moderne reprezentarea include și un al treilea aspect pe lângă cele două tradiționale:

- **interests**: whatever is necessary or desirable in order to realize the ends of the agent (material resources, cultural expression, political influence, economic decision-making, etc.);
- **opinions**: principles, values, priorities which condition the agent’s judgment on what policies should deliver;
- **perspectives**: assumptions, experiences produced by structural social position, with which reasoning begins, rather than conclusions are drawn.

În opinia lui Young, prin includerea **perspectivei** în orizontul reprezentării se poate soluționa dilema privind identitatea agentului de reprezentare.

”Representing an interest or an opinion usually entails promoting certain specific outcomes in the decision-making process. Representing a perspective, on the other hand, usually entails promoting certain starting-points for discussion.”

I. M. YOUNG: *Inclusion and Democracy*, Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 140.

Forme ale reprezentării

Reprezentarea se poate realiza prin forme descriptive sau substantive, respective în variantă activă sau pasivă.

- **Descriptive/substantive:**
 - *descriptive, or mirror representation*: large number of minority members in legislature, proportional with their share in census;
 - *substantive representation*: role-call votes that address minority issues.
- **Active/passive:**
 - *passive* representation: the descriptive aspect prevails, the effect of representation is ignored, representation is an end in itself;
 - *active* representation: purposeful action taken by the representative on behalf of those represented, on the bases of common values that result from common origin.

H. PITKIN: *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley, 1967;

K. J. MEIER: Representative Bureaucracy: A Theoretical and Empirical Exposition. *Research in Public Administration*, 1993, Vol. 2, pp. 1-35.

Deși la prima vedere s-ar părea că reprezentarea activă și descriptivă este varianta cea mai eficientă pentru reprezentarea grupurilor non-dominante, unii analiști susțin că reprezentarea substantivă (asigurată de reprezentanți ai majorității care vorbesc în numele minorităților) poate aduce rezultate mai spectaculoase.

Tipologii ale politicii pe baze etnice

Obiectivele urmărite de partidele etnice sunt de regulă foarte variate, existând mai multe încercări de a oferi clasificări ale acestora.

Rudolph și Thompson (1985) sunt de părere că există cel puțin 4 categorii distincte ale obiectivelor urmărite de partidele etnice (pe care ei le numesc *ethnoterritorial movements*):

- etnopolitica orientată **pe rezultatele guvernării** care vizează asigurarea accesului sporit la resursele administrate de guvern (*output-oriented parties*);

- etnopolitica orientată pe **aspectul decizional** care urmărește influențarea modului în care deciziile sunt luate, respectiv a celor care participă la luarea deciziilor, în cadrul existent al organizării autorității politice (*antiauthority parties*);
- etnopolitica **anti-sistem** care urmărește schimbarea modului de organizare a comunității politice prin amendarea constituției și reorganizarea autorității politice prin trecerea la sisteme federale sau prin acordarea de forme diferite de autonomii (*anti-regime parties*);
- etnopolitica **anti-comunitate politică** care refuză să accepte legitimitatea comunității politice multinaționale, urmărind dobândirea independenței politice a grupului în numele căruia se acționează (*anticommunity parties*).

J. R. RUDOLPH – R. J. THOMPSON: Ethnoterritorial movements and the policy process: Accommodating nationalist demands in the developed world, *Comparative Politics*, 1985, Vol. 17, No. 3.

Keating (1996) la rândul lui distinge trei variante ale obiectivelor urmărite de partidele etnice:

- etnopolitica cu caracter **integrativ** care pornește de la premisa cetățeniei comune și urmărește asigurarea unei poziționări cât mai echitabile a membrilor grupului în cadrul sistemului instituțional existent;
- etnopolitica cu caracter **particularizator** ce militează pentru tratament diferențiat, ceea ce ar putea necesita modificarea sistemului instituțional existent; și
- etnopolitica **dezintegrativă** practică de către grupuri etnice ce urmăresc obiectivul autodeterminării în afara sistemului politic existent.

M. KEATING: *Nations against the state. The politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. St. Martin's, New York, 1996.

Zariski (1989) diferențiază partidele etnice pe baza comportamentului politic al acestora, după cum urmează:

- partide care afișează deschis **disponibilitatea de a recurge la violență** în vederea atingerii obiectivelor (*the willingness to use violence*);
- partide caracterizate prin **exclusivism etnic**, care favorizează un anumit grup etnic și militează deschis împotriva altor categorii etnice (*ethnic exclusiveness*);
- partide **separatiste** care urmăresc independența și suveranitatea în afara cadrului politic existent (*separatism*).

R. ZARISKI: Ethnic Extremism among Ethno-territorial Minorities in Western Europe. *Comparative Politics*, 1989, Vol. 21, No. 3.

Analizând evoluțiile post-sovietice din Europa Centrală și de Est, **Bugajski** (2002) distinge cinci categorii ale obiectivelor urmărite de comunitățile mobilizate din punct de vedere etnopolitic:

- **revitalizarea tradițiilor culturale** prin politici sociale, culturale, religioase sau educaționale, ceea ce presupune de regulă participarea în procesul politic la nivel național – forma aceasta de mobilizare politică fiind caracteristică romilor din Europa Centrală și de Est (*cultural revivalism*);

- **mişcări autonomiste**, care urmăresc sporirea controlului asupra unor resurse politice critice pentru reproducerea culturală precum cultura sau educația, mobilizare politică specifică comunităților care au constituit majoritatea în formațiuni statale anterioare, obiectivele acestora fiind sprijinite de țara-mamă (*political autonomism*);
- forme de **autodeterminare teritoarială** care urmăresc restructurarea statului după principii federale, orientarea de acest fel fiind caracteristică comunităților concentrate din punct de vedere teritorial (*territorial self-determination*);
- **separatismul** reprezintă o formă extremă a autodeterminării teritoriale care urmărește înființarea unei noi comunități politice (*separatism*);
- **irredentismul** urmărește secesiunea în vederea (re)integrării într-o formațiune statală vecină din care comunitatea a mai făcut parte (*irredentism*).

J. BUGAJSKI: *Political Parties in Eastern Europe. A Guide to Politics in the Post-Communist Era*. M. E. Sharpe, Armonk, 2002.

Definirea partidelor etnice

Definirea unui partid etnic **este dificilă** mai ales dacă plecăm de la definițiile clasice ale partidelor care se referă fără excepție la interesul partidului de a câștiga alegerile și de a accesa la putere. De ex.:

Kenneth Janda (1980): “a set of organizations that pursue a goal of placing their avowed representatives in government positions.”

Leon Epstein (1986): “political party” is “any group of individuals, however loosely organized, whose avowed purpose is winning elections.”

În opinia lui John T. **Ishiyama** și Marijke **Breuning** (1998), deși partidele etnice își încep, de regulă, existența ca grupuri de presiune care militează pentru drepturi lingvistice sau aranjamente care permit reproducerea culturală, ele descoperă de obicei că cea mai eficientă modalitate de influențare a relațiilor interetnice este participarea la putere. Astfel, folosind termenii lui Rudolph–Thomson, din partide anti-sistem, ele devin treptat partide interesate în influențarea modului de luare a deciziilor, respectiv interesate în participarea la guvernare.

Fenomenul partidelor etnice reprezintă o provocare pentru științele politice, numeroși autori încercând să ofere definiții cât mai pertinente care urmăresc să surprindă originea și esența fenomenului.

O scurtă istorie a definițiilor

O selecție din definițiile de acest fel este prezentată în cele de mai jos, în ordine cronologică:

- **Horowitz** (1985) – accent pe originea și caracterul suportului politic:

“the test of an ethnic party is simply the distribution of support. (...) in practice, a party will serve the interests of the group comprising its overwhelming support or quickly forfeit that support.”

- **Brass (1991)** – reprezentarea intereselor cu caracter etnic:

“that one political organization dominant in representing the demands of the ethnic group against its rivals”

- **Ishiyama and Breuning (1998)** – influențarea relațiilor politice între grupuri:

“an ethnopolitical party is defined as an organization that purports to represent a particular ethnic group and seeks political power to impinge on the relative power or position of ethnic groups”

- **Gunther and Diamond (2001)** – mobilizarea votului etnic:

“a purely *ethnic party* seeks only to mobilize the votes of its own ethnic group”

- **Kitschelt (2001)** – exploatarea granițelor dintre ”prietenii” și ”adversarii”, concepuți în termeni etnici:

“particularistic sociocultural parties” limit their appeal to a particular ethnic or regional constituency and “explicitly seek to draw boundaries” between ethnic “friends” and “foes.”

- **Chandra–Metz (2002)** – elementul central al strategiei de mobilizare este reprezentarea exclusivă a intereselor grupului etnic:

“party that overtly represents itself to the voters as the champion of the interests of one ethnic group or a set of groups to the exclusion of another or others, and makes such a representation central to its mobilizing strategy.”

- **Mozaffar–Scarritt (2004)** – partide create de clivaje naționale:

“We define a party as ethnic if it gets overwhelming support from one undivided side of a national dichotomous cleavage or one side of a second level cleavage, and we define it as multi-ethnic if it mobilizes more than one group on one side of a non-exclusive national dichotomous cleavage.”

- **Van Cott (2005)** – membrii și liderii din partid sunt reprezentanții unui grup non-dominant, elementele centrale ale programului electoral sunt de natură etnică:

“an organization authorized to compete in elections, the majority of whose leaders and members identify themselves as belonging to a nondominant ethnic group, and whose electoral platform includes among its central demands programs of an ethnic or cultural nature.”

- **Ishiyama** (2009) – reprezentantul exclusiv al unui grup etnic, conform celor afirmate de activiștii partidului, sau de observatorii neutri:

„An ethnic party is identified as the first party to either (a) proclaim itself as the primary representative of the ethnic group and only that group OR (b) is widely regarded as the first party to represent the interests of that group and only that group.”

- **Becker–Basedau** (2008) – o formațiune constituită de reprezentanții unui grup care sa autodistinge de mediul în care trăiește, care se bucură de sprijinul politic al membrilor grupului și care urmărește reprezentarea intereselor acestora:

„a political party which is composed of, seeks the support of, and acts on behalf or in the interest of a particular ethnic or particularistic identity group ...it seems reasonable to distinguish parties on the basis of 1) ethnicity or tribe, 2) religion, 3) race, and 4) region under the umbrella of particularistic parties”

- ***Promoting Peace and Democracy through Party Regulation? Ethnic Party Bans in Africa – GIGA Working Paper*** – definiția cea mai exactă pare să fi fost dată de legile care interzic partidele etnice, acestea identificând cazurile care cad sub incidența lor după:

- denumire
- simbolistică
- program
- elemente din campania electorală
- membrii.

Critica definițiilor

Kanchan Chandra, unul dintre teoreticienii care a explorat cel mai profund și cel mai amplu fenomenul partidelor etnice, este de părere că dificultatea definirii cu exactitate a unui partid etnic poate fi pusă pe seama a două motive cu caracter tehnic:

- lipsa unui set de criterii fără echivoc privind ce se poate considera ”etnic”;
- lipsa unor indicatori privind caracterul etnic al unui partid oarecare.

În susținerea acestui argument, Chandra oferă două exemple.

Referitor la **criteriul etnicității**, precizează că indicatorul cel mai frecvent folosit al acesteia, indexul de fracționalizare dă rezultate foarte diferite în funcție de sursele utilizate în calculul valorii indicatorului.

În cazul Indiei, de exemplu, valoarea fracționalizării etnice apare în următoarele forme:

- 0,89 (*Atlas Narodov Mira*, 1967)
- 0,42 (Alesina et al., 2003)
- 0,81 (Fearon, 2003).

Diferențele de acest gen rezultă din faptul că lista categoriilor nominale care stă la baza calculului nu este exhaustivă, iar categoriile folosite nu epuizează toate identitățile. În plus, felul în care datele sunt manipulate depinde mult de cunoștințele persoanei care efectuează calculul, privind realitățile din teren.

Cel de al doilea exemplu se referă la rezultatele foarte diferite la care putem ajunge – atât în ceea ce privește **numărul partidelor**, cât și scorul electoral al acestora – dacă utilizăm criterii diferite pentru a identifica un partid etnic: (i) denumirea, (ii) platforma politică, (iii) eficiența mobilizării sau (iv) natura voturilor obținute.

Alegând câteva state drept exemplu, rezultatele la care Chandra a ajuns sunt redată în tabelul de mai jos:

Țara (anul alegerilor)	Partide etnice după denumire		Partide etnice după platforma politică		Partide etnice după eficiența mobilizării		Partide etnice după natura voturilor	
	Nr.	Vot %	Nr.	Vot %	Nr.	Vot %	Nr.	Vot %
India (1991)	54	14.1	19	38.95	4	2.38	1	12.41
Franța (1993)	0	0	1	12.41	0	0	1	12.41
Kenya (1992)	0	0	0	0	1	30	3	97
Moldova (1994)	0	0	2	22.33	0	0	2	22.33
Albania (1992)	1	.36	0	0	1	2.9	1	2.9
Bulgaria (1994)	1	.16	2	.73	0	0	2	.73

K. CHANDRA: A Constructivist Dataset on Ethnicity and Institutions (CDEI), in: Rawi Abdelal, Yoshiko Herrera, Ian Johnston and Rose McDermott (eds.): *Identity as a Variable*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009;
K. CHANDRA: What is an Ethnic Party, in: *Party Politics*, March 2011.

Puncte de vedere privind criteriul etnicității

1. În opinia lui **Fearon**, lista grupurilor etnice într-un stat oarecare ar putea fi stabilită, în mod ideal, prin următoarea procedură:

1. Randomly sample a large number of people in the country.
2. Ask each of them to list the major or main ethnic groups in the country.
3. Show them or read a list of many possible formulations of the ethnic groups in the country, and ask them to say of which they consider themselves members.
4. Repeat (3), asking them to say of which groups on the list most other people in the country would consider them to be members.
5. Ask them to try to rank the groups they identified in (3) according to how strongly they identify with the group (e.g., which is “most important to you,” or some such language).

Dacă procedura s-ar repeta de mai multe ori în timp, s-ar putea ajunge inclusiv la elementele ”situaționale” ale identității etnice pe care oamenii le activează dintr-un repertor identitar mai amplu, în funcție de situația social-economică, este de părere Fearon.

Prototipul unui grup etnic este, după Fearon, următorul:

1. Membership in the group is reckoned primarily by descent by both members and nonmembers.
2. Members are conscious of group membership and view it as normatively and psychologically important to them.
3. Members share some distinguishing cultural features, such as common language, religion, and customs.
4. These cultural features are held to be valuable by a large majority of members of the group.
5. The group has a homeland, or at least “remembers” one.
6. The group has a shared and collectively represented history as a group. Further, this history is not wholly manufactured, but has some basis in fact.
7. The group is potentially “stand alone” in a conceptual sense – that is, it is not a caste or caste-like group (e.g., European nobility or commoners).

J. D. FEARON, Ethnic and cultural diversity by country, in: *Journal of Economic Growth*, vol. 8, 2003, pp. 195-222.

2. În viziunea autorilor **Wimmer–Cederman–Min**, etnicitatea are trei aspecte distinctive:

- **dimensiunea subiectivă a apartenenței:**
„a subjectively experienced sense of commonality based on a belief in common ancestry and shared culture.”
- **indicatori ai originii și ai culturii comune:**
„Different markers may be used to indicate such shared ancestry and culture: common language, similar phenotypical features, adherence to the same faith, and so on.”
- **relevanța politică evidențiată prin existența a cel puțin unui actor care este mobilizat în vederea reprezentării intereselor grupului respectiv:**
„An ethnic category is politically relevant if at least one significant political actor claims to represent the interests of that group in the national political arena...”

A. Wimmer – L.E. Cederman – B. Min: Ethnic politics and armed conflict. A configurational analysis of a new global dataset, *American Sociological Review*, 2009, vol. 74, nr. 2.

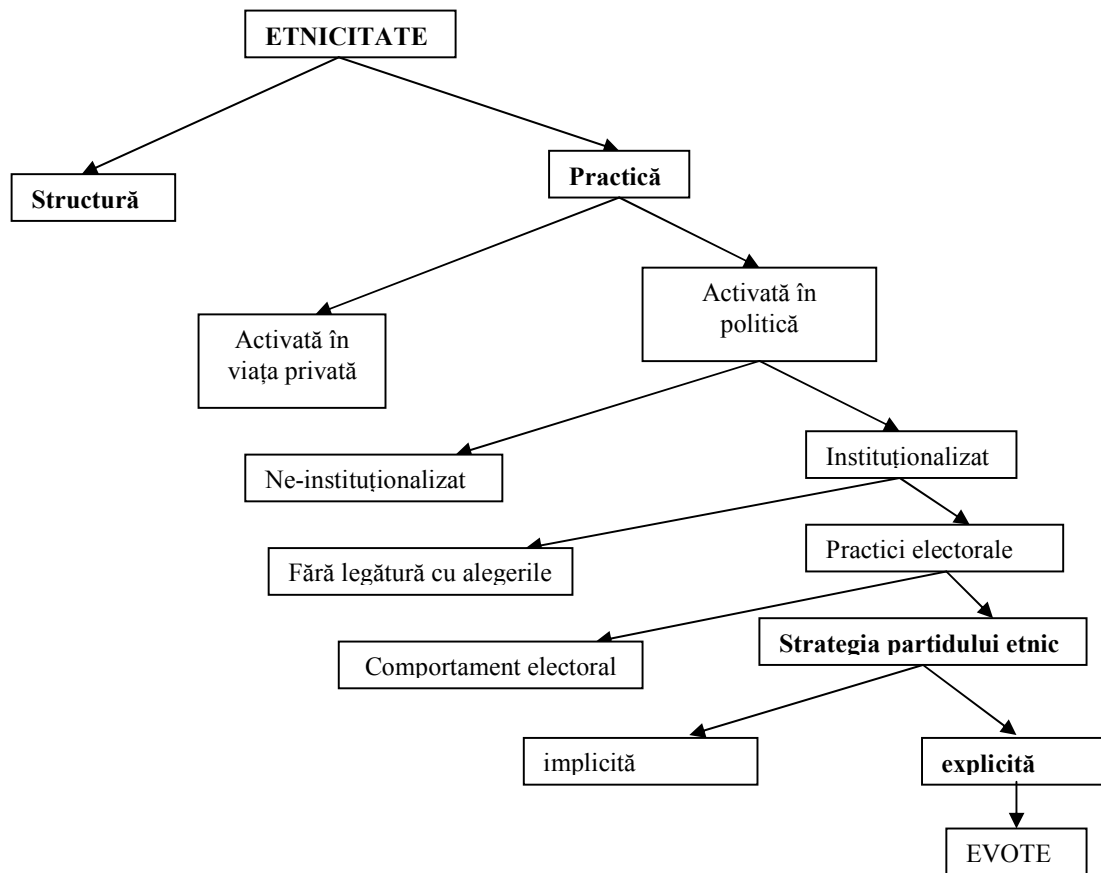
3. Ideea că etnicitatea devine relevantă în condițiile mobilizării politice este împărtășită și de **T. R. Gurr**:

“groups that define themselves using ethnic criteria make claims on behalf of their collective interests against the state, or against other political actors.”

4. Dezvoltând ideea legăturii dintre relevanța etnicității și mobilizarea politică, **Chandra** consideră că etnicitatea are două componente complementare:

- etnicitatea **nominală** (structura etnică);
- etnicitatea **activată** (practica etnicității).

Pentru ilustrarea legăturii dintre cele două componente, Chandra propune următoarea schemă:

K. CHANDRA: A Constructivist Dataset on Ethnicity and Institutions (CDEI)

Definiția partidului etnic după Chandra

Pe baza acestor considerente, Chandra propune următoarele opt criterii cu ajutorul cărora se poate defini, respectiv identifica partidul etnic:

- denumirea;
- grupuri etnice la care se face referire în campanie;
- elemente programatice ale campaniei;
- mesaje implicite în campanie;
- caracterul etnic al bazei electorale: *(Does the majority of any ethnic category vote for the party?)*
- structura etnică a voturilor obținute: *(Does the majority of a party's vote come from any ethnic category?)*
- compoziția etnică a conducerii partidului;
- posibile obiective politice ale competiției *(ethnic arena of contestation)*.

K. CHANDRA : What is an ethnic party?

Cu ajutorul acestui set de criterii Chandra a identificat **1346 de partide etnice**, distribuite regional după cum reiese din tabelul de mai jos:

Regiune	Țări	Partide etnice
America-Latină	17	143
Europa	31	554
Asia	16	183
Regiunea post-Sovietică	10	202
Africa	22	215
Orientul Mijlociu	2	33
America de Nord	2	16
Total	100	1346

De ce votează oamenii partidele etnice?

Horowitz (1985): “Why do people vote for ethnic parties even when this is irrational?”

La această întrebare a lui Horowitz două răspunsuri sunt oferite de:

- teoria **Atractorilor Etnici** de Johanna Birnir;
- teoria **votului strategic** de Chandra.

În opinia lui **Birnir**, partidele etnice acționează ca Atractori Etnici deoarece **mesajele lor sunt mai pertinente**, iar **electoratul lor este mai bine informat** decât alegătorul obișnuit; partidele etnice reușesc să **scurtcircuiteze** canale informaționale tradiționale:

„Given the established group membership and greater policy concreteness of the ethnic party, the ethnic voter does not face the same uncertainty in his beliefs about political parties that other voters do... Members of ethnic groups ...use their group affiliation as an **information shortcut** for political choices.”

J. Birnir: *Ethnicity and Electoral Politics*, Cambridge University Press, 2007.

Conform lui **Chandra**, votul etnic are două variante:

- varianta **sinceră**, în cazul căreia loialitate etnică decide natura votului, și
- varianta **strategică**, în cazul căreia votul este condiționat de un calcul rațional privind posibile câștiguri.

Probabilitatea votului strategic crește în democrațiile clientelare și în situațiile în care rezultatele unor sondaje prevestesc rezultatele probabile ale alegerilor.

Impactul partidelor etnice asupra sistemului politic

Autori influenți au formulat păreri pertinente conform cărora impactul partidelor etnice asupra sistemului politic este nociv. Cercetări empirice recente, realizate pe număr mare de cazuri infirmă însă aceste ipoteze.

Puncte de vedere critice privind impactul partidelor etnice

Rabushka–Shepsle (1972): partidele etnice generează conflicte în societățile plurale care nu pot fi rezolvate pe cale democratică.

„...is the resolution of intense but conflicting preferences in the plural society managable in a democratic framework? We think not.”

Horowitz (1985): partidele etnice într-o primă fază reflectă, ulterior adâncesc diferențele etnice, prin participarea activă a elitelor.

„By appealing to electorates in ethnic terms, by making ethnic demands on government, and by bolstering the influence of ethnically chauvinistic elements within each group, parties that begin by merely mirroring ethnic divisions help to deepen and extend them. Hence the oft heard remark in such states that politicians have created ethnic conflict.”

Mecanismul prin care partidele etnice adâncesc diferențele este numit de Horowitz fenomenul **supralicitării etnice** (*ethnic outbidding*), care poate fi ilustrat prin următoarea succesiune de reprezentări.

În modelul clasic al competiției politice, partidele din cele două poluri ideologice tind să formuleze mesaje cât mai asemănătoare, ceea ce acționează ca forță centripetală, atragând partidele către centrul eșichierului politic:

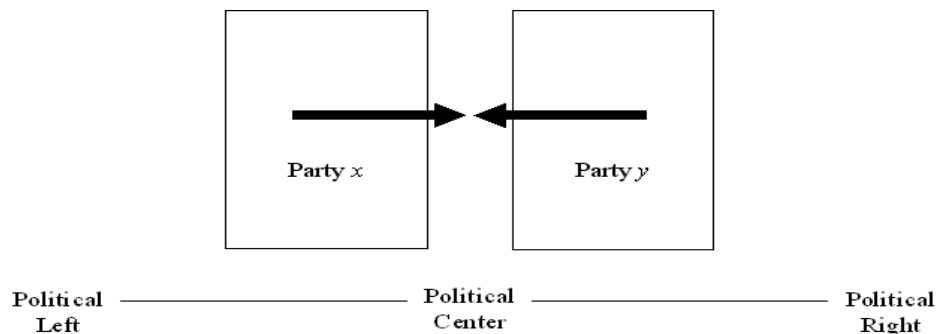

Figure 1. Orthodox Model of Party Competition

În cazul în care două partide etnice se află în competiție, acestea tind să se distanțeze din ce în ce mai mult, forța centrifugală împingându-le către extremele eșichierului politic:

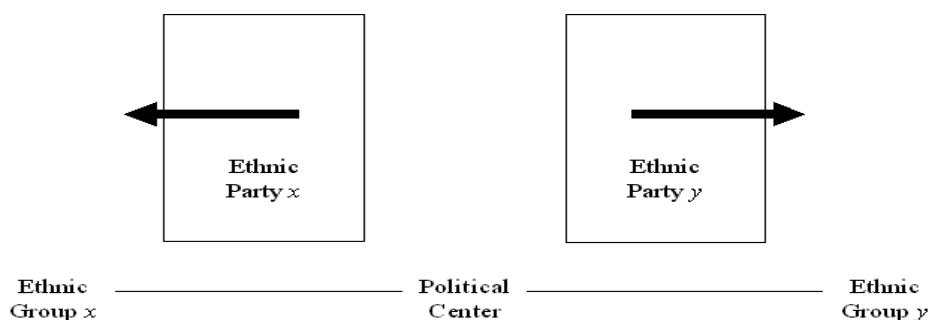

Figure 2. Model of Ethnic Party Competition

În cazul în care mai multe partide etnice concurează pentru votul aceluiași electorat, efectele supralicitării etnice sunt și mai pronunțate:

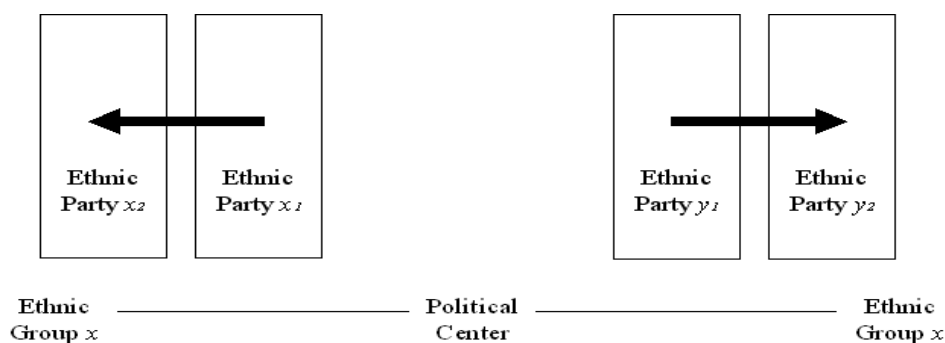

Figure 3. Model of Intra-Ethnic Party Competition

Sursa imaginilor: McLoughlin: Horowitz's Theory Of Ethnic Party Competition And The Case Of The Northern Ireland Social Democratic And Labour Party, 1970-79, *Nationalism and Ethnic Politics*, 2008, 14:4.

Gunther–Diamond (2001): partidele etnice interesate în consolidarea bazei lor electorale pot deveni instrumentul dezintegrării sociale:

“the electoral logic of the ethnic party is to harden and mobilize its ethnic base with exclusive, often polarizing appeals to ethnic group opportunity and threat . . . the ethnic party's particularistic, exclusivist, and often polarizing political appeals make its overall contribution to society divisive and even disintegrative.”

Cercetări empirice privind impactul partidelor etnice

Mozzafar–Scarritt–Galaich (2003): cercetare efectuată pe date din 34 de țări africane, referitoare la 242 de comunități etnopolitice și alegeri desfășurate în perioada 1980–2000.

Principalele constatări ale analizei sunt următoarele:

- Existența partidelor etnice în competiția politică a generat ca tendință dominantă **coaliții electorale**, respectiv **coaliții guvernamentale** după alegeri, ceea ce a contribuit la **consolidarea democratică**.
„...the dominant multiethnic pattern of ethnopolitical cleavages captured by our data set and the resulting structures of electoral and legislative party systems revealed by our data analysis are generally conducive for democratic consolidation.”
- Participarea în alegeri generează un **proces de învățare** care duce la **instituționalizarea coordonării strategice** între diferitele grupuri etnopolitice.
„...learning process for both voters and candidates that is likely to improve the prospect of strategic coordination among competing ethnopolitical groups...”
- Din datele analizate nu rezultă **nicio incompatibilitate** inerentă între diversitate și stabilitatea politică
„no intrinsic antipathy exists between ethnopolitical diversity and democratic stability in Africa or, for that matter, elsewhere.”

Mozzafar–Scarritt–Galaich: Electoral Institutions, Ethnopolitical Cleavages, and Party Systems in Africa’s Emerging Democracies, *American Political Science Review*, 2003, 97:3

Birnir (2007): studiu ce analizează sistemul de partide din 60 țări și trei studii de caz (Bulgaria, România, Spania).

Principalele constatări ale analizei sunt următoarele:

- Etnicitatea joacă un rol informativ pe perioada tranziției către o democrație consolidată și **stabilizează patternurile comportamentului electoral**:
„...ethnicity serves an information function early on in democratic politics. This information role results in increased stability of voting preferences...”
- Participarea la guvernare a partidelor etnice, dacă produce efecte reflectate în politici, **moderează discursul politic** atât în cazul partidului etnic, cât și al celor majoritare:
„...when the ruling parties need to rely on the ethnic minority for a majority in parliament or because including a minority helps the government achieve foreign policy goals, even the staunchest nationalist parties moderate their rhetoric and actions in order to court the minority. Similarly, the minority parties often consider cooperating with their historical foes when given the opportunity to enter government.”
- Participarea la guvernare va menține partidul etnic pe traiectoria **politicii nonviolente** inclusiv în cazurile în care rezultatele intrării la guvernare nu sunt spectaculoase în comparație cu obiectivele partidului etnic:

„...if the ethnic party occasionally enters government, members of the ethnic group will consider continued peaceful participation in electoral politics valuable even though true commitment to ethnic equality may not be reflected in the society at large or consistently reflected in major party rhetoric.”

- **Radicalizarea politică** a etnicității devine probabilă în situația în care reprezentarea politică a minorității nu mai este posibilă și niciun partid majoritar nu își asumă rolul de mediator:

„...if the ethnic issue remains salient but the ethnic party is unable to represent the group, and if none of the nonethnic parties that have access to government takes up the ethnic issue, members of the ethnic group likely will exit electoral competition and explore other means of achieving their political objectives, including political protest and even violence.”

Birner: *Ethnicity and Electoral Politics*, Cambridge University Press, 2007.

Ishiyama (2009): studiu privind 82 de state aflate în tranziție către democrație, 213 de grupuri etnice.

Principalele constatări ale analizei sunt următoarele:

- Deși partidele etnice își mobilizează, într-adevăr, electoratul, **nu există o legătură** între politizarea etnicității și conflict:

„Although ethnic parties mobilize their primary constituencies, there is no inevitable connection between the ethnification of politics and ethnic conflict.”

- Participarea la guvernare **reduce probabilitatea** implicării în acțiuni contestatate sau de conflict:

„Access to the executive by the minority at-risk group has a significant dampening effect on the group’s propensity to engage in both protest and communal conflict...Access to the locus of political power thus provides ...a stake in the system”

- Cauzele conflictului **nu sunt legate** de mobilizarea etnopolitică (ci de alte cauze precum federalismul sau prezidențialismul, etc):

„...communal conflict is caused by factors external to ethnic mobilization rather than mobilization itself.”

- Probabilitatea apariției conflictului depinde în mare măsură de felul în care **statul** gestionează fenomenul mobilizării etnopolitice:

„...whether or not ethnic mobilization evolves into communal conflict is likely to depend heavily on state responses to ethnic mobilization.”

Ishiyama: Do Ethnic Parties Promote Minority Ethnic Conflict? *Nationalism and Ethnic Politics*, 2009, 15:1.

Mitchell–Evans–O’Leary (2009): au testat ipoteza supralicitării etnice pe datele alegerilor din 1998 și 2003 din Irlanda de Nord.

Principalele constatări ale analizei sunt următoarele:

- Rezultatele alegerilor din 2003 confirmă, aparent, teoria supralicitării etnice, dar o analiză mai nuanțată arată în același timp o **convergență între alegători**, care doresc atât reconcilierea între părțile implicate în conflict, cât și reprezentanți politici eficienți:

„...it is clear that both of the ostensibly extreme parties gained in 2003 from substantial direct vote-switches from former partisans of the more moderate parties...most voters want peace and power-sharing they simultaneously also want their strongest tribune to protect their ethno-national interests.”

- Partidele etnice pot fi pragmatice și intransigente în mod simultan, din ceea ce rezultă că **dinamici centripetale** pot exista inclusiv în sistemele de partide ce includ și partide etnice:

„...the ethnic tribune party can be simultaneously pragmatic (with regard to resources) and intransigent (with regard to identity), so that ethnic party systems, just like non-ethnic party systems, contain both centripetal and centrifugal dynamics.”

- Aranjamentele de împărțire a puterii le constrâng până și pe partidele etnice mai radicale să **întărească dinamicile centripetale**, cu condiția să-și poată păstra imaginea de apărătoare neclintite ale intereselor celor reprezentați:

„The incentives of well designed power-sharing institutions, may induce even formerly ‘hardline’ ethnic parties to moderate their platforms and compete centripetally, providing they can protect themselves from the charge of ‘sell-out’ (and hence new entrants) by developing an ethnic tribune appeal.”

Mitchell–Evans–O’Leary: Extremist Outbidding in Ethnic Party Systems is Not Inevitable: Tribune Parties in Northern Ireland, *Political Studies*, 2009, 57:2.

Fearon–Laitin (1996): “...the standard view in political science [that] violence is assumed to follow ethnic tension as night follows day (...) seems to be based on a biased selection of cases...”

Sisteme electorale adaptate la condițiile diversității

Cea mai importantă formă de cooperare interetnică care urmărește acomodarea instituțională a diversității este adaptarea sistemelor electorale și a altor mecanisme ale reprezentării în așa fel încât acestea să permită **reflectarea diversității în legislative**.

În cadrul unei ample analize dedicate fenomenului, Andrew Reynolds a identificat șase mecanisme de acest fel.

1. Sisteme electorale adaptate la condițiile diversității: în 32 de state 66 de grupuri etnice non-dominante sunt reprezentate în parlament.

Sistem electoral	Prop. cu liste	Uni-nominal (FPTP)	Mixt (MMP)	Vot altern.	Vot în bloc	Vot unic transf.	Vot unic netransf.
Nr state	17	8	2	2	1	1	1
Nr gr. supra-repr.	21	9	2	0	0	0	0
Nr gr. sub-reprez.	13	8	2	2	1	1	1

Statele care asigură reprezentarea grupurilor nondominante în legislativ și sistemul electoral al acestora (în paranteză: ponderea grupului non-dominant din populația totală a țării, exprimată în %):

- Afganistan – SNTV: hazara (16), tajik (30), uzbek (13)
- Africa de Sud – proporțională cu liste: albi (14,0), *coloured* (8), indieni (2,4)
- Australia – AV: aborigeni (1,4)
- Belgia – proporțională cu liste: valoni (32)
- Bulgaria – proporțională cu liste: turci (9,4)
- Canada – FPTP: francezi (20), inuiți (3,5), asiatici (1,5), afro-americani (1,2)
- Danemarca – proporțională cu liste: musulmani (1,3), inuiți (0,9), feroese (0,9)
- Elveția – proporțională cu liste: francezi (18), italieni (7), retoromani (0,7)
- Estonia – proporțională cu liste: ruși (30,3)
- Fiji – AV: indo-fijiieni (42)
- Finlanda – proporțională cu liste: suedezi (5,8)
- Polinezia Franceză – proporțională cu liste: albi (10,1), chinezi (3,7)
- Germania – MMP: comunități cu proveniență din Nordul Africii și Orientul Mijlociu (3,0)
- India – FPTP: musulmani (11,4)
- Irlanda – STV: populația de culoare (0,5)
- Israel – proporțională cu liste: palestinieni (17,5), druzi (1,5)
- Letonia – proporțională cu liste: ruși (33,1)
- Lituania – proporțională cu liste: polonezi (7,0), ruși (8,5)
- Malawi – FPTP: asiatici (0,1)
- Marea Britanie – FPTP: afro-caraibeni (0,9), asiatici (2,9)
- Mongolia – BV: kazaci (5,9)
- Namibia – proporțională cu liste: albi (5,0)
- Noua Zeelandă – MMP: maori (12,3), comunități cu proveniență pacifică (5), asiatici (0,5)
- Olanda – proporțională cu liste: africani/turci/comunități cu proveniență din Orientul Mijlociu (4), comunități cu proveniență din zona Caraibelor (1,3)
- Norvegia – proporțională cu liste: asiatici/non-albi (2)
- România – proporțională cu liste (2006!): maghiari (7,1)
- Slovacia – proporțională cu liste: maghiari (10,8), ruși (1,0)

- Slovenia– proporțională cu liste: maghiari (0,4), italieni (0,1)
- Suedia – proporțională cu liste: comunități cu proveniență din Mediterană și Orientul Mijlociu (1,9), negri (0,1), latino (0,1), sami (0,2)
- SUA – FPTP: afro-americieni (12,1), latino (8,9), native americans (0,8)
- Trinidad-Tobago – FPTP: africani (37), comunități cu origine mixtă (20), chinezi (2)
- Zambia – FPTP: albi (0,1), asiatici (0,1)
- Zimbabwe – FPTP: albi (0,5).

2. Locuri rezervate:

- în camera inferioară: 17 state, 37 grupuri non-dominante
- în camera superioară: 3 state, 27 grupuri non-dominante.

Locuri rezervate în **camera inferioară**:

- Bhutan: 10 reprezentanți budiști desemnați
- Columbia: 1 reprezentant al negrilor
- Croația: 6 pentru diaspora croată, câte 1 loc pentru sârbi, maghiari, italieni, cehi/slovaci, rutenieni/ucrainieni/germani/austrieci
- India: 79 de locuri pentru castele recunoscute în constituție, 41 pentru triburile recunoscute, 2 pentru anglo-indieni (nominalizați)
- Iran: 5 pentru zoroastriani, evrei și creștini
- Iordania: 9 pentru creștini, 3 pentru *Circassians* și 6 pentru beduini
- Kiribati: 1 pentru *Banabans*
- Noua Zeelandă: 7 pentru maori
- Niger: 8 pentru tuaregi
- Autoritatea Palestiniană: 6 pentru creștini și 1 pentru samariteni
- Pakistan: 4 hinduși, 4 creștini, 1 *Ahmadis/Parsees*, 1 pentru alte religii non-musulmane
- România: 19 locuri rezervate pentru minorități
- Samoa: 2 pentru non-samoanii, respectiv pentru samoanii din căsătorie mixtă
- Slovenia: 1 pentru maghiari, 1 pentru italieni
- Tibet (guvernul în exil): 5 pentru secte religioase
- Taiwan: 8 pentru aborigeni
- Venezuela: 3 pentru indigeni.

Locuri rezervate în **camera superioară**:

- Belgia: 29 pentru valoni, 41 pentru flamanzi, 1 pentru germani
- Columbia: 1 pentru indigeni
- Etiopia: 22 pentru minorități.

3. Scutirea de sub **pragul electoral**: 3 state.

- Danemarca: scutire pentru minoritatea germană privind pragul electoral de 2%
- Germania: scutirea privind pragul electoral de 5%, asigurată pentru minorități
- Polonia: scutirea privind pragul electoral de 5% asigurată partidelor care reprezintă minoritatea germană.

4. **Suprareprezentare** garantată: 4 state, 4 grupuri non-dominante.

- Danemarca: 2 pentru populația Insulelor Feroe (care reprezintă 0,7% din populație)
- Finlanda: 1 pentru populația Insulelor Aland
- Tanzania: 5 pentru Zanzibar.

5. Crearea unor **circumscripții electorale favorabile** pentru minorități: 2 state (Ucraina, SUA).

A. Reynolds: *Electoral systems and the protection and participation of minorities*, MRG, 2006.

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 8

Cooperarea etnopolitică – politici lingvistice, politici religioase, pluralismul juridic

Provocarea diversității lingvistice. Politici de acomodare a diversității lingvistice. Conceptul de limbă oficială. Tipologia soluțiilor instituționale de protecție a diversității lingvistice. Dificultăți de implementare. Soluții instituționale de protecție a diversității religioase: proiectul *Religion and State*. Monismul juridic. Teorii ale pluralismului juridic: Griffith, Pospisil, Smith, Ehrlich, Moore, Le Roy. Cazuri de jurisprudență a diferenței culturale. Instituționalizarea pluralismului juridic: avantaje și impedimente. Oficializarea Tribunalului Sharia în Marea Britanie.

1. Politici lingvistice

Diversitatea lingvistică este, după cum am văzut, o dimensiune importantă și amplă a diversității: la nivel global există peste 7000 de limbi vorbite, și există state în care numărul limbilor vorbite depășește zeci, sau chiar sute (India, Rusia, Nigeria, etc).

În contextul Europei Occidentale, una dintre consecințele importante ale proceselor de construcție statală/națională a fost **raționalizarea statului**, care a inclus, printre altele, **planificarea lingvistică**: decizii luate privind limba sau limbile pe care instituțiile statului o/le utilizează. De cele mai multe ori, planificarea lingvistică a însemnat **standardizare** – alegerea unei singure limbi care poate fi utilizată în spațiul public.

Standardizarea lingvistică a generat adesea mișcări de rezistență ale elitelor locale în regiunile unde limba dominantă era alta decât cea declarată standard. Atât standardizarea, cât și modalitatea de gestionare a conflictelor lingvistice, împreună cu soluțiile găsite la ele sunt **politici lingvistice**.

Limba are deci un important **rol politic**, ce rezultă din funcțiile pe care limba le are în interiorul unei comunități politice:

- este nu numai un instrument de **comunicare**,
- dar este totodată un **mediu al legăturilor sociale** și al **solidarității**.

J. FISHMAN: *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*. Rowley, MA: ewbury House Publishers, 1972.

Datele referitoare la diversitatea lingvistică a lumii ne arată că în multe state standardizarea nu a produs rezultatul așteptat al monolingvismului. **Diversitatea lingvistică** – co-existența a mai multor limbi vorbite în spațiul public al unui stat – reprezintă o provocare pentru autoritățile statului, și soluțiile nu sunt ușor de găsit.

Amploarea provocării este ilustrată convingător de exemplul Uniunii Europene: în condițiile în care în cele 27 de state membre se vorbesc 23 de limbi, acestea fiind recunoscute drept limbi oficiale ale Uniunii, este nevoie de aproape **40% din bugetul administrativ al Comisiei Europene** pentru acoperirea costurilor de traducere.

Soluțiile de raționalizare, teoretic posibile, prin care aceste costuri uriașe ar putea fi reduse sunt însă greu de implementat din cauza rezistenței statelor membre. Conform lui Allen Patten, strategiile lingvistice ale Uniunii Europene au de ales din următoarele alternative:

- **Respect egal** pentru limbile oficiale ale Uniunii;
- **Armonizare**, în sensul preluării treptate a rolului de limbă pan-europeană a uneia dintre limbi (cel mai probabil engleza);
- Politici de **susținere activă** (*maintenance*), cu următoarele variante:
 - Impunerea **limbii engleze** ca singurul mijloc de comunicare în instituțiile Uniunii (*English only*)
 - Alegerea **celor mai răspândite 5 limbi**, după numărul de vorbitori, și impunerea acestora ca mijloacele de comunicare acceptate în instituțiile Europei Unite
 - **Pluralism**, care se angajează nu numai la menținerea limbilor oficiale în prezent ale Uniunii, dar și cele regionale, cu statut contestat în prezent în multe state membre ale UE.

A. PATTEN: Theoretical Foundations of European Language Debates. In: D. CASTIGLIONE – Ch. LONGMAN (eds.): *The Language Question in Europe and Diverse Societies. Political, Legal and Social Perspectives*. Oxford–Portland, OR: Hart Publishing 2007, pp. 15-36.

Este evident pe baza celor de mai sus că șansele unei raționalizări lingvistice mai de amploare a UE sunt reduse în viitorul previzibil.

Politicile lingvistice pot fi împărțite în următoarele trei mari categorii:

- politici privind limba/limbile **oficiale**;
- politici de protecție a limbilor **regionale** și **non-dominante** (există cazuri izolate în care limbile dominante în stat sunt protejate și ele prin măsuri speciale);
- politici privind asistența **imigranților**.

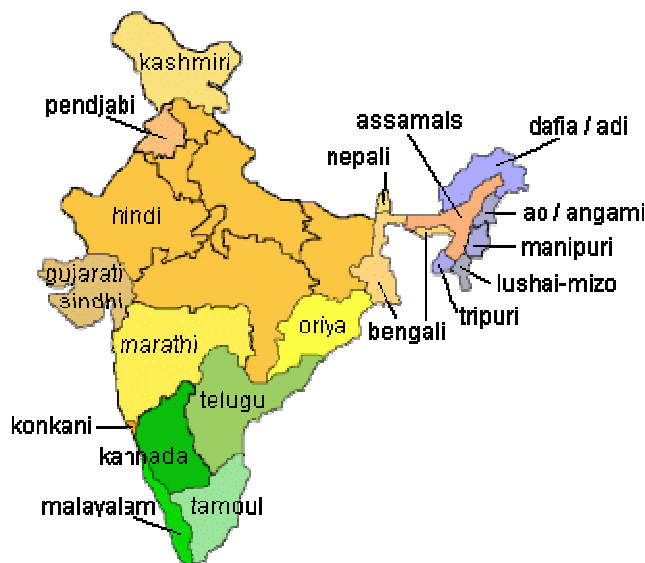
Politici lingvistice privind limbile oficiale

Majoritatea statelor lumii au politici prin care limba/limbile oficiale sunt declarate prin lege. Aproximativ 50% dintre acestea au **o singură** limbă oficială, 50% **două sau mai multe**.

Câteva **exemple** (există unele neconcordanțe între diferitele surse, datorate modului în care limba oficială este definită în documentele relevante):

- **În SUA**, deși la nivel federal nu există nicio lege care ar prescrie o limbă oficială:

- 33 de state au adoptat astfel de legi, în aceste cazuri **limba engleză** fiind declarată drept limbă oficială;
- există **cinci state** în care legea prevede **două sau trei limbi oficiale**, engleza și limba/limbile locală/e dominantă/e: chamorro în Guam, hawai'i în Hawaii, samoa în American Samoa, chamorro și caroliniana în Insulele Northern Mariana, și spaniola în Puerto Rico.
- În **India**, unde 389 limbi sunt vorbite:
 - la nivel federal, **hindi** și **engleza** sunt declarate limbi oficiale;
 - Constituția Indiei (*Eighth Schedule*) recunoaște **22 limbi regionale** care pot fi limbi oficiale la nivelul statelor din federație;
 - în cel puțin 4 state există limbi oficiale declarate prin legi locale care nu figurează în lista celor 22 (de ex. franceza în Pondicherry);
 - este interesant de menționat că în 1956 s-a procedat la o reîmpărțire a teritoriului statului Indian, urmărind o mai mare concordanță între granițele lingvistice și granițele unităților teritoriale administrative; în 1960 s-au operat unele corecții în statul Bombay (în vederea separării vorbitorilor de gujarati de cei care vorbeau limba marathi), iar în 1966 în statul Punjab (vorbitorii de punjabi fiind separați de cei care aveau haryanvi ca limba maternă).

Sursă: http://www.freelang.net/families/language_maps.php

- În **Elveția**:
 - Sunt **trei limbi oficiale** la nivel federal (germana, franceza și italiana)
 - și patru **limbi naționale**, oficiale la nivel local (germana, franceza, italiana și retoromana).
- În **Nigeria**, cu peste 521 de limbi vorbite:
 - Limba oficială este **engleza**, în condițiile în care peste 50% din populație nu o vorbesc
 - Cele mai răspândite trei limbi naționale (hausa, yoruba și igbo) sunt **limbi oficiale de facto**, în regiunile în care ele sunt dominante.

Sursă: <http://www.learnnc.org/lp/multimedia/8819>

- În Africa de Sud:

- Constituția din 1994 recunoaște **11 limbi oficiale** (până la adoptarea noii constituții Africa de Sud avea două limbi oficiale: Engleza și Afrikaans – o limbă de origine olandeză, cu influențe bantu, khoisan, portugheză și malay)
- Capitolul 6 din constituție are prevederi ample privind **politicile lingvistice** pe care autoritățile statului și guvernele locale trebuie să le urmeze:
 - fiecare guvern provincial trebuie să aibă **cel puțin două limbi oficiale**;
 - municipalitățile trebuie să acomodeze **preferințele cetățenilor** privind utilizarea limbilor în spațiul public,
 - utilizarea limbilor oficiale este **monitorizată**.

Sursă: <http://www.south-africa-tours-and-travel.com/bantu.html>

- Finlanda:

- 2 limbi oficiale (finlandeza, suedeza)

- Există două categorii de unități teritoriale administrative:
 - **Monolingve**, în privința cărora limba oficială locală poate fi **fie finlandeza, fie suedeza**
 - și **bilingve**, în cadrul cărora ambele limbi au statutul de limbă oficială locală.
- În **Spania**:
 - Există **1 limbă oficială**, spaniola (castiliana),
 - 3 limbi **regionale**, cu statut de limbă **”co-oficială”** (catalana, bască, galiciană)
 - 3 limbi **recunoscute**, neoficiale (aranese, leonese, aragoneze).

Sursă: <http://www.planetware.com/map/spain-language-areas-of-spain-map-e-e5.htm>

- În **Rusia**, cu aproximativ 170 de grupuri etnolinguistice și 21 de republici, 1 regiune autonomă și 10 teritorii autonome:
 - Constituția din 1993 prevede **rusa ca singura limbă oficială la nivel federal**;
 - în Constituție este prevăzută totodată posibilitatea ca republicile să adopte, prin constituțiile lor proprii, **o a doua limbă oficială**, limba minorității titulare din republică, pe lângă limba rusă;
 - **13 republici** (Adygea, Altai, Buryatia, Kalmyk, Ingush, Khakassia, Karachay-Cherkess, Komi, Mari, Tatar, Tuva, Udmurt și Yakutia) s-au conformat cu această prevedere;
 - **4 republici** (Dagestan, Mordovia, Ossetia de Nord și Kabardino-Balkar) în cazul cărora diversitatea lingvistică este pronunțată și în interior, au prevăzut **mai multe limbi oficiale locale** pe lângă limba rusă.

Sursă: <http://www.christusrex.org/www1/pater/JPN-osetin.html>

Țări care **nu au limbă oficială** declarată prin lege:

- în afara de cazul deja prezentat al SUA, **Marea Britanie** figurează și ea în această categorie
- **Eritrea**, pe teritoriul căreia trăiesc 9 grupuri etnolingvistice mai importante, nu are limbă oficială declarată, constituția declarând "egalitatea tuturor limbilor vorbite în Eritrea"
- din cauza unor **dispute prelungite**, în Pakistan (urdu sau engleză?), Ethiopia (engleză, amharică sau alte limbi regional?) și Somalia (somali, după un lung proces de standardizare) limbile oficiale au fost recunoscute relativ recent.

Politici de protecție a limbilor

Deși politicile lingvistice din categoria celor care urmăresc protejarea unor limbi sunt destinate de regulă limbilor minoritare sau regionale, există câteva cazuri izolate în care situația particulară a raporturilor etnodemografice și/sau evoluții politice speciale au contribuit la apariția unor instrumente legale prin care **sunt protejate limbile grupurilor dominante, titulare în stat**, dincolo de faptul că aceste limbi sunt declarate limbi oficiale. Exemple de astfel de cazuri sunt oferite de:

- **Estonia și Letonia**, în cazul cărora limbile titulare, vorbite în jur de 1 milion de persoane, sunt protejate prin lege față de dominarea limbii ruse în anumite regiuni ale țărilor respective;
- și de **Irlanda**, unde limba irlandeză, deși este "prima limbă oficială" în stat (alături de engleza), este folosită în mod curent de doar 10% din populație, beneficiind de măsuri speciale de protecție.

În afara acestor cazuri izolate, politicile lingvistice de protecție vizează de cele mai multe ori limbi ale unor comunități minoritare, non-dominante.

Politicile lingvistice de acest fel pot fi **clasificate** în mai multe variante:

- După **principiul** de organizare a protecției:
 - protecție bazată pe principiu **teritorial**;
 - protecție bazată pe principiu **personal**;
 - protecție bazată pe **metodă mixtă**.
- După **domeniul prioritar** al protecției:
 - educație;
 - administrație;
 - jurisprudență;
 - mass-media;
 - sănătate.

În cazul protecției bazată pe principiu **teritorial**, protecția se referă la o unitate teritorial-administrativă în interiorul căruia statutul special al limbii minoritare este asigurată prin lege:

- Exemplele cele mai elocvente în acest sens sunt oferite de aranjamentele **cantonale**, în cazul cărora teritoriul statului este împărțit în subunități, numite cantoane, granițele cărora coincid cu granițele lingvistice. În interiorul unui canton este asigurată protecția limbii regionale, aceasta având statutul de singură limbă oficială locală. Elveția este exemplul clasic în acest sens, cu 26 de cantoane dintre care 22 sunt monilingve, și 4 bilingve (în cazul acestora nu s-a găsit o soluție convenabilă pentru separarea teritorială a grupurilor lingvistice). Modelul a fost aplicat și în cazul Bosniei-Herțegovina, în cadrul procesului de pace de la Dayton (1995), teritoriul țării fiind împărțit între cele trei comunități etnolingvistice: sârbii, bosniacii și croații.
- Aranjamentele **federale** pot avea și ele componente de protecție lingvistică, în cazurile în care granițele unităților federale (sau o parte din acestea) coincid cu granițele lingvistice. În multe state federale, precum Belgia, India, Rusia, Canada limbile regionale au statutul de limbă oficială la nivel local.
- Statele unitare care acordă **autonomie teritorială** unor regiuni, oferă și ele exemple de politici lingvistice care protejează limbi regionale, cum este cazul Spaniei (Catalania, Țara Bască, Galicia), Regatului Unit (Wales, Scoția), Italiei (Tirolul de Sud) sau al Finlandei (Insulele Åland).

În cazul aplicării principiului **personal** în protecția limbilor minoritare, persoanele aparținătoare grupului lingvistic protejat au dreptul să-și utilizeze limba în unele instituții ale statului, indiferent unde se află pe teritoriul acestuia. De exemplu:

- În **Canada**, conform prevederilor din Constituția din 1982, respectiv din *Official Languages Act 1988*, oricare din limbile oficiale cu caracter regional (engleza, franceza sau limbile aborigene din Teritoriile de Nord-Vest) pot fi utilizate în Parlamentul federal și în tribunale federale sau provinciale.
- În **Irlanda**, *Official Languages Act* din 2003 protejează limba irlandeză (dincolo de faptul că este declarată ”prima limbă oficială” în stat) prin garantarea dreptului de utilizare a ei în comunicarea cu instituțiile statului.

Principiul protecției **mixte** poate fi exemplificat – în afara **Canadei** care a fost amintită ca exemplu atât la principiul teritorial, cât și la cel personal – prin cazul **Finlandei**, care recunoaște statutul de limbă oficială regională a limbii suedeze pe teritoriul Insulelor

Åland (principiul teritorial) și protejarea limbilor minoritare în localități bilingve în cazul în care procentul minorității reprezintă cel puțin 8% din populație sau depășește 3000 de persoane (principiul personal).

Clasificarea politicilor lingvistice după domeniul prioritar al protecției este mai anevoioasă din cauza multitudinii de practici utilizate în diferite state ale lumii.

Redăm în cele ce urmează o sinteză a politicilor lingvistice în **domeniul educației**:

Nivelul de recunoaștere al limbii minoritare (Churchill, 1986)	Ideologia aflată la baza politicii: handicap vs valoare adăugată (Churchill, 1986)	Obiectiv politic (Churchill, 1986 May, 2001)	Forma educației de care minoritatea beneficiază (Garcia 1996 Baker 2001)	Rezultatul politicii lingvistice (Baker 2001)	Premisa politicii lingvistice (Ruiz 1984)
Nivelul 1	Handicap individual în învățarea limbii dominante (naționalism lingvistic)	Asimilare totală, interzicerea utilizării limbii minoritare	Programe submersive ("aruncatul în apa adâncă")	Monolingvism (prin înlocuirea limbii materne)	Limba ca problemă
Nivelul 2	Handicap social în învățarea limbii dominante (naționalism lingvistic)	Asimilare prin metode soft, asistență acordată pentru aculturație și integrare în cultura dominantă	Programe immersive cu <i>early exit</i> (100% în limba minoritară la început, 80% în clasa a II-a, etc)	Bilingvism limitat (prin înlocuirea limbii materne)	Limba ca problemă
Nivelul 3	Handicap cultural în învățarea limbii dominante (naționalism lingvistic)	Multiculturalism, fără recunoaștere limbii minoritare	Învățământ în limba majorității, cu învățarea limbii materne ca limbă străină	Bilingvism limitat (prin înlocuirea limbii materne)	Limba ca problemă
Nivelul 4	Handicap în învățarea limbii dominante ce rezultă din lipsa accesului la învățământ la limba maternă (naționalism lingvistic)	Recunoașterea rolului pe care educația în limba maternă îl are în performanța educativă, fără asumarea consecințelor	Programe de transfer	Bilingvism relativ/limitat (prin înlocuirea limbii materne)	Limba ca problemă
Nivelul 5	Păstrarea limbii materne în viața particulară reprezintă o valoare pentru comunitate (Stat național liberal, monolingv)	Recunoașterea dreptului minorității să-și păstreze limba și cultura	Programe complementare, instituționalizate pentru păstrarea limbii materne	Bilingvism evoluat (complementar)	Limba ca drept
Nivelul 6	Egalitatea limbilor în spațiul public reprezintă o valoare pentru întreaga societate, inclusiv pentru grupul dominant (Stat național multilingv)	Recunoaștere oficială și sprijinirea păstrării limbii minoritare prin instituțiile statului	Învățământ în limba maternă la toate nivelele, asigurat de stat	Bilingvism de nivel înalt – în exprimare și scris (complementar)	Limba ca resursă

Sursă: Cs. BARTHA: A kisebbségi nyelvek megőrzésének a lehetőségei az oktatásban. In: O. NÁDOR – L. SZARKA (eds): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003, pp. 56-75.

Sinteza a fost realizată pe baza următoarelor lucrări:

S. CHURCHILL: *The Education of Linguistic and Cultural Minorities in the OECD Countries*. Clevedon: Multilingual Matters, 1986.
S. MAY: *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Harlow, England: Longman, 2001.
O. GARCIA: Bilingual Education. In: F. COULMAS (ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 1996, pp. 405-420.

C. BAKER: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001.

R. RUIZ: Orientation in Language Planning. *NABE Journal*, Vol. 8 (1984), Nr. 2, pp. 15-34.

Un aspect interesant al politicilor lingvistice în domeniul educației este existența în mai multe regiuni ale lumii a unor **universități destinate grupurilor nondominante**, aflate în grija și administrarea acestora. Conform unui studiu realizat sub egida OECD, în condițiile în care grupurile etnoculturale nondominante sunt în general subreprezentate în învățământul superior asigurat în limba majorității și cu un conținut ce reflectă cultura dominantă în stat, universitățile destinate minorităților îmbunătățesc simțitor statisticele de participare. Succesul acestor instituții de învățământ superior mai speciale se explică, după analiza OECD, prin următoarele caracteristici:

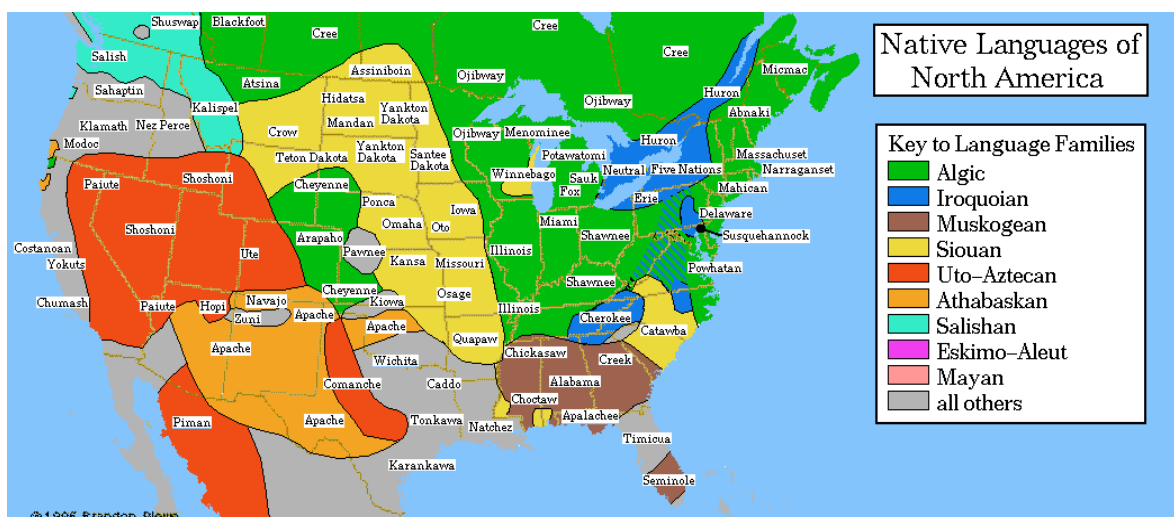
- **limba de predare** este în mod preponderent limba minorității;
- **curriculumul** este adaptat la nevoile culturale ale grupului nondominant;
- instituția este **condusă și administrată** de reprezentanții grupului non-dominant.

P. SANTIAGO – K. TREMBLEY – E. BASRI – E. ARNAL: *Tertiary Education for the Knowledge Society. OECD Thematic Review of Tertiary Education: Synthesis Report*. OECD, 2008, Vol. II, pp. 92-105.

Câteva exemple:

- **Spania:**
 - în Catalonia există 12 astfel de universități, 8 de stat (Universitatea din Barcelona, U. Autonomă din Barcelona, U. Politehnică din Barcelona, U. Pompeu Fabra, U. Rovira i Virgili, U. Lleida, U. Girona și *Universitat Oberta de Catalunya*), 4 private (U. Ramon Llul, U. Vic, Universitatea Internațională a Cataloniei și U. Abat Oliba)
 - în Galicia 3 (Universitatea din Santiago de Compostella, fondată în 1495, U. Coruña și U. Vigo)
 - în Țara Bascilor 1 (*Euskal Herriko Unibertsitatea* din Bilbao), cu extensii în cele trei subunități administrative ale regiunii.
- **Finlanda:** conform prevederilor Legii învățământului, minoritate suedeză (care reprezintă 5,5% din populație):
 - are două universități cu predare în limba suedeză (*Åbo Akademi* și *Hanken Svenska handelshögskolan*);
 - 1 facultate de limbă suedeză în cadrul Universității din Helsinki;
 - în alte patru universități predarea este bilingvă – finlandeză și suedeză (U. Helsinki, Academia de Arte Plastice, Conservatorul Sibelius și Academia de Teatru).
- **Belgia:** în perioada 1968-1970, în contextul federalizării statului, Universitatea Catolică din Leuven și Universitatea Liberă din Bruxelles s-au scindat în:
 - componente cu predare în limba franceză (*Université catholique de Louvain* și *Université libre de Bruxelles*),
 - respectiv valonă/olandeză (*Katholieke Universiteit Leuven* și *Vrije Universiteit Brussel*).
- **Norvegia:**

- în Guovdageaidnu/Kautokeino activează *Sámi allaskuvla*/Sámi University College, instituție înființată în 1989, cu scopul deservirii nevoilor legate de învățământul terțiar ale populației saami (laponii) din Norvegia, Suedia, Finlanda și Rusia.
- SUA oferă un exemplu interesant cu 4 categorii distincte de universități care deservește comunități non-dominante:
 - universități destinate afro-americanilor (*Historically Black Colleges and Universities*): 105 instituții dintre care 40 universități de stat, 11 colegii de stat și 49 instituții private;
 - universități destinate comunității hispanice (*Hispanic-Serving Institutions*): 228 de instituții de învățământ superior;
 - instituții de învățământ terțiar ale comunităților indigene (*Tribal Colleges and Universities*): 36 de instituții, numărul total de studenți înmatriculați în 2001 fiind de 13 000;
 - universități deservind comunitățile din Asia de Sud-Est și Oceania: este o evoluție recentă a sistemului de învățământ din SUA care dovedește un pragmatism remarcabil în gestionare consecințelor diversității.

Sursă: <http://www.cogsci.indiana.edu/farg/rehling/nativeAm/ling.html>

- **Canada:**
 - există 14 universități cu predare în limba franceză;
 - numeroase universități destinate populațiilor indigene (*First Nations University of Canada*, *The Wilp Wilxo'oskwhl Nisga'a* – Nass Valley, British Columbia, *Red Crow Community College* – Cardston, Alberta, *Nunavut Arctic College* – Arviat, Nunavut sau *Gabriel Dumont Institute of Métis Studies and Applied Research* – Saskatoon, Saskatchewan).
- **America Latină** oferă exemple spectaculoase în privința a două categorii de instituții: *universidades indígenas interculturales*, respectiv *instituciones interculturales de educación superior*:
 - **Argentina:** *Centro de Investigación y Formación para la Modalidad Aborigen*

- **Bolivia:** *Universidad Indígena Intercultural Kawsay*
- **Brazilia:** *Centro Amazônico De Formação Indígena*
- **Columbia:** *Universidad Autónoma, Indígena E Intercultural*
- **Ecuador:** *Universidad Intercultural de las Nacionalidades y Pueblos Indígenas "Amawtay Wasi"*
- **Mexic:** 9 astfel de instituții de învățământ superior (*Universidad Autónoma Indígena De México, Universidad Intercultural del Estado de México, Universidad Intercultural del Estado de Tabasco, Universidad Veracruzana Intercultural, Universidad Intercultural del Estado de Puebla, Universidad Intercultural Indígena de Michoacán, Universidad Intercultural Maya de Quintana Roo, Universidad Intercultural del Estado de Guerrero, și Universidad Intercultural de Chiapas*).
- **Nicaragua:** *Universidad de las Regiones Autónomas de la Costa Caribe Nicaragüense*

Sursă: http://qed.princeton.edu/main/Image:Linguistic_Map_of_Latin_America_circa_2000

- **Australia:** *Batchelor Institute of Indigenous Tertiary Education*
- **Noua Zeelandă:** trei universități de stat (*Wānanga*) destinate populației maori: *Te Whare Wānanga o Awanuiārangi, Te Wānanga-o-Raukawa* și *Te Wānanga o Aotearoa*

- **China**, pe teritoriul căreia sunt recunoscute 57 de minorități cu o populație totală de peste 100 de milioane de persoane care vorbesc nu mai puțin de 110 limbi distincte:
 - există o universitate centrală care deservește minorități (*Central University for Nationalities*, care în 2008 și-a schimbat denumirea în *Minzu University of China*) și
 - 12 universități regionale (cu anul înființării): *Dalian Nationalities University* (1997), *Guangxi Institute for Nationalities* (1952), *Northwest University for Nationalities* (1950), *Qinghai University for Nationalities* (1949), *South Central University for Nationalities* (1951), *Southwest University for Nationalities* (1950), *Yunnan Nationalities University* (1951), *Inner Mongolia University for Nationalities* (1958) și Universitatea din Tibet (1985).
- **India** oferă un exemplu interesant de gestionare a diversității și în privința sistemului universitar: autoritatea de resort, *University Grants Commission* a adoptat în 1968 următoarele principii de bază ale politicii lingvistice în educația universitară:
 - În vederea valorificării energiilor creatoare ale popoarelor din India, universitățile sunt încurajate să folosească limbile oficiale la nivel regional drept mijloc de instrucție în universități;
 - Regula celor trei limbi, care prevede ca fiecare universitate să ofere programe în trei limbi: engleza, hindi și o limbă regională acolo unde limba hindi este dominantă, respectiv engleza, limba regională și hindi acolo unde limba hindi nu este folosită în activitatea de zi cu zi de către populație.

În context european, Consiliul Europei a elaborat un **mecanism de monitorizare a politicilor lingvistice** ale statelor membre, **Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare**. Documentul a devenit efectiv în 1998, în prezent fiind ratificat de 25 de state membre ale Consiliului Europei, printre care și România.

Detalii despre cartă, respectiv despre experiențele de implementare **în cazul României** pot fi găsite la adresa http://www.edrc.ro/publication_details.jsp?publication_id=28.

Politici lingvistice destinate imigranților

Aceste politici urmăresc, de regulă, acomodarea cât mai rapidă a imigranților în societate care i-a primit, prin oferirea unor **cursuri de limbă pe cheltuiala statului**.

În funcție de obiectivul urmărit pe termen lung, unele state pot oferi **educație în limba lor maternă** copiilor imigranților care sunt considerate *guest-workers*.

2. Politici religioase

Prin **politicile religioase** înțelegem acele instrumente prin care autoritățile statelor:

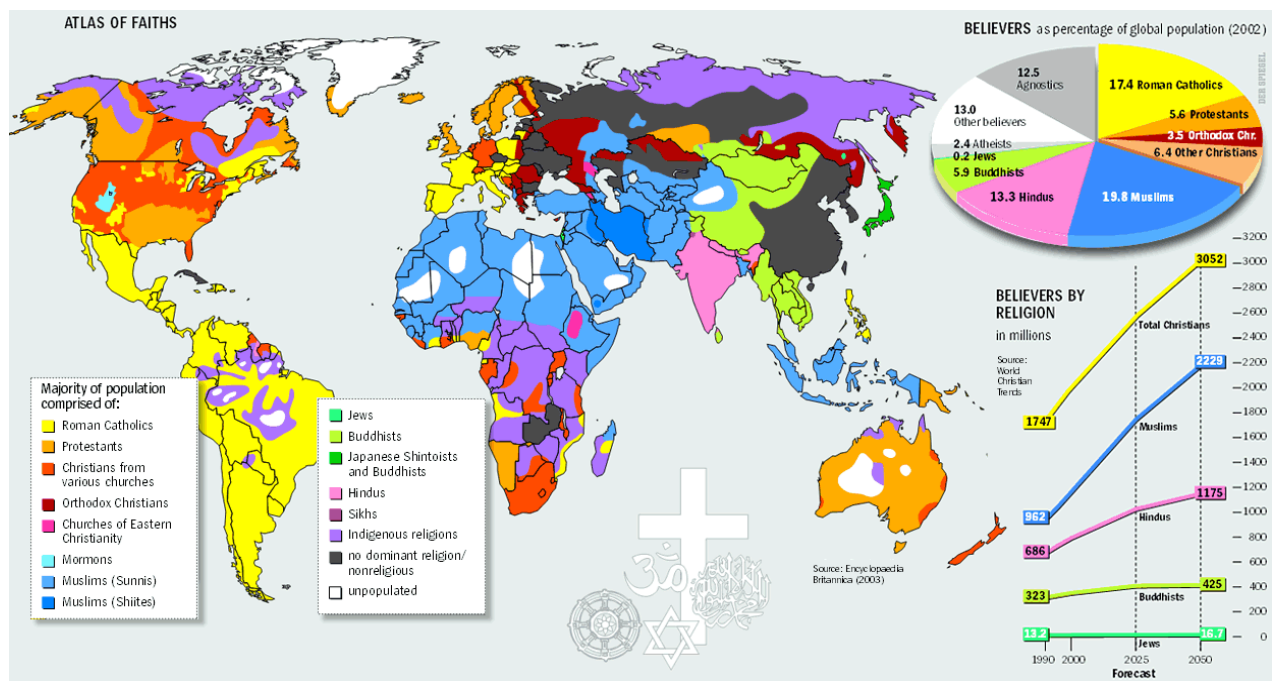
- își reglementează **relațiile cu** biserica/bisericile dominante, pe de o parte, și
- **măsurile de protecție a cultelor minoritare**, non-dominante, pe de altă parte.

În politicile religioase sunt reflectate de regulă măsura **separației dintre stat și biserică**, pe de o parte, și **implicarea autorităților statului în activitățile cu caracter religios** din societate, pe de altă parte.

Tipologia relației stat–biserică conform Raportului UNDP

În ceea ce privește primul aspect, **raportul UNDP** din 2004 prezintă o tipologie a statelor cu următoarele patru categorii:

- state **non-seculare**;
- state **seculare** bazate pe **politica echidistanței** și a respectului egal față de toate cultele;
- state **neutre**, neagajate din punct de vedere religios;
- state **seculare anti-religioase**.

Sursă: <http://www.equinoxpub.com/blog/2012/04/denomination-blues-are-we-trying-to-fit-square-pegs-into-round-holes/>

1. Statele **non-seculare** se împart și ele în mai multe subcategorii:

- State **guvermate de legea divină**, exemple în acest sens fiind oferite de Republica Islamică a Iranului, Arabia Saudită (unde Coranul, respectiv *Sunnah* – modul de

viață prescris de Mohamed – sunt considerate constituția nescrisă a statului) sau Afganistan pe vremea guvernării de către talibani;

- State în care **una dintre religii beneficiază de o relație privilegiată** cu autoritățile statului, această fiind considerată religia ”oficială” în stat:
 - **islamul** în Bangladesh, Libia, Malaezia;
 - **hinduism** în Nepal;
 - **catolicism** în Argentina, Bolivia și Costa Rica;
 - **budism** în Butan, Burma și Tailanda;
- State în care deși există **o religie cu statut de cult oficial**, nu există discriminare în privința celorlalte, care își pot desfășura activitatea fără constrângeri: statele din această categorie sunt practic state seculare, statutul de religie oficială fiind, de fapt, parte a unei tradiții istorice, cum este cazul în privința Suediei, Regatului Unit; Danemarca, Norvegia sau Islanda sunt și ele exemple elocvente în acest sens.

2. State **seculare** bazate pe **politica echidistanței** și a respectului egal față de toate cultele se caracterizează prin faptul că nu sunt neutre față de problemele religiei, promovând diferite politici care oferă, pe de o parte, diferite forme de asistență activităților desfășurate de biserici, pe de altă parte, protejează cetățenii în fața unor eventuale abuzuri ale practicilor religioase:

- **Formele de asistență** oferite tuturor religiilor poate include recunoaștere statutului de cult acceptat de către stat și a egalității acestora față de lege, în forma unor autonomii culturale, respectiv finanțarea din fonduri publice a școlilor înființate de culte;
- **Protejarea drepturilor fundamentale** ale cetățenilor poate include, printre altele, interzicerea unor practici bazate pe discriminarea femeilor.

În cazul **Indiei**, de exemplu, politicile de acest fel au permis, după dobândirea independenței, recunoașterea unei multitudini de tradiții religioase ceea ce a condus treptat la integrarea acestora în societate, reușind, printre altele, renunțarea la practica interzicerii accesului în biserici a persoanelor considerate ”de neatins” (*untouchables*).

3. Statele **neutre**, neagajate din punct de vedere religios se caracterizează printr-o separare strictă a statului de biserică (secularism consecvent), niciuna dintre cele două părți neavând posibilitatea să se amestece în treburile celeilalte, regula aplicându-se inclusiv în cazurile în care unele practici religioase contravin cu drepturile fundamentale ale omului; exemple în acest sens sunt oferite de:

- SUA, după primul amendament, din 1791, la Constituție și
- Franța, după Legea separației din 1905.

4. Statele seculare **anti-religioase** nu permit intervenția bisericii în treburile statului, în schimb, autoritățile statului limitează libertatea religiei și interzic sau îngreunează activitățile desfășurate de biserici: regimurile comuniste din China, sau din fosta Uniune Sovietică și a unor state din Europa Centrală și de Est oferă exemple în acest sens.

Human Development Report 2004. Cultural Liberty in today's diverse world. New York: UNDP, 2004, pp. 54-57.

Din raportul UNDP reiese că autoritățile statelor caracterizate prin diversitate religioasă au de gestionat, printre altele, următoarele probleme:

- prevenirea marginalizării unor culte minoritare, inclusiv în cazurile în care marginalizarea este mai puțin evidentă, precum interzicerea portului unor elemente de îmbrăcăminte impuse de religie sau neincluderea în lista sărbărilor legale a unor zile semnificative pentru cultele minoritare;
- autoritățile statului trebuie să prevină discriminarea cetățenilor pe criterii religioase și trebuie să asigure libertatea religiei, respectiv a deciziei individuale privind aderarea sau nu la o religie;
- caracterul neangajat, respectiv neutralitatea statului din punct de vedere religios nu ar trebui să permită tolerarea unor practici discriminatorii justificate prin principiul neamestecului reciproc.

Politici cu conținut religios în statele lumii

Într-o altă abordare, **Jonathan Fox**, inițiatorul proiectului **The Religion and the State**, derulat la Bar Ilan University din Ramat Gan, Israel, este de părere că politicile prin care statele își gestionează diversitatea religioasă au următoarele **trei aspecte**:

- **legislație religioasă** și suport de stat oferit religiei – politicile din această categorie urmăresc desemnarea uneia, sau a unui grup restâns, dintre religii ca și cult(e) privilegiat(e) în stat;
- **discriminarea prin lege** a unor culte minoritare – stabilirea unor restricții privind practicile religioase ale unor culte minoritare, urmărind protejarea culturii dominante în stat de unele obiceiuri sau secte considerate periculoase;
- **restricții impuse** prin lege privind religia majoritară – astfel de restricții urmăresc mai multe feluri de obiective, precum
 - păstrarea unor standarde religioase în cazul cultelor oficiale,
 - exercitarea unui control în situațiile în care religia este percepută ca amenințare la adresa autorităților laice ale statului, respectiv
 - folosirea religiei cu scopuri politice.

Refitor la cazul **democrațiilor liberale**, Fox propune următoarea tipologie a relației dintre stat și religie:

- **State seculare și laice** – care consideră că religia este parte a vieții private a cetățeanului, motiv pentru care interzic orice formă de suport oferit de stat vreunei biserici, și restricționează prezența religiei în spații publice. Legislația cu conținut religios este interzisă, însă reglementările care impun limitări ale practicilor religioase sunt posibile în măsura în care se aplică tuturor religiilor: dacă astfel de legi s-ar referi doar la anumite religii, consecința ar fi avantajarea indirectă a unor religii ceea ce ar fi o contradicție cu principiul pe care se bazează politicile de stat cu această orientare. Exemplul cel mai elocvent este oferit de Franța.
- **Separația absolută dintre stat și religie** – presupune atât lipsa suportului, cât a restricțiilor impuse de stat privind viața religioasă. Conform acestui model, atât legislația religioasă, cât și reglementările privind practicile religioase, precum și

discriminarea cu conținut religios sunt excluse, SUA oferind exemplul cel mai relevant în acest sens.

- **Neutralitatea angajamentului politic** – este modelul în care toate cultele trebuie să fie tratate în mod egal. În acest caz, legislația și reglementările cu conținut religios sunt permise cu condiția să fie aplicate fără discriminare în cazul tuturor cultelor existente pe teritoriul statului.
- **Excluderea idealurilor** – model asemănător cu cel care presupune neutralitatea angajamentului politic, cu deosebirea că accentul cade de data asta nu pe rezultat, ci pe intenție. Consecința acestei diferențe este că anumită legislație sau discriminare ar putea fi necesară dacă obiectivul urmărit nu este avantajarea sau dezavantajarea unei anumite religii. Regula fundamentală a modelului spune că statul nu își poate justifica politicile prin preferința printr-un mod de viață preferat.

Fox adaugă că în democrațiile liberale autoritățile statului pot sprijini religiile dominante, cu condiția ca bisericile minoritare să beneficieze de aceleași forme de ajutor și biserica dominantă să nu devină obligatorie.

Proiectul **The Religion and the State (RAS)** are ca obiectiv central realizarea unei baze de date care reflectă caracteristicile esențiale ale politicilor cu conținut religios din **177 state**, descrise cu ajutorul a 151 de variabile, cu valori culese anual în intervalul 1990–2008.

Cele 151 de variabile sunt împărțite în trei categorii (sau variabile de tip compozit):

- **discriminare cu caracter religios** – măsuri restrictive impuse în privința unor practici și instituții ale religiilor minoritare care nu se aplică în cazul religiilor dominante (30 de indicatori);
- **restricții religioase** – măsuri de limitare sau de control aplicate în cazul tuturor religiilor (29 de indicatori);
- **legislație religioasă** – măsuri care impun anumite viziuni ale religiei, forme de sprijin financiar sau oferă statut privilegiat unor culte (51 de indicatori).

Redăm în cele de mai jos o selecție dintre cei mai importanți indicatori:

1. Componenta privind **discriminarea cu caracter religios**:

- 1.1. Restrictions on public observance of religious services, festivals and/or holidays, including the Sabbath.
- 1.2. Restrictions on the private observance of religious services, festivals and/or holidays, including the Sabbath.
- 1.3. Restrictions on building, leasing, repairing, and/or maintaining places of worship.
- 1.4. Restrictions on access to existing places of worship.
- 1.5. Forced observance of religious laws of another group.
- 1.6. Restrictions on formal religious organizations.
- 1.7. Restrictions on the running of religious schools and/or religious education in general.
- 1.8. Restrictions on the ability to make and/or obtain materials necessary for religious rites, customs, and/or ceremonies.

- 1.9. Mandatory education in the majority religion.
- 1.10. Arrest/detention/official harassment of religious figures, officials, and/or members of religious parties for activities other than proselytizing.
- 1.11. State surveillance of minority religious activities not placed on the activities of the majority.
- 1.12. Restrictions on the ability to write, publish, or disseminate religious publications.
- 1.13. Restrictions on the ability to import religious publications.
- 1.14. Restrictions on access to religious publications for personal use.
- 1.15. Restrictions on the observance religious laws concerning personal status, including marriage, divorce, and burial.
- 1.16. Restrictions: wearing of religious symbols/clothing. Includes presence/ absence of facial hair but not weapons or face covering.
- 1.17. Restrictions on the ordination of and/or access to clergy.
- 1.18. Restrictions on conversion to minority religions.
- 1.19. Forced renunciation of faith by recent converts to minority religions.
- 1.20. Forced conversions of people who were never members of the majority religion.
- 1.21. Efforts or campaigns to convert members of minority religions to the majority religion which fall short of using force.
- 1.22. Restrictions on proselytizing by permanent residents of state to members of the majority religion.
- 1.23. Restrictions on proselytizing by permanent residents of state to members of minority religions.
- 1.24. Restrictions on proselytizing by foreign clergy or missionaries.
- 1.25. Requirement for minority religions (as opposed to all religions) to register in order to be legal or receive special tax status.
- 1.26. Custody of children granted to members of majority group solely or in part on the basis of religious affiliation or beliefs.
- 1.27. Restricted access of minority clergy to hospitals/jails/military bases/other places in comparison to chaplains of the majority religion.
- 1.28. There is a legal provision or policy of declaring some minority religions dangerous or extremist sects.
- 1.29. Antireligious propaganda in official or semi-official government publications.
- 1.30. Restrictions on other types of observance of religious law.

2. Componenta privind **restricțiile religioase:**

- 2.1. Restrictions on religious political parties.
- 2.2. Restrictions on trade associations or other civil associations being affiliated with a religion.
- 2.3. Restrictions on clergy holding political office.
- 2.4. Arrest, continued detention, or severe official harassment of religious figures, officials, and/or members of religious parties.
- 2.5. Government restricts/harasses members of majority religion who operate outside of the state sponsored/recognized ecclesiastical framework.
- 2.6. Restrictions on formal religious organizations other than political parties.
- 2.7. Restrictions on the public observance of religious practices, including religious holidays and the Sabbath.
- 2.8. Restrictions on religious activities outside of recognized religious facilities.
- 2.9. Restrictions on public religious speech.
- 2.10. Restrictions or monitoring of sermons by clergy.
- 2.11. Restrictions on public political speech or propaganda or on political activity by clergy/religious organizations.
- 2.12. Restrictions on religious-based hate speech.

- 2.13. Restrictions on access to places of worship.
- 2.14. Restrictions on the publication or dissemination of written religious material.
- 2.15. People are arrested for religious activities.
- 2.16. Restrictions on religious public gatherings that are not placed on other types of public gathering.
- 2.17. Restrictions on the public display by private persons/organizations of religious symbols, including dress, presence/absence of facial hair, etc.
- 2.18. Restrictions on or regulation of religious education in public schools (Represents direct government control, not bans on religious education).
- 2.19. Restrictions on or regulation of religious education outside of public schools or general government control of religious education.
- 2.20. Restrictions on or regulation of religious education at the university level.
- 2.21. Foreign religious organizations are required to have a local sponsor or affiliation.
- 2.22. Heads of religious organizations (e.g., Bishops) must be citizens of the state.
- 2.23. All practicing clergy must be citizens of the state.
- 2.24. The government appoints, or must approve, clerical appointments or somehow takes part in the appointment process.
- 2.25. Other than appointments, the government legislates/officially influences internal workings/organization of religious institutions/organizations.
- 2.26. Laws governing the state religion are passed by the government or need the government's approval before being put into effect.
- 2.27. State ownership of some religious property or buildings.
- 2.28. Conscientious objectors to military service are not given other options for national service and are prosecuted.
- 2.29. Other religious restrictions.

3. Componenta privind **legislația religioasă**:

- 3.1. Dietary laws (restrictions on the production, import, selling, or consumption of specific foods).
- 3.2. Restrictions or prohibitions on the sale of alcoholic beverages.
- 3.3. Personal status defined by religion or clergy (i.e., marriage, divorce, and/or burial can only occur under religious auspices).
- 3.4. Marriages performed by clergy of at least some religions are given automatic civil recognition, even in the absence of a state license.
- 3.5. Restrictions on interfaith marriages (includes when marriages are performed only by clergy which effectively restricts interfaith marriages).
- 3.6. Laws of inheritance defined by religion.
- 3.7. Religious precepts used to define/set punishment for crimes (Refers to general criminal acts such as theft, rape, murder, etc.)
- 3.8. The charging of interest is illegal or significantly restricted.
- 3.9. Women may not go out in public unescorted.
- 3.10. Restrictions on the public dress of women other than the common restrictions on public nudity (Required dress, not banning of religious dress).
- 3.11. General restrictions on public dress or appearance other than those included in the above category (This category is only for required behavior).
- 3.12. Restrictions on intimate interactions between unmarried heterosexual couples.
- 3.13. Laws which specifically make it illegal to be a homosexual or engage in homosexual intimate interactions.
- 3.14. Restrictions on conversions away from the dominant religion.

- 3.15. Blasphemy laws or any other restriction on speech about majority religion or religious figures.
- 3.16. Blasphemy laws protecting minority religions or religious figures.
- 3.17. Censorship of press or other publications on grounds of being antireligious.
- 3.18. Significant restrictions on public music or dancing other than the usual zoning restrictions.
- 3.19. Mandatory closing of some or all businesses during religious holidays, including the Sabbath or its equivalent.
- 3.20. Other restrictions on activities during religious holidays including the Sabbath or its equivalent ("blue laws").
- 3.21. Religious education is present in public schools.
- 3.22. Presence of official prayer sessions in public schools.
- 3.23. Government funding of religious primary or secondary schools or religious educational programs in non-public schools.
- 3.24. Government funding of seminary schools.
- 3.25. Government funding of religious education in colleges or universities.
- 3.26. Public schools are segregated by religion or separate public schools exist for members of some religions.
- 3.27. Government funding of religious charitable organizations including hospitals.
- 3.28. Government collects taxes on behalf of religious organizations (religious taxes).
- 3.29. Official government positions, salaries, or other funding for clergy other than salaries for teachers of religious courses.
- 3.30. Direct general grants to religious organizations (this does not include the religious taxes or religious charitable organization categories above).
- 3.31. Funding for building, maintaining, or repairing religious sites.
- 3.32. Free air time on television or radio is provided to religious organizations on government channels or by government decree.
- 3.33. Funding or other government support for religious pilgrimages such as the Hajj.
- 3.34. Funding for religious organizations or activities other than those listed above.
- 3.35. Some religious leaders are given diplomatic status, diplomatic passports, or immunity from prosecution by virtue of their religious office.
- 3.36. Presence of an official government ministry or department dealing with religious affairs.
- 3.37. Presence of a police force or other government agency which exists solely to enforce religious laws.
- 3.38. Certain government officials are also given an official position in the state church by virtue of their political office.
- 3.39. Certain religious officials become government officials by virtue of their religious position (as in Iran).
- 3.40. Some/all government officials must meet religious requirements to hold office (Excludes religious positions such as head of state church).
- 3.41. Presence of religious courts which have jurisdiction over matters of family law and inheritance.
- 3.42. Presence of religious courts which have jurisdiction over some matters of law other than family law and matters of inheritance.
- 3.43. Female testimony in government court is given less weight than male testimony.
- 3.44. Seats in Legislative branch and/or Cabinet are by law or custom granted, at least in part, along religious lines.
- 3.45. Prohibitive restrictions on abortion.
- 3.46. Restrictions on access to birth control.
- 3.47. The presence of religious symbols on the state's flag.
- 3.48. Religion listed on state identity cards or other government documents that most citizens must possess or fill out.

3.49. A registration process for religious organizations exists which is different from the registration process for other nonprofit organizations.

3.50. Restrictions on women other than those listed above. (i.e. restrictions on education, or jobs that they can hold).

3.51. Other religious prohibitions or practices that are mandatory.

Cercetarea realizată cu ajutorul indicatorilor de mai sus în cele 177 de state oferă imaginea cea mai complexă și cea mai detaliată a politicilor prin care a fost gestionată diversitatea religioasă în perioada vizată de datele culese: 1990–2008.

J. FOX: Building Composite Measures of Religion and State. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Vol. 7, 2011.

Detalii ale proiectului **The Religion and the State**, incluzând bazele de date obținute, pot fi accesate la adresa: <http://www.thearda.com/ras/>.

O altă sursă valoroasă ce oferă informații despre relația dintre stat și religie în țările lumii este **Association of Religion Data Archives** (ARDA), capitolul **National Profiles**, accesabil la adresa <http://www.thearda.com/internationalData/>. Aspectele politice ale religiei în fiecare stat al lumii sunt reflectate cu ajutorul a 4 indexuri:

- GRI: Government Regulation of Religion Index;
- GFI: Government Favoritism of Religion Index;
- SRI: Social Regulation of Religion Index;
- RPI: Religious Persecution Index.

3. Pluralismul juridic

Teoria occidentală a dreptului este dominată de viziunea **centralismului juridic**, esența căruia poate fi redată, în opinia lui **William Twining** (2000), prin următoarele trei componente:

- **monism** – sistemul juridic trebuie să fie unitar și coerent;
- **statism** – sistemul juridic trebuie să fie dominat de monopolul de stat;
- **pozitivism** – ceea ce nu este creat sau recunoscut de stat, nu este lege.

W. TWINING: *Globalization & Legal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

În țările caracterizate cu un grad pronunțat de diversitate, această viziune a sistemului juridic poate genera serioase **prejudicii** grupurilor non-dominante cu tradiții juridice proprii:

- sistemele juridice oficiale înglobează adesea **prejudecăți cu rădăcini istorice** față de grupurile non-dominante, rezultate din relații conflictuale în trecut;
- sistemul juridic oficial poate fi **ignorant** în ceea ce privește **nevoile și particularitățile culturale** ale unei comunități, lezând dreptul la egalitatea tratamentului;
- grupurile non-dominante sunt de regulă **sub-reprezentate** în structurile jurisprudenței oficiale.

Ideea **pluralismului juridic**, care încearcă să contracareze aceste dezavantaje ale centralismului juridic, nu este o evoluție recentă în teoria jurisprudenței: ideea conform căreia legile trebuie să corespundă nevoilor persoanelor/comunităților pe care le deservesc a apărut deja la **Montesquieu**, în lucrarea *Despre spiritul legilor* (Editura Antet, 2011).

Definiții ale conceptului de pluralism juridic:

- **John Gilissen** (1971) – menționează câteva exemple prin care pluralismul juridic *de facto* este prezent în jurisprudența statelor, chiar dacă nu este oficializat:
 - elemente de drept ale căror sursă nu este statul, precum dreptul cutumiar, dreptul comercial, și
 - însăși pluralitatea legilor și a instanțelor poate fi sursa unei forme de pluralism, care iese din cadrul monismului juridic.

J. GILISSEN: Introduction à l'étude comparée du pluralisme juridique. In: J. GILISSEN (ed.): *Le pluralisme juridique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1971, pp. 7-17.

- **Jacques Vanderlinden** (1971) – definește **pluralismul juridic**
 - ca o caracteristică a jurisprudenței în care:
 - mecanisme juridice diferite sunt utilizate în situații identice
 - se poate vorbi de diversitatea normelor în rezolvarea conflictelor de natură identică.
 - Referitor la **formele de manifestare** a pluralismului juridic, Vanderlinden precizează că
 - pluralismul juridic poate rezulta din recunoașterea unor mecanisme juridice ale căror sursă nu este statul,
 - sau poate rezulta din pluralitatea mecanismelor pe care statul le utilizează.
 - Mecanismele pluralismului juridic pot fi **clasificate** după Vanderlinden în:
 - forme controlate, care sunt de cele mai multe ori complementare, sau
 - forme independente, care pot deveni antagoniste în cadrul unui sistem juridic.
 - Din perspectiva abordării cursului de față este importantă observația lui Vanderlinden conform căreia orice instanță a pluralismului juridic este localizată într-o societate bine determinată.

J. VANDERLINDEN : Le pluralism juridique: essai de synthèse. In J. GILISSEN (ed.): *Le pluralisme juridique*. Bruxelles: l'Université Bruxelles, 1971, pp. 19-56.

- **Barry Hooker** (1975) – preocupat doar colateral de problema pluralismului juridic, consideră că:
 - Pluralismul juridic a apărut ca o consecință a imperialismului, din cauza transferurilor de sisteme juridice peste granițele culturale;

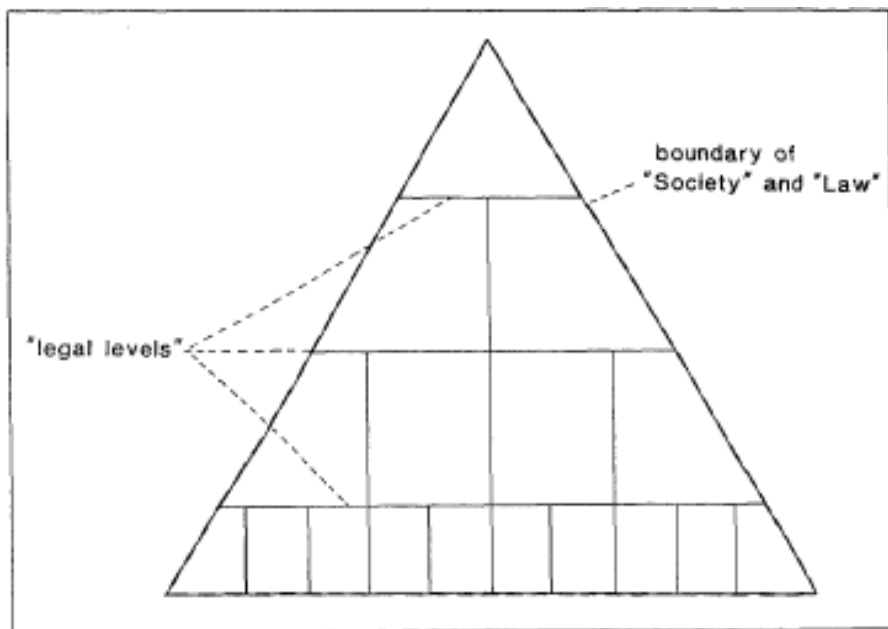
- în viziunea lui, pluralismul juridic este o deviație de la situația obișnuită în care principiile juridice emană din aceeași sursă;
- astfel, pluralismul juridic este, în opinia lui Hooker, situația în care două sau mai multe sisteme legale interacționează.

M. B. HOOKER: *Legal Pluralism: An Introduction to Colonial and Neo-colonial Laws*. Oxford: Clarendon Press, 1975.

Fenomenul pluralismului juridic, existența acestuia ca fapt social empiric, a fost semnalat însă cu mai mult timp în urmă, atât de antropologi, cât și de sociologi.

Printre cercetătorii din domeniul **antropologiei** care au avut preocupări legate de pluralismul juridic îi amintim pe:

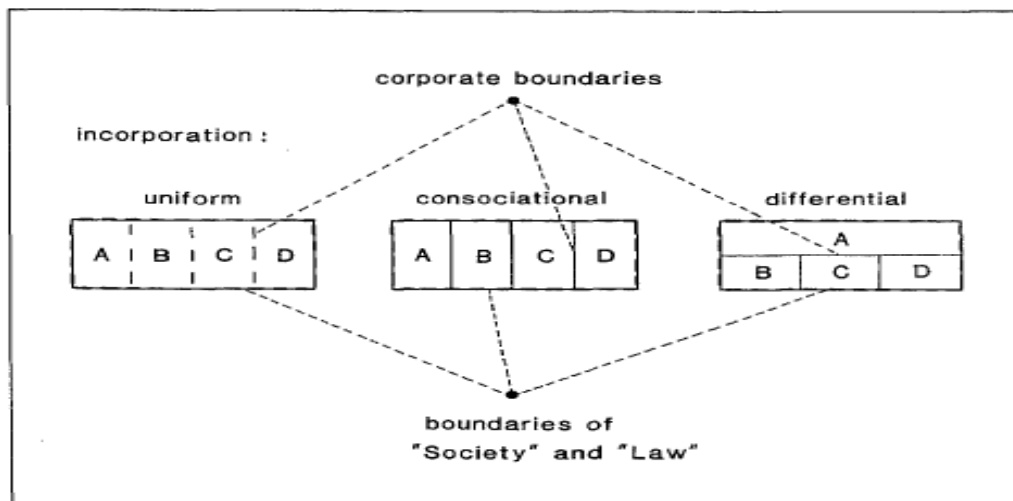
- **Leopold Pospisil** (1971) – observat următoarele în legătură cu fenomenul pluralismului juridic:
 - omul nu "plutește" în societate;
 - societatea este compusă din subgrupuri funcționale – familie, neam, comunități, federații – existența acestora generând o ierarhie de norme legale;
 - utilitatea acestor subgrupuri funcționale rezultă din guvernarea mai eficientă a subunităților;
 - existența empirică a unui grup care funcționează ca sursă a normelor legale nu depinde de recunoașterea acestuia de către autoritățile statului;
 - în consecință, conceptul de **nivele legale** (*legal levels*) descrie mai fidel modul în care o societate este organizată și funcționează din punct de vedere al jurisprudenței, conform schemei de mai jos:

L. POSPISIL: *Anthropology of Law: A Comparative Theory*. New York: Harper &

Row, 1971.

- **M. G. Smith** (1974) – pleacă de la premisa că structura de bază a societăților este o structură a **corporațiilor**, cele din urmă fiind subunități definite prin principii care definesc criteriile de apartenență.
 - Corporațiile, caracterizate prin norme interne bine precizate, devin surse de drept, iar din moment ce într-o societate modernă există o multitudine de corporații – biserici, comunități economice, elite, mafia, etc – diversitatea sistemică a instituțiilor de acest gen conduce inevitabil la apariția pluralismului juridic ca fenomen la îndemâna antropologiei și al sociologiei.
 - În opinia lui Smith, corporațiile pot fi integrate în societate în următoarele trei variante:

M.G. SMITH: *Corporations and Society*. London: Duckworth, 1974.

Din abordările preponderent **sociologice** reținem următoarele puncte de vedere:

- **Georges Gurvitch** (1935, 1947) – a observat că
 - sistemele juridice formale, de origine statistică sunt de fapt **surse secundare** al dreptului, sursele primare având un pronunțat caracter cutumiar, "fapte normative" care au un rol major în asigurarea autorității și eficienței mecanismelor juridice formalizate;
 - monismul juridic în sensul reducerii jurisprudenței la o singură sursă formală nu are nicio valoare științifică, și nu este altceva decât o formă de dogmatism,
 - din moment ce în societate există mai multe organisme generatoare de norme precum sindicatele, cooperativele, trusturi, uzine industriale, biserici, unități administrative decentralizate, organizații internaționale, etc.

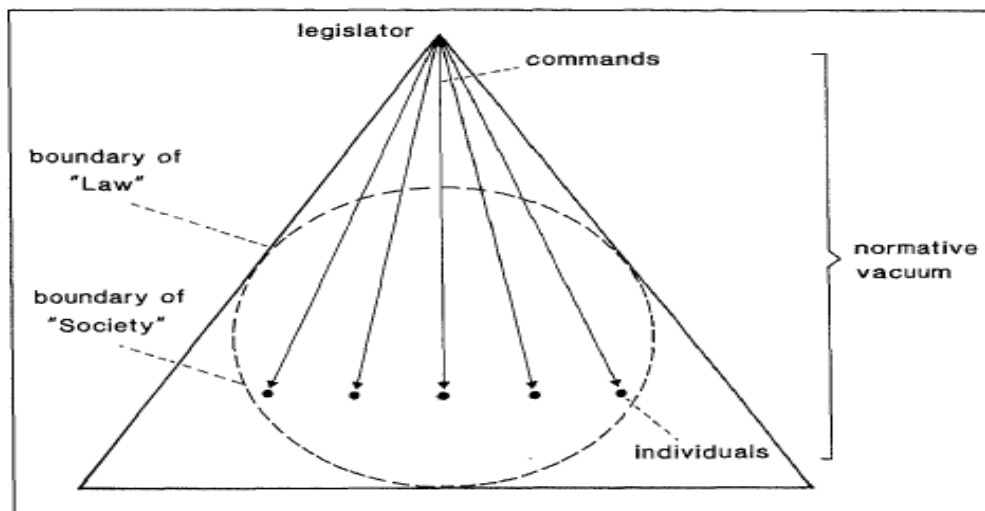
G. GURVITCH: *L'Expérience juridique et la philosophie pluraliste du droit*. Paris: Éditions A. Pedone, Librairie de la Cour d'Appel et de l'Ordre des Avocats, 1935.

G. GURVITCH: *Sociology of Law*. London: Routledge & Kegan Paul, 1947.

- **Eugen Ehrlich** (1936) – vorbește despre rolul **asociațiilor** din societate pe care le consideră sursa celor mai importante forțe coercitive: oamenii acționează conform **normelor de conduită** pentru că acest lucru le este impus de relațiile sociale, fiecare dintre noi făcând parte dintr-o multitudine de asociații – țară, familie, comunitate religioasă, cerc de prieteni, partid politic, asociație industrială, etc. – acestea având fiecare reguli de apartenență și norme de conduită, respectiv de funcționare.
 - **Statul este doar una dintre aceste asociații** care exercită constrângere, viața fiecărei persoane putând fi influențată mai puternic de normele de conduită ale asociațiilor din care face parte decât legea oficială a statului a cărui cetățean este.
 - Societatea nu este, prin urmare, un ansamblu omogen presupus de centralismul juridic, ci un complex haotic de grupuri cu caracter asociativ care se regăsesc într-o varietate de relații structurale, una cu cealaltă, respectiv cu statul.
 - Conceptul de **lege vie** (*living law*) rezultă din această viziune a societății: legea vie este sistemul de norme care domină viața chiar dacă nu este formalizată.

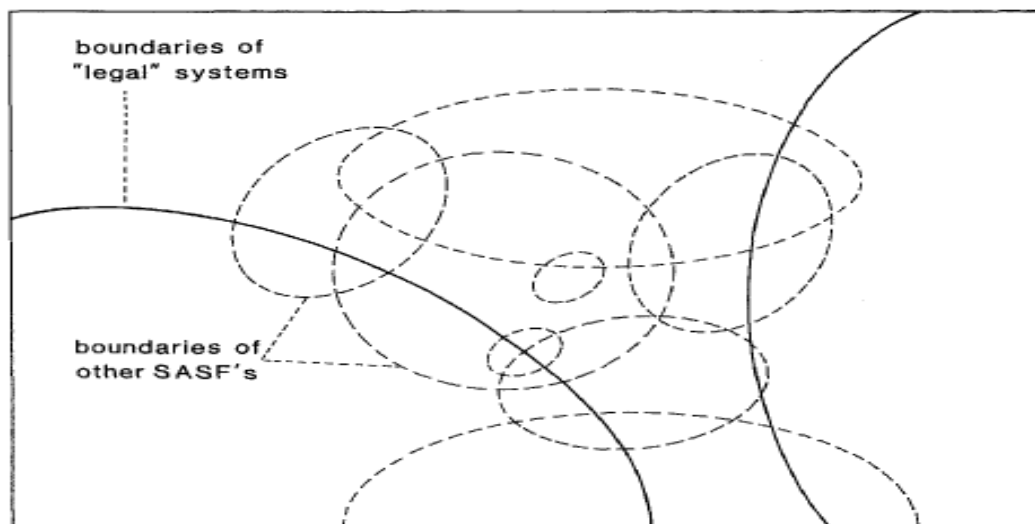
E. EHRLICH: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1936.

- **Sally Moore** (1978) – completează punctele de vedere prezentate anterior printr-o observație critică la adresa instrumentalismului caracteristic monismului juridic, și o propunere referitoare la utilizarea conceptului de câmpuri sociale semi-autonome.
 - Referitor la o deficiență majoră a pozitivismului juridic naiv, Moore precizează că acesta sugerează un aranjament social în care legile sau normele de conduită sunt comenzi date de legiuitor și primite pasiv de către indivizi, ignorând mediul social prin care normele ajung să modeleze comportamentul uman. **Vidul normativ** pe care această viziune îl crează este ilustrat prin următoarea schemă:

S. F. MOORE: *Law as Process: An Anthropological Approach*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.

- În realitate, consideră Moore, mediul social prin care normele ajung la indivizi este constituit de o multitudine de **câmpuri sociale semi autonome** (*semi-autonomous social fields*), având capacitatea de a formula reguli, și mijloace de a impune respectarea acestora. Nu este greu de observat că noțiunea câmpului social semi-autonom are funcții similare cu conceptul de nivel legal (Pospisil), corporație (Smith) și asociație (Ehrlich). Eterogenitatea normativă a spațiului social poate fi reprezentată sugestiv, după Moore, cu ajutorul următoarei scheme:

S. F. MOORE: *Law as Process: An Anthropological Approach*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.

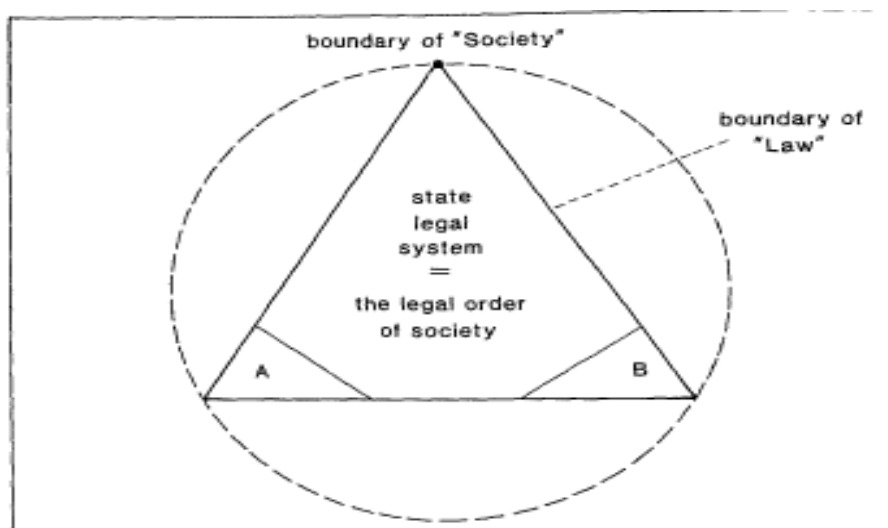
Plecând de la analiza punctelor de vedere trecute în revistă în cele de mai sus, **John Griffith** (1986), unul dintre teoreticienii cei mai influenți ai pluralismului juridic, a definit pluralismul juridic situația în care într-un câmp social există **mai multe surse de lege, mai mult de o singură ordine legală**. În opinia lui Griffith, pluralismul juridic este, de fapt, o reflectare a pluralismului social în sistemul juridic, un indiciu al faptului că organizarea legală a societății este congruentă cu organizarea socială, caracterizată printr-un grad oarecare de eterogenitate normativă.

Griffith deosebește două forme ale pluralismului juridic:

- **pluralismul juridic slab** – în cazul căruia o singură autoritate suverană comandă diferite corpuri de legi pentru categorii diferite de populație;
- **pluralism juridic tare** – în situațiile în care în interiorul unui stat co-există sisteme legale paralele.

În ambele cazuri, granița sistemului legal nu coincide cu granița societății, ultima reprezentând o realitate mai complexă și mai eterogenă din punct de vedere normativ.

Varianta **pluralismului juridic slab** este reprezentată prin schema de mai jos, unde A și B reprezintă corpuri de legi speciale aplicate în cazul a două categorii distincte de populație.

J. GRIFFITHS: What is Legal Pluralism? *Journal of Legal Pluralism*, Vol. 24, 1986, pp. 1-55.

Forme de manifestare ale pluralismului juridic:

- **jurisprudența multiculturală** – luarea în considerare a **obligațiilor culturale** la judecarea persoanelor care au comis fapte penale (*cultural defense*);
- **legea personală** – este practic pluralismul juridic slab în sensul lui Griffith;

- **împărțirea suveranității** – cel mai frecvent prin forme variate ale autonomiei, ceea ce coincide cu pluralismul juridic tare al lui Griffith.

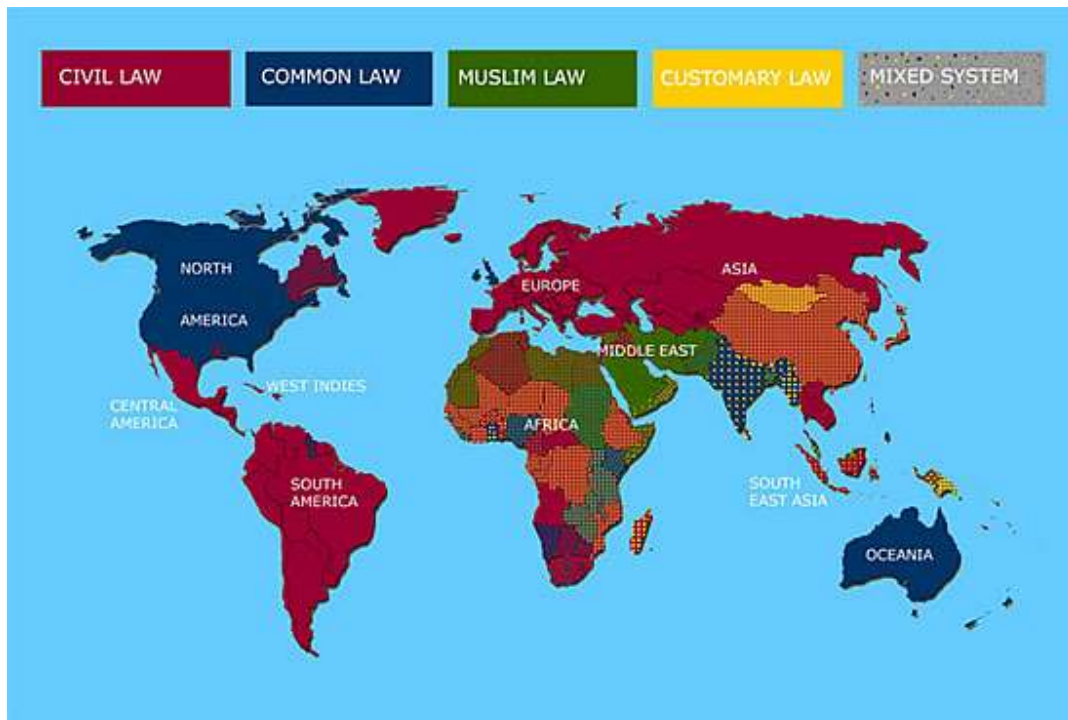
Câteva exemple menționate în raportul UNDP din 2004:

- în **Australia** există forme variate prin care legea cutumiară a popoarelor indigene este recunoscută: tribunale aborigene și alte mecanisme legale comunitare, autonomie regională și autoguvernare indigenă;
- în **Canada** cazurile penale locale sunt judecate în interiorul comunităților indigene, cu luare în considerare a contextului cultural;
- în **Guatemala** legea mayașă a fost oficializată în cadrul reformelor care au început în 1996;
- în **Africa de Sud**, constituția adoptată după abolirea sistemului de apartheid recunoaște legea cutumiară a comunităților locale, încercând totodată s-o armonizeze cu principii ale drepturilor universale ale omului.

Human Development Report 2004. Cultural Liberty in today's diverse world. New York: UNDP, 2004: 57-59.

La Universitatea din Ottawa, Canada, s-a realizat un site care sintetizează situația sistemelor juridice din statele lumii:

- State caracterizate prin **monism juridic**:
 - State cu drept roman (*civil law*): 78
 - State cu drept comun (*common law*, sau *case law*): 23
 - State cu drept islamic: 3
- State cu sisteme juridice **mixte**:
 - Cod civil + drept comun: 14 (incluzând Scoția, Québec și Louisiana, respectiv Porto Rico din SUA)
 - Cod civil + lege cutumiară: 26
 - Cod civil + drept islamic: 12
 - Drept comun + lege cutumiară: 15 (incluzând Hong Kong)
 - Drept comun + drept islamic: 4
 - Cod civil + drept islamic + lege cutumiară: 7
 - Drept comun + drept islamic + lege cutumiară: 6
 - Cod civil + drept comun + lege cutumiară: 5
 - Cod civil + drept comun + drept islamic: 5
 - Cod civil + drept comun + drept islamic + lege cutumiară: 4
 - Cod civil + drept comun + lege iudaică + drept islamic: 1
 - Drept islamic + lege cutumiară: 1

Sursă: JuriGlobe – World Legal Systems, accesabil la adresa:
www.juriglobe.ca/eng/index.php

Alte surse privind pluralismul juridic:

H. Patrick GLENN: *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. Oxford: Oxford University Press, 2000 (2004).

Warwick TIE: *Legal Pluralism. Toward a Multicultural Concept of Law*. Brookfield, VT: Ashgate, 1999.

Ihsan YILMAZ: *Muslim Law, Politics and Society in Modern Nation States. Dynamic Legal Pluralism in England, Turkey and Pakistan*. Ashgate, 2005.

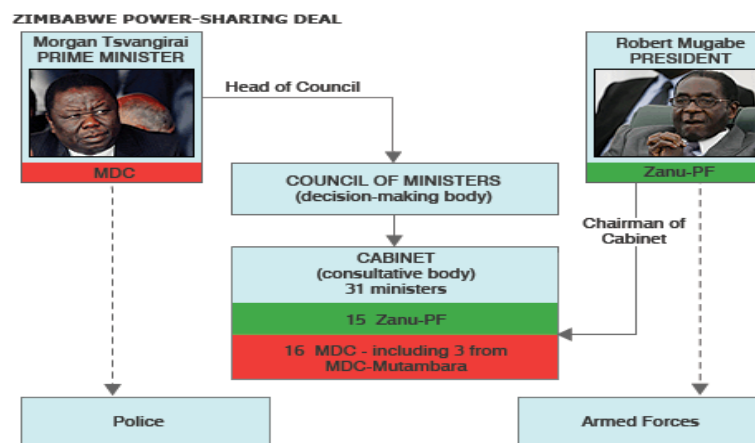
Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 10

Cooperarea etnopolitică – împărțirea puterii

Metode de împărțire a puterii politice: soluții non-teritoriale; soluții teritoriale. Consociaționism: împărțirea puterii pe criterii non-teritoriale. Forma non-teritoriale ale autonomiei: autonomie culturală, autonomie personală, autonomie funcțională. Soluții teritoriale: forme de autonomie și federalism. Autonomie teritorială, federalism simetric, federalism asimetric, cantonizarea. Eșecuri și succese.

Deși utilizată preponderent în literatura referitoare la relațiile dintre majorități dominante și comunități minoritare, împărțirea puterii (*power-sharing*) este un concept cu semnificație mai largă, care se poate referi, printre altele, la aranjamente de genul celui ilustrat în cele de mai jos, care a rezultat în Zimbabwe în urma acordului din 15 septembrie 2008, între Robert Mugabe și rivalul său Morgan Tsvangirai.

Sursă: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7615906.stm>

Formele de împărțire a puterii relevante din punct de vedere al etnopoliticii sunt soluții instituționale de acomodare a diversității care se bazează pe principiul cedării a unei părți a suveranității către comunitățile nondominante, acestea devenind astfel **componente cu statut special** ale comunității politice.

Fenomenul de împărțire a puterii este relativ larg răspândit în lume, având atât aspecte intens cercetate, cât și variante care apar mai rar în literatura de specialitate. Formele mai importante ale fenomenului sunt următoarele:

- Variante **non-teritoriale**:
 - Aranjamente consociaționale;
 - Autonomia personală;
 - Autonomia funcțională;
 - Autonomia culturală.

- Variante **teritoriale**:
 - Sisteme federale cu variantele:
 - Sisteme federale simetrice;
 - Sisteme federale asimetrice (unele dintre subunități au competențe, respectiv puteri mai limitate în comparație cu celelalte).
 - State asociate (*associated statehood* – state mici asociate cu state puternice din motive de securitate sau interese economice).
 - Autonomie teritorială cu variantele:
 - Non-etnică: autonomie administrativă/regională;
 - Etnică.
 - Alte forme de autoguvernare cu variantele:
 - Regionalism simetric (cu competențe legislative);
 - Autonomie administrativă (fără competențe legislative);
 - Aranjamente speciale:
 - Cantoanele;
 - Devoluția.

Sursa referitoare la tipologia variantele teritoriale:

Th. BENEDIKTER: *The World's Modern Autonomy Systems. Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*. Bolzano: EURAC, 2009.

1. Variante non-teritoriale

1.1. Aranjamente consociaționale

În condițiile diversității cu grad de polarizare, respectiv de segregare ridicat, avem de-a face de regulă cu mai multe segmente ale societății care se concep drept ”popoare” sau ”comunități politice” de sine stătătoare. Din caracterul segmentat al societății decurge de cele mai multe ori existența mai multor viziuni concurente privind sursa legitimității, iar în condițiile în care una din comunitățile rivale încearcă să impună viziunea proprie asupra celorlalte segmente încrederea în instituțiile comune dispare, deciziile colective legitime fiind dificil de realizat.

Aranjamentele de **împărțire a puterii de tip consociaținist** sunt cadre instituționale care acomodează aspirațiile concurente ale unor astfel de segmente societale – de cele mai multe ori comunități etno-naționale interesate în păstrarea identității –, **recunoscând legitimitatea** acestor aspirații și **instituționalizând mecanisme de luare a deciziilor** cât mai compatibile cu democrația.

Instituțiile și procedurile asociate cu împărțirea puterii de tip consociaținist au următoarele caracteristici generale, respectiv consecințe:

- oferă posibilitatea **participării la putere** a reprezentanților segmentelor sociale mai importante,
- transformându-i pe **potențialii rivali în parteneri cooperanți** care acceptă regulile de joc ale democrației,

- își **moderează** treptat discursul politic și
- devin **interesați în stabilitatea cooperării** instituționalizate
- consociaționismul are totodată potențialul de a convinge părțile participante că structurile instituționale ale cooperării oferă **protecția** de care comunitățile au nevoie.

Meritele aranjamentelor consociaționale devin și mai evidente dacă le comparăm cu democrațiile clasice, de tip Westminster, principala caracteristică a acestora fiind tocmai **concentrarea puterii politice** prin intermediul:

- statului unitar declarat indivizibil,
- al sistemelor electorale majoritare și
- al mecanismelor de luare a deciziilor bazate pe principiul majorității.

Nu este greu de observat că democrațiile de acest fel s-au dovedit de succes în societăți relativ omogene din punct de vedere etnic, lingvistic și religios, și în condițiile unei culturi politice bazată pe încredere, toleranță și pe o largă acceptare a alternanței la putere a celor două mari poluri de putere, caracteristice, de regulă, pentru țări cu sisteme electorale majoritare.

În cazul societăților segmentate, regula majorității simple instaurează o atmosferă dominată de principiul ”câștigătorul ia totul”, actorii scenei politice fiind prinși într-un **joc de sumă zero** ce favorizează politica adversarială:

- cei care rămân excluși din luarea deciziilor își pierd treptat interesul în participarea în procesul politic,
- pun la îndoială legitimitatea sistemului,
- și se simt îndreptățiți să recurgă la căi alternative de urmărire a intereselor, acestea din urmă putând varia de la proteste de stradă, violențe în masă și până la provocarea eșecului statului.

Prima sinteză mai cuprinzătoare a teoriei democrației consociaționiste a fost lucrarea lui Arend Lijphart: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration* (1977), care a dezvoltat ideile unui articol publicat în 1969, în *World Politics*.

A. LIJPHART: Consociational Democracy. *World Politics*, Vol. 21, No. 2 (January 1969), pp. 207–225.

Elementele definitorii ale formelor de împărțire a puterii de tip consociaționist, în formula clasică din *Democracy in Plural Societies*, sunt următoarele:

(1) guvernarea de către o **mare coaliție** a liderilor politici ai tuturor segmentelor semnificative din societate;

(2) **vetoul reciproc** sau regula ”majorității convergente” care servește drept protecție suplimentară pentru interesele segmentelor;

(3) **proporționalitate** în privința reprezentării politice, a numirii în funcții publice și a alocării fondurilor publice și

(4) un grad înalt de **autonomie** pentru fiecare segment în administrarea afacerilor interne.

Aceste elemente au fost identificate de Lijphart pe parcursul unei investigații care a urmărit descoperirea surselor stabilității politice în societăți ”fragmentate” precum Belgia, Olanda, Elveția sau Austria, țări caracterizate în anii 1950–1960 prin sisteme politice care au renunțat la principiul majorității și au pus accentul pe cooperarea între elitele reprezentative ale segmentelor ce alcătuiau societățile respective: *familles spirituelles* (catolice, socialiste și liberale) în Belgia, *zuilen* în Olanda, comunitățile lingvistice din Elveția și *Lager* în Austria.

A. LIJPHART: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven CT: Yale University Press, 1977.

Cele patru elemente definitorii ale consociaționismului reprezintă principii care pot fi instituționalizate în **forme variate**, adesea nu foarte evidente la prima vedere.

În articolul din 1969 Lijphart a folosit ca exemple Olanda, Belgia, Luxemburg, Austria, Elveția, Liban, Nigeria, Columbia și Uruguay.

În *Democracy in Plural Societies* (1977) lista este completată cu Malaysia, Cipru, Surinam, Antilele Olandeze, Burundi, Irlanda de Nord, Canada și Israel, ultimele două state fiind incluse în categoria sistemelor semi-consociaționale.

În 1996, în urma unei analize amănunțite, Lijphart ajunge la concluzia ca sistemul politic din India are numeroase elemente pe baza cărora lista democrațiilor consociaționale poate fi completată și cu țara care administrează cea mai mare democrație din lume, același articol făcând totodată trimitere la alte două cazuri: Cehoslovacia și Africa de Sud. Într-o publicație recentă sunt menționate ca și exemple noi Fiji, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Kosovo și Afghanistan.

A. LIJPHART: *Thinking about Democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice*. London–New York: Routledge, 2008.

În pofida unor diferențe semnificative, **logica** soluțiilor adoptate în aceste state este aceeași:

- deciziile majore ori sunt luate pe baza unei înțelegeri între comunități, sub protecția mecanismelor de veto reciproc,
- ori sunt delegate în interiorul acestora, pe baza autonomiei segmentale.

Această logică este de fapt esența democrației consociaționale în mai toate variantele materializate ale modelului.

Critica aranjamentelor consociaționale

Din numeroasele orientări critice la adresa teoriei lui Lijphart cea mai influentă se leagă de numele lui Horowitz care este de părere că:

- aranjamentele consociale **instituționalizează clivajele** etnice,

- **întăresc granițele** dintre comunități, și
- în loc să amelioreze, **adâncesc problemele** pe care consociația ar trebui să le rezolve.

Chiar dacă pe termen scurt – în special în situațiile post-conflict – modelul poate fi eficient în detensionarea situației, pe termen lung aranjamentul este **în detrimentul democrației**, deoarece nu declanșează procesele de transformare în interiorul comunităților care ar fi necesare pentru o democrație autentică: în loc să faciliteze apariția unor procese de reconciliere la bazele societății, sistemele electorale proporționale și pragul electoral scăzut vor perpetua ”politicile sectariene”, motivația votului non-etnic fiind inexistentă în cadrul unor aranjamente de acest fel.

D. L. HOROWITZ: *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. Berkeley CA: University of California Press, 1991.

D. L. HOROWITZ: Electoral systems: A primer for decision-makers. *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 4, (2003), pp. 115–127.

Adepții lui Horowitz – printre care Benjamin Reilly, Timothy Sisk, Ian O’Flynn, David Russell, Robin Wilson și alții – nuanțează în câteva puncte esențiale tezele lui Horowitz:

- Ei avertizează că unele elemente ale aranjamentelor consociaționale precum vetoul reciproc și autonomia segmentală **reifică identitățile de grup**, favorizând politicienii cu tentă extremistă.
- Liderii politici care obțin voturi datorită unei platforme program cu caracter confrontativ, adoptată cu dorința de a-și maximiza sprijinul electoral, **polarizează**, pe de o parte, **societatea**, pe de altă parte trezesc așteptări în rândurile electoratului care vor impune partidului un comportament post-electoral ce reduce considerabil șansele compromisul.
- Chiar dacă o formațiune politică care în urma unui calcul de acest gen ajunge la putere își va schimba, ulterior, comportamentul și va duce o politică cooperantă în cadrul coaliției de guvernământ, există riscul că electoratul care a votat-o **se va considera trădată** și se va radicaliza și mai mult.
- În ceea ce privește mecanismele de veto, acestea pot produce imobilism și stagnarea politică, iar în cazul în care majoritatea deciziilor sunt delegate la nivelul autonomiilor segmentale, instituțiile centrale ale statului pot fi golite treptat de orice putere politică efectivă.

În ansamblu, susțin adepții lui Horowitz, sistemele consociaționale **subminează solidaritatea** și egalitatea intrinsecă între membrii diferitelor comunități, precum și autonomia individului, forțându-i pe membrii individuali ai societății să **opteze pentru identități instituționalizate**, sau să rămână în afara sistemului politic.

B. REILLY: *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

T. SISK: *Power-Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*. Washington, DC: US Institute of Peace, 1996.

I. O’FLYNN – D. RUSSELL (eds.): *Power Sharing. New Challenges for Divided Societies*. London–Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2005.

R. WILSON: Towards a Civic Culture: Implications for Power-sharing Policy Makers. In: I. O'FLYNN – D. RUSSELL (eds.): *Power Sharing. New Challenges for Divided Societies*, pp. 204–218.

Plecând de la aceste constatări critice, Horowitz și adepții săi propun o **alternativă** la democrația consociațională: **varianta integrativă de împărțire a puterii**, recomandând **formule electorale care favorizează candidații moderați dispuși să coopereze înainte de alegeri**, spre deosebire de modelul lui Lijphart în care problema cooperării se pune doar în situații post-electorale.

În opinia integraționiștilor, varianta lor de împărțire a puterii încurajează și recompensează moderarea, excluzându-i pe extremiștii care sunt interesați doar în obținerea voturilor din partea unui segment anume al electoratului, stabilitatea politică având astfel șanse mai bune pe termen lung. Prin favorizarea identităților fluide modelul integraționist **previne totodată instituționalizarea și perpetuarea clivajelor etnice**, susțin adepții lui Horowitz.

Este greu de ignorat că cei care formulează critici la adresa teoriei lui Lijphart au argumente puternice la îndemână:

- **colapsul** aranjamentelor consociative
 - din Cipro în 1963,
 - din Liban în 1975,
 - Irlanda de Nord în 1974
- sau **dezmembrarea** Cehoslovaciei în 1993,
- ori **consecințele negative** ale aranjamentelor consociative evidențiate de mai mulți analiști în privința cazurilor din
 - Belgia,
 - Bosnia-Herțegovina,
 - Irak,
 - Irlanda de Nord (cu referire la cele instaurate pe baza acordului *Good Friday* din 1998) sau
 - Liban (privind situația de după *Acordul Ta'if* din 1989).

În pofida acestor argumente convingătoare la prima vedere, disputa dintre consociaționiști și integraționiști nu poate fi considerată încheiată. Înainte de toate, nu se poate trece cu vederea faptul că în timp ce numărul democrațiilor consociaționale funcționale din lume este considerabil, în pofida eșecurilor și a dificultăților frecvent invocate, **propunerea lui Horowitz rămâne pur teoretică**, fără cazuri concrete care ar putea susține relevanța practică și viabilitatea modelului integraționist.

Impactul aranjamentelor consociative de împărțire a puterii asupra proceselor de democratizare, consolidarea sistemului politic și calitatea guvernării au fost evidențiate în același timp de mai multe analize empirice:

- Wolf Linder și André Bächtiger, în cadrul unei evaluări a performanțelor proceselor de democratizare în 62 de state din Asia și Africa, în perioada 1965–1995, realizată cu ajutorul unui **index de împărțire a puterii** pe care cei doi l-au construit folosind elementele democrației consociaționale definite de Lijphart, au

demonstrat, pe baza unor analize statistice multivariate, că modelul lui Lijphart este unul dintre cei mai puternici predictorii ai succesului în democratizare.

- O confirmare puternică a meritelor abordării lui Lijphart vine și din partea lui Pippa Norris care în urma unei cercetări ample și complexe finalizată în 2008, bazată pe metode sofisticate – analiza statistică a seriilor cronologice de date ce reflectă evoluția regimurilor politice din statele lumii de la 1970 până la 2007 și studii amănunțite a unor perechi de cazuri selectate – a tras următoarea concluzie:

“The cumulative results reinforce and confirm the advantages of power-sharing institutions which have often been assumed, irrespective of which particular indicators are selected to measure democracy, even with the controls used in the series of multivariate models. Societies which are deeply divided, whether by identities based on religion, language, region/nationality, ethnicity, or race, which are emerging from deeprooted conflict should consider adopting power-sharing arrangements in democratic constitutional settlements.”

W. LINDER – A. BÄCHTIGER: What Drives Democratisation in Asia and Africa? *European Journal of Political Research*, Vol. 44, No. 6 (October 2005), pp. 861–880.

P. NORRIS: *Driving Democracy. Do Power-Sharing Institutions Work?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 211.

În pofida acestor evoluții promițătoare, Arend Lijphart **nu a rămas insensibil la criticile formulate** la adresa teoriei sale.

În prefața la ediția în limba română a volumului *Democracy in Plural Societies* recunoaște că în urma dezavantajelor democrației consociaționale semnalate de numeroși autori a ”devenit mult mai puțin apologetic referitor la natura (...) fundamental democratică” a modelului, admițând că varianta consociațională a democrației:

- renunță, într-adevăr, la principiul majorității,
- reduce mult rolul opoziției, și
- mizează mai mult pe rolul elitelor decât pe cel al maselor.

Privind relevanța acestor observații critice adaugă totuși că în societățile segmentate principiul participării politice integrale este incomparabil mai important decât regula majorității sau existența unei opoziții puternice, și că observația privind dezavantajul caracterului ”elitist” al democrației consociaționale în comparație cu natura ”populară” a democrației majoritariste este înșelătoare din moment ce toate democrațiile moderne bazate pe principiul reprezentării sunt dominate într-o măsură mai mare sau mai mică de elite politice.

Diferența esențială dintre cele două modele este dată în consecință nu de gradul de dominare a elitelor, ci măsura în care elitele reprezentative ale segmentelor societale sunt cooperante sau competitive. Sintetizând parcă experiențele personale ale unor intense dispute academice desfășurate pe parcursul a mai bine de patru decenii, Lijphart concluzionează:

”Convingerea mea personală (...) rămâne aceea că democrația consociațională este *cea mai promițătoare* formă de democrație pentru societățile plurale și că este *singura formă posibilă* pentru societățile profund divizate”.

A. LIJPHART: *Democrația în societăți plurale*. Iași: Polirom, 2002, p. 8–9, 14.

1.2. Autonomia personală

Despre ideea de autonomie, în general

Conceptul de autonomie provine de la termenul grecesc compus din *auto* (eu, îns, propriu) și *nomos* (lege).

Câteva **definiții** ale conceptului de autonomie:

- **Hurst Hannum** (1996): „Autonomy is a relative term for describing the degree of independence that a specific entity enjoys within a sovereign state.”
- **Ruth Lapidoth** (1997): „Autonomy is a means for diffusion of power, in order to preserve the unity of a state, while respecting the diversity of its population.”
- **Yash Ghai** (2000): „Autonomy is a device to allow ethnic or other groups that claim a distinct identity to exercise direct control over affairs of special concern for them while allowing the larger entity to exercise those powers that cover common interest.”

Autonomia personală

În situațiile în care comunitățile non-dominante nu sunt concentrate din punct de vedere teritorial, **autonomia personală** este aranjamentul care poate asigura împărțire a puterii între majoritate și minoritate, prin intermediul unui **organism cu personalitate juridică de drept public**.

Instituția autonomiei personale devine astfel **o parte componentă a statului**, care acționează în limitele competențelor delegate de autoritățile acestuia, asigurând auto-administrarea membrilor comunității non-dominante în chestiuni considerate **critice pentru păstrarea identității**.

Autonomia personală este în consecință o modalitate de integrare a membrilor unei comunități minoritare în structura statului, instituționalizând participarea reprezentanților aleși ale acesteia în procesul de luare a deciziilor, pe baza principiului de împărțire a puterii.

Competențele asociate cu autonomia personală țin, de regulă, de:

- cultură, educație și limbă maternă;
- dar este nevoie totodată de **competențe financiare** pentru îndeplinirea acestor funcții.

Resursele financiare ale autonomiei personale pot proveni din:

- **taxele** plătite de membrii comunității (care, prin acceptarea calității de membru în autonomia personală acceptă totodată **povara dublei taxări**, pe lângă cea plătită pentru stat)
- **subvenții** ale statului, care se justifică prin faptul că autonomia personală îndeplinește **funcții ale statului**, pe baza delegării de competențe.

Forma cea mai răspândită a autonomiei personale este cea prin care **culte recunoscute** de autoritățile unui stat își îndeplinesc misiunea:

- primind, respectiv ”recrutând” membri,
- colectând taxe și
- oferind servicii cu caracter religios, respectiv de asistență socială.

Avantajele autonomiei personale:

- fezabilitatea aranjamentului de împărțire a puterii nu depinde de dimensiunea grupului non-dominant;
- evită problemele create de autonomia teritorială, prin prevenirea apariției fenomenului ”minorități în interiorul minorității”;
- previne disputele legate de granițele teritoriului autonom;
- previne disputele legate de pericolul secesiunii;
- aranjamentul poate fi aplicat și în situațiile în care există dispute între mai multe comunități privind coabitarea pe același teritoriu.

Dezavantajele autonomiei personale:

- Reglementarea condițiilor în care o persoană poate deveni membru în autonomia personală ridică de obicei probleme: deși în mod ideal toți membrii unei comunități non-dominante care beneficiază de autonomia personală ar trebui să devină membri, această obligație nu poate fi prescrisă, deoarece o astfel de prevedere ar contraveni principiului de non-discriminare.
- Organele de conducere alese ale autonomiei personale reprezintă și iau decizii în numele întregii comunități, ceea ce este problematic dacă instituția autonomiei personale nu este reprezentativă pentru întreaga comunitate (în sensul că mulți membri ai comunității rămân în afara aranjamentului de împărțire a puterii).

1.3. Autonomia funcțională

Autonomia funcțională este o variantă a autonomiei personale în cazul căreia organizația care îndeplinește funcțiile de auto-adminstrare ale unei comunități non-dominante, în limitele competențelor delegate de autoritățile statului, este **o instituție cu personalitate juridică înregistrată sub dreptul privat**.

Exemplul cel mai frecvent invocat al autonomiei funcționale este oferit de cazul danezilor din Germania, respectiv a germanilor din Danemarca (regiunea Schleswig-Holstein) care beneficiază de un statut special garantat de cele două state, pe bază de reciprocitate.

Deși autonomia funcțională este **cel mai simplu** aranjament prin care împărțirea puterii pe principiul non-teritorial poate fi implementată, principalul **dezavantaj** al acestui tip de autonomie decurge din statutul de instituție de drept privat, care îi limitează atât prestigiul, cât și aria de activități pe care le poate desfășura.

1.4. Autonomia culturală

Autonomia culturală este un caz special al autonomiei personale, în care competențele delegate de autoritățile statului către instituția de drept public se limitează la sfera culturală.

În dezbaterile publice, dar adesea și în literatura de specialitate, conceptul de autonomie personală **se confundă** cu cel de autonomie culturală.

Cel mai cunoscut exemplu al autonomiei culturale este oferit de **Legea Autonomiei Culturale adoptată în Estonia în anul 1925**, care a permis comunităților minoritare cu cel puțin 3000 de membri (germani, ruși și suedezi) să creeze instituții cu personalitate juridică care au exercitat – prin intermediul unor organe alese prin proceduri democratice – funcții ale satului sau ale autorităților locale în domeniile educației, culturii (teatre, muzee, biblioteci), sportului și probleme ale tineretului.

Un exemplu mai recent este oferit de un amendament la Constituția Finlandei adoptată în 1995, care a recunoscut **autonomia culturală a populației sami**. Forma instituțională a aranjamentului este definită prin Legea despre Parlamentul Sami, adoptată în 1996.

2. Variante teritoriale ale împărțirii de putere

2.1. Sisteme federale

Specificul aranjamentului federal este redat de **Thomas Benedikter** după cum urmează:

”Two or more constituent entities enter into a constitutional framework with common institutions. Each member state retains certain delegated powers and the central government also retains powers over the member states.”

Cele mai cunoscute exemple ale aranjamentului federal sunt oferite de Belgia, Elveția, India, Rusia, Brazilia, Canada (cu relevanță etnică), Germania, Austria și SUA (fără relevanță etnică).

În cazul aranjamentului **simetric**, unitățile aranjamentului federal au competențe și puteri egale, în cazul aranjamentului **asimetric**, competențele delegate la nivelul subunităților diferă de la caz la caz (exemplul cel mai relevant fiind oferit de Rusia).

2.2. State asociate

Același Thomas Benedikter definește acest aranjament după cum urmează:

”A federal (treaty) relationship wherein the smaller polity is linked to a larger state. It has substantial authority over its own affairs, but very little influence on those of the larger state. Usually either party may dissolve the relationship at any time.”

Exemple: Cook Islands, San Marino, Micronezia, Antilele Olandeze, Aruba, etc.

2.2. *Autonomii teritoriale:*

Esența aranjamentului autonomiei bazată pe principiul teritorial – numit în literatură și ”*home rule*” – este redat de Benedikter după cum urmează:

”Integral parts of a political sovereign state that have legislative and executive powers entrenched by law. Specific solutions for one or more units of a state, but not for the whole territorial state structure.”

Conform lui Benedikter, în lume există în prezent 19 de state care recunosc statutul special al 60 de unități teritoriale autonome:

- **Italia:** Sicily, Sardinia, Friuli-Venezia Giulia (fără relevanță etnopolitică), Trentino-Alto Adige, Val d’Aosta (cu relevanță etnopolitică);

- **Spania:** Catalonia, Galicia, Țara Bascilor (cu relevanță etnopolitică), Andalusia, Madrid, Valencia, Castile-Leon, Canary Islands, Castile-La Mancha, Murcia, Aragon, Extremadura, Asturias, Balearic Islands, Navarre, Cantabria, La Rioja (fără relevanță etnopolitică);

- **Marea Britanie:** Scoția, Wales, Irlanda de Nord (cu relevanță etnopolitică);
- **Finlanda:** Insulele Aland (cu relevanță etnopolitică);
- **Danemarca:** Groenlanda și Insulele Feroe (cu relevanță etnopolitică);
- **Belgia:** Comunitatea Germană (cu relevanță etnopolitică);
- **Franța:** Noua Caledonie, Polinezia Franceză (cu relevanță etnopolitică);
- **Moldova:** Găgăuzia (cu relevanță etnopolitică);
- **Ucraina:** Crimeea (cu relevanță etnopolitică);
- **Olanda:** Antilele Olandeze, Aruba (cu relevanță etnopolitică);
- **Portugalia:** Azores, Madeira (fără relevanță etnopolitică);
- **Canada:** Nunavut (cu relevanță etnopolitică);
- **Nicaragua:** Regiunea Atlanticului de Nord, Regiunea Atlanticului de Sud (cu relevanță etnopolitică);
- **Panama:** Comarca Kuna Yala (cu relevanță etnopolitică);
- **Tanzania:** Zanzibar (cu relevanță etnopolitică);
- **Filipine:** Muslim Mindanao (cu relevanță etnopolitică);
- **Papua Noua Guinee:** Bougainville (cu relevanță etnopolitică);
- **Indonezia:** Aceh (cu relevanță etnopolitică);
- **India:** Darjeeling Gorkha Hill District, Bodoland Territorial Council, Leh and Kargil Hill Districts, North Cachar Hills, Karbi-Anglong, Garo, Khasi, Jaintia Hill Districts (Meghalaya), Tripura Tribal Areas, Chakma, Mara and Lai districts (Mizoram).

În cazul Belgiei, Canadei și al Indiei este de remarcat că teritoriile autonome incluse în lista de mai sus **completează sistemul federal** din statele respective, care instituționalizează principiul de împărțire a puterii pe bază teritorială la un nivel mai înalt.

În afară de cazurile listate mai sus, există mai multe exemple ale autonomiei teritoriale pe care Thomas Benedikter le consideră **non-democratice**:

- rezervațiile popoarelor băștinașe din SUA (Navajo, Sioux, Hopi) și Brazilia (Yanomami);
- autonomiile din Federația Rusă (1 regiune autonomă și cele 10 teritorii autonome);
- sistemul de autonomii din China, etc.

În cazul autonomiilor teritoriale cu caracter democratic, principale caracteristici și mecanisme specifice ale aranjamentului sunt rezumate de Benedikter în felul următor:

- **"Political representation in the autonomous region (A.R.):** Democratically elected regional assembly and president, independent from the central state. Special arrangements to ensure representation in the legislative and executive bodies to internal ethnic minorities within in the A.R.
- **Political representation at the national level:** Regardless of its geographical and demographic size, the A.R. should be entitled to representation in the central parliament (to be ensured through specific constituencies or exceptions from the electoral laws for ethnic minorities in A.R.
- **Legislative and executive powers:** Basic powers to achieve the fundamental aim of the autonomy as shared by both parties (state and region), in particular with regard to the protection of cultural identity and the material basis for autonomy. Taxation, police, judiciary and most parts of civil and penal law are only exceptionally part of autonomous powers, let alone foreign affairs, defence, currency and macroeconomic policy.
- **Entrenchment of the autonomy statute or law:** The autonomy arrangement should be legally entrenched by nothing less than a constitutional law. An ordinary state law should be amendable only by a qualified majority of the national parliament, but after consultation with the concerned A.R.'s regional assembly or government.
- **Procedures of revision of the autonomy:** Only with the consensus of the majority of the representatives of the elected bodies of the region, and after conclusion of a mediation procedure within a commission with equal composition between the central government and the A.R.
- **Settlement of disputes between the centre and region:** The first level of mediation in case of disputes about the autonomy of the A.R. occurs in appropriate joint A.R.–state commissions. The second step has to consist in two levels (regional and state) of the judiciary with appeal to the Constitutional Court.
- **Legal remedies for individuals and groups:** At least two tiers of legal remedies are required: a first instance at regional level, a second one at the national level (Supreme Court or Constitutional Court). The legal remedy is required for both the individuals concerned by legal acts of an autonomous body, and for the autonomous institution concerned by state interventions.
- **Control of regional economic resources:** The autonomous powers must include the regulation of the exploitation of the basic economic resources of a region. Regional economic policies, labor market, environmental protection, urban planning must be under the A.R. legislation. Collection of taxes by the A.R.

- **Forms of regional citizenship:** Forms of control of the degree of migration into and out of the A.R., endowing the A.R. with some possibilities of control over immigration, attributing its inhabitants specific rights linked to the duration of residency in the A.R.
- **Powers in international relations:** Possibility of autonomous representation in an international context, right to stipulate international agreements with sub-state entities; right to be a party to international organizations; right to be consulted if international agreements affect the A.R.
- **Language rights:** The languages of the minority groups, along with the state language, must be recognized as “official”. All citizens of the A.R. must be entitled to communicate and be assisted by all public instances in their mother tongue, choosing freely among the official languages recognized within the A.R.
- **Protection of national minority rights:** All powers needed to ensure cultural development as if the region would be part of the kin-state or an independent state. For the language policy, media, education system, information rights, preservation of cultural heritage for A.R. primary powers are needed.
- **Consociational structures and internal power sharing:** Complex power-sharing among distinct ethnic groups of an A.R. in order to ensure political inclusion of each group and maximum of democratic participation in decision making. The prerequisite is the recognition of group rights.
- **Autonomous administration:** All autonomous powers must be carried out by autonomous administration under the control of the A.R. The rules of recruitment to these bodies must reflect the multicultural features of a region in both linguistic requirements and individual capacities.
- **Autonomous judiciary:** The administration should ensure neutrality of the judiciary within the autonomous region. In A.R. with indigenous peoples the compatibility of public law and traditional and customary law has to be regulated.
- **Human and rights and political freedoms:** Important issue for post-conflict areas, where normal legal remedies are too slow or lack efficiency. Special bodies have to monitor the protection of human rights and cater for immediate redress.”

Th. BENEDIKTER (ed.): *Solving Ethnic Conflict through Self-Government. A Short Guide to Autonomy in South Asia and Europe*. Bolzano: EURAC, 2009.

Aranjamentele de împărțire a puterii pe principiul teritorial, inclusiv sistemele federale cu relevanță etnopolitică, sunt soluții care rezolvă – după cum am văzut la cursul nr. 5 – conflicte etnopolitice și **stabilizează regiuni** cu un trecut încărcat cu dispute și tensiuni.

Dezavatajul aranjamentului este costul relativ mare al soluțiilor instituționale și posibilitatea ca diferendele privind unele detalii ale aranjamentului să reizbucnească.

În cazul **Catalaniei** de exemplu, deși puterile deținute de comunitatea autonomă sunt remarcabil de extensive în comparație cu competențele exercitate în comun cu autoritatea statului și cu cele deținute de cele din urmă (după cum reiese din cele de mai jos), problema ”autonomiei insuficiente” pe care comunitatea o deține revine din când în când pe agenda dezbaterilor politice din Spania.

Puteri ale statului spaniol:

- Fundamental rights
- Citizenship, immigration and emigration, asylum law and foreign nationals

- Foreign affairs
- Defence and armed forces
- Judiciary and administration of the judiciary
- Civil and labor law commercial law
- Penal law and penitentiary system
- Civil and penal litigation
- Author's rights and copyrights
- Framework acts and coordination of the general economic policy
- State budget and public debt
- Framework law on social security and welfare, health, public administration, environmental protection, media and print law, mining and energy
- Water resources management, if the rivers cross more than one autonomous community
- Railways and highways whenever crossing more than one autonomous community
- Public building of national public interest
- Public security, irrespective of the institution of regional or local police forces
- Acquisition and recognition of academic and professional titles
- Authorization of popular referenda.

Puteri exercitate în comun de către statul spaniol și de *Generalitat de Catalunya*:

- Civil law
- Immigration
- Transport and communications infrastructures
- Stock exchanges and contracting centers
- Public works
- Promotion and defense of competition
- Work and labor relations
- Public law on corporations and certified professions
- Stock exchanges and contracting centers
- Public security
- Social security
- Healthcare, public health, pharmaceutical regulation and pharmaceutical products

Puteri ale *Generalitat de Catalunya*:

- Agriculture, livestock farming and forestry
- Water and hydraulic works
- Associations and foundations
- Hunting, fishing, maritime activities and organization of the fishing sector
- Savings banks
- Trade and trade fairs
- Popular consultation
- Consumer affairs
- Cooperatives and the social economy
- Public law on corporations and certified professions
- Credit, banks, insurance and mutual benefit societies not included in the social security system
- Culture
- Geographical and quality denominations and indications
- Civil law
- Prosecution law
- Education

- Emergencies and civil protection
- Energy and mines
- Sport and leisure
- Statistics
- Public employment and staff in the employ of the Catalan public administration bodies
- Housing
- Immigration
- Industry, craftsmanship, meteorological control and evaluation of metals
- Transport and communications infrastructures
- Gaming and shows
- Youth
- Catalonia's own language
- The environment, natural areas and meteorology
- Stock exchanges and contracting centre
- Media and audiovisual content services
- Notarial affairs and public registries
- Public works
- Territorial, landscape, coastline and urban development planning
- Organization of the administration of *Generalitat*
- Territorial organization
- Planning, organization and promotion of economic activity
- Gender policies
- Promotion and defense of competition
- Intellectual and industrial property
- Protection of personal data
- Advertising
- Research, development and technological innovation
- Legal system, legal procedure, public contracts, expropriation and responsibility in the Catalan public administration bodies
- Local government system
- Relations with religious entities
- Healthcare, public health, pharmaceutical regulation and pharmaceutical products
- Private security
- Public security
- Social security
- Social services, volunteers, minors and promotion of families
- The symbols of Catalonia
- The prison system
- Transport
- Work and labor relations
- Tourism
- Universities
- Video and sound surveillance and recordings.

Th. BENEDIKTER (ed.): *Solving Ethnic Conflict through Self-Government. A Short Guide to Autonomy in South Asia and Europe*. Bolzano: EURAC, 2009.

Note de curs la disciplina ETNOPOLITICĂ

Curs 11

Șansele democrației și ale bunei guvernări în societățile adânc divizate

Dilemele teoriei despre democrație în contextul celui de al "treilea val de democratizare". Critici ai democrației. Măsurarea democrației, indicatori. Corelații dintre fracționalitatea etnică și indexul de democratizare. Alternative la democrația liberală de tip occidental: democrația etnică; democrația consociativă; democrația multinațională, democrația asociativă. Utilizarea combinată sau simultană a instrumentelor de gestionare a consecințelor diversității. Conceptul de bună guvernare. Criteriile bunei guvernări în comunitățile multietnice

1. Dificultăți ale definiției – ce este democrația?

În prezent, teoria democrației este într-un vizibil impas. În vreme ce principiile fundamentale ale puterii legitime în întreaga lume par a fi statul de drept și guvernele democratice, teoriile despre democrație aduc în prim plan numeroase dificultăți ale practicii democratice.

Teoria democrației abordează în mod recurent cel puțin **trei aspecte critice** ale acesteia:

- (1) care este extensia termenului „democrație”, unde se află linia de demarcație dintre regimurile democratice și cele nedemocratice;
- (2) care sunt principalele și cele mai frecvente crize ale practicii democratice și care sunt temeiurile în baza cărora acestea pot fi criticate; și
- (3) care sunt șansele democrației în societățile caracterizate de divizare profundă și diversitate etnoculturală.

În ceea ce privește primul aspect, pare să rămână valabil diagnosticul formulat de Robert A. Dahl în 1989 (*Democracy and Its Critics*, New Haven–London: Yale University Press):

„It may seem perverse that this historically unprecedented global expansion in the acceptability of democratic ideas might not be altogether welcome to an advocate of democracy. Yet a term that means anything means nothing. And so it has become with 'democracy', which nowadays is not so much a term of restricted and specific meaning as a vague endorsement of a popular idea.”

Condițiile care favorizează confuzia în utilizarea termenului țin, în mare măsură, de **dubla dualitate** a sensurilor sale:

- După cum observă Dahl, atât în contextul limbajului teoretic cât și în cel al limbajului uzual, termenul „democrație” poate fi întâlnit atât cu referire la un **tip ideal** cât și la **regimurile reale**, care nu corespund în totalitate tipului ideal.
- Cea mai dificilă sarcină este aceea de a identifica indicatori care să permită diferențierea regimurilor democratice de cele nedemocratice, ceea ce implică o

deplasare din sfera perspectivei **normative** a justificării înspre abordarea **empirică** a evaluării.

Astfel, multe dificultăți ale demersurilor de teoretizare a democrației rezultă din faptul că extensia conceptului include atât dualitatea tip ideal/realitate realizabilă cât și dualitatea normativ/empiric.

Pe parcursul istoriei, teoria democrației a înregistrat numeroase încercări de eliminare a neclarităților legate de semnificația termenului de democrație, cele mai importante dintre acestea fiind:

- Clarificări privind definiția etimologică;
- Definiția prin inducție;
- Minimalismul proceduralist;
- Democrația definită cu ajutorul adjectivelor;
- Măsurarea democrației: indexuri democratice
- Evaluarea democrației: auditul democratic

1.1. Clarificări privind definiția etimologică

Definirea **etimologică** – „domnia poporului”: *demos* + *kratos* – este probabil cel mai des utilizată, deși ea are semnificații diferite pentru diferiți autori.

Principala dificultate decurge din faptul nici termenul de *demos*, referitor la unitatea democratică, nici componenta referitoare la aspectele procedurale ale conceptului, *kratos*, nu are semnificație fără echivoc.

În ceea ce privește componenta **demos**, există mai multe probleme:

(1) Ivor Jennings: „pentru ca poporul să poată decide, cineva trebuie să decidă (să spună) cine este poporul”.

(2) Termenul de *demos* a fost inventat, după cum am văzut în cadrul primului curs, în 509 î.e.n. de Kleisthene, în cadrul unor ample reforme ale lumii antice grecești, conceptul devenind astfel instrumentul unui proiect politic ce a urmărit diminuarea rolului apartenenței tribale în politică.

(3) Începând cu secolul XIX, răspunsul la întrebarea „cine este poporul?” a fost dat de doctrina de autodeterminare populară, în numeroase cazuri concrete însă diversitatea internă a „popoarelor” a contestat, după cum am văzut la Horowitz, veridicitatea răspunsului.

(4) Articolul 1 al Chartei ONU declară dreptul popoarelor la autodeterminare, fără să fie precizat undeva, în tot corpul dreptului internațional, cine sunt popoarele.

În ceea ce privește componenta **kratos**, ampla varietate a experiențelor democratice de pe glob, atât în perspectivă istorică, cât și contemporană, duce la insuficientă determinare și la neclaritate în privința utilizării curente a termenului. Sartori (*The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House, Chatham, NJ, 1987) precizează în acest sens:

„... există o mulțime de caracteristici sau proprietăți care pot fi alese; nu doar domnia și participarea majorității, ci și egalitatea, libertatea, consensul, coerciția, competiția, pluralismul, dreptul constituțional și așa mai departe. (...) aceste caracteristici sunt atât de inter-relaționate, încât orice măsură unică, din oricare categorie selectată, poate produce ordonări profund eratică”.

În plus, componenta *demos* și *kratos* sunt evident legate între ele: ne putem întreba, **când și în ce condiții devine o mulțime de oameni o unitate politică îndreptățită și capabilă să se guverneze în mod democratic?**

Răspunsul la această întrebare este oferit de Dahl: dacă unitatea politică ce aspiră la democrație, adică *demos*-ul, nu este o unitate legitimă și necontestată din interior, atunci aspecte procedurale ale *kratos* nu pot garanta autenticitatea democrației:

„(...) nu putem rezolva problema obiectivului și a domeniului adecvat al unităților democratice din interiorul teoriei democrației. Ca majoritatea principiilor, procesul democratic presupune o unitate adecvată. *Criteriile procesului democratic presupun legitimitatea unității înseși. Dacă unitatea nu este adecvată sau legitimă – dacă obiectivul și domeniul nu sunt justificabile – atunci ea nu poate fi legitimată prin simple proceduri democratice.*”

În pofida acestor dileme ale definiției etimologice, ea rămâne de referință și larg utilizată, în special în varianta atribuită lui Abraham Lincoln, care în cadrul discursului rostit înainte de bătălia de la Gettysburg (1863) a folosit următoarea sintagmă:

„...government of the people, by the people, for the people”

Lincoln, A.: „Gettysburg Address”. In: M. I. UROFSKY (ed.), *Basic Readings in U.S. Democracy*, United States Information Agency, Washington, D.C., 1994, p. 163.”

1.2. Definiția prin inducție

O posibilă cale de depășire a impasului definițional ar fi aceea de a observa acele state care sunt considerate, în mod curent, democrații, urmând ca definirea conceptului să reflecte trăsăturile caracteristice ale sistemelor de instituții și ale mecanismelor de luare a deciziilor din aceste state.

Un astfel de demers ar conduce însă, după cum observă Barry Holden (*The Nature of Democracy*, Thomas Nelson, London, 1974), la o eroare procedurală, având în vedere că este illogic să definim un termen prin inducție din practica unora dintre unitățile politice și, apoi, să utilizăm termenul obținut pentru evaluarea, printre altele, a aceluiași unități politice.

1.3. Minimalismul proceduralist

O altă modalitate prin care confuziile legate de semnificația termenului de democrație pot fi risipite a fost propusă de Schumpeter, respectiv de Dahl.

Într-o lucrare de referință pentru teoria democrației (*Capitalism, Socialism, and Democracy*. Harper, New York, 1947), **Joseph Schumpeter** a definit democrația ca un sistem de guvernare în care pozițiile aferente puterii sunt ocupate în conformitate cu rezultatele unei **con competiții pentru obținerea voturilor**.

În viziunea lui Schumpeter puterea politică are de ales între trei opțiuni: anarchia, monopolul puterii și competiția pentru obținerea acesteia, dintre care alegerea competiției este singura opțiune rațională.

În consecință, competiția politică pentru obținerea puterii devine criteriul minimal, necesar și suficient totodată, pentru a defini democrația.

O altă variantă a minimalismului proceduralist a fost propusă de **Robert Dahl**, în lucrarea sa *Poliarchy. Participation and Opposition* (Yale University Press, New Haven–London, 1971), care a propus înlocuirea termenului de democrație cu conceptul de **poliarhie**, plecând de la constatarea că utilizarea în contextul societăților moderne, masificate a unui concept care și-a dobândit semnificația în contextul *polis*ului din Grecia antică nu poate duce decât la confuzii.

Termenul de **poliarhie** a fost împrumutat de Dahl de la același **Johannes Althusius**, care l-a utilizat ca o alternativă a **monarhiei**, acestea două fiind, în viziunea lui, posibilitățile de exercitare a suveranității.

Dahl definește poliaria cu ajutorul a 7 dimensiuni măsurabile, încercând astfel să delimiteze dimensiunea empirică – care se poate observa și evalua – de aspectul ideal al conceptului. În viziunea lui Dahl, utilizarea noțiunii de democrație rămâne posibilă în continuare, dar cu referire la tipul ideal numai, pentru cazurile concrete fiind indicat să folosim noțiunea de poliaria, care reflectă aspectele procedurale ale guvernării, fiind astfel o variantă minimală a democrației: **cele 7 dimensiuni ale poliariiei sunt condiții necesare doar, nu și suficiente ale democrației**.

1.4. Democrația definită cu ajutorul adjectivelor

D. COLLIER – S. LEVITSKY, „Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Resarch”, in: *World Politics*, Vol. 49/3 (1997), pp. 430-451.

Collier și Levitsky au observat că încercările de „standardizare” a conceptului de democrație sunt îngreunate semnificativ de apariția unor variante ale democrației descrise cu ajutorul unor adjective, precum: „democrația parlamentară”, „democrația multipartită”, „democrația prezidențială”, „democrația federativă”, „democrația autoritară”, „democrația neopatrimonială”, „democrația controlată de armată”, „protodemocrația”, „democrația tutelară”, „democrația limitată”, „democrația oligarhică”, „democrația elitistă”, „democrația masculină”, etc.

Find confrunțați cu această abundență de variante ale democrației, ne putem întreba pe bună dreptate: unde începe și unde se termină democrația?

În opinia lui Collier și Levitsky, confuzia creată de inovațiile terminologice scăpate de sub control poate fi evitată dacă sunt îndeplinite două condiții:

- se urmărește asigurarea **diferențierii analitice** (*analytic differentiation*) între variante și
- se urmărește evitarea utilizării termenilor la realități neadecvate, prin **forțarea semnificației** (*conceptual stretching*).

Pentru realizarea acestor obiective, Collier și Levitsky propun trei metode, plecând de la conceptul de „**scară a generalităților**” propus de Sartori, care precizează că urcând pe scara generalităților vom întâlni concepte care se definesc prin atribute mai puține și se referă, prin extensiunea lor, la un număr mai mare de cazuri, iar dacă coborâm pe scara generalităților vom întâlni concepte definite cu ajutorul unui număr mai mare de atribute, având ca extensiune un număr mai mic de cazuri.

Lectură recomandată:

G. SARTORI: Concept Misformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*, Vol. 64, 1970, decembrie, pp. 1040-1046.

Cele trei metode propuse de Collier și Levitsky prin care poate fi evitată confuzia ce domină teoria democrației sunt următoarele:

- utilizarea unor **subcategorii** care dispun doar de anumite caracteristici ale democrației (*diminished subtypes*)
- **precizarea contextului** în care termenul de democrație este utilizat (*precising the definition of democracy*)
- **înlocuirea conceptului** de democrație cu alte noțiuni mai potrivite pentru cazurile problematice (*shifting the overarching concept*).

1. 5. Măsurarea democrației: indexuri de democrație

O alternativă interesantă în istoria încercărilor de ieșire din impasul definițional a constituit orientarea care a mutat accentul de pe întrebarea „**ce este democrația?**”, la investigații privind „**câtă democrație?**”

Începând din anii 1950 s-a înregistrat un impresionant număr de tentative de „măsurare a democrației”, cu ajutorul unor dimensiuni și variabile, numărul unităților de analiză variind și el în limite largi.

Tabelul de mai jos sintetizează caracteristicile mai importante ale unora dintre aceste tentative. „Tipul măsurătorii” este continuu dacă indexul poate lua valori dintr-un interval continuu, de numere reale, și discret dacă valorile indexului sunt numere întregi.

Instrumentele de măsurare a democrației:

Indexul de democrație	Tipul măsurătorii	Nr. de dimensiuni/variabile	Nr. de cazuri	Perioada analizată	Contextul cercetării
Fitzgibbon, 1951	continuu	15	20	1945-1955	Studiu comparativ al

Fitzgibbon-Johnson, 1976				1955-1960	statelor din America Latină
Lipset, 1959	discret	-	48	1918-1959	Cercetarea condiționării sociale a democrației
Banks-Textor, 1963	continuu	57	115	1960-1962	Analiza comparată a sistemelor politice
Cutright, 1963 <i>Index of Political Development</i>	discret	2	77	1940-1960	Relația dintre dezvoltare politică și democrație
Neubauer, 1967 <i>Index of Political Performance</i>	discret	4	23	1940-1960	Cercetarea condițiilor democrației
Cutright-Wiley, 1969 <i>Political Representation Index</i>	discret	3	40	1927-1966	Relația dintre modernizare și reprezentarea politică
Smith, 1969	discret	21	110	1946-1965	Relația dintre democrație și dezvoltarea economică
Dahl(-Norling – Williams), 1971	continuu	10	114	1968-1969	Studiul dreptului de vot
Gastil, 1972	discret	25	151+45	1971	Raport privind situația politică a lumii
Jackman, 1973	continuu	4	60	1960	Relația dintre economie și performanța democratică
Hewitt, 1977	discret	3	25	?-1965	Relația dintre democrație și egalitate
Bollen, 1980 <i>Index of Political Democracy</i>	continuu	6	113 123	1960 1965	Analiza cauzelor care conduc la democrație
Muller, 1988	discret	4	55	?-1975	Relația dintre dezvoltarea economică, democrație și inegalitate
Gurr, 1990, <i>Polity II</i> <i>Polity IV</i>	continuu	6	132 162	1800-1986 1800-2006	Analiză comparată privind situația politică a lumii
Vanhanen, 1990	discret	-	147	1980-1988	Demarcația între democrație și autoritarism
Alvarez et al., 1996	discret	3	141	1950-1990	Clasificarea sistemelor politice
Rousseau et al., 1996	discret	6	606	1918-1988	Verificarea unor ipoteze privind pacea democratică
Przeworski et al, 1997	discret	4	135	1950-1990	Studiul condițiilor care susțin democrația

Beck et al, 2000	discret	113	177	1975-1995	Baza de date a instituțiilor politice din lume
Beetham, 1994 <i>Democratic Audit</i>	discret	30	1	1999, 2002, 2008	Analiza sistemului politic din Marea Britanie
IDEA, 2003 <i>State of Democracy</i>	discret	85	8	2002	Metoda auditului democratic
<i>Freedom in the World</i> , 2007	discret	4	193	2006	Raport privind situația politică a lumii
Economist Intelligence Unit, 2007	discret	5	165+2	2006	Raport privind situația politică a lumii

Un exemplu al modului în care un index al democrației poate fi construit este oferit de **M. Saward** ("Democratic Theory and Indices of Democratization", în: D. BEETHAM (ed.): *Defining and Measuring Democracy*, SAGE Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi, 1994).

Dimensiunile pe care Saward le propune se referă la **drepturi, libertăți**, precum și la **mecanisme de decizie** în total **24** de variabile, care pot fi grupate în **5** categorii:

- (1) libertăți fundamentale,
- (2) chestiuni legate de cetățenie și participare,
- (3) coduri administrative,
- (4) măsuri referitoare la publicitate și
- (5) drepturi sociale.

Variabilele asociate cu aceste categorii sunt următoarele.

Libertățile fundamentale includ dreptul oricărui cetățean la:

- libertate de exprimare (1),
- libertate de mișcare (2),
- libertate de asociere (3),
- tratament egal în fața legii (4),
- libertate religioasă (5).

Cetățenia și participarea:

- comunitatea politică trebuie aibă o formă comună și standardizată pentru apartenența ca membru legal (obținerea cetățeniei), compatibilă cu libertățile fundamentale (6);
- cetățenii au drept egal de a candida (7);
- cetățenii au drept egal de a fi aleși, respectiv li se oferă șanse egale de a fi aleși, după caz, în organisme reprezentative non-elective și decizionale (8);
- cetățenii au drept egal de a vota la toate alegerile și referendumurile (9);
- voturile cetățenilor trebuie să fie decisive, indiferent de mecanismul de decizie (10);
- trebuie să existe mecanisme prin care cetățenii să voteze direct în probleme majore; dacă oficialitățile iau decizii necorespunzătoare pentru decizia directă,

sarcina justificării unei astfel de hotărâri necorespunzătoare revine respectivilor oficiali (11);

- trebuie să existe un sistem de votare (ca de exemplu tururile de scrutin) care să permită exprimarea preferinței majorității în curse cu mai mulți participanți (12);
- acolo unde se organizează alegeri pentru reprezentanți, voturile trebuie reînnoite la anumite intervale regulate (13);
- agenții specializate trebuie să organizeze sondaje de opinie la intervale regulate pe teme de importanță majoră, fie că decizia în aceste probleme aparține reprezentanților sau nu (14);
- trebuie să existe prezumția că toate problemele se decid prin referendum și se vor stabili prevederi clare în ceea ce privește condițiile de organizare a referendumului (15);
- toate problemele care nu sunt în mod expres interzise deciziei majorității vor fi deschise deciziei majorității printr-unul din mecanismele corespunzătoare (16).

Coduri administrative: trebuie să existe

- coduri corespunzătoare de procedură pentru angajații organismelor publice (17);
- trebuie să se poată demonstra periodic că deciziile publice sunt puse în aplicare (18);
- trebuie să existe termene bine determinate pentru ducerea la îndeplinire a deciziilor publice (19);
- trebuie să fie instituite mecanisme de apel și de recurs cu privire la organismele publice și la funcțiile acestora (20);
- trebuie să existe libertatea informației din partea tuturor organismelor guvernamentale; răspunderea pentru lipsa de transparență deplină a informației în cazuri particulare revine reprezentanților (21).

Reguli privind spațiul public:

- trebuie să existe un procedeu constant și formal de informare publică asupra deciziilor, a opțiunilor, a argumentelor, a problemelor și a rezultatelor (22).

Drepturile sociale

- includ dreptul fiecărui cetățean la ocrotirea sănătății (23)
- și la educație adecvată (24).

Valoare indexului se calculează prin însumarea punctajelor obținute pentru fiecare dimensiune în parte.

Cu ajutorul indexurilor democratice se pot întocmi clasificări ale țărilor după performanța democratică a acestora reflectată în valorile indexului, cea mai cunoscută clasificare de acest fel fiind realizată anual de Freedom House.

1.6. Evaluarea democrației: auditul democratic

Dacă indexurile democratice sunt instrumente cantitative prin excelență, conceptul de **audit democratic** urmărește obiectivul evaluării performanței democratice prin metode calitative.

Conceptul de audit democratic a fost propus de **David Beetham** ("Key Principles and Indices for Democratic Audit", în: D. BEETHAM (ed.): *Defining and Measuring Democracy*, London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publications, 1994).

Metoda constă în evaluarea performanțelor unui sistem democratic cu ajutorul unui șir de întrebări cu ajutorul cărora se realizează o imagine exhaustivă privind modul de funcționare a regimului. Spre deosebire de indexuri, auditul nu permite clasificarea regimurilor democratice, ci realizează studii de caz ce pot fi folosite ulterior în analize comparate.

Instrumentul de audit democratic propus de Beetham constă în 30 de întrebări grupate în următoarele categorii:

- trăsături principale ale **procesului electoral** (1-5),
- **calitatea actului de guvernare**: guvern deschis și responsabil (6-18),
- **drepturi** civile și politice (19-23),
- caracterul **societății civile** și al **instituțiilor** formale (23-30).

1.7. Concluzii

În pofida acestor interesante demersuri ce urmăresc risipirea confuziilor privind semnificația conceptului de democrație, noțiunea rămâne încărcată în continuare cu multiple contradicții.

În opinia lui Dahl, idealul democratic rămâne un ideal nerealizabil,

„împingând capacitățile umane până la limită și, poate, chiar dincolo de aceasta”,

reprezentând viziunea

„...unui sistem politic în care membrii se consideră reciproc egali din punct de vedere politic, sunt suverani colectiv și dispun de capacitățile, resursele și instituțiile de care au nevoie pentru a se autoguverna”.

În versiunea lui Sartori, democrația reprezintă viziunea unui sistem politic

„...în care nimeni nu se poate alege, nimeni nu se poate investi cu putere de conducere, și, în consecință, nimeni nu își poate aroga putere necondiționată și nelimitată.”

2. Critica democrației

Este suficient să considerăm dificultățile majore de definire a democrației pentru a realiza că teoria democratică a atras multe critici de-a lungul istoriei gândirii politice.

După cum remarcă **Frank Cunningham** (*Theories of Democracy. A Critical Introduction*, London–New York: Routledge, 2002), opinia, des citată, a lui Winston Churchill, conform căreia **democrația este cea mai puțin proastă formă de guvernare**

dintre toate, se regăsește mult înainte în istorie și a fost formulată, printre alții, și de Aristotel.

După Dahl, criticii democrației sunt, în linii mari, **de trei tipuri**:

- cei care au considerat democrația ca **indezirabilă, deși teoretic posibilă** (cum ar fi Platon și adepții săi, care credeau în necesitatea controlului totalitar, sau Godwin, Kropotkin, Bakunin, Proudhon și, mai recent, opiniile exprimate de Robert Paul Wolff în apărarea anarhismului);
- cei care susțineau că, deși **dezirabilă** din punct de vedere teoretic, democrația este **imposibilă din punct de vedere practic** (Machiavelli, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto și Robert Michels);
- cei dedicați scopurilor democrației dar, **critici ai acesteia** privind formele concrete de manifestare.

Primele două categorii au fost etichetate de către Dahl „critici opozanți”, iar exponenții din ultima categorie „critici simpatizanți”.

În cele ce urmează ne vom concentra asupra unor cazuri de **critică simpatizantă**.

Imperfecțiunile inevitabile ale performanțelor democratice din viața reală au atras critici mai ales în legătură cu neajunsurile **procesului democratic**: consecințe și efecte secundare neintenționate sau eșecuri în susținerea binelui public.

Recent, **Cunningham** (*Theories of Democracy. A Critical Introduction*) a trecut în revistă cele mai frecvente „eșecuri” ale democrației care apar în diferitele analize critice la adresa democrației. Acestea sunt următoarele:

- permite majorităților să tiranizeze minoritățile,
- favorizează „masificarea” culturii și a moralei,
- conduce la guvernare ineficientă,
- invită la conflict,
- favorizează demagogia,
- maschează opresiunea sistemică și
- este irațională.

(1) Primele observații privind „**tirania majorității**” au fost făcute de Tocqueville în lucrarea sa despre democrația în America: condițiile instituționalizate în care interesul majorității este în permanență protejat, în timp ce interesele minorității sunt, în mod repetat, minimalizate sau ignorate. Deși nu înseamnă în mod necesar tratament opresiv aplicat minorității, practicile democratice bazate pe supremația disproporționată a majorității pot anula rolul unei minorități în determinarea politicii publice.

(2) „**Masificarea**” **culturii și a moralei** este înțeleasă de Cunningham ca rezultat al dominației unei clase politice care tinde să stabilească standardele culturale și morale, fapt care poate avea două consecințe majore: lipsa stimulentei în sprijinirea alternativelor educaționale și culturale și instaurarea unui oarecare control al minții, care

poate conduce la marginalizarea și ostracizarea socială a „oamenilor cu sensibilitate rafinată”.

(3) Argumentele lui Cunningham privind **guvernare inefficientă** se bazează pe raportul intitulat *The Crisis of Democracy*, publicat în 1975 de către The Trilateral Commission (M. J. CROZIER – S. P. HUNTINGTON – J. WATANUKI: *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York University Press, New York, 1975). Conform raportului, democrația din America de Nord, Europa de Vest și Japonia:

- și-a pierdut capacitatea de a formula și de a urmări obiective comune, devenind din ce în ce mai mult o arenă pentru afirmarea intereselor conflictuale;
- accesul democratic la guvernare al unui mare număr de grupuri de interese a făcut imposibilă aducerea intereselor la un numitor comun;
- obiectivele pe termen lung și de larg interes ale unei societăți devin imposibil de urmărit din cauza structurii fragmentare a intereselor, care schimbă mandatele guvernamentale după fiecare campanie electorală;
- pe lângă faptul că favorizează condițiile generatoare de cultură îndoielnică, democrația produce – conform avertizărilor lui Tocqueville – și lideri mediocri, care nu sunt altceva decât „sclavi ai sloganurilor”.

Conform unor analiști, prin aceste argumente The Trilateral Commission a încercat să aducă argumente în favoarea unui eventual guvern mondial.

(4) Democrația **poate invita la conflict**, opinează în continuare Cunningham, citându-l pe Carl Schmitt (*The Crisis of Parliamentary Democracy*, The MIT Press, Cambridge, MA: 1988/1923) care susținea că democrația poate funcționa în mod eficient doar în condițiile unei populații relativ armonioase. În absența unei astfel de populații, democrația exacerbează discordia și adâncește diviziunile existente în sânul societății. Încercările de realizare a armoniei interne și a unității naționale pot favoriza la rândul lor ostilitatea față de inamici comuni din afara națiunii. Această opinie se regăsește și în raportul Comisiei Trilaterale, care susține că în absența unor surse interne de coeziune, este probabil ca unii lideri politici, în dorința de a îndemna la unitate, să încurajeze atitudini de șovinism etnic sau național.

(5) Argumentele privind relația dintre **demagogia și democrație** sunt oferite de Claude Lefort și Schumpeter: demagogii și populiștii autoritari sunt „experți în a profita de avantajele cinice” ale unor trăsături ale democrației, uneori cu complicitate activă din partea populației. Demagogia și autoritarismul mascat sunt favorizate de ceea ce Lefort numește „spațiul gol”: majoritatea care decide ce se va întâmpla într-o democrație este similară monarhului sau aristocrației conducătoare care, în loc să fie poporul real sau să se identifice cu acesta, reprezintă **o masă în deplasare**. Astfel, „locusul conducerii în democrație este lipsit de oamenii reali”, iar cei care susțin că reprezintă „poporul” pot lua măsuri dictatoriale în propriul folos, în numele democrației.

(6) Ideea că democrația **maschează oprirea** este larg răspândită: numeroși teoreticieni au sesizat coabitarea istorică dintre democrație și subordonarea sau excluderea unor mari segmente ale societății, din cauza apartenenței lor de clasă, sex, etnie sau rasă, începând

cu cea mai autentică formă a democrației, cea din greacia antică. Aceste compromisuri ale practicii democratice au fost fie ignorate, fie justificate în cadrul teoriei despre democrație. În timp ce unii, ca de exemplu Schumpeter, sunt entuziaști în ceea ce privește eficiența politicilor electorale în prevenirea subordonării de grup, alții, ca de exemplu Cunningham, continuă să creadă că, chiar dacă formele legalizate ale excluderii vor fi înlăturarea, prejudecățile vor perpetua discriminarea în ceea ce privește participarea politică.

(g) **Consecințele iraționale** ale democrației sunt prezentate de Cunningham cu ajutorul unor argumente luate de la Russell Hardin, Anthony Downs și Kenneth Arrow care în contextul unor preocupări privind teoria acțiunii sociale, respectiv a deciziilor raționale se se întreabă: este oare rațional ca indivizii să facă uz de mijloace democratice pentru a-și urmări interesele, de vreme ce luarea democratică a deciziilor este benefică atât celor care își dedică timpul și energia participării la procesul politic, cât și celor care nu depun acest efort, așa-numiții „călători pe gratis”?

Dacă analizăm cu atenție deficiențele democrației inventariate de Cunningham, putem observa că trei dintre acestea (1, 2 și 4) sunt în mod deschis **amenințări la adresa diversității**, iar consecințele a cel puțin trei dintre cele patru rămase (3, 5 și 6) sunt considerabil **amplificate în condițiile diversității**.

3. Evidențe empirice

Prima încercare în a stabili o corelație între indicatori măsurabili ai democrației, pe de o parte, și indicatori ai pluralismului cultural, pe de altă parte, îi aparține probabil lui **Marie E. Haug**, care a comparat valorile asociate cu variabila „distribuția orizontală a puterii” din studiul lui Bank și Textor – modul de definire a variabilei respective fiind o aproximație acceptabilă a democrației –, cu valorile indexului care îi poartă numele. Haug a constatat că între cele două seturi de valori există o corelație negativă ce poate fi considerată semnificativă în raport cu numărul de cazuri analizate.

R. Dahl a comparat distribuția statelor care pot fi considerate poliarhii și semi-polarhii după valorile indexului Haug. A constatat următoarele:

Distribuția poliarhiilor după gradul de pluralism cultural (1963)

Gradul de pluralism		neglijabil	ponderat	accentuat	extrem
Nr. de state		26	28	27	33
Poliarhii și semi-poliarhii	Nr.	15	10	3	6
	%	44%	29%	9%	18%

Se poate observa că peste 70% din numărul total de poliarhii se găsesc în state cu pluralism neglijabil sau ponderat. Dahl subliniază însă că pe baza acestor date ar fi o eroare să concluzionăm că poliarhia și pluralismul cultural se exclud reciproc.

Comparând valorile indexului de democratizare calculate de **The Economist Intelligence Unit** pentru anul 2007, cu valorile indexului de fracționalizare calculate de **Alesina et al.**,

pentru primele 28 (cele mai democratice) și ultimele 28 (cele mai puțin democratice) state din listă, obținem următoarea imagine:

Țară	EIU-ID	F	Țară	EIU-ID	F
Suedia	9.88	.06	<i>Coreea de Nord.</i>	1.03	.03
Islanda	9.71	.07	Republica Africa Centrală	1.61	.82
Olanda	9.66	.10	Ciad	1.65	.86
Norvegia	9.55	.05	Togo	1.75	.70
Danemarca	9.52	.08	Myanmar	1.77	.50
Finlanda	9.25	.13	Turkmenistan	1.83	.39
<i>Luxemburg</i>	9.10	.53	Lybia	1.84	.79
Australia	9.09	.09	Uzbekistan	1.85	.41
<i>Canada</i>	9.07	.71	<i>Arbia-Saudită</i>	1.92	.18
<i>Elveția</i>	9.02	.53	Guinea-Bissau	2.00	.80
Irlanda	9.01	.12	Guinea	2.02	.73
<i>Noua Zeelanda</i>	9.01	.39	Guinea Ecuatorială	2.09	.34
Germania	8.82	.16	Laos	2.10	.51
Austria	8.62	.10	Eritrea	2.31	.65
Malta	8.39	.04	Siria	2.36	.53
<i>Spania</i>	8.34	.41	Djibuti	2.37	.79
<i>SUA</i>	8.22	.49	Angola	2.41	.78
<i>Republica Cehă</i>	8.17	.32	Emiratele Arabe	2.42	.62
Portugalia	8.16	.04	Tajikistan	2.45	.51
<i>Belgia</i>	8.15	.55	Zimbabwe	2.62	.38
Japonia	8.15	.01	Bhutan	2.62	.60
Grecia	8.13	.15	Gabon	2.72	.76
Marea Britanie	8.08	.12	<i>Vietnam</i>	2.75	.23
Franța	8.07	.10	R. D. Congo.	2.76	.87
<i>Mauritius</i>	8.04	.46	Oman	2.77	.43
Costa Rica	8.04	.23	Qatar	2.78	.74
Slovenia	7.96	.22	Sudn	2.90	.71
Uruguay	7.96	.25	Iran	2.93	.66

EUI DI: The Economist Intelligence Unit indexul de democratizare, 2007

F: fracționalizarea etnică după Alesian et al., 2003

Deși sunt excepții (statele care apar în *italics*), în mare se poate constata că valorile mari ale indexului de fracționalizare corelează cu valori scăzute ale indexului de democratizare și invers.

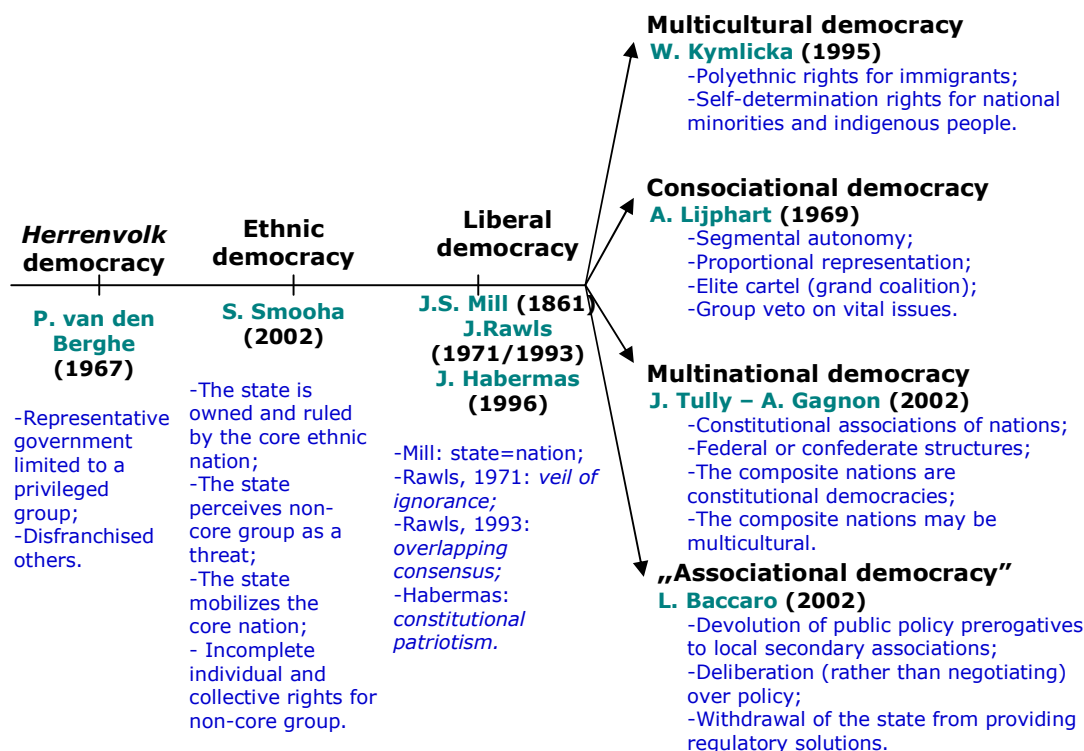
4. Tipuri de democrație în condițiile diversității

Statele precum Canada, Elveția, Spania, SUA sau Belgia din tabelul de mai sus dovedesc că instituțiile democrației pot fi adaptate la condițiile diversității. Tabelul de mai jos prezintă sintetic **tipurile de aranjamente instituționale** care în anumite contexte istorice concrete au reușit susținerea principiului democratic în condițiile diversității profunde. Tabelul reflectă totodată concesiile făcute, respectiv prețul plătit pentru atingerea obiectivului urmărit.

Tipul de democrație, autor	Caracteristici	Exemple	Critici
Democrația multinațională (Gagnon–Tully, 2001)	1. asociație constituțională a popoarelor; 2. structuri federale sau confederale; 3. unitățile membre ale asociației sunt democrații constituționale; 4. atât unitățile componente, cât și asociația în ansamblu este purtătoare de diversitate	Canada, Marea Britanie, Belgia, Spana	- fragmentează comunitatea politică; - conferă un caracter teritorial diferențelor de etnie, limbă sau cultură
Democrația consociativă (Lijphart, 1977)	1. marea coaliție 2. proporționalitate 3. drept de veto 4. autonomie segmentală	Austria, Belgia, Olanda, Elveția, Liban (1943–1975), Malayzia (1955–1968) Cipru (1960–1963), Nigeria (1957–1966), Canada, Irlanda de Nord, Israel, Indonezia, India	- elemente iliberale; - este încălcat principiul majorității; - generează instabilitate politică; - instituționalizează și reproduce fragmentarea
Democrația multiculturală	Van den Berghe (2002): Stat neutru din punct de vedere etnocultural	–	–
Democrație asociativă	1. devoluția competențelor de politici publice la comunitățile locale; 2. statul renunță la prerogativele reglative; 3. procesul de luare a deciziilor devine deliberativ	–	–
Democrație liberală	Mill (1861): stat = națiune; Rawls (1971): <i>veil of ignorance</i> ; Rawls (1993): <i>overlapping consensus</i> Habermas (1998): Patriotism constituțional	- <i>The Economist Intelligence Unit</i> : 25 de cazuri în lume; - <i>Freedom House</i> : 90 de cazuri în lume	- pune accentul pe individ; - comunitatea politică este considerată drept omogenă; - în cazuri concrete se suprapune cu statul național
Democrația etnică (Smootha, 1990)	1. statul este proprietatea națiunii titulare; 2. minoritățile sunt văzute ca amenințare la adresa stabilității statului; 3. statul îi mobilizează pe membri națiunii titulare; 4. sunt asigurate drepturi individuale și colective parțiale pentru minorități	Irlanda de Nord (1921-1971), Israel, Estonia, Letonia, Slovacia, Turcia	- discriminativ
Democrația Herrenvolk (van den Berghe, 1961)	1. instituțiile democrației reprezentative servesc interesele unei comunități privilegiate în societate; 2. minorități excluse, private de	SUA (până la 1865) Africa de Sud (până la 1994)	- discriminativ

	drepturi politice		
--	-------------------	--	--

Relația dintre aceste modele ale democrației adaptate la condițiile diversității poate fi ilustrată cu ajutorul schemei de mai jos:

5. Concluzii

Se poate observa că în majoritatea cazurilor succesul democrației în condițiile diversității presupune o înțelegere privind răspunsul la întrebarea „cine este poporul?” și un consens privind aspecte procedurale ale *kratos*.

În cazul democrațiilor **multinaționale** și **consociative**:

- *demos*-ul este împărțit practic în componente care acționează ca *demos*-uri de sine stătătoare în interiorul comunității politice,
- reprezentanții legitimi ai *demos*-urilor, desemnați în cadrul unor democrații interne, negociază detaliile *kratos*-ului în așa fel încât procedurile să reflecte interesele tuturor componentelor.

În cazul **democrațiilor liberale**, deși se mizează pe un consens privind aspectele procedurale ale *kratos* – prin ***overlapping consensus*** în viziunea lui Rawls și în varianta **patriotismului constituțional** la Habermas – șansele de succes ale demersurilor în acest

sens sunt subminate de evitarea formulării unui răspuns fără echivoc la întrebarea „cine este poporul?”

În cazul **democrațiilor etnice**, poporul este definit ca fiind compus din două componente, dar componenta nondominantă nu este recunoscută ca *demos* de sine stătător, și nu poate participa la negocierea detaliilor privind *kratos*, aceste detalii fiind decise de componenta dominantă a comunității politice, conform intereselor proprii.

**Note de curs la disciplina
ETNOPOLITICĂ**

Curs 13-14

Recapitulare: aplicarea celor studiate în cazul României

1. Dimensiunile diversității:

- aproximativ 10% din populația României aparține unor categorii **etnolingvistice** diferite:
 - maghiari;
 - romi;
 - 18 minorități mai puțin numeroase;
- dimensiunea **religioasă** a diversității:
 - culte minoritare în cadrul majorității: greco-catolici, neoprotestanți;
 - culte ale minorităților: romano-catolici, calviniști, luterani, unitarieni, neoprotestanți;
- dimensiunea diversității în privința **tradițiilor juridice** este prezentă prin unele tradiții ale comunităților de romi.

2. Conflict: deși în cazul României nu se poate vorbi despre conflicte interetnice serioase, utilizând terminologia propusă de Heidelberg Institute for International Conflict Research se poate afirma că în România există următoarele forme de conflicte:

- conflicte **non-violent de intensitate scăzută, latente** între români și maghiari;
- conflicte **non-violente de intensitate scăzută de tip manifest** între români și romi, respectiv maghiari și romi;
- conflicte **violente de intensitate medie, de tip criză**, sporadice între români și romi, respectiv maghiari și romi.

Margareta Fleșner–Ioaneta Vintileanu: Aspecte generale cu privire la conflictele sociale desfășurate în perioada 1990-1995. In: Ioaneta Vintileanu–Gábor Ádám (coord.): *Poliția și comunitățile multietnice din România. Prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale*. Cluj-Napoca: EDRC, 2003, pp. 21-46.
<http://www.edrc.ro/docs/docs/politia/019-046.pdf>

3. Gestionarea și prevenirea conflictelor: sunt ilustrative în acest sens unele preocupări ale poliției, pentru detalii:

Ioaneta Vintileanu–Gábor Ádám (coord.): *Poliția și comunitățile multietnice din România. Prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale*. Cluj-Napoca: EDRC, 2003, capitolele II și III.

4. Formele de cooperare interetnică: în România există o amplă preocupare din partea autorităților statului orientată către acomodarea diversității, materializată în următoarele trei dimensiuni ale politicilor publice:

- Există o vastă **legislație**, incluzând cel puțin 208 acte normative care au prevederi referitoare la situația minorităților, respectiv la reglementarea relațiilor dintre majoritate și minorități (http://www.edrc.ro/projects.jsp?program_id=3&project_id=53).
- Există **instituții de stat** cu competențe în gestionarea relațiilor interetnice:
 - Departamentul pentru Relațiile Interetnice din cadrul Guvernului României (<http://www.dri.gov.ro/>);
 - Agenția Națională pentru Romi din cadrul Guvernului României (<http://www.anr.gov.ro/>);
 - Agenția Națională de Combatere a Discriminării (<http://www.cncd.org.ro/>);
 - instituție guvernamentală cu relevanță etnopolitică este totodată Departamentul pentru românii de pretitundeni din cadrul Guvernului României (<http://www.dprp.gov.ro/>);
 - Institutul pentru studierea problemelor minorităților naționale (<http://www.ispmn.gov.ro/>).
- Există **mecanisme de finanțare** din bugetul de stat:
 - alocate în mod direct organizațiilor centrale ale cetățenilor aparținând minorităților naționale;
 - sprijinirea organizațiilor naționale prin finanțarea, pe bază de proiecte, a unor acțiuni, programe și proiecte interetnice, respectiv de combatere a intoleranței.

Levente Salat (ed.): *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*. Cluj-Napoca: EDRC, 2008. (http://www.edrc.ro/publication_details.jsp?publication_id=27)

Structurând consecința politicilor înșirate în cele de mai sus conform celor studiate în cadrul cursului, **formele de cooperare etnopolitică din România** pot fi sintetizate după cum urmează:

- Politici privind intergarea imigranților (<http://www.mipex.eu/romania>).
- Partide etnice și reprezentare politică:
 - partide etnice: UDMR, Partidul Popular Maghiar din Transilvania, Partidul Civic Maghiar, Partida Romilor;
 - reprezentare politică:
 - evoluția legii electorale (Listă-PR: între 1990–2008, MMP: între 2008–2012, FPTP: 2012–);
 - reprezentarea minorităților mici în Camera Deputaților (șocuri rezervate + proces electoral);
 - reprezentarea minorităților naționale la nivel local.
- Politici lingvistice:
 - în educație (pe baza principiului teritorial);
 - în administrația locală (pe baza principiului teritorial, cu un prag de 20%);
 - în jurisprudență (pe baza principiului personal);

- Statutul Politistului și al funcționarului public.
- Politici religioase:
 - 13 culte recunoscute oficial prin Legea cultelor.
- Pluralism juridic:
 - *de facto*: stabor, kris și ”Tribunalul Romilor” de la Sibiu.
- Forme de împărțire a puterii:
 - pe principiul non-teritorial:
 - (semi)consociaționism: 1996–2000, respectiv 2004–2012 (cu mici întreruperi), prin participarea UDMR la guvernare;
 - autonomie personală: cele 13 culte recunoscute de autoritățile statului;
 - autonomia culturală *de facto*: sistemul de școli cu predare în limbile minorităților naționale.
 - pe principiu teritorial:
 - administrația teritorială locală, cu relevanță etnică implicită în zonele unde un grup etnic reprezintă majoritate locală relativă.

Dezbatare: încotro se îndreaptă România:

- democrație **multiculturală**?
- democrație **consociaționistă**?
- democrație **etnică**?